

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

CERCETĂRILE TRACOLOGICE DIN ROMÂNIA (I)

RADU VULPE

PARTICIPAREA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA LA REVOLUȚIA
DE LA 1848 ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ

MĂRIA TOTU

ROMÂNII DIN DOBROGEA ȘI MANIFESTĂRI ALE CONȘTIINȚEI LOR
NAȚIONALE LA ÎNCEPUTUL EPOCII MODERNE

ION BITOLEANU ȘI GH. DUMITRAȘCU

200 DE ANI DE LA PROCLAMAREA INDEPENDENȚEI
STATELOR UNITE ALE AMERICII

ISTORIOGRAFIA S.U.A. DESPRE PRIMA REVOLUȚIE AMERICANĂ

ALEXANDRU VIANU

ASPECTE ALE RELATIILOR ROMÂNNO-AMERICANE ÎN ANII NEUTRALITĂȚII ROMÂNIEI (1914 - 1916)

ION STANCIU

STUDII DOCUMENTARE
VIATA ȘTIINȚIFICĂ

RECENZII
INSEMNAȚII

6

TOMUL 29

1976

IUNIE

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

VASILE MACIU (*redactor responsabil*); ION APOSTOL (*redactor responsabil-adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONITĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; TRAIAN LUNGU; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ARON PETRIC; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEBODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, **factorii** poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin „PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI”, Calea Victoriei nr. 125, sector 1.

Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM serviciul export-import presă — Calea Griviței nr. 64 — 66. P.O.B. 2001 telex 011226 București.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa redacției

B-dul Aviatorilor, nr. 1

www.dacoromanica.ro 72.41

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 29, Nr. 6
iunie 1976

SUMAR

CONGRESUL EDUCAȚIEI POLITICE ȘI AL CULTURII SOCIALISTE — EVENIMENT DE ÎNSEMNĂTATE MAJORĂ ÎN VIAȚA SPIRITUALĂ A ROMÂNIEI

RADU VULPE, Cercetările tracologice în România (I) 809

MARIA TOTU, Participarea românilor din Transilvania la revoluția de la 1848 în
Țara Românească 841

ION BITOLEANU și GHEORGHE DUMITRAȘCU, Românii din Dobrogea și mani-
festări ale conștiinței lor naționale la începutul epocii moderne 865

TRAIAN LUNGU, Locul și rolul lui Spiru Haret în viața social-politică a României la
sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea (125 de ani de
la naștere) 889

200 DE ANI DE LA PROCLAMAREA INDEPENDENȚEI STATELOR UNITE ALE AMERICII

ALEXANDRU VIANU, Istoriografia S.U.A. despre prima revoluție americană . . 897
ION STANCIU, Aspecte ale relațiilor româno-americane în anii neutralității României
(1914—1916) 921

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

Istoria Dobrogei în unele lucrări străine recente (I) (*Petre Diaconu*) 935

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Sesiunea științifică „Tradițiile progresiste ale învățământului românesc” (*Gelu Apostol*);
Cartea de istorie — realizări și perspective; Cronica 943

RECENZII

CRISTIAN POPIȘTEANU, *Cronologie politico-diplomatică românească 1944—1974*,
București, Edit. politică, 1975, 390 p. (*Nicolae Fotino*) 951

BORIS RANGHEȚ, *Relațiile româno-americane în perioada primului război mondial
1916—1920*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1975, 219 p. (*Stelian Popescu*) 955

M. I. FINLEY, *The Ancient Economy*, Chatto and Windus, Londra, 1973, 176 p.
(*Cecilia Ioniță*) 958

PIERRE BARRIÈRE, *La vie intellectuelle en France du 16-e siècle à l'époque contem-
poraine*, Paris, Editions Albin Michel, 1974, 670 p. (*Nicolae N. Rădulescu*) . . 962

ÎNSEMNĂRI

- Istoria României**—* * * *Inscripțiile Daciei romane*, vol. I, București, Edit. Academiei R.S.R., 1975, 285 p. + 124 fig. + 2 h. (Mihai Bărbulescu); DOINA NÄGLER, *Biblioteca Brukenthal Sibiu, Catalogul „transilvanicelor”*, vol. I, sec. XVI—XVII, Sibiu, 1974, 228 p. + 8 il. (Iacob Mârza): Acad. V. MALINSCHI *Profesorul Virgil Madgearu (1887—1940)*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1975, 212 p. (Dumitru Mureșan); **Istoria Universală** — ALEXANDRU VIANU, *Revoluția americană și George Washington*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1975, 232 p., (Marian Strota), KLAUS MEYER, *Bibliographie zur osteuropäischen Geschichte. Verzeichnis der zwischen 1939 und 1964 veröffentlichten Literatur in westeuropäischen Sprachen zur osteuropäischen Geschichte bis 1945*, Herausgegeben von Werner Philipp, Berlin, 1972, 649 p. (Ștefana Simionescu); FERNANDO PORTUONDO, *Estudios de historia de Cuba*, Habana, Editorial de ciencias sociales, 1973, XV + 405 p. (Marieta Vârnavă) 667

REVISTA DE ISTORIE

TOME 29, N° 6

juin, 1976

S O M M A I R E

LE CONGRÈS DE L'ÉDUCATION POLITIQUE ET DE LA CULTURE SOCIALISTE — ÉVÉNEMENT DE PORTÉE MAJEURE DANS LA VIE SPIRITUELLE DE LA ROUMANIE

RADU VULPE, Les recherches thracologiques en Roumanie (I) 809

- MARIA TOTU, La participation des Roumains de Transylvanie à la révolution de 1848 de Valachie 841
- ION BITOLEANU et GHEORGHE DUMITRAȘCU, Les Roumains de Dobroudja et des manifestations de leur conscience nationale, au début de l'époque moderne 865
- TRAIAN LUNGU, La place et le rôle de Spiru Haret dans la vie socio-politique de la Roumanie à la fin du XIX-e siècle et au début du XX-e siècle (125-e anniversaire de sa naissance) 889

LE BI-CENTENAIRE DE L'INDÉPENDANCE DES ÉTATS-UNIS D'AMÉRIQUE

- ALEXANDRU VIANU, L'historiographie des U.S.A. et la première révolution américaine 897
- ION STANCIU, Aspects des relations roumano-américaines pendant la période de neutralité de la Roumanie 921

PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE (ÉTUDES DOCUMENTAIRES)

L'Histoire de Dobroudja dans divers ouvrages récemment parus (I) (*Pstre Diaconu*) 935

LA VIE SCIENTIFIQUE

La session scientifique „Les traditions progressistes de l'enseignement roumain” (*Gelu Apostol*) ; Le livre d'histoire — réalisations et perspectives ; Chronique 943

COMPTES RENDUS

CRISTIAN POPIȘTEANU, *Cronologie politico-diplomatică românească 1944—1974*, (La Chronologie politico-diplomatique roumaine 1944—1974), Bucarest, Editions Politiques, 1975, 390 p. (*Nicolae Foltno*) 951

- BORIS RANGHET, *Relațiile româno-americane în perioada primul război mondial 1916—1920*, (Les relations roumano-américaines pendant la période de la première guerre mondiale (1916—1920), Cluj-Napoca, Editions Dacia, 1975, 219 p. (Stelian Popescu) 955
- M. I. FINLEY, *The Ancient Economy*, Chatto and Windus, Londra, 1973, 176 p. (Cecilia Ioniță) 958
- PIERRE BARRIÈRE, *La vie intellectuelle en France du 16-e siècle à l'époque contemporaine*, Paris, Editions Albin Michel, 1974, 670 p. (Nicolae N. Rădulescu) 962

NOTES

- Histoire de la Roumanie** — * * * *Inscripțiile Daciei romane* (Les inscriptions de la Dacie Romaine), vol. I, Bucarest, Editions de l'Académie R.S.R., 1975, 285 p. + 124 fig. + 2 chartes (Mihai Bărbulescu); DOINA NÄGLER, *Biblioteca Brukenthal Sibiu, Catalogul „transilvanicelor”* (La Bibliothèque Brukenthal de Sibiu dans le catalogue des documents transylvains), vol. I. XVI-e—XVII-e siècles, Sibiu, 1974, 228 p. + 8 il. (Iacob Mărza); Acad. V. MALINSCHI, *Profesorul Virgil Madgearu (1887—1940)* (La professeur Virgil Madgearu, 1887—1940), Bucarest, Editions de l'Académie de la R.S.R., 1975, 212 p. (Dumitru Mureșan); **Histoire Universelle** — ALEXANDRU VIANU, *Revoluția americană și George Washington* (La révolution américaine et Georges Washington), Bucarest, Editions scientifiques et encyclopédiques, 1975, 232 p. (Marian Stroia); KLAUS MEYER, *Bibliographie zur osteuropäischen Geschichte. Verzeichnis der zwischen 1939 und 1964 veröffentlichten Literatur in westeuropäischen Sprachen zur osteuropäischen Geschichte bis 1945*, Herausgegeben von Werner Philipp, Berlin, 1972, 649 p. (Ștefana Simionescu); FERNANDO PORTUONDO, *Estudios de historia de Cuba*, Habana, Editorial de ciencias sociales, 1973, XV + 405 p. (Marieta Várnava) 967

CONGRESUL EDUCAȚIEI POLITICE ȘI AL CULTURII SOCIALISTE — EVENIMENT DE ÎNSEMNĂTATE MAJORĂ ÎN VIAȚA SPIRITUALĂ A ROMÂNIEI

Istoria viitoare a patriei va consemna la loc de frunte această amplă manifestare a Frontului Unității Socialiste care a făcut bilanțul activității politico-ideologice și cultural-educative desfășurate de la plenara din noiembrie 1971 pînă în prezent, jalonînd totodată obiectivele fundamentale pentru ridicarea la un nivel superior a întregii munci dedicate formării omului nou, înfloririi științei, literaturii și artelor. Primul Congres al educației politice și al culturii socialiste va da un nou impuls creator eforturilor depuse pentru creșterea conștiinței socialiste a maselor populare, de modelare a personalității, de formare a omului nou cu o pregătire multilaterală.

Prin multitudinea problematicilor abordate, prin profunzimea viziunii teoretice, a mijloacelor și modalităților de rezolvare a sarcinilor ample și complexe care se vor ridica, Congresul educației va găsi o adîncă și prelungită rezonanță în conștiința poporului român. El va relata generațiilor viitoare despre locul și preponderența pe care problemele educației și ale culturii le-au ocupat în actuala etapă istorică a țării noastre, a societății socialiste multilateral dezvoltate.

Dezvoltînd și îmbogățînd într-o viziune de largă cuprindere ideile programatice ale Plenarei din noiembrie 1971 și ale Congresului al XI-lea al partidului, marele forum al celor peste 6.500 de participanți reuniți la începutul lunii iunie în Palatul Sporturilor și Culturii a confirmat o dată în plus că în concepția Partidului Comunist Român menirea istorică a socialismului este nu numai eliberarea omului de exploatare, asigurarea bunăstării și prosperității materiale, ci și făurirea unei civilizații spirituale superioare, a cărei realizare este condiționată de formarea omului nou, cu o înaltă conștiință și o pregătire culturală și profesională, cu un profil social-politic înaintat.

Semnificația Congresului educației politice și al culturii socialiste a fost marcată în chip covârșitor de impresionanta expunere a secretarului general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, model de abordare științifică, profund ancorată în realitățile țării noastre, strălucită sinteză a gândirii și creației românești, analiză originală a unor probleme fundamentale ale lumii contemporane. Întemeiată riguros pe cunoașterea fizionomiei spirituale, culturale și a tradițiilor naționale ale poporului român, a legităților orînduirii socialiste privite în interacțiunea dialectică între general și particular, expunerea secretarului general al partidului deschide noi orizonturi de concepție și acțiune în procesul formării și dezvoltării conștiinței socialiste a poporului român, afirmării depline a personalității umane.

În magistrala expunere a tovarășului Nicolae Ceaușescu a răsunit cu adincă rezonanță glasul țării, purtînd ecoul vitejiei și demnității poporului nostru, nestinsa lui iubire de adevăr și dreptate, dirzenia și neînfricarea în lupta desfășurată de secole pentru libertate, unitate și independență. Așa putem înțelege de ce în *Expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilaterale dezvoltate și al comunismului în România* ca și cu alte prilejuri un amplu și prim capitol se intitulează „Lupta poporului român pentru afirmarea ființei sale naționale, pentru libertate, neatîrnare și progres, pentru prietenie și colaborare cu celelalte popoare”.

Pornind de la concepția materialismului dialectic și istoric, de la adevărul confirmat de evoluția istorică a umanității potrivit căruia dezvoltarea forțelor de producție, condițiile existenței materiale determină caracterul relațiilor de producție, întregul mod de producție, deci și concepțiile politice și filozofice, nivelul gândirii și conștiinței oamenilor, în expunere se subliniază că ridicarea nivelului politic și cultural al oamenilor exercită la rîndul său o puternică influență dinamizatoare asupra progresului forțelor de producție, asupra bunăstării materiale a oamenilor. Nivelul cunoașterii și culturii, ideile, gradul de dezvoltare a conștiinței se manifestă astfel ca o puternică forță materială în transformarea revoluționară a societății, în asigurarea progresului general al poporului conform tezei lui Marx că : „teoria devine o forță materială de îndată ce cuprinde masele”. De aici și necesitatea dezbaterii la nivelul întregii națiuni a problemelor educației politice a maselor populare și creșterii conștiinței lor socialiste, a înriuririi și modelării omului nou, constructor activ și conștient al orînduirii socialiste și comuniste.

Oprindu-se cu precădere asupra specificului și particularităților istoriei poporului nostru, asupra trăsăturilor și fizionomiei sale, tovarășul Nicolae Ceaușescu arată : „De la formarea de către Burebista, în secolul I înaintea erei noastre, a statului dacic centralizat, de la epoca înfloritoare a societății dacice a lui Decebal, și apoi de-a lungul a două milenii de existență, pînă în ziua de azi, poporul nostru a trebuit să ducă lupte grele pentru a-și constitui și apăra ființa proprie, entitatea națională”¹.

În amplul și documentatul expozeu pe care expunerea îl face istoriei vechi, medii și moderne a patriei sînt relevate locul de cînte pe care îl ocupă în marea epopee a luptei pentru menținerea și dezvoltarea ființei naționale, eroicele războaie purtate sub conducerea lui Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, precum și a altor voievozi. Este omagiat în chip special rolul esențial și importanța pe care principala forță a poporului nostru, țărănimea, a jucat-o în toată epoca medievală, atît în luptele pentru dreptate națională și socială, pentru independență, în producerea bunurilor materiale ale societății cît și în conservarea limbii și îmbogățirea permanentă a culturii românești.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilaterale dezvoltate și al comunismului în România*, în „Știința”, anul XLV, nr. 10504 din 3 Iunie 1976.

Menționind că în perioada migrațiilor și apoi în epoca închegării formațiunilor statale feudale între autohtoni și populațiile migratoare care s-au perindat pe la noi și s-au așezat alături de români, precum și între poporul român și popoarele vecine a avut loc un proces de influențare reciprocă și de apropiere, se arată că acest proces, dealtfel cu un caracter mai general în Europa, a contribuit la cristalizarea și delimitarea trăsăturilor distincte ale poporului român.

Referindu-se la procesul complex și îndelungat de formare a popoarelor și națiunilor în Europa de sud-est unde s-au răspândit populații de origină etnică diferită iar împreună cu poporul român au rămas să conviețuiască populații de naționalitate maghiară, germană, sîrbă ș.a., tovarășul Nicolae Ceaușescu releva că : „Totodată în Ungaria, Serbia, Bulgaria, Rusia și, într-o măsură mai mare sau mai mică, și în alte țări a rămas să conviețuiască cu popoarele respective și populație de naționalitate română. Această realitate istorică poate și trebuie să constituie un factor de apropiere și dezvoltare a colaborării prietenești între popoare, cu atât mai mult cu cât, în statele la care m-am referit, oamenii muncii au răsturnat vechea orinduire bazată pe inegalitate socială și națională, pe exploatare și asuprire și edifică cu succes societatea socialistă și comunistă”².

O trăsătură distinctă a formării statelor feudale și, mai târziu, a națiunii române o constituie împrejurarea că ea a avut loc în condițiile vecinătății poporului român cu cele trei mari imperii ale vremii, otoman, țarist și habsburgic ceea ce a făcut ca timp de peste patru secole poporul nostru să fie obiectul unei politici de dominație străină, fapt ce a adus mari daune și a frînat pentru mult timp dezvoltarea forțelor de producție, a progresului economic și social. Desfășurînd concomitent lupte grele pentru libertate și apărarea pămîntului străbun, reușind să-și păstreze autonomia și să constituie un puternic sprijin pentru celelalte popoare din Balcani în lupta lor de eliberare națională, poporul român a întreținut de-a lungul timpului raporturi de prietenie și colaborare cu popoarele imperiilor vecine, relații de întrajutorie împotriva politicii claselor dominante.

În decursul secolelor s-a dezvoltat conștiința originii comune a românilor, iar ulterior cronicarii și învățații poporului nostru au fundamentat științific ideea unității de neam, de origină etnică și limbă a românilor din toate cele trei provincii, pentru ca odată cu accelerarea progresului forțelor de producție, cu apariția și dezvoltarea capitalismului lupta pentru unitate națională să ia un avînt și mai mare.

Înfăptuirea statului național modern la 1859, dobîndirea independenței de stat a României, încununată de desăvîrșirea statului național unitar în 1918 au constituit momente cruciale în viața economică și social-politică, tot atîtea trepte pe calea progresului și totodată de intensificare a luptelor maselor populare pentru transformarea democratică a societății prin maturizarea și creșterea rolului clasei muncitoare, împotriva penetrației marilor monopoluri în economie, împotriva exploatării și asupririi.

În același timp în domeniul suprastructurii pe bună dreptate sublinia secretarul general al partidului că : „Un rol primordial în supravie-

² Nicolae Ceaușescu, *idem*.

țuirea și dezvoltarea neîntreruptă a poporului nostru pe multiple planuri au avut conservarea și îmbogățirea limbii, precum și creația artistică populară care a cizelat continuu graiul strămoșesc, a cultivat virtuțile poporului, tradițiile înaintate și obiceiurile sale, i-au lărgit permanent orizontul de cultură. Baladele, doinele, cîntecele haiducești, poezia și basmul, arta ceramică, sculptura în lemn și piatră, țesăturile și portul național alcătuiesc un inestimabil patrimoniu spiritual care oglindesc în modul cel mai elocvent forța creatoare și geniul poporului nostru, nestinsa sa dragoste de frumos, spiritul umanist, setea lui de adevăr și dreptate”³.

După făurirea statului național unitar și mai cu seamă după 1921, partidul comunist s-a afirmat ca o forță capabilă să mobilizeze și să organizeze lupta poporului nostru pentru drepturi și libertăți democratice, împotriva fascismului, pentru salvarea intereselor maselor largi populare, a independenței și integrității teritoriale. În această perioadă au luat avînt și s-au dezvoltat gîndirea științifică și creația artistică oglindind geniul, talentul și inventivitatea poporului iar personalitățile proeminente ale științei și culturii din țara noastră, savanți, scriitori, artiști români și din rîndul naționalităților conlocuitoare și-au pus capacitatea, cunoștințele și puterea de creație în serviciul poporului.

Înfăptuirea de către masele populare conduse de partid a insurecției naționale armate, antifasciste și antiimperialiste din 1944 a inaugurat o eră nouă în istoria milenară a patriei noastre, a marcat începutul unor profunde transformări revoluționare și prefaceri innoitoare, a deschis calea eliberării definitive a țării de sub dominația imperialistă și a realizării năzuințelor poporului român de a fi liber pe bogățiile și pe munca sa, pe propriul său destin. Marele act istoric din august 1944 a creat condițiile pentru trecerea la construcția noii orînduiri sociale și în consecință la înfăptuirea procesului de industrializare, de cooperativizare a micii producții țărănești, a asigurării triumfului socialismului la orașe și sate.

După Congreul al IX-lea al partidului a început cea mai fertilă și dinamică perioadă în istoria României, iar Congresele al X-lea și al XI-lea au elaborat obiectivele și programul trecerii țării într-o etapă superioară, a făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintării spre comunism în care pe temelia dezvoltării puternice a bazei tehnico-materiale s-a creat o nouă suprastructură corespunzătoare forțelor și relațiilor de producție socialiste.

În expunerea prezentată Congresului educației politice și al culturii socialiste cît și în dezbaterile care au avut loc în plen și în secțiuni s-a subliniat, în spiritul criticii și autocriticii revoluționare, al unui dezvoltat simț al responsabilității partinice că edificarea societății socialiste, înfăptuirea revoluției culturale au dus la înflorirea artei și literaturii, la succese remarcabile în formarea omului nou, partidul și statul acordînd o atenție deosebită dezvoltării învățămîntului, științei și culturii. Dezvoltarea și perfecționarea rețelei de instrucție publică, numărul elevilor și studenților, a persoanelor încadrate în sectorul cercetării științifice, bogata activitate artistică concretizată în numărul și calitatea instituțiilor teatrale și muzi-

³ Nicolae Ceaușescu, *idem*.

cale, vastul sistem de așezăminte culturale (biblioteci, muzee, cămine culturale, cluburi, universități populare), largă mișcare artistică de amatori, creația literară, artistică și publicistică concretizate în tirajele mari de lucrări, ziare și reviste, emisiunile de radio și televiziune, apărute și difuzate în limba română și a naționalităților conlocuitoare vorbesc de la sine de vasta și complexa activitate de educație politică a maselor largi populare.

Relevînd rolul important pe care l-a avut plenara Comitetului Central din 3—5 noiembrie 1971 în munca politico-ideologică și cultural-artistică prin elaborarea programului ideologic al partidului, prin stabilirea sarcinilor organelor și organizațiilor de partid, ale organizațiilor de masă și obștești, ale organismelor cu caracter educativ în activitatea de ridicare a conștiinței socialiste a maselor, s-au menționat concomitent lipsurile și greșelile săvîrșite în acest amplu proces instructiv-educativ.

Pornindu-se de la faptul că prezentarea deschisă a carențelor și neîmplinirilor constituie nu o dovadă de slăbiciune, ci o dovadă a țării și forței partidului și garanția că vor fi luate toate măsurile pentru a îmbunătăți activitatea în toate domeniile, s-a arătat că în munca de propagandă s-au înfățișat uneori în mod dogmatic, rupte de realități, diferite teze ale marxism-leninismului, neluîndu-se întotdeauna în considerație realitățile țării noastre, transformările adînci produse pe plan internațional. Neajunsuri s-au manifestat în organizarea învățămîntului și a vieții culturale unde nu s-a ținut suficient seama de experiență și tradițiile înaintate ale țării noastre, o perioadă de timp s-a ignorat necesitatea integrării școlii cu știința și producția, s-a manifestat o atitudine de subapreciere a capacității gîndirii creatoare românești, a dezvoltării cercetării noastre științifice, s-a orientat greșit creația literar-artistică; lipsuri au avut loc în activitatea presei și a radioteleviziunii. Ele se datoresc faptului că lucrătorii pe tărîmul muncii ideologice nu au studiat temeinic și profund pe baza concepției materialismului dialectic și istoric fenomenele și problemele ridicate de întreaga dezvoltare socială pentru a trage concluziile juste în activitatea teoretică și practică.

„Greșeli serioase — sublinia în expunere tovarășul Nicolae Ceaușescu — s-au produs în interpretarea istoriei țării noastre, a formării poporului, a limbii și a însăși națiunii române. În activitatea de propagandă și educație politică au fost subapreciate momente importante ale luptei de eliberare națională și socială, ale istoriei mișcării revoluționare, muncitorești din țara noastră, ale activității Partidului Comunist Român, precum și rolul clasei muncitoare, al țărănimii, al maselor largi populare. Nu s-a evidențiat în suficientă măsură lupta comună a poporului român și naționalităților conlocuitoare, în general rolul poporului ca adevărat făuritor al istoriei patriei”⁴. Relevînd cu îndreptățită mîndrie realizările obținute din punct de vedere al creației științifice în domeniul istoriei în ultimii cinci ani: apariția unor monografii și lucrări de valoare cu largă documentare și un bogat conținut de idei, a organizării unor sesiuni de comunicări de înaltă ținută, contribuția cercetării istorice românești la manifestările internaționale din țară și de peste hotare, îmbogățirea tezaurului național

---

⁴ Nicolae Ceaușescu, *idem*.

prin publicarea unor noi volume de documente, publicarea unor prețioase studii și articole în revistele de specialitate ș.a.m.d. se impun evidențiate și părțile negative care s-au manifestat în munca noastră.

În perioada la care ne referim ca urmare a unei intense munci de investigație în arhive și biblioteci, istoriografia marxistă românească s-a îmbogățit cu lucrări de certă valoare științifică, aducând contribuții meritorii la cunoașterea unor momente cardinale din istoria contemporană, ca de exemplu asupra vieții politice din anii 1918—1921 de transformare a partidului socialist în P.C.R., asupra desfășurării bătăliilor de clasă din perioada crizei economice din 1929—1933 care au culminat cu greva petroliștilor și ceferiștilor, asupra amplei mișcări a maselor împotriva ascensiunii fascismului, a numeroaselor organizații și organe de presă create și conduse de partid. S-au scris pe lângă studii și comunicări în periodice, monografii care tratează politica internă și externă a patriei în anii 1938—1940, lucrări de bază care elucidează aspecte majore ale premiselor, desfășurării și consecințelor insurecției naționale armate, antifasciste și antiimperialiste, etapa revoluției democrat populare în România.

În lumina obiectivelor trasate de Secția de istorie și arheologie a Academiei de științe sociale și politice, planurile de cercetare ale institutelor de istorie și al catedrelor de istorie de la marile universități din țară au fost periodic îmbunătățite, căutînd să se orienteze cercetarea spre temele prioritare care se ridicau într-o etapă sau alta. S-au adus unele completări și clarificări în problemele de bază ale istoriei vechi, medii și moderne a țării. Începînd cu tema fundamentală a formării limbii și poporului român la care s-au adus noi argumente în lumina săpăturilor arheologice din ultima perioadă, asupra unității și continuității sale pe ambele versante ale Carpaților, a formațiunilor prestatale din epoca feudalismului timpuriu, s-au conturat mai precis particularitățile feudalismului românesc, tratîndu-se anumite perioade din lupta țărănimii sub conducerea unor comandanți de oști pentru menținerea autonomiei, împotriva dominației străine.

Prin apariția unor studii și culegeri tematice s-au elucidat aspecte și domenii importante asupra revoluției conduse de Tudor Vladimirescu, asupra anului revoluționar 1848, a vieții politice de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, a apariției și dezvoltării proletariatului, a creării P.S.D.M.R. în 1893 și rolul acestuia în viața social-politică a țării a desăvîșirii unității naționale statale din 1918.

Ne lipsesc însă lucrări fundamentale, de referință pe o bază documentară nouă cu o interpretare corespunzătoare asupra problemelor cardinale ale istoriei patriei : o monografie amplă și substanțial argumentată asupra formării limbii și poporului român, o carte de largă respirație asupra istoriei agriculturii românești ; sinteze asupra claselor sociale, o istorie a țărănimii, a boierimii, a burgheziei de la începuturi pînă la 1944. Se impune ca în spiritul programului partidului, a recomandărilor congresului educației politice și al culturii socialiste întregul front al istoriografiei marxiste din țara noastră să-și unească eforturile pentru a elabora lucrări referitoare la istoria dezvoltării forțelor de producție, a științei și tehnicii, a căilor de comunicație, a instituțiilor, a vieții parlamentare de la noi, a facțiunilor boierești și a partidelor politice din țara noastră, asupra istoriei naționali-

tăților conlocuitoare. Considerăm că a sosit momentul, avînd în vedere stadiul la care se află cercetarea istorică să trecem la scrierea unor monografii științifice privind marile figuri de domni ai țărilor române, Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și altor, consemnînd doar faptul că s-au realizat pînă acum studii sau cărți de popularizare.

Referindu-ne la modul în care „Revista de istorie” ca principală publicație reprezentativă de specialitate din țară și-a structurat și îmbunătățit planul tematic în lumina programului ideologic elaborat la plenara din noiembrie 1971 putem remarca incontestabile succese în raport cu perioada precedentă, dar totodată și unele carențe la care s-a referit critica îndreptățită la adresa frontului istoric din Expunerea prezentată Congresului educației politice și al culturii socialiste. Tematica publicației și liniile directoare de orientare discutate în ședințele Comitetului de redacție au pornit de la obiectivele fundamentale stabilite științelor sociale și istoriei îndeosebi de documentele plenarei din 1971, conferința națională din iulie 1972, recomandărilor Congresului al XI-lea al P.C.R., ideilor și tezelor Programului Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism. În acest spirit concepînd numere variate cu un bogat fond de idei, colectivul redacțional s-a străduit să-și sporească exigența științifică și ideologică în privința selecționării materialelor care urmau să vadă lumina tiparului pentru ca studiile comunicările și recenziile apărute să corespundă nivelului actualei etape de dezvoltare a istoriografiei românești, să contribuie prin conținutul lor la dezvoltarea patriotismului, a muncii cultural-educative în lumina programului ideologic al partidului.

Domeniile privitoare spre care revista și-a îndreptat atenția au fost acelea ale publicării unor materiale cu pronunțat caracter politic-ideologic, de îndrumare și orientare a frontului istoriografiei românești, de valorificare a tradițiilor înaintate ale istoriei naționale, a tot ceea ce constituie contribuții autentice în domeniul nostru de specialitate, de a aniversa sau comemora momente hotărîtoare sau personalități proeminente ale istoriei, științei și culturii românești, iar în ultima perioadă de a răspunde unor erori sau denaturări care își mai fac loc în lucrările sau publicațiile de peste hotare, referitor la istoria României.

Oprindu-se cu precădere asupra nivelului teoretic al studiilor publicate, al posibilităților de generalizare, redacția a depus eforturi susținute pentru a reține și valorifica materialele ce aduceau în circuitul științific elemente inedite, priveau epoca sau tema tratată din unghiuri noi de vedere chiar și în studiile aniversative.

Participînd mai prompt la activitatea ideologică și de propagandă la orientarea cercetării istoriografice românești de pe pozițiile materialismului dialectic și istoric am oferit un spațiu mai mare problemelor de actualitate referitor la dezvoltarea spiritului militant în știința istorică, la rolul istoriei în lumina sarcinilor ideologice în diferite etape, la respectarea adevărului ca îndatorire primordială a științei istorice sau la faptul că obiectivul central al activității de cercetare, scriere și difuzare a cunoștințelor de istorie să se facă de pe pozițiile partidului nostru.

Pe linia valorificării în mod critic a istoriografiei mai vechi „Revista de istorie” a publicat studii de pe poziția materialismului istoric, analizând activitatea istoriografică a lui Lucrețiu Pătrășcanu, Ioan Ursu, Constantin Giurescu, Eudoxiu Hurmuzaki, Grigore Tocilescu ș.a. cit și atitudinea acestora față de evenimente de răscruce din istoria patriei.

În ceea ce privește publicarea unor teme de metodă și teorie a istoriei, revista a tratat despre progres și legitate istorică în lumina concepției marxist-leniniste, despre istorismul marxist sau despre materialismul istoric și istoriografia românească anterioară anului 1944, iar referitor la unele contribuții ale istoricilor noștri, unele studii s-au ocupat cu concepția istorică a lui Nicolae Iorga și filozofia istorică a lui B. P. Hașdeu.

Aniversarea momentelor de cotitură din istoria națională și universală, a conducătorilor de oști, personalităților proeminente ale culturii și științei românești și mondiale s-a concretizat în paginile publicației noastre prin studii, rubrici și numere speciale dedicate împlinirii a 25 de ani de la proclamarea Republicii, 30 de ani de la insurecția națională armată, antifascistă și antiimperialistă, trei decenii de la instaurarea guvernului dr. Petru Groza, 500 de ani de la bătălia lui Ștefan cel Mare la Vaslui, 400 de ani de la luptele lui Ioan Vodă cu turcii, 375 de ani de la cea dintâi unire politică a țărilor române sub Mihai Viteazul pentru a ne referi doar la cele mai importante.

Referitor la personalități, revista a consacrat un număr aniversării tricentenarului nașterii marelui cărturar, savant și domnitor român Dimitrie Cantemir, o rubrică centenarului nașterii lui Alexandru Ioan Cuza, alta lui Avram Iancu, un studiu centenarului nașterii militantului social-politic și patriot Traian Vuia.

În domeniul istoriei universale s-au publicat materiale cu prilejul aniversării și comemorării lui Karl Marx, Friedrich Engels, V. I. Lenin, a lui Thomas Muntzer, centenarului morții istoricului francez Jules Michelet, împlinirii a 30 de ani de la victoria asupra fascismului, sărbătoririi a trei decenii de la crearea O.N.U., 50 de ani de la insurecția din Bulgaria, 450 ani de la războiul țărănesc german pentru a le enumera pe cele mai deosebite.

„Revista de istorie” a inserat în fasciculele sale în ultima perioadă, studii și comunicări abordând probleme fundamentale ale istoriei patriei, ca făurirea națiunii române, formarea poporului român în lumina cercetărilor arheologice recente, independența statală în gândirea și practica politică a anilor 1859—1877, istoriografia războiului de neamănare ș.a.

Intensificând dialogul cu istoriografia străină pentru combaterea unor afirmații neconforme realității, susținute peste hotare, în ce privește unele probleme majore ale istoriei noastre, în ultimul timp au apărut un număr sporit de studii, recenzii, studii documentare, vizând realități demografice de pe teritoriul Transilvaniei în sec. VIII—X, semnificația denumirii statelor istorice române, situația internațională a țărilor române în 1812, manifestarea conștiinței naționale a românilor din Dobrogea, poziția țării noastre în contextul contradicțiilor internaționale din 1938, rolul forțelor politice interne în restabilirea independenței și suveranității naționale în preajma insurecției naționale armate, antifasciste și antiimperialiste ș.a. Pe baza unei bogate și variate documentări restabilind adevărul asupra unor momente hotărâtoare din istoria României, principala

revistă de specialitate a căutat să argumenteze științific și politic prezența noastră de milenii pe aceste meleaguri, unitatea și continuitatea poporului român în spațiul carpato-dunărean, a înfățișat noi aspecte și laturi ale luptei desfășurate de secole pentru libertate și independență.

Cu toate acestea dorim să arătăm că nu s-au publicat mai multe studii și comunicări alcătuite pe baza îndeosebi a unei documentări noi sau sensibil lărgite ținând mai cu seamă atenția îndreptată asupra rezultatelor cercetărilor arheologice privind formarea limbii și a poporului român, asupra continuității și unității sale materiale și spirituale pe întreg teritoriul patriei; sporadic au apărut materiale substanțiale în lumina noilor investigații asupra istoriei țărânimii, a cărui rol și importanță pentru menținerea autonomiei, a trăsăturilor proprii în toată perioada medievală și după aceea a fost subliniată și în Programul partidului. Se impunea publicarea unor studii de sinteză asupra formării și dezvoltării națiunii române moderne și a celei socialiste, asupra mișcării muncitorești, revoluționare și democratice din țara noastră și activității Partidului Comunist Român în mobilizarea, organizarea și conducerea maselor pentru cucerirea puterii politice și apoi construirea noii orânduiri; ar fi fost de dorit valorificarea unor studii care să trateze lupta comună a poporului român și naționalităților conlocuitoare de-a lungul veacurilor, mai multe materiale de teorie și metodă a istoriei.

Ample capitole din expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu prezentată Congresului educației politice și culturii socialiste referitoare la „Perspectivele dezvoltării economico-sociale a României în noul cincinal”, „Liniiile direcțoare ale activității de educație revoluționară, socialistă a oam-nilor muncii”, „Programul Partidului — la baza activității ideologice și politico-educative din România” se ocupă de modalitățile de a mobiliza toți factorii educativi pentru a crea condițiile cele mai propice pentru ca omul să se poată manifesta plenar în toate domeniile vieții sociale, fiecare cu capacitatea, personalitatea și felul său de a fi, de a lucra împreună cu semenii săi pentru fericirea proprie și a întregii societăți. Atît în Expunere, în dezbateri cît și în Rezoluția adoptată se subliniază că la baza întregii activități educative trebuie să stea concepția revoluționară despre lume și viață a partidului, materialismul dialectic și istoric, Programul partidului, Carta teoretică, ideologică și politică a comuniștilor români, expresia marxism-leninismului creator în România.

Formarea omului nou trebuie să pornească de la faptul că munca, activitatea socială constituie factorul determinat în modelarea conștiinței socialiste, în educația morală și politică a maselor populare și de aceea este necesar să se pună pe prim plan educarea oamenilor muncii, îndeosebi a tineretului, prin muncă și pentru muncă.

Congresul a relevat însemnătatea deosebită pentru actuala etapă, a generalizării în viața socială a principiilor eticii și echității socialiste, a aplicării în toate domeniile a acestor principii, caracterizate prin egalitate și dreptate socială, care trebuie să stea la baza raporturilor dintre oameni. Avînd în vedere rolul și răspunderea deosebită a școlii, a dezvoltării-

științei și tehnicii în accelerarea progresului social, congresul a subliniat necesitatea continuării eforturilor de legare mai strânsă a învățămîntului cu cercetarea și producția. Învățătorii și profesorii au datoriat să asigure pregătirea tineretului pentru muncă și viață, însușirea celor mai noi cunoștințe teoretico-științifice și culturale, să dezvolte la tineri respectul și pasiunea pentru munca producătoare de valori materiale și spirituale. Un rol important în dezvoltarea societății noastre în condițiile revoluției științifice și tehnice moderne are progresul științei și tehnicii românești, iar activitatea ideologică, politico-educativă are datoriat să cultive spiritul de creație proprie, dorința de a aduce o contribuție originală prețioasă la progresul economico-social al țării.

Contribuții de o inestimabilă valoare teoretică și practică care îmbogățesc tactica și strategia mișcării comuniste și muncitorești a adus tovarășul Nicolae Ceaușescu în definirea caracteristicilor de bază ale patriotismului revoluționar, abordarea marxist-leninistă a problemei națiunii și a naționalităților conlocuitoare, în perfecționarea statului și dezvoltarea democrației socialiste. Congresul apreciază că o sarcină permanentă a muncii ideologice și culturale o constituie educarea tuturor oamenilor muncii fără deosebire de naționalitate în spiritul dragostei de țară, față de interesele ei supreme, cultivarea recunoștinței și prețuirii față de strămoși, care cu sacrificii și jertfe au apărat ființa națională, respectarea sentimentelor naționale ale altor popoare, libertatea și independența lor. „În acest înțeles — se arată în expunere — patriotismul nu poate fi în niciun fel caracterizat drept naționalism îngust, nu poate fi opus solidarității și prieteniei între popoare”⁵.

Pornind de la faptul că în perioada construcției socialiste și a trecerii spre comunism, națiunea, statul național vor avea un rol de mare însemnătate, congresul consideră că fiecare cetățean trebuie să cunoască și să-și însușească politica partidului nostru în problema națională, modul ei de rezolvare teoretică și practică pentru asigurarea deplinei egalități în drepturi a oamenilor muncii aparținînd naționalităților conlocuitoare, să acționeze pentru prietenia și colaborarea dintre toți oamenii muncii români, maghiari, germani și de alte naționalități. Menționînd de asemenea că în perioada următoare activitatea statului se amplifică și se perfecționează, avînd o importanță tot mai mare în conducerea unitară a tuturor domeniilor vieții economico-sociale, că are loc o democratizare a organelor sale, o extindere a democrației socialiste în statul nostru în care nu mai există exploatare și asuprire, unde toată avuția aparține poporului, repartitia venitului național se realizează după principiul „de la fiecare după capacitate, fiecăruia după muncă”.

Avînd în vedere că dispunem de o puternică bază materială pentru activitatea politică și cultural-educativă de masă, în perioada următoare va trebui să se intensifice munca cultural-artistică în rîndul oamenilor muncii de la orașe și sate, să se impulsioneze creația literară și artistică, factor activ în transformarea revoluționară a societății și a cmului în slu-

---

⁵ Nicolae Ceaușescu, *idem*.

jirea cauzei progresului social în întreaga lume. Propunînd Congresului constituirea consiliilor unitare de educație și cultură la nivelul întreprinderilor și instituțiilor, al orașelor și comunelor în scopul conducerii unitare a întregii activități educative de masă la care să conlucreze toate organisme, U.G.S.B., U.T.C., C.N.F., uniunile de creație, cele cooperatiste, F.U.S. ș.a., sub conducerea directă a organelor și organizațiilor de partid, s-a subliniat necesitatea ca toate aceste organizații de masă și obștești să acționeze pentru unirea tuturor forțelor și energiilor în acțiunea de răspîndire a științei, de educație politică și cultural-artistică a maselor. Cu același prilej s-a arătat importanța editării și popularizării cărții politice, științifice și literare, organizarea servirii unitare a populației de către bibliotecile din cadrul așezămintelor de cultură și al școlilor, rolul instituțiilor teatrale, al celorlalte formațiuni artistice, al cinematografiei și artei, presei și radioteleviziunii care să redea veridic realitatea, să fie pătrunse de un puternic suflu mobilizator, să contribuie la perfecționarea societății și a omului.

Referindu-se la faptul că partidul și poporul român luptă pentru promovarea artei militante, angajate în bătălia forțelor înaintate ale lumii contemporane, al artei care să se ridice împotriva reacțiunii, a neofascismului, a rasismului, a politicii de dominație și dictat, care să slujească aspirațiile de libertate ale tuturor popoarelor, cauza păcii și prieteniei între națiuni, în expunere se sublinia: „În acest spirit, promovăm dezvoltarea largă a schimburilor și contactelor cultural-științifice internaționale, pornind de la necesitatea îmbogățirii vieții spirituale a poporului nostru cu tot ce creează mai valoros celelalte popoare, a sporirii contribuției noastre la patrimoniul cultural-științific mondial și totodată, de la rolul deosebit pe care îl joacă cultura în mai buna cunoaștere și apropiere între popoare, în dezvoltarea colaborării și păcii în întreaga lume”⁶.

Ducrările Congresului educației și culturii au demonstrat din plin rolul conducător al partidului, faptul că — așa cum subliniază și Programul partidului — atît în etapa actuală cit și în viitor în societatea comunistă partidul va continua să constituie forța politică conducătoare a clasei muncitoare, a poporului, să unească eforturile națiunii în întreaga activitate economică-socială, ceea ce impune întărirea continuă a unității și capacității sale organizatorice.

Apreciînd înalta valoare ideologică, teoretică și politică a expunerii tovarășului Nicolae Ceaușescu care prezintă marile transformări revoluționare petrecute în structura societății românești și în educația maselor, Congresul hotărăște să adopte această expunere drept Program al întregii activități viitoare a partidului și statului, a întregului popor în lupta pentru înfăptuirea hotărîrilor Congresului al XI-lea, a liniei politicii generale a Partidului Comunist Român.

Pentru analiza periodică a activității politico-ideologice și cultural-educative s-a hotărît de asemenea, organizarea la fiecare cinci ani, după

⁶ Nicolae Ceaușescu, *idem*.

fiecare congres al partidului, a unei largi dezbateri, reprezentative asupra problemelor ideologice și culturale.

Partidul care va constitui statul major al societății socialiste, forța de avangardă în edificarea socialismului și comunismului va trebui să cunoască și să tragă învățăminte și din documentele teoretice ale altor partide, din experiența luptei revoluționare pentru libertate și progres social, dar studiul tezaurului teoretic al marxism-leninismului, studiul experienței propriului nostru partid ca și a altor partide trebuie făcut de pe poziții critice, pentru aplicarea creatoare la condițiile concrete și realitățile specifice ale țării noastre a concluziilor desprinse, realizând în felul acesta unitatea dialectică a politicii de edificare a noii orânduiri, în care generalul și particularul se condiționează reciproc.

Ampla și complexa muncă de pregătire a Congresului, de analiză exigentă și adoptarea planurilor de măsuri pentru îmbunătățirea activității educative, la nivelul organizațiilor de bază, al comitetelor de partid din întreprinderi, instituții, la nivelul organizațiilor comunale, orășenești, județene atestă capacitatea organizatorică, rezultatele obținute în înriurirea conștiințelor, a dezvoltării convingerilor comuniste, afirmarea principiilor noastre în toate sectoarele vieții, dar mai cu seamă rolul de conducător al partidului, afirmarea democrației socialiste în toată amploarea ei.

Obiectivul central al propagandei — se arată în Expunere — urmărește promovarea umanismului revoluționar, educarea materialistă a maselor, explicarea argumentată și convingătoare a prevederilor programului partidului, a noilor cuceriri ale cunoașterii științifice care confirmă materialitatea și infinitatea universului, a materiei, dezvoltarea dialectică a națiunii și societății. Esența umanismului revoluționar constă în situarea omului în centrul întregii preocupări și activități a societății și în același timp în stabilirea unor relații armonioase, organice între individ și colectivitate.

Menționînd că o sarcină însemnată a muncii ideologice este intensificarea studierii și analizării pe baza dialecticii materialiste a fenomenelor și schimbărilor ce se produc atît în societatea socialistă românească cît și în dezvoltarea lumii contemporane Rezoluția Congresului arată că : „Academiei de științe sociale și politice, tuturor institutelor și cadrelor de cercetare în domeniul științelor sociale le revine îndatorirea de a aborda cu mai multă îndrăzneală, în mod mai competent și aprofundat, problemele teoretice actuale și de perspectivă ale vieții economico-sociale din patria noastră și pe plan mondial”⁷.

În urma sarcinilor stabilite de Congres trebuie asigurată perfecționarea învățămîntului de partid din punct de vedere organizatoric, stabilind o desfășurare în timp, pe etape distincte a studiului, cît și din punct

---

⁷ Rezoluția Congresului educației politice și al culturii socialiste în „Scînteia”, anul XLV, nr. 10.513 din 9 iunie 1976.

de vedere al conținutului, acționînd pentru dezvoltarea capacității de gîndire și înțelegere a cursanților, pentru îmbunătățirea activității lectorilor și propagandiștilor, a cabinetelor de partid, pentru ridicarea rolului lor în întreaga activitate ideologico-educativă a partidului. Va trebui desfășurată o amplă muncă de răspîndire a cunoștințelor științifice în mase, de lărgire a orizontului de cunoaștere a oamenilor muncii în pas cu descoperirile noi ce se obțin în toate domeniile gîndirii și cercetării, combaterea fermă a superstițiilor, misticismului, curentelor de gîndire idealistă. În acest sens casele de cultură, cluburile, căminele culturale, toate așezămintele de cultură și artă, muzeele de istorie, ale științelor naturii și tehnicii, universitățile populare, trebuie să-și extindă și diversifice activitatea pentru a deveni cu adevărat instrumente de educare științifică și culturală a maselor, adevărate focare de lumină și cunoaștere ale poporului. Pe această linie comuniștilor din domeniul istoriei, lectori și propagandiști, de la nivelul sectoarelor și municipiului București, a celor de la centrele de pregătire politico-ideologică a județelor și orașelor vor trebui să-și intensifice munca în sensul popularizării temelor fundamentale din istoria patriei, a partidului, a mișcării comuniste și muncitorești internaționale, de răspîndire a cunoștințelor de istorie în masele largi populare, pentru educarea lor în spiritul tradițiilor glorioase de luptă ale poporului român și naționalităților conlocuitoare.

Ultimele două capitole din impresionantul raport se referă la „Politica României socialiste consacrată păcii și colaborării internaționale, soluționării democratice a marilor probleme ce confruntă omenirea contemporană, făuririi unei lumi mai bune și mai drepte” și la „Tradițiile solidarității de clasă ale proletariatului român, politica consecvent internaționalistă a partidului nostru, eforturile sale pentru întărirea unității mișcării comuniste și muncitorești, a forțelor progresiste, antiimperialiste din întreaga lume”.

Dînd o înaltă apreciere politicii externe a partidului și statului care corespunde intereselor și năzuințelor poporului nostru, cauzei socialismului și păcii în lume, Congresul a relevat că întreaga muncă de propagandă și educație, presa, radioteleviziunea trebuie să explice maselor populare politica externă a P.C.R., a R.S.R., sensul fenomenelor și evenimentelor vieții internaționale, schimbările petrecute pe plan mondial, contribuția României la promovarea unei politici active și dinamice, de pace și colaborare între popoare, de făurire a unei lumi mai drepte și mai bune. Activitatea de popularizare a politicii noastre externe care are la bază binecunoscutele principii ale deplinei egalități în drepturi, respectului independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc, renunțării la forță și la amenințarea cu folosirea forței în relațiile internaționale trebuie să pună pe primul plan preocuparea consecventă a colaborării cu toate țările socialiste, de amplificare și diversificare a raporturilor de prietenie, solidaritate și conlucrare multilaterală cu acestea, pentru a oferi lumii un model de relații noi, echitabile bazate pe respect reciproc și deplină egalitate în drepturi. Arătînd că țara noastră dezvoltă relații de colaborare și cooperare cu țările în curs de dezvoltare, cu țările dezvoltate se demonstrează totodată că intensificarea

schimburilor culturale trebuie să servească apropierii și prieteniei între popoare, să nu admită nimic din ceea ce poate învrăjbi națiunile.

Avînd în vedere că problemele educării omului nou au o importanță generală, preocupînd în mare măsură întreaga omenire și mai cu seamă creșterea tinerei generații, deci vizează viitorul civilizației umane, Congresul a înfățișat necesitatea ca oamenii de știință și cultură să discute aceste probleme cu cercetătorii și savanții din alte țări pentru a găsi împreună mijloacele de a acționa în vederea creării unei civilizații noi, a formării unui om cu adevărat superior care să nu poată fi manevrat la întîmplare de cei care duc o politică de dominție și asuprire, ceea ce relevă importanța internațională a înaltului forum democratic din România.

Pornind de la realitățile lumii contemporane, că odată cu creșterea rolului maselor populare în dezvoltarea istorică pe arena vieții politicii interne și internaționale sporește permanent, în cadrul fiecărei țări și pe plan mondial, influența organizațiilor politice și profesionale, a partidelor revoluționare și democratice, P.C.R. desfășoară o politică dinamică de colaborare și solidaritate cu partidele comuniste și muncitorești, cu partidele socialiste și social-democrate, cu partidele de guvernămînt din tinerele state independente, cu toate forțele democratice și progresiste, în lupta pentru o nouă ordine economică și politică pe planeta noastră. Propaganda și activitatea politico-educativă trebuie să contribuie la educația internaționalistă a oamenilor muncii, la dezvoltarea spiritului de colaborare și prietenie între națiuni, avînd în vedere tradițiile înaintate de solidaritate ale clasei muncitoare din țara noastră, tradiții care demonstrează că întotdeauna revoluționarii români și-au făcut cu cinste datoria, atît față de propriul popor, cît și față de cauza generală a luptei pentru progres și pace pe pămînt.

Aducînd completări de substanță în privința definirii și explicării noțiunii de internaționalism, expunerea secretarului general arată că înțelegem internaționalismul ca o noțiune amplă și cuprinzătoare care presupune, în contextul actual al vieții internaționale, participarea activă la rezolvarea democratică, potrivit intereselor fiecărui popor, a tuturor problemelor complexe ale lumii de astăzi, ca și întărirea solidarității cu toate forțele progresiste antiimperialiste. „Apărarea intereselor propriului popor, sintetizează Rezoluția congresului, dezvoltarea cuceririlor sale revoluționare, asigurarea victoriei socialismului în fiecare țară constituie criteriul fundamental al internaționalismului. Nu poate fi revoluționar și internaționalist adevărat acela care nu luptă pentru apărarea intereselor propriei clase muncitoare, ale propriului popor. Noțiunea de internaționalism presupune existența statelor naționale, a partidelor și organizațiilor revoluționare și democratice independente. Tocmai pe această bază se stabilesc relații de colaborare și solidaritate în lupta comună”⁸.

În condițiile mondiale actuale cînd solidaritatea cu țările rămase în urmă pune pe primul plan lupta pentru lichidarea subdezvoltării, pentru făurirea noii ordini economice și politice internaționale, pentru dezarmare

---

⁸ *Ibidem.*

și eliberarea omenirii de coșmarul unor noi războaie, elemente ce constituie laturi însemnate ale internaționalismului, sacrificarea intereselor nici unui popor în numele unor așa-zise interese generale sau speciale nu poate fi sinonim cu internaționalismul, cu solidaritatea muncitorească. În concepția partidului nostru, internaționalismul presupune apărarea intereselor fiecărei națiuni, a fiecărui popor care poate și trebuie să se dezvolte liber, să fie stăpîn pe propriul său destin, să-și făurească o viață de bunăstare materială și spirituală într-o lume a păcii și colaborării.

Paragrafe consistente din Expunerea prezentată Congresului se referă la modul în care trebuie studiată și interpretată istoria în lumina concepției dialecticii materialiste iar în ce privesc sarcinile în domeniul activității teoretice, al științelor sociale în general sînt prezentate obiectivele de perspectivă ale întregului front al istoriografiei marxiste românești contemporane.

În mod pregnant sînt subliniate rolul și importanța istoriei în educația politică a cetățenilor patriei noastre, însemnătatea primordială a domeniului căruia i-am consacrat munca, talentul și energia noastră pentru a demonstra legătura poporului nostru cu acest pămînt, simbioza dintre om și natură în spațiul carpato-dunărean de-a lungul mileniilor. Pe bună dreptate sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu că: „În educarea socialistă a maselor, cunoașterea istoriei proprii constituie un factor important al dezvoltării conștiinței de sine a poporului, al cunoașterii a ceea ce a fost înaintat, cu adevărat revoluționar în trecutul său, precum și a ceea ce a fost retrograd și trebuie combătut”⁹.

Apelînd la istorie ca la un valoros instrument de educație patriotică și internaționalistă, cunoscînd tradițiile progresiste, oamenii și popoarele își sporesc încrederea în propriile lor forțe, prețuind și mai mult libertatea, dreptatea, independența și suveranitatea, dobîndită prin lupte grele și cu jefte eroice, contribuie mai mult la apropierea și colaborarea dintre națiuni. „Totodată, se arată în expunere, studierea istoriei permite cunoașterea legăturilor tradiționale care au existat de-a lungul secolelor între popoare, în special între popoarele vecine, a relațiilor lor de solidaritate și întruajutorare în lupta pentru cauza libertății și independenței, precum și a aspectelor legate de vechea politică de dominație și asupraire promovată de marile imperii din trecut, de învrăjbire între popoare cultivată de clasele exploatare”¹⁰.

Beneficiînd de recomandările și aprecierile prețioase, de ordin teoretico-metodologic date frontului istoric de conducerea partidului, de secretarul său general cu prilejul congreselor al IX-lea, al X-lea, al XI-lea, cu ocazia aniversării a 45 de ani de la crearea P.C.R., la plenara C.C. al partidului din noiembrie 1971, la Conferința Națională a P.C.R. din iulie 1972, la consfătuirea pe țară a cadrelor didactice care predau științele sociale în învățămîntul superior din noiembrie 1972, la aniversarea a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România și în

⁹ Nicolae Ceaușescu, *idem*, www.dacoromanica.ro

¹⁰ Nicolae Ceaușescu, *idem*.

atâtea alte împrejurări și de această dată Expunerea prezentată aduce noi elemente teoretice și metodologice de un real folos pentru cercetarea istorică. „Iată de ce înfățișarea profund obiectivă și interpretarea justă, corectă, principială a datelor și faptelor istorice au o importanță esențială pentru lichidarea surselor de neîncredere și animozitate create de-a lungul timpului între popoare. Tendințele de denaturare a datelor istorice, interpretarea lor subiectivă, eronată, în funcție de anumite conjuncturi sau potrivit unor interese unilaterale, nu slujesc cauzei prieteniei între popoare. Asemenea practici sînt străine principiilor materialismului dialectic și istoric — concepția științifică despre lume a proletariatului — spiritului de dreptate și adevăr al clasei muncitoare, poziției critice juste în valorificarea moștenirii trecutului”¹¹.

Cercetătorii și cadrele didactice din învățămîntul de toate gradele care predau istoria, instituțiile care se ocupă cu difuzarea largă în mase a cunoștințelor domeniului nostru, publicațiile periodice de specialitate și aferente trebuie să acționeze mai prompt și eficient pentru înfățișarea obiectivă și cuprinzătoare a trecutului zbuciumat și eroic al poporului nostru, a luptei pline de abnegație și sacrificiu a clasei muncitoare și partidului comunist.

Alcătuind o adevărată istorie a patriei, înfățișînd veridic viața, munca și lupta poporului român pe aceste meleaguri în decursul celor două milenii, popularizînd cu pasiune și ardoare în diferite moduri trecutul glorios de lupte, cultivînd în măsura și felul cuvenit aceste tradiții constituie actualmente o sarcină stringentă de mare cinste. Înțelegînd acest imperativ cadrele didactice și cercetătorii facultății de istorie din București au organizat în preajma Congresului educației politice și al culturii socialiste două dezbateri, una referitoare la „Funcția politică și educativă a istoriei. Locul acestei discipline în planurile și programele de învățămînt” și a doua cu tema „General și particular în problema formațiunilor social-economice” discuții cu caracter teoretic și metodologic menite să reliefeze importanța majoră a istoriei, cit și ponderea ei actuală în planurile de învățămînt. Dorind să valorificăm aceste dezbateri în coloanele „Revistei de istorie”, prima în întregime, a doua sub forma unei prezentări mai ample la rubrica „Viața științifică”, urmărîm să contribuim la o mai bună înțelegere a căilor și modalităților prin care istoria urmează să-și îndeplinească funcția sa educativ-civică în societatea noastră, să ne aducem aportul la educarea patriotică a tinerelor generații, să dezvoltăm sentimentele de răspundere față de soarta națiunii noastre socialiste. Vorbînd de faptul că istoria trebuie să devină o armă puternică a prieteniei și solidarității între popoare, în lupta pentru socialism, pentru colaborare și pace internațională tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia: „Nu se poate pune problema de a aprecia popoarele în funcție de data la care s-au stabilit pe un anumit teritoriu, de a face discriminări de drepturi între ele pe această bază ci, pornind de la realitățile istorice, care nu mai pot fi modificate de nimeni, de a se aplica în mod consecvent o politică de deplină egalitate și respect reciproc între popoare, între națiuni și naționalități, de a se respecta entitatea națională a fiecăruia, asigurînd conlucrarea armonioasă, frăția și solidaritatea în

¹¹ Nicolae Ceaușescu, *id. m.*

lupta comună pentru cauza libertății și dreptății sociale și naționale, a progresului și prosperității fiecărui popor, a conviețuirii și colaborării pașnice, a tuturor națiunilor”¹².

Un amplu program de perspectivă a fost trasat de Congresul culturii domeniului științelor sociale, activității teoretice subliniindu-se că este necesară intensificarea studierii diferitelor fenomene și transformări ce se produc în societatea socialistă românească și în dezvoltarea lumii contemporane. În lumina concepției noastre revoluționare, materialismul dialectic și istoric este necesar să se abordeze mai profund schimbările ce se produc în structura socială a țării noastre, în relațiile de producție sociale, rolul claselor în societatea socialistă și procesul apropierii treptate dintre ele, tendința omogenizării sociale și a formării în perspectivă a societății unice a oamenilor muncii. Se impun studiate și tratate problemele conducerii științifice a societății, analizarea mai temeinică a procesului de dezvoltare a democrației socialiste, acțiunea legităților obiective generale cât și a celor proprii societății socialiste din care să se tragă concluzii teoretice și practice necesare activității de conducere a partidului și statului nostru.

Un vast și bogat program de activitate urmează să desfășoare frontul unit al istoricilor din țara noastră pentru realizarea unor lucrări de mare amplitudine și complexitate care să devină opere de referință în domeniul propagandei, al muncii ideologice și al științelor economico-sociale. „În cursul actualului cincinal — sublinia expunerea — va trebui finalizată elaborarea unor lucrări teoretice fundamentale, trecându-se, totodată, la realizarea altora noi, de mare importanță pentru viața noastră ideologică și politică. Am în vedere în primul rând, Istoria Partidului Comunist Român — lucrare începută de multă vreme și care se impune a fi definitivată în timpul cel mai scurt, pentru a oferi cadrelor noastre, tuturor comunistilor, întregului popor o imagine obiectivă, cu adevărat științifică, a drumului complex parcurs de mișcarea progresistă revoluționară din patria noastră”¹³.

În acest scop vor fi adincite cercetările referitoare la intrarea pe arena vieții politice românești a proletariatului industrial și a organizării mișcării muncitorești și socialiste, purtătoarea idealurilor revoluționare ale dezvoltării patriei pe calea progresului, concretizate în studii și lucrări. Perioada creării Partidului Comunist Român, a luptei clasei muncitoare pentru libertate socială, progres și democrație, pentru apărarea independenței naționale în perioada interbelică cât și în epoca mai nouă, de cucerire a puterii politice, de instaurare a forțelor revoluționare și răsturnarea claselor dominante, înfăptuirea revoluției socialiste și edificarea noii orinduri, vor fi analizate și în lumina noilor cercetări, a publicării unor voluminoase tomuri de documente din istoria mișcării muncitorești, a presei revoluționare și democratice. Dealtfel întreaga această laborioasă activitate de editare a unor volume de documente cât și a noilor lucrări ce vor fi publicate vor fi de un real folos în elaborarea viitorului tratat de istorie a patriei noastre.

„În conformitate cu hotărârile de partid, va trebui să trecem la elaborarea Istoriei României, cuprinzând toate etapele formării și dezvoltării poporului nostru, luptele sale milenare pentru libertate, dreptate și nea-

¹² Nicolae Ceaușescu, *idem*.

¹³ Nicolae Ceaușescu, *idem*.

tîrnare, în lumina celor mai noi descoperiri arheologice, a izvoarelor și mărturiilor naționale și universale, interpretate în spiritul principiilor științifice ale materialismului dialectic și istoric, ale adevărului obiectiv”¹⁴.

Continuînd cu asiduitate editarea corpusului național de izvoare și documente ale istoriei poporului român la baza căruia stau colecțiile „Fontes Historiae Daco-Romaniae”, „Documenta Romaniae Historica” și seria nouă din „Colecția Hurmuzaki” volume ce cuprind mărturii documentare inedite, izvoare istorice, epigrafice și numismatice cu privire la istoria noastră milenară, istoricii vor să îmbunătățească argumentarea științifică a noului tratat. Celelalte instrumente de lucru auxiliare, care se vor edita în perioada următoare, repertoriul arheologic al României, repertoriul arhivistic și bibliografic al documentelor moldovenești, inscripțiile medievale ale României, repertoriul monumentelor medievale din Transilvania, bibliografia istorică a României și alte dicționare, inscripții, cataloage, teme de demografie istorică și de structură demografică vor da un ajutor prețios specialiștilor care vor lucra la epopeea poporului nostru.

De un sprijin deosebit în munca tratatului vor fi și volumele de documente, studiile și monografiile ce vor apare cu prilejul sărbătoririi momentelor și personalităților care vor avea loc în perioada 1976—1980. Aniversarea centenarului independenței de stat a României, 70 de ani de la răscoala țărănilor din 1907, împlinirea a trei decenii de la proclamarea Republicii, 500 de ani de la moartea lui Vlad Țepeș, 450 de ani de la urcarea pe tron a lui Petru Rareș, răscoala secuilor din 1596 ș.a.

O atenție sporită se va acorda studierii particularităților specifice care și-au pus amprenta asupra întregii evoluții sociale a țărilor române în evul mediu, marcînd importanța luptelor purtate de masele populare pentru libertate și dreptate socială, pentru progres și civilizație, acțiunilor revoluționare din prima jumătate a sec. al XIX-lea, momentelor de răscruce în formarea și desăvîrșirea statului național român.

Se vor depune eforturi susținute în evidențierea rolului și locului țărilor române și apoi al României în relațiile internaționale în perioada medie, modernă și contemporană pînă la conferința de pace de la Paris din 1946, politica ei cu țările vecine, subliniindu-se poziția marilor imperii europene în diferite etape istorice față de Țările Române.

Probabil că în elaborarea celorlalte lucrări fundamentale de istoria literaturii și a limbii române, istoria învățămîntului, istoria creației științifice din țara noastră — la care se referă Expunerea — aportul specialiștilor în istorie să constituie un sprijin de nădejde atît în munca de pregătire cît și în perioada de definitivare a lor.

„Este, de asemenea, necesară — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — elaborarea unei istorii a mișcării revoluționare și muncitorești internaționale, precum și a istoriei mișcărilor de eliberare națională, antiimperialiste... Este necesar să întreprindem, de asemenea, eforturi pentru întocmirea unei lucrări proprii de istorie universală”¹⁵. Se impune astfel abordarea și adîncirea cu mai multă insistență a cercetărilor de istorie generală, atît sub aspectul istoriei economice, sociale, politice, militare și diplomatice cît și sub cel al istoriei mișcării muncitorești și revoluționare.

¹⁴ Nicolae Ceaușescu, *idem*.

¹⁵ Nicolae Ceaușescu, *idem*.

Pentru început sînt prevăzute în planurile de cercetare două sinteze privind istoria unor țări vecine care vor trata și legăturile politice, economice și culturale dintre poporul român și aceste popoare. Mai sînt în pregătire lucrări referitoare la gîndirea social politică sud-est europeană, ideea de creștere și decădere în istoriografia occidentală privitoare la imperiul otoman, terminologia meșteșugurilor în sud-estul Europei, și alte opere de bază care se referă la lupta de eliberare a popoarelor din colonii, la mișcarea socialistă la unele țări din Asia și America Latină, la mișcarea de rezistență din Africa în timpul celui de-al doilea război mondial ș.a.m.d.

În această activitate susținută de pregătire și elaborare, de către întregul front al istoriografiei marxiste românești a unor mari capitole de istorie românească și universală, concretizate în monografii, manuale, tratate de proporții, un rol deosebit revine și „Revistei de istorie” care trebuie să-și pună coloanele la dispoziția unor studii de sinteză valoroase, să reflecte pe etape, amplele dezbateri ce se vor organiza de Academia de științe sociale și politice, de alte institute de cercetări și centre universitare. Aducînd la cunoștința specialiștilor, a publicului cititor problemele de stringentă actualitate ale istoriografiei noastre vom face ca munca politico-ideologică și cultural educativă, propaganda noastră să contribuie într-o măsură tot mai însemnată la dezvoltarea conștiinței socialiste a maselor, la lărgirea orizontului lor de cunoaștere și înțelegere, la îmbogățirea vieții spirituale a întregii noastre națiuni.

CERCETĂRILE TRACOLOGICE ÎN ROMÂNIA (I)

DE

RADU VULPE

**IDEILE GENERALE ALE EVULUI
MEDIU DESPRE GETO-DACI**

Preocupările de tracologie în România au rădăcini foarte adânci. Ca și în opinia generală despre originile sale, în conștiința națională a poporului român, ideea latină, firește precumpănitoare, n-a șters de tot amintirea vechilor geți și daci, adică a tracilor carpato-dunăreni. Dimpotrivă, tocmai evocând latinitatea românilor actuali, implicit ne gândim la viteazul neam dac pe care împăratul Traian a trebuit să-l învingă și să-l supună înainte de a întemeia în Dacia acel focar de viață romană al cărui moștenitor este poporul român.

Este adevărat că în timpul secolelor obscure, când acest popor, cotropit de valurile succesive ale migrațiilor, era împiedicat de a lua parte la dezvoltarea culturii superioare europene și era lipsit chiar de suveranitate politică, deci era ignorat de izvoarele istorice, nu putea păstra decît foarte puține amintiri despre obirșia sa, care nu-i era evocată, în afară de limbă, decît prin numele de „român” (*Român — Romanus*), pe care el însuși și l-a dat totdeauna. Această romanitate îi era perfect confirmată și prin numele de „Vlah” poreclă dată de străini și în special de populațiile germanice și slave, care numeau astfel pe toți locuitorii latini din vechiul imperiu al Romei. Printre reminiscențele populare din antichitate persistă, cu o impresionantă perseverență, la români și prin intermediul lor și la slavii vecini, numele de Traian, sub forma provincială *Troian*, atestată chiar pe vremea acestui împărat, dar semnificația sa în folclor, referindu-se arareori și vag la originea sa imperială, este adesea deformată, fie că este atribuit simbolic unui țăran bogat și vrednic, îndestulat de recolte minunate, fie că este transformat în cuvînt c mun, însemnînd orice lucrare de pămînt (dig, șosea, cetate, val, movilă) din timpuri străvechi, închipuită ca aparținînd romanilor¹. Prin derivație, tradiția dă

---

¹ Cf. raportul meu *Les valla de la Valachie, de la Basse-Moldavie et du Boudjak*, în *Actes du IX-e Congrès international d'Etudes sur les Frontières romaines*, Mamaia 6—13 septembre 1972, București — Köln — Wien, 1974, p. 267, nota 1. Originea provincial romană a transformării lui a latin clasic în o (*Traianus — Troianus — Troian*) a fost susținută acum mai bine de un secol și de către B. P. Hasdeu (*Scrieri istorice*, reeditate de A. Sacerdoțeanu, București, 1973, II, p. 183—193). Cf. și V. Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971, p. 79—94.

numele de „drumul lui Traian” pînă și Căii Lactee. Cît despre daci, urmele amintirilor în folclor se lasă mai greu descoperite ².

Totuși, românii n-au rămas într-o totală ignoranță despre strămoșii lor autohtoni. Justele cunoștințe ale intelectualilor bizantini din evul mediu despre originea acestui popor latin, căruia îi dădeau și ei, sub influența slavilor balcanici, numele de „Vlahi” (*Vlaxhi*, Βλάχοι) și pe care îi prezentau drept coborîtori din vechii daci și moesi (geți balcano-dunăreni) romanizați, au fost răspîndite devreme în țările române, datorită clerului bisericii ortodoxe ³. Nu este de mirare, așadar, că italianului Francesco della Valle, călătorind în 1562 prin Țara Românească, i se povestea de către călugării români de la Mănăstirea Dealului, de lângă Tîrgoviște, istoria neamului lor ale cărui origini urcau pînă în timpul lui Traian. Dealtfel, diplomatul padovan trebuie să fi avut deja o idee despre această obirșie, căci umaniștii din Italia, cu vechi tradiții de studiere a izvoarelor antice și-au manifestat încă din sec. XII erudiția privitoare la daci și la geți, cît și la Tracia balcanică. În secolele XV — XVI, în plină Renaștere, reprezentanții lor cei mai de seamă se interesau special de originea românilor, căutînd să o explice în legătură cu cuceririle romanilor asupra geților și dacilor ⁴. În această chestiune, o mențiune se cuvine spaniolului Alphonso Chácon (Ciaconus), primul exeget al Columnei Traiane, care, în 1576, vorbind despre vechii daci, îi recunoștea ca strămoși ai românilor din Transilvania, din Țara Românească și din Moldova ⁵. Un secol mai tîrziu, același monument de la Roma va fi obiectul comentariilor lui R. Fabretti, care, în lucrarea respectivă va insista și asupra antichității lor dace ⁶.

Din Italia aceste preocupări au trecut la umaniștii altor țări catolice și în deosebi la cei din Ungaria și Polonia, care, în aceeași epocă, în virtutea legăturilor lor asidue cu românii, manifestau un interes și mai viu pentru originea acestui popor latin din vecinătatea lor, pomenindu-i și ei pe dacii supuși de către romani. Printre ei era chiar un erudit de origine română :

² În ținutul Maramureșului, la nord de fosta provincie romană Dacia, unde locuiseră așa-ziii „Daci liberi”, mi s-a vorbit despre expresia locală *mindru ca Scorilă*, care amintește în chip ciudat numele regelui dac *Scorilo*, tatăl lui Decebal. O recomand atenției colegilor folcloriști și lingviști. Am fi ispititi să atribuim o origine străveche, ca un reflex al numelui de *Dacia* și personajului folcloric *Dochia*, o bătrînă despre care una din variantele legendei spune că a fost pietrificată de ger, pentru că fiind amăgită de o primăvară prematură de la începutul lunii martie și-a părăsit prea curînd hainele de iarnă, dar aici e vorba mai curînd de prescurtarea numelui grec al Sfintei Evdochia (Εὐδοκία), sărbătorită tocmai la 1 martie. Totuși, indiferent de numele eroinei, se pare că legenda în sine are origini antice. Se întîlnește la toate popoarele balcanice, ceea ce l-a determinat pe B. P. Hasdeu (*Etymologicum Magnum Romaniae*, III, București, 1893, v. *Babele*, col. 2279—2282) să o atribuie unui fond general trac.

³ Cf. D. Onciul, *Teoria lui Roesler*, passim (*Scrieri istorice*, reeditate de A. Sacerdoțeanu, București, 1968, I, p. 131—260); A. Armbruster, *Romanitatea românilor: istoria unei idei*, București, 1972, p. 12—28.

⁴ Cf. Al. Marcu, *Riflessi di storia rumena in opere italiane dei secoli XIV e XV*, *Ephemeris Dacoromana*, I, 1923, p. 343—386.

⁵ A. Ciaconus, *Historia utriusque belli Dacici a Traiano Caesare gestis ex simulacris quae in columna eiusdem Romae videntur collecta*, Roma, 1576.

⁶ R. Fabretti, *De Columna Trajana syntagma*, Roma, 1683.

episcopul Nicolaus Olahus⁷, prieten cu Erasmus și la un moment regent al tronului ungar. Descendent al unei familii de boieri din Țara Românească, care, trecînd în Transilvania, a îmbrățișat catolicismul, el era înrudit cu regele Matei Corvin, celebrul mecenat din Renaștere, care, fiind fiul vestitului general Iancu de Hunedoara, se trăgea și el dintr-o veche familie de nobili români. Un alt umanist renumit care a trăit la curtea acestui rege, italianul Antonio Bonfini, s-a interesat de asemenea de proveniența daco-romană a poporului român.

Originea românilor a preocupat și mai mult pe umaniștii minorităților săsești și maghiare din Transilvania, care, trăind chiar în mijlocul acestui popor, îi cunoșteau limba și își dădeau seama direct de evidenta lui latinătate⁸. Interesul lor pentru obârșia românilor a sporit în secolele XVII — XVIII, cînd erudiți sași ca David Hermann, J. Tröster, L. Toppeltin, A. Teutsch, G. Soterius, și maghiari ca P. Liszhyai Kovács și M. Szentiványi, continuînd strădaniile înaintașilor lor din secolul XVI, de pildă J. Lebel, S. Münster, erodanul Verancsics, căutau să dovedească și să explice această latinătate.

Nici dacii nu lipseau din considerațiile lor, dar cel ce a acordat acestor autohtoni o atenție cu totul specială a fost clericul Soterius, care, în marea sa lucrare *Historia Daciae antiquae*, scrisă în secolul al XVII-lea și rămasă inedită, a reconstituit trecutul geților și al dacilor dinainte de cucerirea romană. Atacînd problema caracterului lor etnic și obsedat de frecvența elementelor slave din limba română, pe care le lua drept reminiscențe dacice, el s-a lăsat amăgit de ideea greșită că dacii și geții ar fi de proveniență slavă. Dar aceasta era pe atunci o greșeală destul de comună, merită să obsedeze multe minți, chiar în plin secol al XIX-lea (ea de exemplu Katancsics, Drinov, Schafarik etc.)⁹, pînă cînd progresele științei lingvistice au ajuns să dovedească deosebirea categorică dintre getodaci, aparținînd familiei popoarelor trace și slavii, care depind de un alt grup indo-european.

Originea dacilor a făcut de altfel obiectul a diferite alte interpretări greșite în cursul îndelungatelor secole ale evului mediu și ale epocii moderne. Printre diferitele coniecturi imaginate cu privire la acest subiect, aceea despre caracterul lor germanic s-a bucurat de o circulație mai întinsă și mai persistentă. Ea s-a născut din confuzia naivă, veche din secolul IV, între numele goților (*Gothi*) și al geților (*Getae*), care l-a determinat pe episcopul got Iordanes, din secolul al VI-lea, să adune în lucrarea sa *De rebus Geticis*, consacrată neamului său germanic, toate informațiile antice privitoare la geți și la bunii lor frați, dacii¹⁰. Pornind de la această

⁷ St. Bezdeki, *Nicolaus Olachus, primul umanist de origine română*, Aninoasa-Gorj 1933; I. S. Firu — C. Albu, *Umanistul Nicolaus Olahus (Nicolaie Românul) (1493—1568), Texte alese*, București, 1968, cu un studiu introductiv la p. 14—111.

⁸ A. Armbruster, *op. cit.*, p. 83 sqq.

⁹ Cf. Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, București, 1880, p. 534—542, care respinge această teză.

¹⁰ Această confuzie se regăsește la contemporanii săi Cassiodor, Procopiu, Isidor din Sevilla și chiar la unii autori anteriori din secolele IV—V, de pildă la Ausonius, Claudian, Sparțian (în *Historia Augusta*), Ieronim, Orosius, Rutilius Namatianus etc.

confuzie s-a ajuns apoi la alta, foarte răspîndită în cursul evului mediu timpuriu care, tot din cauza falselor asemănări de nume, îi identifica pe daci (*Daci*) cu danezii (*Dani*)¹¹.

La rîndul ei, această eroare va da naștere teoriei unor anumiți erudiți sași din secolele XVI—XVII, că neamul lor germanic ar fi autohton în Transilvania, ca urmaș al vechilor daci, care nu s-ar fi romanizat. Cu atît mai mult ei susțineau caracterul pur latin al românilor, care, descinzînd numai din romanii aduși *ex toto orbe Romano* (Eutropiu) și colonizați în Dacia, n-ar fi avut nimic de a face cu dacii. Această ciudată construcție, de factură mai degrabă populară, a fost adoptată mai întîi de pastorul protestant D. Hermann, apoi dezvoltată de Tröster, de M. Miles, de Topeltin, pentru ca apoi să se spulbere sub loviturile date de eruditul sas V. Franck von Franckenstein, care, într-o lucrare critică, apărută în 1696, a demonstrat, cu documente absolut convingătoare, că în realitate neamul său imigrase în Transilvania venind din regiunile renane ale Germaniei în secolul al XII-lea. Demonstrația sa justă a fost continuată de A. Teutsch¹². Totuși, ideea originii germanice a geto-dacilor în general, tot atît de absurdă ca și aceea a provenienței lor slave, va persista, asemenea acesteia, la unii savanți, pînă în secolul XIX, acceptîndu-se totuși contribuția acestor autohtoni, alături de romani, la formarea popoului român. Pe de altă parte, pornind de la o confuzie între vechii germani și celți, concepută încă din antichitate¹³ și adesea afirmată în secolele Renașterii, o nouă eroare privind pe daci și-a făcut apariția în Occident, anume despre apartenența acestui popor carpato-dunărean la neamurile celtice¹⁴, susținută mai ales în secolele XVIII — XIX și continuînd chiar și după falimentul bazei sale germanice.

AFIRMAREA ELEMENTULUI GETO-DAC ÎN CONȘTIINȚA NAȚIONALĂ A ROMÂNILOR

și Țara Românească, unde, începînd din secolele XIII — XIV, beneficia de o individualitate politică, el era neconținut în curent cu discuțiile umaniștilor occidentali despre o problemă care îl privea în cel mai înalt grad. În diferite feluri, fie în Transilvania prin contactul zilnic cu intelectualii sași și maghiari, fie în Principate prin boierii care își făcuseră studiile în străinătate, românii luaseră din plin cunoștință despre opiniile care circulau în lume despre originile lor romane. Consecința a fost deșteptarea conștiinței lor naționale în ample proporții, stimulată tocmai de mîndria unei descendențe atît de nobile urcînd înapoi pînă la venerabila civilizație antică, de toți adorată, dar contrastînd cu modesta poziție politică și socială din prezent a moștenitorilor ei carpato-dună-

Cît despre poporul român, atît în Transilvania, unde era subjugat de o aristocrație străină, cît și în Moldova

¹¹ Cf. Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 515—516, care respinge această enormitate mai ales împotriva principalului ei susținător J. Grimm, *Ueber Jornandes und die Geten*, Berlin, 1846 și *Geschichte der deutschen Sprache*, Leipzig, 1853.

¹² A. Armbruster, *op. cit.*, p. 176—182 și 216—221.

¹³ Cf. G. Dottin, *Les anciens peuples de l'Europe*, Paris, 1916, p. 220—222; W. Capelle, *Das alte Germanien*, Iena, 1929, p. 14—15; 473, nota 3; 475, nota 14; H. Hubert, *Les Germains*, Paris, 1952, p. 24—25.

¹⁴ Cf. Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 522—534, combătînd această părere.

reni. De acum înainte, ideea latină va deveni pentru români o forță activă, stînd la baza renașterii lor culturale și politice și a tuturor progreselor lor din epoca modernă.

Evident, încă din secolul al XVI-lea, cînd domnul Despot-Vodă din Moldova, pe numele său Ion Iacob Heraclide, un grec pătruns de umanism, încearcă să întemeieze o școală superioară la Cotrari și cînd un Petru Cercel, domnul Țării Românești, frate cu Mihai Viteazul, se dovedea și el un subtil umanist ¹⁵, avîntul cultural al țării române a căpătat un ritm viu în secolele XVII și XVIII, cînd cronicarii Grigore Ureche (1590—1647) și Miron Costin (1633—1691) în Moldova, debitori ai umanismului polon și Constantin Cantacuzino (1640—1716) în Țara Românească, format în școlile din Italia, au proclamat caracterul eminent latin al neamului lor. Dar în afară de această idee romană, Miron Costin îi glorifica și pe daci cu viteazul lor rege Decebal ¹⁶. C. Cantacuzino, cu un spirit critic anunțînd de pe atunci timpurile moderne, a știut să aleagă dintre diferitele opinii din acea epocă privind originile române, pe acelea care se potriveau cel mai bine cu datele reale, cu bunul simț și cu concordanța faptelor, văzînd în poporul român o sinteză dintre romanii colonizați de Traian și dacii locali, subliniind însușirile valoroase ale dacilor și geților preromani și susținînd, cu argumente excelente, persistența dacă după cucerirea romană și continuitatea daco-romană în Dacia după părăsirea acestei provincii de către împăratul Aurelian în secolul al III-lea ¹⁷. El a dat contelui L. Marsigli informații despre țările române pe care acest ofițer austriac ¹⁸, originar din Bologna, le-a vizitat ¹⁹.

Atmosfera intelectuală din țările române devenise între timp deosebit de prielnică preocupărilor despre antichitate. Încă mai bine de un secol povestea lui Alexandru (*Alixandria*) în versiunea lui pseudo-Callistene, circula, tradusă în românește după modele grecești și sirbești, atît în Principate cît și în Transilvania ²⁰. Între altele, în această carte se găseau aluzii la țările trace de pe ambele maluri ale Dunării. Pe de altă parte, în 1645, se traducea direct din grecește opera lui Herodot, a cărei versiune românească, în manuscris, a fost descoperită în 1908 la mănăstirea Coșula din Moldova ²¹. Cititorul român avea astfel posibilitatea de a-și face o idee despre neamurile trace din Balcani, despre geții de la Dunăre, despre agatirșii din Carpați. Cunoștințele românilor cu privire la antichitatea

¹⁵ C. Marinescu, *A propos d'une biographie de Jacques Basilicos l'Héraclide récemment découverte*, Mélanges d'Histoire générale, I, Cluj, 1938, p. 381—397; Șt. Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfîrșitul sec. XVI*, Sibiu 1944.

¹⁶ Miron Costin, *Opere*, editate de P. P. Panaitescu, București, 1958.

¹⁷ C. Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*, în *Croniciari Munteni*, editați de M. Gregorian, București, 1961, I, p. 5.

¹⁸ L. F. de Marsigli, *Description du Danube*, II, La Haye, 1744; N. Iorga, *Operele lui Constantin Cantacuzino*, București, 1902 p. 41—59; Al. Marcu, *Date ce ne privesc din autobiografia contelui Marsigli*, în *Închinare lui Nicolae Iorga*, Cluj, 1931, p. 247—253.

¹⁹ În aceeași vreme numismatul francez Felix Cary a scris *Histoire des rois de Thrace et de ceux du Bosphore Cimmérien, éclaircie par les médailles*, Paris, 1752.

²⁰ N. Cartoian, *Alexandria în literatura românească*, București, 1922; N. Iorga, *Livres populaires dans le Sud-Est de l'Europe et surtout chez les Roumains*, BSH, XIV, 1928, p. 7—20; Dan Simonescu, prefață la *Alexandria*, București, 1956.

²¹ N. Iorga, *Herodot, traducere românească de la 1645*, Vălenii de Munte, 1909.

preromană a Daciei s-au îmbogățit în chip considerabil prin contactul cu izvoarele de acest fel, dintre care unele, ca Alixândria sau ca fabulele lui Esop, s-au bucurat de o largă răspîndire în mase.

În aceeași vreme, vestitul savant de talie europeană Dimitrie Cantemir (1673—1723), domnul Moldovei în 1693 și în 1710—1711, împins de tendința de a atribui o latinitate pură românilor, a căror continuitate și unitate în toate regiunile vechii Dacii o concepea just, s-a lăsat înșelat de afirmația lui Eutropiu (VIII, 6): *Dacia enim diuturno bello Decebalii viris fuerat exhausta* („căci Dacia în îndelungatul război al lui Decebal, fusese secătuită de bărbați”), înțelegînd-o în sensul unei exterminări totale a populației dace și concludînd că provincia, pasă-mi-te goliță de locuitorii săi, n-ar fi fost repopulată decît de coloniști romani²². Această concluzie excesivă, întîlnindu-se cu teoria originii exclusiv romane a românilor emisă de către sașii din sec. XVII, care, pornind de la o eroare de altă natură, își rezervau numai pentru ei ascendența dacă, era tot atît de caducă, deoarece expresia *viris exhausta* a istoricului roman din sec. IV, departe de a permite o interpretare în sensul unei depopulări totale a țării, nu se referă decît la pierderile suferite de forțele dacice în cursul războaielor împotriva lui Traian, desigur considerabile, dar nu exterminante, cît și la golurile lăsate de către o parte dintre supraviețuitori, mai ales în clasa nobililor, emigrați spre nord, dincolo de granițele noii provincii romane. Dar în majoritatea sa, populația dacă, făcînd act de supunere încă dinainte de sfîrșitul ostilităților, a rămas pe loc și pînă la urmă s-a romanizat. Pe de altă parte, cînd războiul s-a terminat, mulți dintre fugari s-au întors la vetrele lor ca *dediții* ai Imperiului.

Teza exclusivistă a lui Cantemir a fost îmbrățișată cu entuziasm în secolul al XVIII-lea de către fruntașii curentului latinist al românilor din Transilvania, care credeau că întăresc astfel revendicările lor naționale și sociale față de curtea de la Viena, rămase de altfel fără succes. Principalii reprezentanți ai acestui curent, Samuel Micu numit și Klein (1745—1806), Gheorghe Șincai (1754—1816), Petru Maior (1761—1821), mai ales acesta din urmă, s-au întrecut în a demonstra că romanii n-ar mai fi găsit daci în țara pe care au cucerit-o, căci toți ar fi fugit sau ar fi fost masacrați²³. Dar acest exclusivism înverșunat și lipsit de temei n-a durat mult timp. Încă din introducerea sa la *Lexiconul* româno-german din 1818, remarcabilul scriitor român Ion Budai-Deleanu, cu toate că aparținea și el curentului latinist, exprima o anume rezervă cu privire la dispariția dacilor, pe care îi considera ca un fel de traci amestecați cu cimrierii. Tot el a întrevăzut, printre primii, ideea justă despre nașterea poporului român nu numai în Dacia, ci și în provinciile Pannonia, Moesia, și Thracia, prin asimilarea populațiilor locale într-o unitate dialectală traco-romană (am spune azi iliro-traco-romană), formată încă înainte de

²² D. Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* în volumul *Operele principelui Dimitrie Cantemir*, București, 1901 (Academia Română); P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, viața și opera*, București, 1958, pp. 227—228, 238—240.

²³ R. Munteanu, *Studiu introductiv la Școala ardeleană*, culegere critică din textele reprezentanților curentului latinist din Transilvania în 3 vol. Intocmită de F. Fugaru, București, 1970, I, p. 23—31; textele scriitorilor citați sînt reproduse la pp. 150—178 din vol. I, (S. Micu) și în vol. II la pp. 138—155, 182—187 (G. Șincai) și 189—198 (P. Maior). Cf. și Șt. Pascu în *Istoria României*, III, 1964, p. 1092—1097; Maria Protase, *Petru Maior un cititor de conștiințe*, București, 1973.

Traian și întinsă apoi și asupra Daciei ²⁴. O atitudine critică mult mai precisă a fost exprimată apoi împotriva tezei puriste de către un alt erudit transilvănean din acea vreme, doctorul și folcloristul Vasile Popp, care, respingînd cu totul teza exclusivismului latinist, a redat dacilor locul lor normal în formarea poporului român ²⁵.

INEPUTURILE CERCETĂRILOR MODERNE ASUPRA DACILOR ȘI GEȚILOR

Era vremea cînd în toată Europa istoriografia făcea pași decisivi în evoluția sa spre un criticism matur. Atunci a emis ilustrul istoric german B. G. Niebuhr, primul, opinia foarte plauzibilă că agatirșii din Transilvania, prezențați de Herodot ca un popor înrudit cu sciții, dar în fond trac, nu erau în realitate decît daci ²⁶. Alți savanți din țările occidentale începură să producă studii privind pe daco-geți și celelalte popoare trace, sprijinindu-se pe informațiile transmise de autorii antici. Este, de exemplu, cazul lui G. Mannert, cu a sa *Geographie der Griechen und Römer* al cărei volum VII, apărut în 1812, cuprinde considerații asupra țărilor trace în general; al lui F. A. Ukert, cu lucrarea sa cu același titlu, din care un volum, apărut în 1846 (III 2), se cheamă *Skythien und das Land der Geten oder Daker*; al lui U. Becker și al lui C. Müllenhoff, cu articolele lor *Dacia* și *Geten* din Enciclopedia germană editată de Ersch și Gruber (1834), al lui W. Bessell cu *De rebus Geticis* (1854), al lui F. G. Bergmann cu *Les Gètes ou la filiation généalogique des Scythes aux Gètes et des Gètes aux Germains et aux Scandinaves* (Strasbourg, 1859), în care susține teza sa germanistă ²⁷, al lui R. Roesler, care, în afară de faimoasa sa lucrare *Römische Studien*, unde, urmînd pe F. I. Sulzer și J. L. Engel ²⁸, a încercat să demonstreze teza absurdă despre evacuarea totală a Daciei de către Aurelian și despre întoarcerea românilor în această țară după un lung hiatus în evul mediu, publicase și altele, mai serioase despre geți și daci ²⁹.

Problemele daco-geților și ale tuturor tracilor au găsit un loc important în lucrarea lui K. Zeuss despre vechii germani și vecinii lor ³⁰ și în tratatele de geografie antică ale lui A. Forbiger (1842) și A. Kiepert (1878) ³¹. În aceeași vreme a apărut importanta monografie asupra Columnei Traiane a lui W. Froehner (1865), care a rămas mult timp o lucrare clasică

²⁴ Școala Ardeleană (F. Fugariu), III, p. 34–39 (Introducerea lui I. Budai-Deleanu la *Lexikon*).

²⁵ I. Mușlea, *Viața și opera Doctorului Vasile Popp (1789–1842)*, AIIN, V, 1928–1930, p. 86–157; A. Nicolescu, *Școala Ardeleană și limba română*, București, 1971, p. 179–181; *Istoria României*, III, p. 1104. Pentru discuția problemei cf. și I. I. Russu, *Daco-Geții în Dacia romană*, în vol. *Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara*, Deva 1956, p. 39–56.

²⁶ B. G. Niebuhr, *Untersuchungen über die Geschichte der Skythen, Geten und Sarmaten* în *Kleine historische und philologische Schriften*, I, Bonn, 1828.

²⁷ Cf. Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de roman*, p. 521, nota 77.

²⁸ J. Chr. Engel, *Geschichte des ungarischen Reiches und seiner Nebenländer*, I, Halle, 1797; Fr. J. Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Daciens*, 3 vol., Wien, 1781–1782.

²⁹ R. Roesler, *Romanische Studien*, Leipzig, 1871; idem, *Die Geten und ihre Nachbarn*, Wien, 1864; *Das vorrömische Dacien*, Wien, 1864; *Dacier und Romänen*, Wien, 1866.

³⁰ K. Zeuss, *Die Deutschen und ihre Nachbarstämme*, München, 1837.

³¹ A. Forbiger, *Handbuch der alten Geographie*, III, Leipzig, 1842; H. Kiepert, *Lehrbuch der alten Geographie*, Berlin 1878.

pentru studiul acestui monument atît de bogat în informații privind pe daci. Ea a fost urmată de lucrările mai mici referitoare la același subiect ale lui J. H. Pollen (1874) și S. Reinach (1886). Mai este de remarcat austriacul J. Jung pentru cartea sa despre romanizarea provinciilor dunărene, în care combate teoria lui Roesler, susținînd continuitatea dacilor și a daco-romanilor la nord de Dunăre ³³. Printre savanții din țările slave din secolul XIX, care s-au ocupat de geți și daci, trebuie să cităm pe polonul W. A. Maciejowski și pe rușii A. D. Čertkov și T. Brun ³⁴.

În prima jumătate și la mijlocul secolului al XIX-lea progresele cercetărilor asupra dacilor sînt remarcabile și în Transilvania, mai ales la învățații sași. Ca peste tot în Europa, în acea vreme, inscripțiile latine constituiau obiectul principal al cercetărilor lor, dar — fapt nou în evoluția cercetărilor istorice — adesea curiozitatea lor era atrasă de resturile arheologice din timpurile preromane. Astfel avem de menționat investigațiile episcopului Fr. X. Hene, care s-a interesat de ruinele dace de la Grădiștea Muncelului și a publicat o lucrare despre istoria Daciei (1836) ³⁵, și ale epigrafistului M. J. Ackner (1782—1862), care a făcut cercetări în cetățile dace din munții Orăștiei și în special la Grădiștea Muncelului, unde încă din 1803 se descoperise întîmplător un mare tezaur de monede de aur de la Lisimah și de la enigmaticul rege dac Koson ³⁶. În același timp, Fr. Müller (1828—1915) pentru întîia oară a relevat importanța bronzurilor din Transilvania pentru istoria preromană a țării ³⁷. El a făcut și săpături la Cașolt într-o necropolă tumulară a dacilor din epoca romană ³⁸. Numismatul E. A. Bielz (1827—1898) a fost unul dintre primii care au remarcat factura dacă a monedelor locale imitate după tetradrahmele macedonene ³⁹. Dar personalitatea cea mai importantă din această serie

³² W. Froehner, *La Colonne Trajane expliquée*, Paris, 1865; idem, *La Colonne Trajane d'après le surmoulage exécuté à Rome en 1861—1862*, I—IV, Paris, 1872—1874; J. Dierauer, *Beiträge zu einer kritischen Geschichte Trajans*, Leipzig, 1868; J. H. Pollen, *A Description of the Trajan Column*, London, 1874; C. De la Berge, *Essai sur le règne de Trajan*, Paris, 1877; S. Reinach, *Le Colonne Trajane au Musée de St. Germain-en-Laye*, Paris, 1886.

³³ J. Jung, *Roemer und Romanen in den Donaualändern: historisch-ethnographische Studien*, Innsbruck, 1887.

³⁴ A. D. Čertkov, *O pereselenii frakijskikh plemen za Dunaj*, etc. (Despre emigrația populațiilor trace dinspre sud peste Dunăre și mai departe în nord spre Marea Baltică și în Rusia), Moscova 1951 (în „Vremennik Moskovskogo Obščestva Istorii i Drevnostej Rossijskikh”, X); T. Brun, *O rodstvie Getov s Dakami* (Despre înrudirea geților cu dacii), Odessa 1868 (în „Zapiski Odesskago Obščestva Istorii Drev.”, VII; W. A. Maciejowski, *Geto-Daki*, Varșovia, 1858.

³⁵ Fr. Xav. Hene, *Beiträge zur dakischen Geschichte*, Hermannstadt (Sibiu), 1836. Cf. C. Daicoviciu — Al. Ferenczi, *Așezările dace din munții Orăștiei*, București, 1951, p. 69.

³⁶ M. J. Ackner, AVSL, I, 1843, p. 17—37 (de adăugat I. F. Neigebaur, consulul Prusiei la București care a participat de asemenea la cercetările lui Ackner). Cf. C. Daicoviciu — Al. Ferenczi, *op. cit.*, p. 67—71; C. Daicoviciu, *Cetea daciă de la Piatra Roșie*, București, 1954, p. 23.

³⁷ Fr. Müller, *Die Bronzalterthümer, eine Quelle der älteren siebenbürgischen Geschichte*, AVSL, III, 1858.

³⁸ Cf. D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismatice* București, 1966, p. 22; idem, *Riturile funerare la daci și daco-romani*, București, 1971, p. 86—90;

³⁹ E. A. Bielz, *Die dakischen Tetradrachmen Siebenbürgens*, AVSL, XI, 1874, 3, p. 454—468; cf. C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973, p. 14. Înainte de Bielz, această categorie monetară a fost deja atribuită dacilor de către numismatul transilvănean J. Kemény în 1852 și de D. Lészay în 1881; cf. Iudita Winckler, *Acta MN*, XII, 1975, p. 96.

a fost Carl Gooss (1844—1881), profesor la Sibiu, care a făcut cercetări — de un înalt nivel științific — și a publicat în 1874 o „schită” a Daciei Traiane și o „Cronică” a descoperirilor arheologice, lucrări care, dând o atenție specială antichităților preromane, sînt încă și azi de un real folos pentru subiectul nostru ⁴⁰. Printre cercetătorii unguri de atunci, care au avut contingențe cu vestigiile dace, atenția nu este atrasă de A. Fodor, care, în 1844, a efectuat săpături la Grădiștea Muncelului și a militat pentru o explorare mai întinsă a acestei principale cetăți a dacilor ⁴¹; apoi Zsófia Torma (1840—1899), care, soră a eminentului epigrafist C. Torma, a făcut cercetări în așezările preromane din regiunea Hunedoara, publicînd rezultatele și creînd în același timp o colecție bogată cu obiectele recoltate ⁴²; B. Orbán (1830—1890), căruia i se datorește o monografie a regiunii secuilor, conținînd informații arheologice din toate epocile ⁴³, precum și mulți alți cercetători ai antichităților romane, care cîteodată s-au interesat și de epocile anterioare ⁴⁴. Cit despre intelectualii români din Transilvania, au fost mulți aceia care în această vreme s-au dedicat cercetărilor și studiului antichității țării lor, ca, de exemplu, preotul Niculae Stoica din Hațeg (1795—1832) ⁴⁵, Timotei Cipariu (1805—1887) ⁴⁶, preotul Ștefan Moldovan (1813—1900) ⁴⁷, juristul Damaschin Bojincă (1801—1869), care, originar din Banat, a devenit profesor la Iași unde a publicat un bun studiu numismatic ⁴⁸, sau ca P. Broșteanu care, în 1889, a scris un comentariu asupra segmentului din Tabula Peutingeriană privitor la Dacia, iar în 1897 a publicat o traducere în limba română a cărții lui H. Francke (1837) *Zur Geschichte Trajan's und seiner Zeitgenossen* ⁴⁹, ca și generalul N. Cena (1844—1922), care a făcut săpături la Mehadia; dar în pasiunea lor latinistă aceștia nu s-au interesat decît de epoca romană, aproape fără să dea atenție antichităților dace sau preistorice.

Numai în Principatele Țării Românești și Moldovei care, prin unirea lor de la 1859 au format statul României, erudiții români, dintre care unii

⁴⁰ C. Goos, *Skizzen zur vorrömischen Kulturgeschichte der mittleren Donaugegenden*, AVSL, XIII—XIV, 1876—1877; *Chronik der archäologischen Funde Siebenbürgens*, ibidem, XIII, 1876. Aceluiași autor se datorește remarcabilul studiu asupra topografiei Daciei romane, valabil și pentru epoca anterioară: *Studien zur Geographie und Geschichte des Trajanischen Daciens*, Hermannstadt (Sibiu), 1874, (în *Programm des evangelischen Gymnasiums in Schässburg — Sighișoara — zum Schluss des Schuljahres 1873/4*).

⁴¹ Cf. C. Daicovicu — Al. Ferenczi, *op. cit.*, p. 70—71.

⁴² M. Roska, *Die Sammlung Zsófia von Torma*, Cluj, 1941, conținînd aproape numai material neolitic din stațiunea Turdaș.

⁴³ B. Orbán, *A Székelyfold leírása* (Descrierea Țării secuilor), Budapesta, 1868.

⁴⁴ De ex. L. Köváry (1820—1907); H. Finály (1825—1898) și fiul său G. Finály care a făcut cercetări la Grădiștea Muncelului; T. Ortvyay (1843—1916); K. Herepey (1817—1906); G. Téglás (1848—1916) și fratele său István Téglás (1853—1915).

⁴⁵ Cf. *Istoria poporului român* (sub redacția lui A. Oșteea), București, 1970, p. 208 (ediția italiană, *Storia del popolo romano*, Roma 1971, p. 241).

⁴⁶ Cf. printre lucrările sale studiile publicate în *Archiv pentru istorie și filologie*, Blaj, 1867—1870; *Columna Traiană*; *Claudiu Ptolemeu*; *Scritorii vechi despre Dacia*.

⁴⁷ Cf. *Istoria României*, I, București, 1960, p. XLVIII; I. I. Russu, *Aportul lui Ștefan Moldovan la epigrafiia Daciei*, SCIV, XIV, 1963, 2, p. 441—450.

⁴⁸ C. Moisil, *Damaschin Bojincă*, CNA, XIII, 1938, nr. 110—111, p. 61—63; N. Bucșanu, *Banatica*, Reșița, I, 1971, p. 289—299.

⁴⁹ P. Broșteanu, *Zur Geschichtsforschung über die Romänen*, Reșița 1884; H. Franke, *Istoria împăratului Traian și a contimporanilor săi*, traducere de P. Broșteanu, Timișoara, 1897.

au fost personalități de prestigiu european, au început să se ocupe mai intens de geți și de daci, de acum înainte considerați de toți ca adevărați înaintași ai poporului român. La începutul secolului al XIX-lea apăruseră sintezele lui Daniil D. Philippide (1816) și Dionisie Fotino (1818—1819) privind totalitatea țărilor românești (inclusiv Transilvania)⁵⁰, pe care primul le-a întrunit în numele colectiv de *România* folosit pentru prima dată într-o lucrare istorică) sau de *Dacia* (chiar pentru epoca modernă)⁵¹. Aceste lucrări au fost scrise în grecește, ca o consecință a renașterii bizantine din acel timp în Principatele Române. Interesul general de pe atunci pentru arheologie s-a răspândit și în cercurile cultivate din Principate. Trecem peste colecționarii din prima jumătate a secolului al XIX-lea, care au făcut cercetări arheologice privind epoca romană cu scopul numai de a-și procura obiecte pentru colecțiile lor, și menționăm pe marele om de stat Mihail Kogălniceanu, colecționar și el, care a scris în 1854 o *Histoire de la Dacie*⁵², cit și pe filologul și istoricul August Treboniu Laurian (1810—1881), care, între altele, a publicat *Istriana*, un raport despre o călătorie arheologică întreprinsă de el în 1845 de-a lungul Dunării de la Giurgiu la Celei și continuată prin Oltenia, pe la Craiova, pînă la Turnu Severin și Orșova, în căutarea localităților de interes arheologic dintre care unele datînd din epoca dacică⁵³.

Pe o porțiune din această călătorie el a fost însoțit de entuziastul poet și publicist revoluționar Cezar Bolliac (1813—1881), care, deși diletant, avea să devină primul arheolog român consacrat special anticităților geto-dace. Colecționar pasionat, preocupat și de probleme științifice, el nu se mulțumea cu achiziționarea obiectelor din comerțul de anticități, ci ținea mai ales să și le procure direct de pe teren, întreprinzînd lungi călătorii prin Muntenia și procedînd chiar la săpături⁵⁴. La început umbla și el ca toți contemporanii săi după așezări romane, dar adesea în locul lor dădea peste stațiuni mai primitive, pe care în loc să le evite, ca ceilalți, le privea cu interes. Mai întîi a fost atras de gîndul de a le atribui în bloc dacilor și numai mai tîrziu a reușit să deosebească resturile adevărat geto-dace de cele care aparțineau unor perioade mai vechi. El n-a fost numai primul cercetător român care a strîns cu grijă obiectele de acest fel, dar și primul care a încercat să le explice, subliniind importanța dacilor în originile neamului său. Caracterizînd inventarul dac, el vedea, în chip exagerat desigur, multe elemente celtice, socotind ca atare chiar forme care aveau să se dovedească ulterior perfect locale. Era dealtfel cucerit de teoria panceltistă din vremea lui, în al cărei cadru căuta să

⁵⁰ D. D. Philippide, *Ἱστορία τῆς Ρομανίας*, Leipzig, 1816. Înaintea lui numele de „România” a fost întrebuințat de sasul M. Felmer (1720—1767); cf. A. Armbruster, *op. cit.* p. 235—236.

⁵¹ D. Fotino, *Ἱστορία τῆς πάλαιας Δακίας* etc., Viena, 1818, 3 vol., tradusă în românește: *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Muntenesi și a Moldovei*, de G. Sion, București, 1859.

⁵² M. Kogălniceanu, *Histoire de la Valachie et de la Moldavie*, Berlin 1837, reeditată în 1854 (tot la Berlin), cu titlul *Histoire de la Dacie, des Valaques Trans-Danubiens et de Valachie*.

⁵³ A. T. Laurian, *Istriana*, în *Magazin istoric pentru Dacla*, II, 1846, p. 65 sqq.

⁵⁴ G. Potra, *Cezar Bolliac, numismat și arheolog*, CNA, XVIII, 1944, nr. 130, p. 233—248; O. Papadima, *Cezar Bolliac*, București 1966, pp. 135—137, 189—191, 197—198, 209, 240—241 și în special 314—348.

explice și originea dacilor. În activitatea sa de pionier al arheologiei pre-romane în România, el a avut un emul în persoana lui D. Butculescu, un alt diletant instruit care s-a ocupat de antichitățile dace⁵⁵. Acești doi promotori ai arheologiei dace începuseră săpături în toate stațiunile principale din epoca fierului, ca cele de la Zimnicea, Popești, Piscul Crăsanilor, Tinosul, Cetățeni, care, explorate mai amplu și mai sistematic în zilele noastre, au dat la lumină observații și materiale constituind baza esențială pentru studiul culturii gete din Muntenia.

**EPOCA LUI B. P. HASDEU,
A. ODOBESCU ȘI GR. TOCILESCU**

Am putea opri aici expunerea noastră despre perioada preliminară a studiilor științifice privitoare la substratul geto-dac. De acum înainte, începând încă din epoca lui Bolliac și a lui Butculescu un mare salt calitativ se va produce în evoluția științelor istorice din România, prin apariția citorva personalități ilustre, a căror activitate este demnă de comparație cu aceea a cercurilor intelectuale cele mai înaintate din Europa. Este vorba în primul rând de Bogdan P. Hasdeu (1838—1907), Alexandru I. Odobescu (1834—1895), Grigore G. Tocilescu (1850—1909), Alexandru D. Xenopol (1847—1920). Primul a fost un filolog, un istoric și un scriitor de o valoare excepțională⁵⁶, căruia i se datorează, în afară de o mulțime de lucrări lingvistice și literare, mai multe studii despre originea și continuitatea dacilor și o *Istorie critică a Românilor* în care discută cu mare erudiție și cu vederi originale chestiunile referitoare la primele populații ale Daciei cunoscute din izvoarele antice⁵⁷. Examinând problema originii geto-dacilor, el se pronunță pentru caracterul lor fundamental trac, admițând totuși un amestec cu elemente scite și celte. Slavist de mare autoritate, el a respins cu totul teoria slavă a originii dacilor. Pe de altă parte, a luat o poziție categoric potrivnică excluderii din originile poporului român a acestui element autohton a cărui, „exterminare”, susținută cu atita tenacitate de latinizării de mai înainte, n-a existat decât „pe hîrtie”.

Inspirat cu deosebire din documentele lingvistice și din autorii antici, Hasdeu nu disprețuia nici arheologia, cu toate că în timpul lui aceasta era încă o știință în fașă. Dimpotrivă, a scris o caldă pledoarie în favoarea ei, prevăzându-i strălucitul viitor care o aștepta ca știință isto-

⁵⁵ *Ibidem*, p. 326; I. Andrieșescu, *Piscul Crăsan*, București, 1924, p. 1—10.

⁵⁶ M. Eliade, *Contribuții la bibliografia scrierilor lui Hasdeu*, București, 1937; N. Iorga, *Oameni cari au fost*, I, Vălenii de Munte, 1911, p. 221—224; C. Poghirce, *B. P. Hasdeu, lingvist și filolog*, București, 1968; A. Sacerdoțeanu, prefața la B. P. Hasdeu, *Serieri istorice*, reeditate, I, București, 1973, p. V—XLI.

⁵⁷ B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, I—III, București, 1873 (ed. a 2-a 1873), tradusă în franțuzește de Fr. Damé „sub ochii autorului”: *Histoire critique des Roumains*, București, 1878. Dintre lucrările sale privind în special antichitatea dacă menționăm următoarele: *Perit-au dacii?*, 1860; *Cine au fost dacii?*, 1868; *Ovidiu la gurile Dunării*, 1872; *Muntenia la Ptolemeu, din punct de vedere al selecțiunii naturale*, 1873; *Alfabetul dacic*, 1873; *Viața de codru în Dacia*, 1873; *Studii gramaticale asupra limbii dacilor*, 1874; *Originile păstoriei în români; elemente dacice*, 1874; *Principii de filologie comparativă ario-europoe cuprinzând grupurile indo-perso-tracic, greco-italo-celtic și leto-slavo-germanic*, 1875; *Dacia: notiță critică*, despre „Dacia înainte de romani” de Gr. Tocilescu, 1881; *Elementele dacice din limba română*, mss. 1896—1898; *Cine sînt albanesii?*, 1901. De asemenea *Etymologicum Magnum Romaniae*, I—IV, 1887—1898 (literele A—B, incomplete).

rică⁵⁸. Dar s-a oprit aici. În această direcție rolul principal i-a revenit colegului său Alexandru Odobescu. Scriitor subtil, esthet distins, creatorul unui stil literar elegant și rafinat, el a fost și un maestru în științele istorice și mai ales un eminent teoretician al arheologiei⁵⁹. El a întemeiat prima catedră universitară de această specialitate în România. Cu toate că, spre deosebire de Bolliac și de Butculescu, el n-a făcut săpături, a compensat din plin această lacună printr-o înaltă erudiție și printr-o capacitate științifică de ordin superior, pe care cei doi amatori menționați erau departe de a o poseda. Dealtfel, el a criticat cu severitate insuficiențele diletantismului, cit și pasiunea zadarnică și distrugătoare a unor anume colecționari, care ignorând semnificația științifică a obiectelor pe care le adună, scormoneau pământul fără metodă, cu simplul scop de a culege antichități. Și astfel, el a exercitat o autoritate efectivă și salutară asupra progresului activității arheologice din țară. În acest domeniu i se datorește broșura „Notice sur les antiquités de la Roumanie” (1868), o memorabilă „Istorie a arheologiei” (1877)⁶⁰, o monografie monumentală despre faimosul tezaur visigot de la Pietroasa (1889–1900)⁶¹ și numeroase alte diferite studii. Apariția în domeniul științelor despre antichitate a unei personalități atât de generos înzestrate, tocmai în momentul în care se decidea dezvoltarea lor în România, a fost o fericită coincidență. Cu toate că era adânc ancorat în problemele de arheologie clasică și în studiul monumentelor de artă, el n-a rămas străin de noutățile apărute în domeniul preistoriei. Dimpotrivă, deosebindu-se de majoritatea clasicistilor europeni din vremea sa, el a înțeles vastele perspective ce se deschideau arheologiei în această direcție. Mereu în curent cu progresul cercetărilor preistorice în Occident, și-a îndreptat atenția și asupra vestigiilor pre-romane din țara sa, interesându-se de rezultatul săpăturilor întreprinse de Bolliac, căruia i-a îndreptat unele interpretări hazardate⁶². El a conceput ideea unui repertoriu al localităților de interes arheologic din România, întocmind un *Chestionar*, pe care l-a distribuit, în 1871, prin intermediul Ministerului Instrucțiunii Publice, tuturor învățătorilor din orașe și sate. Succesul acestei inițiative a fost inegal și incomplet; totuși cele circa 1600 răspunsuri primite și păstrate azi în manuscris la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România constituie un fond mereu util. Inițiatorul însuși l-a folosit pentru a scrie studiile sale despre antichitățile din județele

⁵⁸ B. P. Hasdeu, *Arheologia: Conspectul studiilor arheologice în legătură cu istoria universală și a românilor*, în „Din Moldova”, I, 1862, p. 33–40 și II, 1863, p. 33–37.

⁵⁹ D. Tudor, *Alexandru I. Odobescu arheolog*, introducere la noua ediție a lui A. I. Odobescu, *Istoria Arheologiei*, București, 1961, p. 7–51.

⁶⁰ A. I. Odobescu, *Notice sur les antiquités de la Roumanie*, Paris, 1868; *Istoria Arheologiei*, București, 1877. (Pentru ultima ediție publicată de D. Tudor, v. nota precedentă.)

⁶¹ A. Odobescu, *Le trésor de Pétrossa*, I–III, Paris, 1889–1900.

⁶² Cităm de exemplu celebra sa schiță umoristică *Fumuri arheologice scornite din lulele preistorice de un om care nu fumează*, din „Columna lui Traian”, IV, 1873, nr. 4, p. 49–51 (reeditată de T. Vianu în vol. II din Al. Odobescu, *Opere*, București, 1955, p. 107–119). Este o critică glumeată și inevitabil exagerată (ca toate produsele literare de acest fel) la adresa lui C. Bolliac, care scrisese un articol imprudent despre *Uzul fumului în timpii preistoric*, în ziarul „Trompeta Carpaților”, IX, 1873, nr. 1045, în legătură cu niște tuburi din lut ars găsite în săpăturile sale din stațiunile neolitice și în cetatea getică de la Piscul Crăsanilor, a căror formă și dimensiuni erau departe de a justifica o asemănare cu adevărate pipe. Cf. O. Papadima, *op. cit.*, p. 332–336; D. Tudor, *loc. cit.*, p. 21–25.

Dorohoi și Romanai⁶³, dar n-a putut realiza repertoriul întreg așa cum și-l propusese.

Odobescu n-a neglijat nici una din perioadele preistoriei, dar, ca și Bolliac, sub imboldul aceleiași necesități de a adînci problema originii poporului român pînă la substratul preroman, a căutat să stimuleze mai ales preocupările referitoare la daci și la vecinii lor. Pentru a se da un impuls cercetărilor din acest domeniu și a li se asigura o bază științifică superioară, era nevoie de o sinteză critică a tuturor datelor din izvoarele literare și lingvistice, cît și a tuturor descoperirilor arheologice produse pînă atunci în regiunile geto-dace. Odobescu, ocupat cu alte lucrări mari, n-avea timpul să întreprindă această operă meticuloasă și de durată. De aceea, în 1871, în calitate sa de Membru al Societății Academice (devenită apoi Academia Română), a luat inițiativa de a institui un important premiu pentru cel mai bun memoriu „asupra popoarelor care au locuit țările române de-a stînga Dunării mai înainte de conuista acestor țări de către imperatorul Traian”. Pentru a facilita cercetările concurenților, Odobescu a publicat, în afară de regulamentul concursului, și un Index bibliografic al scrierilor privitoare la vechii locuitori ai Daciei⁶⁴. Lucrarea propusă era extrem de anevoioasă, iar subiectul său cu totul surprinzător pentru majoritatea intelectualilor din acea vreme, formați în clasicism. Nu este deci de mirare că multă vreme nu s-a prezentat nici un candidat. Publicarea premiului a fost repetată de mai multe ori fără rezultat. Abia în 1877 un amplu studiu cu titlul *Dacia înainte de romani* a fost prezentat de Grigore G. Tocilescu, un tînăr istoric, pe atunci de 27 de ani, fost elev al lui Hasdeu și al lui Odobescu, foarte inteligent și muncitor, care își dovedise capacitatea multilaterală în domeniul dreptului roman și al istoriei medievale românești⁶⁵. Lucrarea a obținut premiul.

Dacia înainte de romani, publicată în 1880 și conținînd circa 600 pagini de format mare⁶⁶, „cea mai voluminoasă operă de erudiție alcătuită vreodată de un român”, cum a fost caracterizată⁶⁷, corespundea intenției cu care Odobescu instituisese premiul.

Îndelung pregătită în biblioteci, mai ales la Viena și la Praga și prezentînd reale calități științifice, această lucrare cuprindea într-adevăr

⁶³ *Rămășițele antice din județul Dorohoi*, Monitorul oficial, 1871 (reeditat în *Opere complete*, III, ed. a II-a, București, 1908, p. 118—166); *Anticuitățile județului Romanai*, București, 1878 (reeditat în *Opere complete*, III, ed. a II-a p. 215—262). Alte articole ale lui Odobescu privind arheologia dacă: *Despre un vas de lut cu numele lui Decebal descoperit la Blain*, în „Columna lui Traian”, III, nr. 34, p. 313—315 (este un fragment de *terra sigillata* reprezentînd gladiatori; cf. D. Tudor, *loc. cit.*, p. 13—14); *Artele din România în periodul preistoric*, în „Columna lui Traian”, V, 1874, nr. 4, p. 73—82 și în *Opere*, II, 1955, p. 77—107.

⁶⁴ *Bibliographia Daciei: Indice de scrieri atingătoare, direct sau indirect, de vechii locuitori ai Daciei*, București, 1872.

⁶⁵ R. Vulpe, *Un pionnier des sciences archéologiques en Roumanie: Grigore G. Tocilescu (1850—1909)*, Dacia, III, 1959, p. 607—612; idem, Grigorie G. Tocilescu, arheolog și istoric, „Revista de Istorie”, 28, 1975, nr. 10, p. 1547—1562.

⁶⁶ Gr. G. Tocilescu, *Dacia înainte de romani: Cercetări asupra popoarelor care au locuit țările române de-a stînga Dunării mai înainte de conuista acestor țări de către imperatorul Traian*, București, 1880 (partea I: *Geografia antică a Daciei*; partea a II-a: *Etnografia Daciei*), p. 367—954, extras din *Analele Societății Academice Române*.

⁶⁷ N. Iorga, *Oameni cari au fost*, I, p. 17. Același autor scrisese o critică severă la adresa lui Tocilescu, în parte exagerată, în *Opinions sincères: la vie intellectuelle des Roumains en 1899*, București, 1899, *passim*. www.dacoromanica.ro

o expunere clară și completă a materialelor diverse (literare, lingvistice, antropologice, arheologice) privind etnologia, civilizația și limba populațiilor preromane din Dacia, precum și o examinare critică a diverselor interpretări care li se dăduseră pînă atunci. Reprezentînd prima sinteză științifică de mari proporții despre geți și daci, lucrarea constituie un document fidel al stadiului în care se aflau în acel moment cercetările referitoare la aceste populații. Ea atinge și probleme relative la tracii balcanici și la sciți. Participarea originală a tînărului autor la discuția problemelor prezentate era destul de redusă, dar nu lipsea, iar realismul spiritului său critic se dovedea remarcabil. Opinia la care aderă este aproape totdeauna cea mai justă. Astfel, de pildă, el respinge vechile teorii, care încă mai circulau pe vremea lui despre caracterizarea geților și dacilor ca germani, ca celți ori ca slavi, pentru a le opune în chip categoric ideea justă a apartenenței acestui popor carpațo-dunărean la marile trunchi trac. La rîndul său, însă, se înșală atribuind diferențelor dintre geți și daci o altă valoare decît cea topografică, socotindu-i pe geții din stînga Dunării ca veniți din Balcani, dar aici e vorba de o greșeală minoră care nu l-a împiedicat totuși de a concepe aceste elemente ca strîns legate într-un grup unitar.

Partea arheologică din carte, mai slabă decît restul, nu depășește nivelul unui catalog conștiincios de obiecte și de tipuri, inspirat din repertoriul publicat puțin mai înainte de C. Gooss în Transilvania⁶⁸ și din informațiile furnizate de descoperirile lui Bolliac, ale lui Butculescu și ale altor diletanți români din acea vreme. În general, *Dacia înainte de romani*, așa cum se prezintă, ar fi putut să servească excelent ca bază pentru cercetări arheologice de un nivel mai ridicat. Dacă totuși acest rezultat n-a fost atins, căci lucrarea a rămas fără o influență reală asupra activității arheologice ulterioare, cauza constă nu atît în imperfecțiunile sale, de fapt neesențiale, ci în nestatornicia autorului, care, dispersat într-o mulțime de alte activități, a părăsit primul acest domeniu, la care nu se va mai întoarce.

Devenind director al Muzeului Național de Antichități din București (întemeiat în 1864)⁶⁹ și profesor de Istorie veche la Universitate, Tocilescu nu s-a mai gîndit să scrie, după cum promisese, un al doilea volum din lucrarea sa, tratînd despre *istoria* geto-dacilor și nici măcar nu s-a îngrijit să stimuleze interesul elevilor săi în direcția respectivă. Dimpotrivă, s-a lăsat total absorbit de pasiunea sa pentru epigrafie și pentru problemele antichității clasice, fiind determinat la aceasta pe de o parte de obligațiile sale universitare, și pe de alta de colaborarea asiduă și merituoasă la *Corpus inscriptionum Latinarum* de la Berlin și de numeroasele descoperiri de monumente greco-romane produse mai ales în Dobrogea. Astfel, și-a consacrat mulți ani exploatarea celebrului Monument de la Adamclisi, căruia i-a stabilit just caracterul de Trofeu, ridicat de Traian în 109, pentru comemorarea unei importante victorii a acestui împărat în cursul războaielor dacice. El și-a publicat rezultatele într-o amplă monografie

⁶⁸ C. Gooss, *Chronik der archäologischen Funde Siebenbürgens* și *Skizzen zur vorrömischen Culturgeschichte der mittleren Donauegenden*, v. mai sus, nota 40.

⁶⁹ R. Vulpe, *Centenarul Muzeului Național de Antichități*, StCl, VI, 1964, p. 369-372; idem, *Un secol de cercetări arheologice în România*, "Historia", Craiova, I, 1970, p. 9-29.

în 1895, în colaborare cu ilustrii arheologi vienezi Otto Benndorf și Georg Niemann⁷⁰. Cît despre diferitele neamuri reprezentate în sculpturile acestui Monument ca dușmani ai romanilor: daci, germani și sarmați, el i-a considerat cu bună dreptate ca făcînd parte dintr-o coaliție a aliașilor lui Decebal. Studiile ulterioare au adus importante corectări interpretărilor sale în privința datei precise a bătăliei respective și a împrejurărilor în care a avut loc.

Cele mai bune amendamente se datoresc colegului său mai tînăr Teohari Antonescu (1866—1910), profesor de arheologie la Universitatea din Iași. Acesta are meritul, între altele, de a fi contribuit decisiv la studiul istoric al Trofeului, fiind primul care a dat o explicație în general justă în legătură cu reliefele de pe Columna Traiană, precizînd că e vorba de o bătălie locală dată de Traian în anul 102 împotriva unei periculoase diversiuni a aliașilor lui Decebal⁷¹. Tot el a fost primul care a recunoscut această bătălie din Dobrogea în textul lui Cassius Dio relativ la singeroasa ciocnire — localizată mai înainte greșit la Tapae în Dacia⁷²—cînd Traian a trebuit să-și rupă veștmintele pentru a procura bandaje numeroșilor răniți romani. T. Antonescu a identificat foarte pozitiv și altarul funerar (βωμός) care, după același autor antic, fusese ridicat din porunca împăratului, în memoria soldaților romani căzuți în crîncena luptă, cu resturile unei construcții din apropierea Trofeului, cuprinzînd fragmente dintr-o mare inscripție cu numele acestor soldați⁷³. Avem ocazia aici să menționăm și pe numismatul Mihail Sutz (1841—1933), care cel dintîi, înainte de explorarea Trofeului de la Adamclisi de către Tocilescu, s-a pronunțat asupra acestui monument încă enigmatic pe atunci, într-un articol din „Revue archéologique” de la Paris, exprimînd conjectura, infirmată, că ar fi vorba de o „fortificație” ridicată de regii odrîși⁷⁴. După ce însă a cunoscut rezultatele săpăturilor, care au dovedit caracterul de trofeu roman al acestui monument, a renunțat la această ipoteză. M. Sutz și-a închinat restul îndelungatei sale activități studiilor numismatice. A scris între altele articole despre monedele regișorilor sciți din Dobrogea⁷⁵. El a întemeiat Societatea numismatică din România.

⁷⁰ Gr. G. Tocilescu — O. Benndorf — G. Niemann, *Das Monument von Adamklissi: Tropaeum Traiani*, Wien, 1895. A apărut și în limba română.

⁷¹ T. Antonescu, *Le Trophée d'Adamclissi, étude archéologique*, Iași, 1905, passim; idem, *Columna Traiană, studiată din punct de vedere arheologic, geografic și artistic*, Iași, 1910, p. 123—180. În prefața acestei lucrări postume, A. D. Xenopol prezintă un portret al personalității autorului; cf. și N. Iorga, *Oameni cari au fost*, I, p. 423—424; I. Andrieșescu, *Teohari Antonescu*, Buletinul Muzeului jud. Vlașca, I, 1936, p. 57—62; Em. Diaconescu, *Cerc. Ist.*, I, 1970, p. 21—27.

⁷² Dion Cassius (Xiphilin), LXVIII, 8, 2, Cf. T. Antonescu, *Columna Traiană*, p. 173—174; R. Vulpe, *Dion Cassius et la campagne de Trajan en Mésie Inférieure*, StCl, VI, 1964, p. 216—223.

⁷³ Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie (Communications faites à l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres de Paris, 1892—1899)*, București, 1900, p. 63—78; C. Cichorius, *Die römischen Denkmäler in der Dobrudscha: ein Erklärungsversuch*, Berlin 1904, p. 19—41; T. Antonescu, *Columna Traiană*, p. 174—180. Cf. și Emilia Doruțiu-Boilă, *Dacia*, V, 1961, p. 345—363; R. Vulpe, *loc. cit.*, p. 221—230.

⁷⁴ M. Soutzo, *Coup d'œil sur les monuments antiques d' la Dobroudja*, RA, Paris, XLII, 1881, 2, p. 288—293.

⁷⁵ C. Moisil, *Opera științifică a d-lui M. C. Sutz*, BSNR, XVI, 1921, p. 101—107; idem, *Michel C. Soutzo: sa vie et son œuvre*, Balcania, IV, 1941, p. 479—502.

Contemporan cu Tocilescu, istoricul A. D. Xenopol (1847—1920), profesor de istoria românilor la Universitatea din Iași ⁷⁶, s-a făcut celebru în Europa prin teoria sa asupra filozofiei istoriei, prin excelenta apărare a continuității daco-romane la nord de Dunăre, împotriva teoriei greșite a lui R. Roesler ⁷⁷, precum și prin magistrala sinteză „Istoria Românilor din Dacia Traiană” ⁷⁸. În aceste ultime lucrări el s-a ocupat și de antichitatea îndepărtată a țărilor române, cu deosebire de geto-daci. Cu toate că și-a început „Istoria” pornind abia de la datele din Herodot, principial el nu disprețuia izvoarele arheologice, cărora, chiar le recunoștea superioritatea ca materiale documentare, directe și obiective în comparație cu relativitatea știrilor literare, dar în vremea lui aceste materiale erau încă prea puține. Pentru geto-daci și-a luat multe informații din cartea lui Tocilescu. Considerațiile sale în această privință comportă rareori obiecții, dealtfel de importanță secundară. În esență, ideile sale despre antichitatea Daciei se înscriu printre concluziile științifice trainice, ca de pildă interpretarea agatirșilor drept un popor trac sedentar intrat sub ocupația efemeră a unor elemente nomade din Scitia, apoi persistența dacilor sub dominația romană și romanizarea lor, continuitatea locală a daco-românilor după părăsirea lor de către administrația imperială sub Aurelian.

Alături de aceste figuri principale ale istoriografiei române, trebuie să punem și pe istoricul Dimitrie Onciul (1856—1923) care, consacându-și activitatea în special problemelor originii românilor, a aruncat lumini și asupra trecutului preroman ⁷⁹. El vedea formarea poporului român de ambele părți ale Dunării, respingând categoric ideea roesleriană despre evacuarea totală a populației daco-romane sub Aurelian și întoarcerea ei în Dacia în evul mediu. D. Onciul a fost reprezentantul cel mai sever al metodei critice în istorie ⁸⁰. Preocupările sale au intrat și în acti-

⁷⁶ O. Botez, *Alexandru Xenopol teoretician și filosof al istoriei* (studiu critic), București, 1928; N. Iorga, *Oameni cari au fost*, III, București, 1936, pp. 32—34, 37—39; N. Gogoneață — Z. Ornea, *A. D. Xenopol: concepția socială și filozofică*, București, 1965; A. D. Xenopol, *Studii privitoare la viața și opera sa*, volum colectiv coordonat de L. Boicu și Al. Zub, București, 1972; Al. Zub, *A. D. Xenopol; biobibliografie*, București, 1973.

⁷⁷ A. D. Xenopol, *Teoria lui Roesler; Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană*, Iași, 1884; reeditată la Paris, 1885, cu titlul *Une énigme historique: Les Roumains au Moyen Age*.

⁷⁸ *Istoria românilor din Dacia Traiană*, I—VI, Iași, 1888—1893; București, 1914; ed. a 3-a (Ingrijită de I. Vlădescu), I—XIV, București, 1925—1930; *Histoire des Roumains, de la Dacie Trajane depuis les origines jusqu'à l'union des Principautés en 1859*, I—II, Paris, 1896. Dintre lucrările care se referă în special la antichitatea dacă cităm: *Herodot în raport cu istoria noastră*, „Convorbiri Literare”, VIII, 1874—1875; IX, 1875—1876; *Strabon în raport cu istoria noastră*, ibidem, X, 1976—1977; *Les guerres daciques de l'empereur Trajan*, „Revue historique”, Paris, XI, 1886, p. 291—312 (retipărită în vol. *Etudes historiques*, Iași, 1887, p. 9—46; tradusă în germană: *Die dacischen Kriege des Kaisers Trajan*, „Romänische Revue” Wien, 1890); Cf. R. Vulpe, *Istoria veche a României în opera lui A. D. Xenopol*, în vol. colectiv citat *supra*, nota 76.

⁷⁹ A. Sacerdoțeanu, *Viața și opera lui Dimitrie Onciul*, introducere la opera lui D. Onciul, *Scrieri istorice*, I—II, București 1968, p. 13—86 și 455—464. Dintre studiile retipărite în această carte amintim ca având legătură cu antichitatea dacă: *Teoria lui Roesler* de la pp. 131—260 (un remarcabil comentariu al lucrării cu acest subiect a lui A. D. Xenopol, citat mai sus, nota 77) și la pp. 438—493, vocile *Tracii, Geții, Dacii, Dacia, Dacia Aureliană, Pannontia Ilirii, Iazigii, Iazigia* din *Enciclopedia Română* de C. Diaconovich, I—III, Sibiu, 1898—1904.

⁸⁰ V. Pârvan, *La mormintul lui Dimitrie Onciul, în Memortale*, București, 1923, p. 81—90 (ed. 2-a, Cluj, 1973, p. 111—122).

vitatea filologului Alexandru Philippide (1859—1933), cu deosebire în voluminoasa sa sinteză *Originea Românilor*, în care, deși susține continuitatea romană în Dacia, admite și o imigrație a populației romane din Balcani. În această lucrare face și o analiză minuțioasă a dovezilor onomastice privitoare la vechii traci în general ⁸¹.

Tot în vremea acestor personalități trebuie amintită, dar în sens negativ, enorma eroare de concepție și de metodă reprezentată de masiva lucrare *Dacia preistorică* a istoricului transilvănean Nicolae Densușianu (1846—1911), în care acesta a încercat să demonstreze ideea stranie că Dacia ar fi fost leagănul mitologiei și al civilizației elene, că ar fi fost locuită încă de la începutul preistoriei de Pelasgi, că aceștia, socotiți arieni veniți din Orient, ar fi adevărații strămoși ai poporului român, că românii de azi ar vorbi o limbă pelasgică, a cărei latinitate n-ar fi decît o simplă aparență datorită faptului că într-o epocă istorică foarte îndepărtată, aceiași pelasgi ar fi imigrat în Italia ⁸². După părerea sa romanii lui Traian n-ar fi dat nimic dacilor, deoarece limbile lor ar fi fost dintotdeauna asemănătoare. Acest roman preistoric, cu totul fantastic, n-ar merita un loc în prezenta expunere dacă n-ar fi fost scris de un adevărat erudit, care în propriul său domeniu — istoria medievală și modernă — a dat contribuții științifice mult mai serioase și chiar de o valoare remarcabilă ⁸³. Marea și unica sa eroare a fost această „Dacie preistorică”, explicabilă prin slăbiciunea surprinzătoare de a fi cedat unei idei preconcepute care îl cucerise din fragedă tinerețe și căreia s-a înverșunat să-i caute argumente filologice, folclorice, arheologice, prin interpretări specioase, total imaginare și forțate, disprețuind legile lingvisticii comparate și metodele arheologiei, științe indispensabile pentru domeniul în care s-a avîntat. Nenumăratele etimologii și analogiile onomastice, pe care se sprijină cea mai mare parte a lucrării, nu sînt decît alăturări puerile fără nici o concordanță reală. E drept că pe vremea cînd N. Densușianu concepușe ideea pelasgică, adică mult înainte de 1885, cînd a început redactarea lucrării, aceste discipline nu erau încă pe deplin constituite, iar pe urmă a fost prea tîrziu pentru a și le asimila și a se convinge de zădărnicia unei munci care l-a obsadat toată viața. Printre eforturile consacrate pregătirii acestei lucrări este demn de relevat, ca o acțiune pozitivă, *Chestionarul*, pe care, după exemplul lui Odobescu, l-a lansat în toate localitățile țărilor române avînd ca obiect special culegerea legendelor locale cu fond istoric. Numeroasele răspunsuri primite, adunate în 21 de dosare, pe care le-a depus la Academia Română, constituie un important tezaur folcloric, încă utilizabil.

Folositoare pot fi, privite sub alt aspect, chiar materialele pe care N. Densușianu le-a extras din aceste dosare spre a le specula atît de greșit

⁸¹ Al. Philippide, *Originea românilor*, Iași, 1925, passim.

⁸² N. Densușianu, *Dacia preistorică*, București, 1913, 1152 pp. (prefața editorului C. I. Istrati, *Nic. Densușianu, viața și opera sa*, la pp. I—CXIV).

⁸³ De ex.: *Istoria revoluțiunii lui Horia în Transilvania și Ungaria 1784—1785, pe baza documentelor oficiale*; București, 1884; *Documente privitoare la istoria românilor, 1199—1345*, vol. I—II (1887—1897) reprezentînd primele volume din marea culegere „Hurmuzaki”; *Monumente pentru istoria țărilor Făgărașului*, București, 1885; *Originea și importanța istorică a cavaleriei române*, București, 1901 („România militară”) etc. Cf. N. Iorga, *op. cit.*, I, p. 483—485.

în lucrarea sa. Pe de altă parte, în contrast cu exasperantele defecte ale fondului ei ideologic, lucrarea denotă o bogată și impresionantă erudiție, cât și darul unei argumentări cursive și captivante caracteristice și altor lucrări ale autorului. Astfel a reușit lesne să surprindă vigilența critică a cititorilor profani ori insuficient inițiați, așa că influența sa se menține încă puternică în cercurile diletanților pasionați. Editorul său, chimistul C. Istrati n-a fost decît prima dintre victimele de această categorie. Dimpotrivă oamenii de știință competenți, istorici, arheologi, lingviști, fără excepție, au primit lucrarea cu totul defavorabil ⁸⁴.

MATURITATEA IDEILOR DESPRE TRACI ÎN EUROPA

La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea studiile istorice și lingvistice despre traci în general luaseră o dezvoltare hotărîtoare. Filologul vienez W. Tomaschek publicase magistrala sa sinteză asupra tracilor ⁸⁵, iar în faimoasa „Introducere la istoria limbii grecești” a lui P. Kretschmer un important capitol era consacrat tracilor, inclusiv geto-dacilor, a căror apartenență la grupul indo-european de caracter *satem* nimeni n-o mai punea la îndoială ⁸⁶. Totuși, datele arheologice din țările trace nu făceau încă obiectul unor lucrări de mare întindere. Ele figurau în marile sinteze de preistorie scrise de un O. Montelius, de un M. Hoernes, de un J. Déchelette, dar în chip cu totul sporadic, pierdute în mulțimea tipurilor Europei apusene și meridionale. Cit despre istorici, aproape nu le luau în seamă.

Abia în primele decenii ale secolului XX unii dintre savanții formați în domeniul clasicismului au început să se consacre în special studiilor trace, în același timp filologice și arheologice. E cazul cu Georges Seure, care a publicat în „Revue archéologique” de la Paris, o bogată serie de memorii despre „Arheologia tracă” ⁸⁷ și cu Gavril Kațarov, maestru de autoritate pentru antichitățile Bulgariei, căruia i se datorește remarcabila lucrare „Contribuții la istoria culturii tracilor” ⁸⁸, referindu-se deo-

⁸⁴ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a 2-a, București, 1914, p. 47, nota 17; V. Pârvan, *Getica*, p. 1; N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, I, 1, București, 1937, p. 17, nota 1.

⁸⁵ W. Tomaschek, *Die alten Thraker, eine ethnologische Untersuchung*, in *Sitzungsberichte der philosophisch-historische Classe der Akademie von Wien*, CXXVIII, 1893, p. 1—130; CXXX, 2, 1894, p. 1—70; CXXX, 1, 1894, p. 1—104.

⁸⁶ P. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, Göttingen, 1896, p. 171—242.

⁸⁷ G. Seure, *Archéologie thrace: documents inédits ou peu connus*, I-e série, Paris, 1913 (retipărit după RA, 1911—1913; II-e série, I-e parte, 1920 (=RA, 1914—1919); II-e s., 2-e p. 1925 (= RA, 1921—1925). Cf. și Sonia Georgieva — V. Velkov, *Bibliographie de l'archéologie bulgare*, Sofia, 1974, passim.

⁸⁸ G. I. Kazarow, *Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker*, Sarajevo, 1916. Asupra personalității și operii sale cf. volumul omagial oferit cu ocazia aniversării sale la 70 de ani, *Sbornik G. Kațarov — Serta Kazaroviana*, I—II, Sofia, 1950—1955 (ține de *Izvestija-Bulletin*, XVI și XIX).

potrivă la problemele tracilor de sud și la ale geto-dacilor. În lucrările sale ulterioare, el s-a ocupat mult de religiile din Tracia, producând între altele principala sa monografie despre Cavalerul trac⁸⁹. La aceste exemple trebuie să adăugăm lucrarea lui S. Casson despre Macedonia, Tracia și Iliria, o sinteză asupra antichității preelenistice din Peninsula Balcanică⁹⁰, bazată în același timp pe izvoarele scrise și pe datele arheologice, dar în care sînt avuți în vedere numai tracii meridionali, nu și geții de pe malul stîng al Dunării. Foarte importante sînt lucrările lui E. H. Minns și M. Rostovtzeff despre iranienii din nordul Mării Negre, în care problemele generale trace sînt adesea atinse, cît și vocile din *Real-Encyclopädie* a lui Pauly și Wissowa, privind antichitățile daco-trace, de pildă cele despre *Dacien*, *Geter* datorite lui Brandis și lui J. Weiss, sau despre *Thrake* scrisă cu contribuția lui Oberhammer, Barbara Lenk, W. Premerstein, A. Betz, G. Kačarov; de asemenea trebuie să amintim studiul lui C. Patsch despre Agatirși⁹¹.

În același interval, începînd de la sfîrșitul secolului XIX pînă în ajunul celui de-al doilea război mondial s-au înregistrat studii referitoare la războaiele dacice ale lui Traian, începînd cu lucrarea lui Gr. Tocilescu, O. Benndorf și G. Niemann despre Monumentul de la Adamclisi (1895) și cu magnifica monografie a lui C. Cichorius despre Columna Traiană⁹² și continuînd cu numeroasele comentarii scrise despre aceste două monumente în special de Teohari Antonescu, menționat mai sus⁹³, de Eugen Petersen, Alfred v. Domaszewski, H. Stuart Jones, G. A. Davies, K. Lehmann-Hartleben⁹⁴. Războaiele lui Decebal împotriva romanilor au fost comentate pe larg în teza de la Paris a cercetătoarei române Victoria Vaschide, în monografiile lui Stéphane Gsell și Roberto Paribeni despre împărații Domițian și Traian, precum și într-un studiu al lui Carl Patsch⁹⁵.

⁸⁹ G. I. Kazarow, *Die Denkmäler des Thrakischen Reitergottes in Bulgarien*, Budapest, 1938 (Dissertationes Pannonicae, seria II-a, 14).

⁹⁰ S. Casson, *Macedonia, Thrace and Illyria, their relations to Greece from the earliest times down to the time of Philip son of Amyntas*, Oxford, 1926.

⁹¹ Ellis H. Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913; M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford 1922; C. Patsch, *Die Völkerschaft der Agathyrsen*, Anzeiger d. Akademie d. Wissenschaft, Wien, 1925, XII, a, p. 69 sqq. De același autor sînt studiile: *Thrakische Spuren an der Adria*, Jahreshfte, X, 1907, p. 169—174; *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa*, Sitzungsberichte d. Akad. d. Wiss. phil.-hist. Cl. 208, Wien, 1929; *Aus 500 Jahren vorrömischer und römischer Geschichte Südosteuropas*, 1. Teil: *Bis zur Festsetzung der Römer in Transdanubien*, ibidem, 214, 1933.

⁹² C. Cichorius, *Die Reliefs der Traianssäule*, I—II (II—III), Berlin, 1896—1900.

⁹³ V. mai sus, nota 71.

⁹⁴ E. Petersen, *Trajan's dakische Kriege nach dem Säulenrelief erzählt*, I—II, Leipzig 1899—1903; A. v. Domaszewski, *Die Dakerkriege Trajans auf dem Relief der Säule*, Philologus, LXV, 1906; H. Stuart Jones, *The historical interpretation of the Reliefs of Trajan's Column*, Papers of the British School at Rome, V, 1910; G. A. Davies, *Trajan's First Dacian War*, JRS, VII, 1917; K. Lehmann-Hartleben, *Die Trajanssäule: ein römisches Kunstwerk zum Beginn der Spätantike*, Berlin, 1926.

⁹⁵ St. Gsell, *Essai sur le règne de l'empereur Domitian*, Paris, 1894; Victoria Vaschide, *Histoire de la conquête romaine de la Dacie et des corps d'armée qui y ont pris part*, Paris, 1903; R. Paribeni, *Optimus Princeps: Saggio sulla storia e sui tempi dell'imperatore Traiano*, Messina 1926, I; C. Patsch *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan*, Sitzungsber. d. Akad. d. Wiss. Wien, phil.-hist. Cl., 1937.

**CERCETĂRILE DESPRE DACI ÎN
TRANSILVANIA LA ÎNCEPUTUL SE-
COLULUI XX**

În Transilvania și în celelalte regiuni românești care pînă în 1918 făceau încă parte din imperiul austro-ungar, cercetările referitoare la daci au fost conduse mai ales de arheologii de la Muzeul Transilvaniei (Erdély Múzeum) înființat în 1859 și unit cu Institutul de arheologie și numismatică din Cluj, sub auspiciile statului ungar. Activitatea acestui institut a fost mai asiduă sub direcția lui Béla Pósta (1860—1918), care, începînd din 1910, a publicat și un buletin arheologic „*Dolgozatok-Travaux*”⁹⁶. Printre colaboratorii institutului s-au distins în primul rînd Martin Roska, care în afară de numeroasele sale cercetări în paleolitic și neolitic, a săpat în stațiunile Periam, Socodor, Otomani, privind epoca bronzului și în cetatea dacă de la Pecica⁹⁷. Mai tîrziu, în timpul celui de-al doilea război mondial, el avea să publice un prețios *Repertorium* arheologic al Transilvaniei, în limba maghiară, privind toate perioadele pre-romane, inclusiv toate localitățile cu antichități dace⁹⁸. Trebuie menționat și colegul său Ștefan Kovács, care, între altele, a explorat necropola de la sfișitul neoliticului de la Decea Mureșului și necropola celtică de la Apahida⁹⁹. În aceeași vreme, antichitățile din Banat, în special cultura din epoca bronzului de la Vatina, au fost studiate de Felix Milleker, care a publicat rezultatele cercetărilor sale într-o serie de rapoarte¹⁰⁰. Dintre învățații maghiari de la Budapesta care s-au ocupat cu antichitățile din Transilvania, se cuvine să amintim pe G. Finaly, care în 1910 a publicat un raport asupra cetății dace de la Piatra Roșie și pe L. de Márton, care, între altele a scris o lucrare de sinteză despre Latène-ul din Ungaria de atunci, cuprinzînd Transilvania¹⁰¹. În legătură cu activitatea arheologică din Transilvania din acel timp, mai trebuie menționat sasul Carl Seraphin (1862—1951), care a săpat stațiunea din epoca bronzului și a fierului de la Wietenberg, lângă Sighișoara¹⁰² și românul Iuliu Marțian (1866—1937), care a redactat un „*Repertoriu arheologic*” al Transilvaniei, foarte concis¹⁰³.

⁹⁶ *Dolgozatok. etc. — Travaux de la Section numismatique et archéologique du Musée National de Transylvanie à Kolozsvár* (Cluj). După 1919, o revistă cu același nume a fost înființată la Szeged, în Ungaria.

⁹⁷ M. Roska, *Repertorium*, s. vv. (v. la nota următoare): idem, *Les fouilles de Nagy-Sáncz* (Șanțul Mare), *Dolg. Cl. III*, 1912.

⁹⁸ M. Roska, *Erdély régészeti Repertórium*a — *Thesaurus antiquitatum Transilvanicarum*, I. *Præhistorica*, Cluj, 1942.

⁹⁹ István Kovács, *La station préhistorique et le cimetière de l'époque La-Tène d'Apahida*, *Dolg Cl. II*, 1911, 1; *Cimitirul eneolitic de la Decea Mureșului*, *AISC*, I, 1928—1932, p. 89—101.

¹⁰⁰ Bódog (Felix) Milleker, *Délmagyarország az őskorban* (Preistoria Ungariei meridionale), Verșeț (Vrșac), 1894; *Délmagyarország régtségletelei* (Antichitățile Ungariei meridionale) Verșeț, I—III, 1897—1909; *A Vattinai őstelep* (Așezarea preistorică de la Vatina), Verșeț, 1905.

¹⁰¹ G. Finaly, *AE*, XXXVI, 1916, p. 11 sqq., rezumat german la p. 264 sqq; *AA*, 1911, p. 347—349; cf. C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roște*, București, 1954. — L. v. Márton, *Die Frühlatèneszeit in Ungarn*, Budapest, 1933.

¹⁰² K. Horedt și C. Seraphin, *Die prähistorische Ansiedlung auf dem Wietenberg bei Sighișoara-Schäßburg*, Bonn, 1971 (o prezentare a personalității lui C. Seraphin, la p. 2—6).

¹⁰³ I. Marțian, *Archäologisch-prähistorisches Repertorium für Stebenbürgen*, Wien, 1909; *Repertoriu arheologic pentru Ardeal, Bistrița*, 1920, Cf. I. I. Russu, *ActaMN*, XII, 1975, p. 193.

EPOCA LUI VASILE PÂRVAN

În primele două decenii ale secolului nostru studiul științific al antichității daco-tracice în România dinaintea de întregire a înregistrat un nou și determinant avânt. După moartea lui Gr. Tocilescu, direcția Muzeului Național de Antichități și catedra de Istorie veche de la Universitatea din București au fost încredințate lui Vasile Pârvan, care întrunea nu numai calitățile predecesorilor săi : talentul, finețea și concepția superioară a lui Odobescu, puterea de muncă și multilateralitatea lui Tocilescu, dar venea în plus cu un spirit deosebit de pătrunzător, cu o gândire puternică și originală, cu o concepție realistă și critică despre fenomenele istorice, cu o formație științifică superioară și severă și cu o remarcabilă capacitate de organizator¹⁰⁴. Deși pornit de la istoria medievală a românilor, pentru a se specializa ulterior în studiul antichității, Pârvan și-a dat seama de la început de necesitatea reluării problemelor preromane din Dacia, în legătură cu originile poporului român, rămase atita timp în penumbră. În programul de cercetare despre Dacia romană, pe care îl preconizase încă din 1906, pe când se afla la studii în străinătate, el rezervase o parte importantă culturii autohtone¹⁰⁵.

La început, Pârvan a trebuit să-și concentreze activitatea ca și Tocilescu și pentru motive identice, exclusiv cercetărilor privitoare la epoca greco-romană, întreprinzând săpături la Ulmetum și la Histria și scriind cele mai multe dintre lucrările sale de istorie veche și epigrafie, dar, în același timp a primit, cu o largă sollicitudine, colaborarea lui Ion Andrieșescu, primul arheolog român specializat în noua știință a preistoriei, care în țările occidentale se constituise ca o importantă disciplină istorică, având metodele ei proprii. Tânărul colaborator, elev al lui Teohari Antonescu de la Iași, studiasse la Berlin cu Hubert Schmidt, exploratorul stațiunii de la Cucuteni și își dăduse doctoratul în 1912 cu teza *Contribuție la Dacia înainte de romani*, un meritos studiu despre neoliticul sud-est european¹⁰⁶. De asemenea a făcut săpături în așezarea neolitică de la Sălcuța în Oltenia¹⁰⁷. În teza sa, înclina să atribuie tracilor cultura ceramicii pictate de la Cucuteni, ca și celelalte aspecte ale neoliticului din Europa sud-orientală¹⁰⁸. Evoluția ulterioară a cercetărilor nu a confirmat punctul său de vedere, totuși el are meritul de a fi făcut din problema primei apariții a tracilor obiectivul central al preocupărilor sale arheolo-

¹⁰⁴ Cf. H. Metaxa, *Vasile Pârvan: Note bio-bibliografice*, Arhiva pentru Știința și Reforma socială, VII, 1928, nr. 3-4; I. Andrieșescu, *Vasile Pârvan*, Dacia, III-IV, 1927-1932, p. 1-7; R. Vulpe, *Vasile Pârvan (necrologio)*, Studi Rumeni, Roma, I, 1927, 2, p. 245-252; idem, *Activitatea științifică a istoricului Vasile Pârvan*, Studii X, 1957, 3, p. 7-39; A. Zub, *Vasile Pârvan: efigia cărțurului*, Iași, 1974; idem, *Vasile Pârvan, 1882-1927, bibliografie*, București, 1975.

¹⁰⁵ V. Pârvan, *Citeva cuvinte cu privire la organizația provinciei Dacia Traiană*, București, 1906, (reimprimat după Convorbiri Literare, XI).

¹⁰⁶ I. Andrieșescu, *Contribuții la Dacia înainte de romani*, Iași, 1912.

¹⁰⁷ I. Andrieșescu, *Din preistoria Olteniei, fragment de început*, în vol. *Lui Nicolae Iorga Omagiu 1871-1921*, Craiova 1921, p. 15-31. Cf. articolul nostru *Ion Andrieșescu*, cu lista lucrărilor în „Apulum”, II, 1943-1945, p. 432-435; Th. Sauciu-Săveanu, *Le professeur Ion Andrieșescu, 1888-1944*, Dacia, IX-X, 1941-1944, p. 7-9; C. Mateescu, *Archeologické rozhledy*, Praga, XX, 1966, 3, p. 366.

¹⁰⁸ I. Andrieșescu, *Contribuție, etc.*, p. 106-124.

gice. Folosind mai ales informații din autorii clasici, el a scris și un studiu despre expansiunea neamurilor daco-trace spre nord, dincolo de Carpați¹⁰⁹.

Colaborarea lui Vasile Pârvan cu I. Andrieșescu și-a dat roadele abia după primul război mondial. Noile condiții create prin unirea tuturor țărilor române într-un stat național corespunzând Daciei de odinioară, au favorizat reluarea și extinderea cercetărilor despre geto-daci, pe de o parte prin lărgirea cîmpului de activitate, pe de altă printr-o maturizare generală a conștiinței naționale, care nu se mai mulțumea cu simpla formulă romană, ci cerea o explicație realistă și completă a originii poporului român în vechiul spațiu geto-dac și deci o adîncire a cercetării perioadelor anterioare cuceririi lui Traian. Ceea ce mai înainte fusese preconizat numai de cîteva personalități, acum era general simțit.

Din tinerele generații elemente noi se arătau dornice de a se consacra studiului antichității și mai ales arheologiei. Entuziasmul lor avea să fie încurajat cu toată convingerea de Vasile Pârvan, care, spre deosebire de înaintașii săi, Odobescu și Tocilescu, rămași aproape izolați în activitatea lor științifică, a știut să-și creeze o școală și să asigure astfel arheologiei românești continuitatea și amploarea necesare, organizînd munca în colectiv. Pe unii dintre elevii săi i-a îndemnat să profite de îndrumările lui I. Andrieșescu pentru a se dedica arheologiei preistorice. Astfel și-a format o echipă de colaboratori cu care, începînd din 1922, a întreprins cercetări și săpături sistematice în stațiunile getice de la Piscul Crăsanilor, Tinosul și Zimnicea, sondate cu mai bine de un secol înainte, de Bolliac și Butculescu¹¹⁰. Apoi a extins cîmpul cercetărilor, distribuind elevilor săi misiuni diverse în stațiunile neolitice de la Boian, Gumelnița, Vădastra, Bonțești, Ruginoasa, Căscioarele, în cele din epoca bronzului de la Lechința, Băiești-Aldeni și Glina, precum și în așezările getice de la Coconi și Mănăstirea¹¹¹. Andrieșescu însuși, după ce a publicat rezultatele săpăturilor de la Piscul Crăsanilor, a trecut la explorarea așezărilor neolitice de la Sultana și Fedeleșeni și a cetățuii din epoca bronzului de la Monteoru.

În același timp, în Transilvania, săparea sistematică a cetățuilor dace din munții Orăștiei, mai ales a celor de la Grădiștea Muncelului și Costești, a fost reluată de D. M. Teodorescu și Al. Ferenczi, în cadrul activității Comisiunii Monumentelor Istorice și a Institutului de Studii clasice de la Cluj¹¹².

În scopul de a completa raportul tehnic al lui Andrieșescu despre săpăturile de la Piscul Crăsanilor cu considerații istorice mai ample refe-

¹⁰⁹ I. Andrieșescu, *Asupra răspîndirii nord-vestice a tracilor la începuturile istoriei*, în *Închinare lui Nicolae Iorga*, Cluj, 1931, p. 1—11.

¹¹⁰ I. Andrieșescu, *Piscul Crăsanii*, București, 1924, ARMSI, seria III, tomul III, memoriul 1; R. și Ecaterina Vulpe, *Les fouilles de Tinosul, Dacia*, I, 1924, p. 166—223. Săpăturile de la Zimnicea conduse de I. Andrieșescu sînt inedite.

¹¹¹ R. Vulpe, *Săpăturile de la Piscul Coconilor*, BCMI, XVII, 1924, p. 46—49; idem, *Harta arheologică Mostiștea-Călărași*, ibidem, p. 80—87, 97; Gh. Ștefan, *Fouilles de Mănăstirea*, Dacia II, 1925, p. 385—399. Pentru celelalte săpături menționate, cf. Dacia, I, 1924, II, 1925; III—IV, 1927—1932; V—VI, 1935—1936.

¹¹² D. M. Teodorescu, *Cercetări arheologice în munții Hunedoarei*, Publicațiile Com. Mon. Ist. Secția p. Transilvania, II, 1923, p. 7—24; *Cetatea dacă de la Costești*, ACMITr, 1929, p. 265—298; *Cetatea dacă de la Grădiștea Muncelului*, ibidem, 1930—1931, p. 45—68. Despre personalitatea autorului cf. T. Naum, *D. M. Teodorescu*, AISC, V, 1944—1948, p. 349—351.

rindu-se la toată cultura getică, Vasile Pârvan, al cărui avînt creator își găsisse un teren prin excelență rodnic, a început să scrie un text care a ajuns la proporții mult mai mari decît își propusese.

Pornit pe acest drum, el n-a înțeles să se oprească, ci renunțînd la modesta intenție inițială, s-a hotărît să continue lucrul pînă la capăt. După patru ani de muncă intensă, a terminat ponderoasa protoistorie a Daciei, intitulată cu un plural latin *Getica*¹¹³. Pentru această sinteză istorică, arheologică și lingvistică a folosit tot materialul pe care îl strînsese încă din tinerețe în vederea unui asemenea studiu, punînd la contribuție toată întinsa sa cultură clasică, toată diversitatea competenței sale științifice, toată rigoarea metodei sale critice și rarele însușiri ale gândirii sale clare. De asemenea, a studiat minuțios toată literatura arheologică europeană care se referea, chiar și indirect, la antichitatea dacă, din plină epocă a bronzului pînă în vremea romană.

Getica reprezintă a doua mare lucrare științifică despre geto-daci apărută după *Dacia înainte de romani* a lui Tocilescu. Mai bine de o jumătate de secol s-a scurs între aceste două realizări, dar diferența calitativă care le desparte este mult mai mare. Cu lucrarea sa, Tocilescu își începea abia cariera științifică. Dimpotrivă, cu *Getica*, Pârvan o termina pe a sa, o dată cu viața, în apogeul energiei sale creatoare. *Dacia înainte de romani* reflectă o triplă tinerețe : a unui autor sub 30 de ani, a unui stat care abia își cîștigase independența, a unei științe care încă își mai căuta drumul, pe cînd *Getica* este opera unei maturități în plină forță : a autorului care depășise 40 de ani, a statului român care se reîntregise și se consolida în frontierele sale naționale, a arheologiei care se impusese pe prima treaptă a științelor istorice. Lucrarea lui Tocilescu inventaria rezultatele de la sfîrșitul unei etape de cercetări științifice, fără a influența activitatea celei următoare, pe cînd cartea lui Pârvan răscolea adînc izvoarele, punînd probleme noi, trăgînd concluzii revelatoare, reînviind un întreg mileniu de istorie dacă și stimulînd interesul pentru noi cercetări. Influența acestei cărți a fost considerabilă, nu numai în domeniul științific, unde pînă azi continuă a servi ca lucrare de bază, dar și în cercurile largi, atrăgînd atenția generală asupra importanței istorice a substratului geto-dac al poporului român.

Nu poate fi vorba aici de a insista asupra conținutului *Geticelor*. Chiar o simplă enumerare a problemelor în care această operă a venit cu un nou punct de vedere ar necesita un spațiu foarte mare. Tot ce ne putem permite este să menționăm cîteva din principalele concluzii ale cărții. Astfel de pildă, Pârvan distinge primul deosebirile importante culturale și lingvistice care separă lumea tracă în două mari grupuri : *tracii de nord* cărora le aparțin geții și dacii și *tracii meridionali* cuprinzînd numeroasele triburi din Balcani și din colțul de nord-vest al Asiei Minore. Astăzi această diferențiere este susținută în chip și mai categoric, pe baza unei minuțioase

¹¹³ V. Pârvan, *Getica: O protoistorie a Daciei*, București, 1926 (publicat întâi în ARMSI, III seria, tomul III, mem. 2, p. 113-114).

analize lingvistice, de către savantul bulgar Vladimir Georgiev¹¹⁴. Tot Pârvan a răsturnat cel dintîi problema provenienței geților arătînd că acești frați dunăreni ai dacilor din Carpați, departe de a fi imigrat din Balcani, cum se presupunea altădată¹¹⁵, s-au răspîndit dimpotrivă, din Carpați spre sud. Fără să ia atitudine față de ipoteza lui Andrieșescu, azi improbabilă, după care chiar populațiile din plin neolitic al Daciei ar fi fost trace (ipoteză recent reinnoită în legătură cu Tracia meridională¹¹⁶), Pârvan admitea totuși cu mai multă dreptate, că în epoca de bronz, cel puțin de prin secolul XV î.e.n. tracii de nord erau deja stăpîinii regiunilor carpato-dunărene și că frumoasa producție metalurgică din a doua jumătate a epocii bronzului le aparținea. Invațiile scitice de la începutul epocii fierului au tulburat profund evoluția culturii tracilor carpatici, dar nu le-au dislocat triburile și nici nu le-au modificat sensibil caracterul etnic. Dimpotrivă, enclavele scitice stabilite pentru un moment în cuprinsul țărilor geto-dace au sfîrșit prin a dispărea, la fel cu agatirșii lui Herodot¹¹⁷, în masa tracilor autohtoni.

Examinînd critic izvoarele literare privitoare la cultura geto-dacilor, Pârvan insistă în special asupra religiei acestui popor, pe care o definește ca henoteistă¹¹⁸, idealistă, uraniană, aniconică, sensibil deosebită de credințele tracilor meridionali, care, pornind de la același fond ideologic, se alteraseră sub influențe chthoniene și orgiasitice provenind din Asia Mică și insulele egeene.

Analiza materialului arheologic i-a dat lui Pârvan posibilitatea de a discerne formele specifice ale culturii carpato-dunărene în epocile Hallstatt și Latène, precum și progresele realizate în evoluția sa, iar pe de altă parte de a urmări orientările spirituale ale populațiilor locale în raport cu influențele exterioare. La sfîrșitul epocii bronzului, concomitent cu începuturile Hallstatt-ului din Alpi, ținuturile noastre se găseau sub influența occidentală, atestată prin frecvente importuri și afinități villanoviene și venete. Dacă azi unele forme pe care Pârvan își sprijinea această părere s-au dovedit a proveni de fapt din regiunile central-danubiene, nu e mai puțin adevărat că autenticitatea multor importuri italice pe care le-a identificat rămîne

¹¹⁴ Vl. Georgiev, *Trakijskijat ezik* (Limba tracă), Sofia, 1957, p. 70—74; idem, *Raporturile dintre limbile dacă, tracă și frigiană*, StCl, II, 1960, p. 39—58; *La thracologie: état actuel*, Thracia, Sofia, II, 1974 (Întîiul Congres internațional de Tracologie), p. 13—24. Cf. și I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, București, 1967, ed. a 2-a, p. 33—36.

¹¹⁵ Cf. e.g., Gr. Toculescu, *Dacia înainte de romani*, p. 509—512.

¹¹⁶ I. Andrieșescu, *Contribuție, etc.*, p. 113—122; Vl. Georgiev, *Thracia*, II, 1974, p. 13—19; G. I. Georgiev, *Das Neolithikum und Chalkolithikum in der thrakischen Tiefebene (Südbulgarien): Probleme des heutigen Forschungsstandes*, Thracia, I, 1972, p. 27 sqq.; P. Detev, *La céramique „à mamelons” en Thrace*, ibidem, p. 29—41.

¹¹⁷ Herodot, IV, 48, 100, 104, 119, 125. Cf. Al. Vulpe, *MemAntiq.* II, 1970, p. 168—182, 204—212.

¹¹⁸ V. Pârvan, *Getica*, p. 151—163. C. Daicoviciu, *Herodot și pretînsul monoteism al geților*, în *Dacica*, București 1970, p. 18 și I. I. Russu, *Religia geto-dacilor*, AISC, V, 1944—1948, p. 70, nu au dreptate cînd li atribuie lui Pârvan ideea unui „monoteism” al geto-dacilor, fiindcă ceea ce autorul *Geticelor* numește henoteism (după terminologia tehnică a istoriei religiilor a lui F. M. Müller) reprezintă cu totul altceva decît monoteismul propriu-zis. E mai degrabă o ierarhizare a politeismului. Vezi, în acest sens, R. Pettazzoni, *Il „monoteismo” dei Geti*, în omagiul *Studia in Honorem Acad. D. Detev*, Sofia, 1958, p. 649—655; *Dicționar enciclopedic român*, II, București, 1964, p. 677 s.v.

indiscutabilă. Contactul cu Occidentul a fost întrerupt odată cu invaziile scitice. Caracterul izolat și efemer al pătrunderii scite în interiorul Daciei e confirmat prin constatarea că obiectele tipic scitice nu-și fac apariția decît amestecate cu formele locale, de tradiție hallstattiană, care se vor prelungi pînă în secolul IV î.e.n. și chiar mai tîrziu. Cît despre contactul geto-dacilor cu civilizația greacă, atestat încă din secolul VI î.e.n., este recunoscut în toată intensitatea sa, care va atinge apogeul în perioada elenistică, dar Pârvan nu se arată inclinat a-i atribui un rol determinant în avîntul culturii dace din epoca Latène, limitîndu-le la raporturi comerciale între medii mult prea diferite (unul urban și celălalt rustic) pentru ca să ajungă la o fuziune spirituală efectivă. Dimpotrivă, îi pare hotărîtoare în progresul culturii geto-dace atracția produsă de civilizația celtică, pe care tinde s-o exagereze aproape tot atît de mult ca Bolliac altădată. Argumentele aduse de Pârvan în sprijinul acestui punct de vedere sînt numeroase, dar nu toate pot fi acceptate astăzi. Trebuie să suprimăm din capul locului pe acelea care se bazează pe ideea greșită că ceramica cenușie lucrată la roată, atît de frecventă în așezările getice, ar fi datorită influenței celților. Cercetările efectuate de atunci încoace au dovedit că, departe de a avea ceva de origine celtică, această ceramică nu conține decît imitații după vasele grecești sau tipuri de tradiție locală transpuse într-o tehnică superioară. Apoi, observația lui Pârvan, justă în principiu, că geții ar fi asimilat mai ușor influențele superioare venite prin intermediul unui popor rustic, din același stadiu economic și social, decît direct de la civilizația urbană a grecilor, se aplică tot așa de bine tracilor balcanici, pe care în această privință el nu i-a avut în vedere, dar care foarte de timpuriu și mai intens intrați sub iradiația civilizației grecești, erau mai indicați decît celții (avînd în vedere înrudirea etnică și vechile lor legături tribale) să îndeplinească un asemenea rol de intermediari¹¹⁹. Această emendație la interpretarea lui Pârvan nu face decît să reducă la juste sale proporții influența celtică, care însă, chiar fiind subordonată factorului grec, a avut totuși unele reale efecte asupra evoluției culturii geto-dace, mai cu seamă în aria viitoarei provincii romane Dacia, adică în Transilvania, Banat, și Oltenia. În ce privește influența romană, Pârvan arată cu dreptate că a început să se producă în Dacia încă din secolul II î.e.n. Concluzia generală din *Getica*, punînd accentul pe această influență cît și pe celelalte penetrații occidentale care au precedat-o, își păstrează întregul ei valoare pentru problema rădăcinilor străvechi ale poporului român: „Romanizarea Daciei — spune Pârvan — se anunțase antropogeografic încă de la 1000 a. Chr., cînd cultura villanoviană îmbrățișa și întregul masivul carpatic. Celții au mijlocit însă apoi și elementele materiale ale culturii greco-italice. Iar romanii au tras concluziile: atît etnografice cît și spirituale. Pentru a înțelege nașterea, dezvoltarea și persistența romanismului danubian, trebuie să cunoaștem înainte de orice protoistoria Europei centrale și carpato-balcanice în mileniul întii a. Chr.”¹²⁰.

¹¹⁹ I. Nestor, *Keltische Gräber bei Mediaș, Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 159—182; R. Vulpe, în *Istoria României*, I, p. 218—219.

¹²⁰ V. Pârvan, *Getica*, p. 724 și 804; idem, *Dacia: An Outline of the Early Civilizations of the Carpatho-Danubian countries*, Cambridge, 1928, p. 148.

Pe cînd scria această carte, Pârvan a găsit timpul necesar pentru a publica și alte studii, mai mici, printre care unele privesc și tracologia¹²¹. Ultima sa lucrare, *Dacia : An Outline of the Early civilizations of the Carpatho-Danubian countries*¹²², apărută postum, este în mare parte un fel de rezumat al *Geticelor*.

La cîteva luni după ce *Getica* a ieșit de sub tipar, în 1927, Vasile Pârvan a fost doborît de o moarte prematură, la 45 de ani, cînd ar fi avut dreptul să sperे încă în mulți ani de muncă fecundă pe tărîmul științei. I-a urmat la direcția Muzeului Național de Antichități I. Andrieșescu, devenit între timp titularul unei catedre speciale de Preistorie și Antichități naționale. Pînă în 1935, cînd a demisionat, a făcut tot ce i-a stat în putință ca să continue activitatea arheologică începută de ilustrul său predecesor. Dacă totuși figura lui nu se înscrie în seria directorilor acestei instituții tot atît de proeminent ca a unui Tocilescu ori a unui Pârvan, nu e din cauza unei calități mai slabe a lucrărilor sale, nici din cauza unui prestigiu mai redus al personalității sale, ci pentru că în evoluția arheologiei române etapa personalităților care să predomine covîrșitor asupra celor din jurul lor, inevitabilă într-o anumită epocă, era cu desăvîrșire perimată. Acum exista în această știință o școală românească, la nivel superior, atît la București cît și la Cluj, cu numeroși cercetători care se afirmaseră prin săpături și lucrări publicate.

Preocupările tracologice ale arheologilor și istoricilor români nu mai erau limitate la geto-daci, ci începînd chiar cu exemplul dat de Pârvan însuși, cuprindeau adesea întreaga lume tracă. Astfel, I. Andrieșescu publicase un studiu despre faimosul tezaur trac de la Vâlci-Trăn, atribuindu-l epocii bronzului, cu o notă adăugată de Pârvan, care înclina să-l dateze în prima epocă a fierului¹²³. Și elevii acestuia s-au remarcat prin studii relative la totalitatea țărilor trace. În special G. G. Mateescu (1897—1930) s-a distins în această direcție prin importante lucrări despre traci, bazate precumpănitor pe datele onomastice¹²⁴. Pe de altă parte, subsemnatul, în afară de lucrări privind pe iliri, a scris o monografie despre epoca fie-

¹²¹ V. Pârvan, *Notes d'archéologie thrace* (relativ la inscripția de pe inelul de la Ezerovo), *Bullet. de l'Inst. pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, I, 1914, 6, p. 126—129; *Considerații asupra unor nume de riuri daco-scite*, București, 1923 (ARMSI, seria III-a, tomul I, mem. 1); *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, București, BSH, X, 1923, p. 23—47; *Note di geografia antica* (despre *Ordessos* la nord de Pontul Euxin la Pliniu, N.H. și despre *Uscudama* = Adrianopole), *Rivista di Filologia e di Istruzione classica*, Torino, I, 1923, 3, p. 333—343; *Municipium Aurelium Durostorum* (între altele, considerații asupra zeului trac *Heros Suregetes*), *ibidem*, II, 1924, 3, p. 307—340; *Considérations sur les sépultures celtiques de Gruia*, *Dacia*, I, 1924, p. 35—50; *L'âge du dépôt de bronzes de Suseni*, *ibidem*, p. 359—362; *À propos du „basileus” Cotys de Callatis*, *ibidem*, p. 363—367; *La „statue-menhir” de Hamangia*, *ibidem*, II, 1925, p. 422—429; *Dacii la Troia*, Orpheus, II, 1926, 1; *La Dacie à l'époque celtique*, Paris, CRAI, 1926, p. 86 sqq.; *Observațiune cu privire la analogia fortificațiilor valahilor din Moravia (1643) cu ale dacilor*, AAR, Desb. XLVII, 1926, p. 33.

¹²² v. mai sus, nota 120.

¹²³ I. Andrieșescu, *Considerații asupra tezaurului de la Vâlci-Trăn*, ARMSI, seria III-a, tomul IV, mem. 2, București, 1925, 42 pp. (Nota complementară de V. Pârvan, p. 1—5).

¹²⁴ G. G. Mateescu, *Cercetări cu privire la traci: emendațiuni la CIL*, BCMI, VIII, 1916, p. 29—42; *I Tracti nelle epigrafi di Roma*, ED, I, 1923, p. 57—290; *Nomi traci nel territorio scito-sarmatico*, *ibidem*, II, 1924, p. 223—238; *Granița de apus a tracilor*, AIN, III, 1924—1925, p. 377—491; *Imbedulite*, în *Dizionario epigrafico* de De Ruggiero, IV, s.v.

rului din Tracia balcanică¹²⁵, iar Ecaterina Dunăreanu-Vulpe a publicat mai multe studii în legătură cu regiunile trace în epoca bronzului și a fierului¹²⁶.

Prins în cercetările sale despre epoci mai vechi, Andrieșescu n-a mai revenit la problemele epocii fierului, de care se interesase atunci când săpase la Piscul Crăsanilor și la Agighiol în Dobrogea, unde descoperise mormintul tumular al unui principe geto-trac¹²⁷. În acest domeniu cercetările aveau să fie duse mai departe numai de reprezentanții generațiilor mai tinere. A fost continuată explorarea cetății dace de la Costești în munții Orăștiei, mai ales sub conducerea lui C. Daicoviciu¹²⁸, au fost întreprinse săpăturile de la Poiana, importantă cetățuie getică de pe Siret, pe care V. Pârvan o recunoscuse încă din 1913¹²⁹ și a cărei explorare o încredințase în 1927, un moment înainte de năpraznica sa moarte, lui Radu și Ecaterinei Vulpe, au fost întreprinse săpături în stațiunile de la Ruginești și Calu (Piatra Șoimului), s-au publicat rapoarte și studii cu rezultatele acestor lucrări¹³⁰, cât și despre diferite descoperiri de tezaure daco-getice, ca cele de la Mediaș, Herăstrău, Slimnic, Corlate, Rădulești-Hunedoara, Sălașul de Sus, Alungeni, Tulgheș, Poiana-Gorj, Merii-Goala

¹²⁵ R. Vulpe, *Gli Illiri dell'Italia imperiale romana*, ED, III, 1925, p. 129—258; *La civiltà del ferro in Illiria* (scrisă pentru ED, III, rămasă inedită; un rezumat al concluziilor, *Civilizația ilirică*, a fost publicat în RI, XIV, 1928, 7—9, p. 289—318); *Les haches albanodalmates et le règne de Cadmos chez les Enchéleens*, Istros, I, 1934, 1, p. 44—59 (în românește în vol. *Închinare lui Nicolae Iorga*, Cluj, 1931, p. 420—430); *L'âge du fer dans les régions thraces de la Péninsule Balcanique*, Paris, 1930 (retipărită după MERF, 1929, 2, p. 344—507); *Prioritatea agnațiilor la succesiunea tronului în Macedonia și Tracia*, în vol. *În Memoria lui Vasile Pârvan*, București, 1934, p. 313—323 (reeditat și completat în comunicarea de la I-ul Congres internațional de tracologie, Sofia, 1972, cu titlul *La priorité des agnats dans la transmission de la royauté chez les Thraces, les Daces et leurs voisins* și publicat în *Thracia*, II, 1974, p. 63—69); *La succession des rois odryses*, Istros, I, 1934, 2, p. 230—248.

¹²⁶ Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *Chestiunea bastarnilor în legătură cu inscripția de la Dragomirna*, BCMI, XVIII, 1924, p. 177—184; *L'espansione delle civiltà italiche verso l'Oriente danubiano nella prima età del ferro*, ED, III, 1925, p. 58—109; *Sull'origine e l'evoluzione delle scuri di rame carpato-danubiane*, ibidem, IV, 1930, p. 181—211; *Considérations sur certaines formes caractérisant l'âge du bronze de l'Europe sud-orientale*, Paris, 1930 (retipărită după MERF, 1929, 2, p. 509—566).

¹²⁷ I. Andrieșescu, RPAN, I, 1937, 1, pl. XIII—XXVII (ilustrații fără text); D. Berciu, *Arta traco-getică*, București, 1969, p. 33—76; idem, *Contribution à l'étude de l'art thraco-gète*, București, 1974, p. 40—48. Cf. și D. M. Pippidi—D. Berciu, *Din istoria Dobrogei*, I, p. 114—119; P. Alexandrescu, Dacia, XVIII, 1974, p. 273—281.

¹²⁸ C. Daicoviciu, *Die dakischen Burgen im Südosten Siebenbürgens*, în omagiul Sertu Kazaroviana (Sbornik G. Kașarov) I, Sofia, 1950, p. 75—80; C. Daicoviciu—Al. Ferenczi, *Așezările dace etc.* p. 9—19.

¹²⁹ V. Pârvan, *Castrul de la Poiana și drumul roman prin Moldova de Jos*, București 1913, AAR MSI, XXXVI, pp. 93—103 și 124—126; R. et Ecaterina Vulpe, *Les fouilles de Poiana: Campagne de 1927*, Dacia III—IV, 1927—1932, p. 253—351; R. Vulpe, *Piroboridava: la station protohistorique et daco-romaine de Potana dans la Moldavie inférieure*, RA, XXXIV, 2, 1931, p. 237—276; Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *Un tezaur de denari romani găsit la Piroboridava*, în vol. *În Memoria lui Vasile Pârvan*, p. 125—133; idem, *La nécropole de l'âge du bronze de Poiana*, Dacia, V—VI, 1935—1936, p. 151—167; R. Vulpe, *Figurinele magice de la Poiana și captivii de pe reliefele de la Adamclisi*, AD, XII, 1931, p. 257—262.

¹³⁰ Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *Les restes préhistoriques de Ruginești*, Dacia, VII—VIII, 1937—1940, p. 103—118; R. Vulpe, *Les fouilles de Calu*, ibidem, p. 13—67.

etc.¹³¹ Toate aceste diferite manifestări ale activității arheologice dintre cele două războaie, privind antichitatea geto-dacă, au contribuit la completarea și la ajustarea concluziilor din *Getica*, ridicând totodată noi probleme și lărgind cîmpul cercetărilor. Cele mai multe descoperiri au fost publicate în limba franceză în *Dacia*, revistă întemeiată de V. Pârvan în 1924, care apare și azi¹³². În același timp, și în alte periodice au apărut contribuții privitoare la problemele geto-dace și trace în general; e cazul cu „Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice” din București, cu „Anuarul Comisiunii Monumentelor istorice, Secțiunea pentru Transilvania” din Cluj, cu „Anuarul Institutului de Studii clasice” tot din Cluj, cu „Arta și Arheologia” din Iași, întemeiată de O. Tafrali, „Analele Dobrogei” condusă de C. Brătescu la Constanța, apoi la Cernăuți, „Revista istorică română”, „Revista istorică”, „Revista de Preistorie și Antichități Naționale”, „Buletinul Societății numismatice”, „Cronica numismatică și arheologică”, „Balcania”, condusă de Victor Papacostea, profesor de Istoria popoarelor balcanice la Universitatea din București, „Istros” condusă de Scarlat Lambrino etc.¹³³

Studii mai întinse, dintre care unele referindu-se la problemele daco-trace, au fost publicate de către Membrii Școlii Române din Roma (întemeiată de V. Pârvan în 1922), în anuarul în limba italiană al acestei instituții, *Ephemeris Dacoromana*. Aici au apărut unele dintre lucrările menționate mai sus ale lui G. G. Mateescu, R. Vulpe, Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, precum și ale lui M. Macrea, D. Tudor, I. I. Russu, B. Mitrea¹³⁴. Unele studii similare, deja citate mai sus au fost publicate în „Mélanges de l'École Roumaine en France”, organul unei instituții analoge celei de la Roma, întemeiată la Paris (Fontenay-aux-Roses) de N. Iorga.

În perioada dintre cele două războaie mondiale, problemele de tracologie și-au găsit loc și printre lucrările lui Constantin Moisil (1876—1958), care, între altele, s-a ocupat în special de monedele dace, precum și de medaliile împăratului Traian cu efigii inspirate de războaiele

¹³¹ Dorin Popescu, *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 183—202; IX—X, 1941—1944, pp. 183—188, 349—357; XI—XII, 1945—1947, p. 35—69; *Dacia*, n.s., II, 1958, p. 157—206; idem, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, p. 447—453; idem, *Trésors daces en argent des collections de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie*, în *Inventaria Archaeologica: Roumanie*, fasc. 5, București, 1968; I. Nestor, *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 159—182; C. S. Nicolăescu-Plopșor, *ibidem*, p. 203—216; XI—XII, 1945—1947, p. 17—35; O. Floca, *ibidem*, p. 71—104; Z. Székely, *ibidem*, p. 105—114; K. Horedt, *ibidem*, p. 265—267.

¹³² Din vechea serie *Dacia: recherches et découvertes archéologiques en Roumanie* au apărut anii I—XII, 1924—1947. Noua serie: *Dacia, revue d'archéologie et d'histoire ancienne* începută cu vol. I, 1957 și apărută regulat, se află în prezent la al XX-lea volum (1976).

¹³³ Din *Istros: revue roumaine d'archéologie et d'histoire ancienne* au apărut numai fasciculele 1—2 din vol. I, 1934. Concomitent, directorul său, S. Lambrino, a publicat și o serie de monografii dintre care a III-a: Aurel Iordănescu, *Lusius Quietus*, București, 1941, vorbind despre generalul care a participat la războaiele dacice ale lui Traian, privește subiectul nostru.

¹³⁴ M. Macrea, *Un disegno inedito del Rinascimento relativo alla Colonna Traiana*, ED, VII, 1937, p. 77—116; D. Tudor, *I Cavalieri Danubiani*, *ibidem*, p. 189—356; *Nuove rappresentazioni dei Cavalieri Danubiani*, *ibidem*, VIII, 1938, p. 445—449; I. I. Russu, *Macedonia*, *ibidem*, p. 105—232; B. Nitrea, *Penetrazione commerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista*, *ibidem*, X, 1945, p. 3—154. Din anuarul *Ephemeris Dacoromana* au apărut zece volume, de la I, 1923 la X, 1945.

dacice¹³⁵. Trebuie să amintim și pe istoricul G. Popa-Lisseanu, care a publicat o culegere de pasaje extrase din autorii greci, latini și bizantini, relative la Dacia¹³⁶.

Nu putem încheia prima parte a expunerii noastre despre evoluția cercetărilor tracologice din prima jumătate a secolului XX fără a evoca prodigioasa activitate a istoricului Nicolae Iorga (1871—1940),¹³⁷ care, preocupat în special de evul mediu și de epocile moderne, n-a neglijat nici antichitatea, căreia i-a consacrat mai multe lucrări, sclipind de idei originale¹³⁸. În marile sale sinteze *Geschichte des rumänischen Volkes* (1905)¹³⁹ și *Histoire des Roumains et de la romanité orientale* (1936—1938)¹⁴⁰, ca și în numeroase alte produse ale spiritului său universal și fecund, a acordat un loc important trecutului traco-dac. De asemenea a primit bucuross publiche studiile și rapoartele specialiștilor referitoare la daci și la traci în general, în numeroasele periodice pe care le conducea¹⁴¹. N-a încetat niciodată de a se ține în curent cu progresele din domeniul arheologiei protoistorice din țară. În 1913 a luat inițiativa de a întemeia, în colaborare cu V. Pârvan și cu geologul Gh. Murgoci, Institutul Sud-Est European,

¹³⁵ C. Moisil, *Privire asupra antichităților preistorice din România*, BCMI, III, 1910; IV, 1911; *Monetele dacilor*, BSNR, XV, 1920, 33—36, p. 58—78; *Părerile lui Pârvan despre monetele antice din Dacia*, ibidem, XXII, 1927, 61—64, p. 30—44; *Monetele împăratului Traian referitoare la războaiele cu dacii și la cucerirea Daciei*, ibidem, XXIV, 1929, 69—72, p. 11—38; *Les tétradrachmes de Thasos et de la Macédoine I-ère et leur circulation en Dacie*, Balcania, VII, 1944, 1, p. 3—32; *Problema monetelor dace*, AR BulSt, C, I, 1, 1948, p. 19—27; Cf. I. Țabrea, *Constantin Moisil, pionier al numismaticii românești*, București, 1970, V. și Suzana Dumitriu și O. Iliescu, *About the issues of the Apollo-Amphipolis type and their role in the currency history of the Geto-Dacians*, Dacia, III, 1959, p. 259—310.

¹³⁶ G. Popa-Lisseanu, *Dacia în autorii clasici: I. Autorii latini clasici și postclasici, II, Autorii greci și bizantini*, București, 1943, (AR, St. și Cerc., LXI, LXV).

¹³⁷ Pentru biografia și pentru valoarea sa ca istoric, cf., e.g., N. Metes, *Ce a scris N. Iorga, viața și opera lui*, București, 1913; idem, *Activitatea istorică a lui N. Iorga*, București, 1921; idem, *Bibliografia operelor lui Nicolae Iorga*, în *Închinare lui Nicolae Iorga, cu prilejul împlinirii a 60 de ani*, Cluj, 1931, p. I—XXXVIII; Gh. I. Brătianu, *Nicolae Iorga istoric al Românilor*, AR, Disc. de rec., 1943; D. M. Pippidi, *Nicolas Iorga historien de l'Antiquité*, RHSE, XXII, 1945, p. 37—66; B. Theodorescu, *Nicolae Iorga*, București, 1968, Imensa listă a scrierilor lui N. Iorga conținând nu mai puțin de 1250 cărți și 25 000 articole a fost alcătuită complet de B. Theodorescu.

¹³⁸ N. Iorga, *Observații ale unui nespecialist asupra istoriei antice*, București, 1916, passim; *Le royaume dace et la civilisation romaine*, Lyon 1923 (Académie de Sciences, Belles-Lettres et Arts); *Le problème de l'abandon de la Dacie par l'empereur Aurélien*, RHSE, I, 1924, p. 37—58; *L'art préhistorique du Sud-Est de l'Europe et la Suède*, ibidem, III, 1926, p. 89—92; *Explicația Monumentului de la Adamclisi*, București, 1936 (ARMSI, s. III, t. XVII), p. 201 sqq. Cf. și comentarii de D. M. Pippidi, *loc. cit.*; idem, prefața volumului postum al lui N. Iorga, *Materialie pentru o istoriologie umană*, fragmente inedite publicate de Liliana N. Iorga, p. V—XV; C. Daicovicu, *Dacia*, p. 115—120.

¹³⁹ N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes in Rahmen seiner Staatsbildungen*, I, Gotha, 1905, p. 8—33.

¹⁴⁰ N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, I, 1, București, 1937 (întregul volum este consacrat trecutului preroman al Daciei). V. și *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité*, I, Paris, 1926, passim.

¹⁴¹ *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, 1914, a continuat pînă în 1921, cînd a fost înlocuit cu *Revue historique pour l'étude de l'Europe sud-orientale*; *Revista istorică* (1919—1944); *Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice* (1908—1946); *Bulletin de la Section historique de l'Académie Roumaine* (1914—1947); *Mélanges de l'Ecole roumaine en France* (1923—1939).

în al cărui program figurau și studii de tracologie balcanică, în afară de cercetările despre daci. În cadrul acestui Institut, Pârvan a ținut o serie de cursuri referitoare la originea și civilizația tracilor meridionali¹⁴².

Rezultatele studiilor despre geto-daci au fost adoptate în lucrările lor și de către filologii Ovidiu Densușianu, Vasile Bogrea, Alexandru Rosetti¹⁴³, de către geografii Simion Mehedinți, Gheorghe Vâlsan, Constantin Brătescu, Vintilă Mihăilescu, Ion Conea¹⁴⁴. Istoricul Const. C. Giurescu a rezervat acestor preocupări capitole importante din sintezele sale despre „Istoria Românilor”¹⁴⁵. De asemenea, studiile în legătură cu tracologia s-au bucurat de o largă ospitalitate în „Revista istorică Română” pe care a condus-o între 1931 și 1946. Cu atît mai mult, aceste probleme au fost tratate în sintezele privind direct antichitatea din diferite regiuni ale țării, ca *La Transylvanie dans l'antiquité* de C. Daicoviciu (1945)¹⁴⁶, *Histoire ancienne de la Dobroudja* de R. Vulpe¹⁴⁷, *Arheologia preistorică a Olteniei* de D. Berciu¹⁴⁸. Se cuvine să relevăm în special lucrarea lui I. Nestor din 1933 despre situația cercetărilor preistorice în România, o sinteză critică a rezultatelor strinse pînă la acea dată în domeniul arheologiei preistorice, în care capitolele referitoare la geto-daci conțin observații originale și utile¹⁴⁹. Adăugăm cartea lui Dorin Popescu despre epoca bronzului din Transilvania¹⁵⁰. Credem de asemenea că e util să menționăm săpăturile practicate de D. V. Rosetti în cartierul Tei din București, la Snagov

¹⁴² Cursuri speciale, inedite, ținute pentru acest Institut la Facultatea de Litere de la Universitatea din București, 1919–1921. În *Bulletin de l'Institut*, I, 1914, 6, p. 126–129, Pârvan a publicat *Notes d'archéologie thrace* (v. supra, nota 121).

¹⁴³ O. Densușianu, *Opere*, II; *Histoire de la langue roumaine*, București, 1975, p. 11–60; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I, București, 1964; passim; V. Bogrea, *Pagini istorico-filologice* (publicate de M. Borcilă și I. Mării, cu o prefață de C. Daicoviciu), Cluj, 1971, passim. Vezi și I. Valaori, *Elemente de lingvistică indoeuropeană*, București, 1924, în care se află un capitol despre limbile trace, p. 111–121.

¹⁴⁴ Cf. V. Mihăilescu, V. Tufescu, N. Orghidan, I. Conea, în vol. S. Mehedinți, *Opere alese*, București, 1967; G. Nimigeanu, în C. Brătescu, *Opere alese*, București, 1967; T. Morariu, N. Popp, I. Conea etc., în vol. Gh. Vâlsan, *Opere alese*, București, 1971; V. Tufescu, *A 80-a aniversare a prof. V. Mihăilescu*, SCG, s.G. XVII, 170, 1, p. 5–11; idem, *Retro spectivă a 85 de ani de viață și 60 de activitate științifică*, ibidem, XXII, 1975, pp. 3–7, 70–75; V. Mihăilescu, *Mărturisiri despre Ion Conea*, ibidem, XIX, 1972, 1, p. 107–114; Dragoș Bugă, *Aspecte din viața și opera prof. Ion Conea*, Terra, VI, (XXVI), 1974, 4, p. 76–77. Adăugăm și pe etnologii R. Vuia, R. Vulcănescu, P. Petrescu etc.

¹⁴⁵ Const. C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, București, 1935, p. 1–108; *Formarea poporului român*, Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1973, passim; Const. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, București, 1974, p. 9–83.

¹⁴⁶ C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1938 (extras din vol. *La Transylvanie*, AR: Connaissance de la terre et de la pensée roumaines, II), p. 71–163; ed. a 2-a, București 1945, apărută separat; versiunea italiană *La Transilvania nell'antichità*, București, 1943.

¹⁴⁷ R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938 (extras din vol. *La Dobroudja*, AR: Connaissance de la terre et de la pensée roumaines, IV), p. 35–456; versiune engleză prescurtată *The Ancient History of Dobrogea*, București, 1940 (AR: Rumanian Studies, IV), p. 35–180. De același autor: *Activitatea arheologică în România*, în vol. *Arheologia în România*, București, 1938 (AR. loc. cit., IX) p. 79–97.

¹⁴⁸ D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 72–227.

¹⁴⁹ I. Nestor, *Der Stand der Vorgesichtsforschung in Rumänien* extras din "22. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission für 1933" Frankfurt a. M., p. 11–181.

¹⁵⁰ Dorin Popescu, *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, București, 1944 („Biblioteca Muzeului Național de Antichități”, II).

și la Popești pe Argeș¹⁵¹, care au procurat materiale foarte importante pentru epoca bronzului și pentru cultura getică. Astfel s-a constituit principalul fond cu care acest amator bine inițiat în problemele și metodele arheologiei științifice are meritul de a fi întemeiat actualul Muzeu de istorie al municipiului București.

LES RECHERCHES THRACOLOGIQUES EN ROUMANIE (I)

RÉSUMÉ

Les préoccupations thracologiques sont inhérentes à la conscience nationale du peuple roumain, dont les Gètes et les Daces de l'antiquité, appartenant à la variante septentrionale du tronc thrace, représentent le substrat ethnique, modifié par la romanisation.

Les Roumains en ont eu connaissance dès le haut moyen âge grâce aux influences des deux grands foyers de continuité des souvenirs classiques : Byzance d'abord, par les clercs de l'église orthodoxe, l'Italie ensuite, comme patrie de la Renaissance. Les humanistes occidentaux et notamment ceux de Hongrie, de Pologne et de Transylvanie se sont constamment intéressés à l'origine latine des Roumains et par reflet à leur substrat autochtone. Il est vrai que les idées exprimées à ce temps sur les Gètes et les Daces étaient souvent erronées, car on essayait d'en faire des Germains, des Celtes ou des Slaves, mais au fur et à mesure des progrès du critérium scientifique, on finit par les reconnaître définitivement comme relevant du grand groupe des Thraces, ce qui va d'accord, d'ailleurs, aussi avec les témoignages des sources antiques les plus autorisées.

Les recherches archéologiques concernant les Géo-Daces commencent, d'une façon sommaire, dès le XVIIIe siècle, d'abord en Transylvanie, mais au cours du siècle suivant elles devinrent plus intensives dans la Valachie et la Moldavie, surtout après la formation de la Roumanie moderne par l'union de ces deux principautés. C'est alors que sont intervenues dans les études géto-daces d'illustres personnalités, comme le philologue B. P. Hasdeu, l'archéologue A. I. Odobescu, l'historien Gr. G. Tocilescu. L'ouvrage de ce dernier, *Dacia înainte de Romani* („La Dacie avant les Romains), paru en 1880, fut la première synthèse relative à ce domaine.

Au début du XXe siècle et notamment après l'union de tous les pays roumains, en 1918, dans l'espace tout entier de l'ancienne Dacie, on enregistra le grand essor des études et des recherches sur le fond géto-dace du peuple roumain, grâce à la personnalité exceptionnelle de Vasile Pârvan, auteur de la magistrale synthèse *Getica*, qui eut des conséquences considérables sur le développement ultérieur des préoccupations thracologiques

---

¹⁵¹ D. V. Rosetti, *Din preistoria Bucureștilor*, CNA, 1929, p. 89—94; *Cîteva așezări și locuințe preistorice din preajma Bucureștilor*, București 1932; *Săpăturile arheologice de la Snagov*, București 1935, Publicațiile Muzeului Municipiului București, 2; *Morminte de incinerare din epoca fierului și din epoca romană din regiunea București* (*Cultura Tei*), București, 1936.

en Roumanie. Pârvan sut se créer une nombreuse école archéologique, qui, après sa mort prématurée, en 1927, continua son œuvre, avec d'abord le concours du préhistorien Ion Andrieşescu. De nombreuses fouilles systématiques furent exécutées, parmi lesquelles une place importante fut réservée à l'exploration des sites géto-daces. Les progrès réalisés dans cette direction jusqu'à la veille de la seconde guerre mondiale furent remarquables, mais ce n'est qu'après le 23 Aou. 1944 que les recherches archéologiques et spécialement les études de thracologie allaient atteindre leur plus ample développement. À suivre dans le prochain fascicule de notre revue.

PARTICIPAREA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA LA REVOLUȚIA DE LA 1848 ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ

DE

MARIA TOTU

Revoluția română de la 1848 a avut un caracter unitar „atît prin faptul că peste tot ea a țintit la înlăturarea formațiunii social-economice feudale și la unirea națională a românilor într-un singur stat, cît și prin unitatea ei ideologică burghezo-democratică și națională, ca și prin continuele contacte dintre conducătorii ei : N. Bălcescu, V. Alecsandri, A. Tr. Laurian, Eftimie Murgu, M. Kogălniceanu, Avram Iancu, Costache Negri, Ioan Ghica ș.a.”¹.

Articolul de față își propune să sublinieze contribuția românilor din Transilvania în revoluția de la 1848, în transformarea Bucureștilor în centrul politic al renașterii naționale.

Mulți dintre intelectualii transilvăneni erau lipsiți în Transilvania și în celelalte provincii românești aflate sub dominația imperiului habsburgic, de posibilitatea de a-și pune în valoare cunoștințele lor. Animați de un fierbinte patriotism, hotărîți să se pună în serviciul intereselor naționale, încă din primele decenii ale secolului al XIX-lea, ei au trecut Carpații, contribuind la ridicarea și dezvoltarea societății românești, la dezvoltarea învățămîntului și implicînd a culturii naționale, la educarea patriotică, națională a poporului, la pregătirea și izbucnirea cu succes a revoluției*.

Asuprirea economică, socială și națională, credința în realizarea dezideratului de unitate și independență în jurul Principatelor Române, prin lupta comună a tuturor românilor, au făcut ca an de an numărul transilvănenilor trecuți în Țara Românească să crească.

Veniți dintr-un alt Principat, și el străveche vatră în care românii formau majoritatea covârșitoare a populației și a producătorilor de bunuri materiale, intelectualii români transilvăneni au găsit în Țara Românească posibilitatea difuzării ideilor și năzuințelor lor de libertate și democrație. Despărțiți de vitregia vremurilor de restul românimii și tinzînd spre unitate, nemaiputînd suporta asupra lor, îi vedem, ca urmare, prezenți în publicistica națională, revoluționară, în mișcările revoluționare premergătoare

---

¹ Vasile Maciu, *Caracterul unitar al revoluției din 1848 în țările române*, în „Studii”, București, 21, 1968, nr. 5, reprodus în volumul *De la Tudor Vladimirescu la răscoala din 1907*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1973, p. 114.

* Ștefan Meteș în *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XX*, Edit. Științifică, București, 1971, subliniază prezența transilvănenilor în diversele sectoare din sud-estul Carpaților.

anului 1848. Amintim în acest sens pe Eftimie Murgu, August Treboniu Laurian, Aaron Florian, Ioan Axente, Constantin Roman, Ioan Maiorescu și mulți alții.

Bănățeanul Eftimie Murgu, fost profesor de filozofie și logică la Iași apoi la București, educator și mentor al revoluționarilor N. Bălcescu și C. A. Rosetti, participant de seamă la mișcarea revoluționară din 1840, milita pentru un stat românesc puternic, constituit din toate provinciile românești aflate sub ocupație străină².

Cu aceeași credință au participat la pregătirea revoluției, ca membri și colaboratori ai societății secrete revoluționare „Frăția”, A. Tr. Laurian, Aaron Florian și Ioan Axente. Primul a fost unul din principalii colaboratori ai lui N. Bălcescu în activitatea ideologică revoluționară anterioară anului 1848, editând, împreună cu acesta, publicația istoriografică panromânească „Magazin istoric pentru Dacia”.

Mobilizând în activitatea revoluționară pe profesorii transilvăneni prezenți în Țara Românească, A. Tr. Laurian se adresa la 5 aprilie s.v. 1848 și fraților rămași în Transilvania, cu îndemnul de a acționa cu hotărâre pentru îndeplinirea dezideratelor naționale românești. Luptător hotărât pentru statul național unitar al tuturor românilor, A. Tr. Laurian socotea că pentru realizarea lui trebuia „Să se adune românii să se unească între sine”. De aceea el îi îndemna pe cei de peste munți ca în cadrul primei etape a luptei să revendice sobor universal român. „Cereți independență națională română — li se adresa el — deopotrivă cu cea ungurească, secuiască și săsească”³.

În același sens, în aprilie 1848, aprecia și Ioan Axente că realizarea statului „Daciei” trebuia să fie obiectivul luptei tuturor românilor „din toate părțile, într-o înțelegere și cu un scop”⁴. Om de acțiune, Ioan Axente participase în primăvara lui 1848 la Craiova, alături de Ioan Maiorescu, la constituirea unei organizații unioniste, în secretele căreia erau inițiați și alți transilvăneni printre care N. Bălășescu, G. Barițiu, A. Tr. Laurian, S. Bărnuțiu și alții⁵.

În ce-l privește pe Aaron Florian, și el membru al „Frăției”, sentimentele și gândurile sale de luptător pentru unitate națională fuseseră ilustrate de multă vreme. El este inițiatorul primului cotidian care apărea la București, purtând încă din 1838 titlul cu semnificație revoluționară „România”.

De pe poziția intereselor majore naționale românești au acționat în preajma și în timpul revoluției de la 1848 și alți numeroși transilvăneni. Rolul lor în crearea ideologiei naționale revoluționare, în pregătirea declanșării luptei pentru înfăptuirea unei noi societăți românești, eliberată de asuprirea națională și feudală îi situează pe românii transilvăneni printre primii care s-au îndreptat spre revoluție. Pentru împlinirea idealului de unitate națională și independență într-un stat modern

² E. Murgu, *Scrieri*, editate de I. D. Suciu, București, 1969, p. 47.

³ S. Dragomir, *Din corespondența dascălilor ardeleni în anul 1848*, în *Omagiu lui I. Bianu*, București, 1927, p. 157.

⁴ *Ibidem*, p. 162.

⁵ C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, Edit. Acad., București 1967, p. 128.

burghez și democrat al tuturor românilor, mulți dintre ei erau gata să se jertfească. Printre aceștia se remarcă și C. Roman. Alături de A. Treboniu Laurian, Ioan Axente, Ioan Maiorescu, el a participat activ la stringerea legăturilor dintre românii de pe cele două versante ale Carpaților pentru cuprinderea tuturor într-un front unit revoluționar.

Efervescența revoluționară din țările române, rolul transilvănenilor de propagandiști și militanți pentru revoluția socială și națională a românimii a atras atenția și a oficialităților țariste. Pavel Kiselev, înalt demnitar țarist, cunoscător al Principatelor Române, se arăta îngrijorat în scrisoarea sa din 21 martie (s.v.) 1848 adresată lui Gh. Bibescu, Domnul Țării Românești, în legătură cu posibila izbucnire a revoluției. El îl sfătuia pe domn, la 21 martie 1848, să urmărească cu atenție evoluția evenimentelor pentru a interveni la nevoie în vederea înlăturării pericolului revoluționar. „Nădăjduiesc că acest troian ce trece peste Europa — scria el — și care mai târziu sau mai devreme își va avea reacțiunea sa, nu se va atinge de frumoasa-vă țară și că supravegherea voastră principe, o va feri de ameteala care a cuprins pe vecinii voștri”⁶.

Pavel Kiselev socotea că izbucnirea revoluției putea fi preîntîmpinată printr-o politică abilă. Domnitorul Gheorghe Bibescu era îndemnat, ca urmare, să-și asigure devotamentul miliției și al comandanților ei, și chiar „să fie ocrotiți sătenii de abuzurile ce se făptuiesc în contra lor și la nevoie să fie chiar revizuite diferitele dări la care au fost supuși și care se zice că sînt grele” ... Dar Pavel Kiselev credea că toate aceste măsuri nu ar fi fost suficiente dacă nu s-ar fi trecut în același timp la izolarea oamenilor purtători de idei „distrugătoare”. Aceștia, fără nici un fel de menajamente, trebuiau închiși sau exilați. El îi avea în vedere în acest sens pe românii transilvăneni a căror activitate o califica „primejdioasă”. De aceea demnitarul țarist atrăgea atenția lui Gh. Bibescu la 22 aprilie (s.v.) 1848 că „Lucrul de căpetenie după părerea mea — scria el — ar fi de a înlătura aceste dezordini de mai înainte, depărtînd din centrul populațiunii pe oamenii care visează schimbări peste puțină; — nu-i pace nici tranzacțiune de făcut cu iscoditorii de turburări și nu trebuie să se crează cineva în făgăduințele lor. Întemnițarea și trimiterea peste graniță ar fi, cred eu, mijlocul cel mai sigur de apărare în contra proiectelor lor supărătoare”⁷. Pentru mai mare siguranță în acțiunea de preîntîmpinare a revoluției, demnitarul țarist îi propunea lui Gh. Bibescu „să îngăduie la 2—3 regimente de cazaci să intre în țară, ca s-o apere contra oricărei mișcări populare”⁸.

Pavel Kiselev dezvăluia în corespondența cu Gheorghe Bibescu neliniștea autocratismului țarist în fața valului revoluției burgheze, neliniștea față de creșterea mișcării naționale românești pentru unitate deplină și independență. Extinderea cu succes a frontului revoluționar și în această parte a Europei nu numai că primejduia realizarea planurilor expansioniste la Dunăre dar ar fi amenințat în mod evident stabilitatea și existența marelui imperiu de la răsărit, autocratismul și absolutismul

⁶ Bibescu, Prințul George, *Domnia lui Bibescu. Corespondență și documente 1843—1856*, București, 1893, vol. I, pag. 317.

⁷ *Ibidem*, p. 321—322.

⁸ *Ibidem*, vol. II, Paris 1894, p. 358.

țarist. De aceea, țarismul și-a asumat rolul de jandarm al Europei fiind gata să folosească forța pentru îngrâțirea popoarelor ridicate la luptă pentru libertatea națională și socială.

Pentru înăbușirea revoluției române a fost concentrată în Basarabia o puternică armată. Stînd cu arma la picior ea era gata să intervină în cazul în care ordinea feudală, vechea stare de lucruri din Principate, ar fi fost răsturnată.

În legătură cu poziția Rusiei țariste față de posibila revoluție românească, consulul englez de la București, Colquhoun, consemna la 8 aprilie (s.v.) 1848 : „De aceea domnului Kotzebue (consulul rus — n.n.) i s-a cerut ca la cel mai mic semn de apariție a vreunei tendințe de mișcare în provincii, care s-ar putea arăta potrivnică autorității otomane, să se adreseze imediat la autoritățile militare din Basarabia care au ordin să puie la dispoziția domnului Kotzebue forțele necesare pentru menținerea ordinii în Principate. Domnul Kotzebue este instruit să comunice respectiva depeșă celor doi domnitori și să facă cît mai multă publicitate în jurul ei”⁹.

Nici o amenințare însă, nici chiar a baionetelor țariste, n-a putut împiedica pe români să pășească pe drumul revoluției pentru împlinirea dezideratelor sociale și naționale.

Izbucnită în martie 1848 revoluția cuprindea întreg teritoriul românesc. Victorioasă la București ea se consolida prin aplicarea de către guvernul revoluționar, care luase locul prințului Gh. Bibescu silit să părăsească tronul, a programului revoluționar democrat aprobat de mase la Islaz. Locul vechii orînduirii feudale începea a fi luat, prin revoluție, de noua orînduire burgheză.

Revoluția română era deci victorioasă în interior pe o mare parte din teritoriul românesc. Exista însă primejdia contrarevoluției externe, primejdie pe care fruntașii revoluției n-au minimalizat-o. Pentru a împiedica crearea unui front contrarevoluționar unit turco-țarist și pentru a cîștiga timp în vederea consolidării statului român burghez ce se năștea prin revoluție, conducătorii revoluției au adoptat o tactică de menajare a raporturilor cu Poarta. În același timp s-a trecut la luarea măsurilor de apărare armată a cuceririlor revoluționare.

Revoluția nu se putea sprijini în totalitatea ei pe principala forță militară a țării, miliția, insuficientă ca număr și slabă ca dotare tehnică, dar și instituție creată în și pentru apărarea vechiului regim feudal.

Avînd în vedere această situație și marile obiective naționale românești ce trebuiau realizate, trecîndu-se la pregătirea declanșării acțiunii revoluționare în Țara Românească, a apărut ideea amînării acesteia pînă după ridicarea la luptă și a românilor transilvăneni. În ședința Comitetului Revoluționar de la București, care dezbătea la 9/21 aprilie 1848 problema perspectivelor revoluției în condițiile specifice momentului, D. Brătianu s-a pronunțat pentru o acțiune insurecțională națională cu sprijinul transilvănenilor.

În acest sens existase anterior o strînsă corespondență între Christian Tell, ca reprezentant al „Frăției”, și fruntașii românilor transilvă-

⁹ Arh. Ist. Cen. Stat. Colecția microfilme. Anglia, rola 18, Foreign Office, 78/dos. 742, f. 42.

neni¹⁰. I. Ghica subliniază și el în amintirile sale existența unei asemenea înțelegeri. „Românii de peste Carpați sperau mult la românii din Principate. Cazul era prevăzut — notează el — fusese discutat și hotărât între noi în Comitetul Revoluționar, îndată ce se ivise ideea de a se aduna la Blaj. Transilvania se prezenta firește ca refugiul revoluției române în caz de a fi învinsă. Hotărârea era de a lupta la munte și a trece cu armele pe la Bran”¹¹. I. Ghica avea în vedere nu numai situația strategică favorabilă creată de pavăza munților în calea eventualei contrarevoluții externe ci și hotărârea de luptă a românilor transilvăneni pentru libertate națională și socială, pentru realizarea unui stat al tuturor românilor. Existența regimentelor grănicerești cu compoziție națională românească fusese, de asemenea, luată în considerare.

Pentru realizarea acestui front unic revoluționar românesc a plecat la Sibiu și Blaj D. Brătianu. Au încercat să ajungă acolo și N. Bălcescu și Ioan Maiorescu cărora nu li s-au eliberat însă pașapoartele cerute. În vederea viitoarei acțiuni comune românești, profesorii transilvăneni, antrenați în activitate revoluționară în Țara Românească prin societatea secretă „Frăția”, au primit indicația lui N. Bălcescu de a trece, la nevoie, clandestin granița, pentru a participa la Adunarea de la Blaj. S-au reîntors astfel în Transilvania C. Roman, singurul cu acte legale, A. Tr. Laurian, Ioan Axente, Vasile Maiorescu, Ioan Codrea Drăgușanu, Ioan Puianu, David Almășeanu, Petre Suciuc, Iuniu Armatu, N. Bălășescu. Înainte de plecare A. Tr. Laurian avusese convorbiri cu N. Bălcescu și I. Ghica, primind instrucțiuni speciale pentru cei care se găseau în fruntea luptei revoluționare în Transilvania¹².

Marele jude al Brașovului, Ioan de Albrichfeld, semnala guvernului Transilvaniei, la 30 aprilie, prezența numai în acest oraș a trei emisari veniți în scopul de a realiza unitatea de acțiune românească în vederea restabilirii „Daciei de odinioară”¹³.

Adunarea Națională de la Blaj din 3/15 mai — 5/17 mai 1848, în cadrul căreia transilvănenii reveniți din Țara Românească au avut un rol însemnat de conducători și tribuni, a afirmat cu tărie hotărârea de înfăptuire a unității politice naționale românești prin strigarea celor 40 000 de țărani „Noi vrem să ne unim cu Țeara”.

Scrise sub influența ei, poeziile patriotice ale lui Vasile Alecsandri și Andrei Mureșianu, „Hora Ardealului” (Hora unirii), „Către români” și „Un răsunet” (sau *Deșteaptă-te române*)” au devenit manifeste mobilizatoare în vederea luptei pentru realizarea unității și independenței naționale românești.

Prezența românilor transilvăneni reveniți din Țara Românească în conducerea Adunării de la Blaj și în Comitetul Național Permanent de la Sibiu, ales de Adunare pentru îndrumarea luptei revoluționare, este

¹⁰ C. Bodea, *op. cit.*, p. 125.

¹¹ Apud. *Ibidem*, p. 109.

¹² I. Popescu Teiușan, V. Netca, *August Trebontu Laurian — viața și activitatea sa*, București, 1970, p. 91-92.

¹³ Dr. Aurel A. Mureșeanu, *Planul regalului Daciei. Refugiații politicii din Principate și românii brașoveni la 1848*, în *Cazina Română, 1835—1935*, p. 116.

semnificativă. Ea reprezenta o garanție în vederea conjugării și mobilizării eforturilor întregii națiuni române pentru atingerea țelului de veacuri al unității naționale*.

De la Orlat, la 8/20 iunie 1848, C. Roman scria optimist lui N. Bălcescu că „românii își vor da mâna unii cu alții, că se vor iubi și se vor apăra de vrăjmașii interni și externi cu bărbăție și virtute română” . . . „Frații mei — continua el — unire numai, că sint pierduți, puțin nepasă de Rusia, a trecut puterea baionetelor căzăcești, nu ne mai speriem. De ar crăpa dracul și tot ne unim”. . . . „acum sau niciodată”¹⁴.

Două zile mai târziu Aaron Florian, rămas la București, trata același subiect în scrisoarea adresată lui G. Barițiu. „Mai curînd sau mai târziu — sublinia el — te vei convinge că numai cu realizarea acestei idei toată românimea poate a-și găsi mîntuirea, a reconstitui și a-și asigura existența națională și politică pentru totdeauna. Alte planuri oricît de specioase, nu le poci aproba, pentru că nu văz că printr-însele s-ar putea dobîndi mai ușor și mai curînd rezolvitul la care atîrnă dorința tuturor românilor”¹⁵.

Izbucnirea cu succes a revoluției la Islaz și București, consolidarea acesteia prin activitatea guvernului revoluționar provizoriu din această parte a țării, întărea încrederea românilor că unitatea națională deplină, atît de dorită, era și posibilă.

Dizolvarea Comitetului Național de la Sibiu, prin decret al guvernului, urmărirea fruntașilor români amenințați cu moartea, în condițiile anexării Transilvaniei la Ungaria, prin nesocotirea voinței de viață națională a majorității covârșitoare a locuitorilor ei, românii, înăbușirea singeroasă a mișcărilor țărănești din această parte a țării noastre, îl făceau pe A. Tr. Laurian să propună la 20 iunie/2 iulie 1848 lui N. Bălcescu convocarea unui „congres general dintre toți românii”¹⁶, care trebuia să dezbătă în noua situație, bineînțeles, modalitatea realizării programului general unitar național și social.

Pentru el ca și pentru numeroși alți fruntași români era clar că deplina unitate națională românească nu se putea realiza decît în jurul Principatelor Române Unite. Bucureștii trebuia să devină centrul politic al renașterii naționale. În această parte a țării trebuia să se concentreze eforturile tuturor românilor pentru realizarea marilor obiective naționale**.

¹⁴ C. Bodea, *op. cit.* (anexe) p. 320.

* A. Tr. Laurian a fost ales secretar în prezidiul Adunării Naționale de la Blaj. El a fost desemnat să citească la 4/16 mai 1848 programul revoluționar adoptat de Adunare. C. Roman și N. Bălășescu au fost aleși în Comitetul Permanent de la Sibiu. Alegerea Sibiului ca centru politic al conducerii activității revoluționare din Transilvania nu era nici ea întîmplătoare. Prezența unui regiment grăniceresc în apropiere contase în acest sens dar se avusese, bineînțeles, în vedere și posibilitatea unei strînse legături cu românii de peste munți.

Despre strînsa corespondență dintre românii de pe cele două versante ale Carpaților, în calitate de combatanți ai aceleiași cauze naționale, vorbesc și rapoartele consulului englez de la București, Colquhoun. Vezi în acest sens raportul său din 29 mai s.v. 1848 în Arh. Ist. Cen. Stat. *Colecția microfilm*, Anglia, rola 18, 78/vol. 742, f. 69.

¹⁵ G. Barițiu și contemporanii săi, vol. I, *Studii și documente*, Edit. Minerva, 1973, p. 66.

¹⁶ *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. I, București, 1902, p. 695.

** Sint interesante în acest sens declarațiile făcute de Talaat Efendi în cadrul convorbirilor purtate la București cu fruntașii „partidei liberale”. Se știe că tineretul revoluționar

Era țelul suprem pentru care lucrau revoluționarii și în Țara Românească. Pentru patria tuturor românilor se rostea „Poporul suveran” în chemarea de la 28 iunie (s.v.) 1848. „Patria nu este numai locul în care ne-am născut și în care familia noastră locuiește; patria este țeara întreagă în care găsim concetățeni, adecă oameni ce trăiesc sub aceleași legi, vorbesc aceeași limbă, se închină în aceeași religie, își împărtășesc aceleași sentimente și aceleași idei. Această unire de sentimente face naționalitatea. Prin urmare fără de dinsele nu poate fi naționalitate, nu poate fi „România”¹⁷.

Apelul lansat în acest sens de guvernul revoluționar de la București prin emisarii săi în Transilvania, A. Tr. Laurian, Al. G. Golescu, I. Maiorescu și alții, întrunea adeviziunea și sprijinul românilor bănățeni, transilvăneni și moldoveni. Comitetul Național de la Sibiu prin membrii săi Ioan Buteanu, Al. Papiu Ilarian, Ioan Pipoș, Vasile Tămaș, Aron Pumnul, Al. Bătrineanu, C. Roman și A. Tr. Laurian, se pronunță pentru concentrarea acțiunii naționale la București¹⁸.

Gazetele revoluționare românești din Transilvania susțineau și ele aceeași idee. „Gazeta de Transilvania” care sub pana lui Gh. Barițiu declarase la 17/29 mai 1848 că „Soarta națiunii române se va hotărî în București și în Iași, iar nu la Cluj, nici în Blaj, nici în Buda”¹⁹, consemna în numeroase articole hotărîrea de luptă a românilor. „Noi la aceasta adăugăm și descoperim cu toată sinceritatea, să știe lumea toată că la orice încercare — avertiza gazeta — de ocupație a Principatelor Române din partea oricui nu numai regimentele grănițiere române, ci toată națiunea română de dincoace va alerga peste munți, spre a se înfrunța cu moartea oriunde ar întilni-o”. „Independența moldo-română, Dunărea liberă sau moartea este deviza tuturor românilor”²⁰.

La 8 iulie (s.v.) în aceeași gazetă se insera un nou îndemn viguros la luptă din care răzbate încrederea și optimismul în viitor. „Să vină turci și tătari, muscali și cazaci, cum vor veni așa se vor și duce, orbul nu vede că românul de la 1848 nu mai este cel de la 1828. În 20 de ani s-au prefăcut oamenii, generația, ideile de minune. Ei vor veni, prietenii lor vor rîde, însă știți bine că cel care îide mai la urmă, rîde mai cu folos. Curaj români, ce atita friculiță, vor veni și iarăși se vor duce numai să fiți bărbați”²¹.

Aceleași idei erau reluate cu insistență și în alte articole. Semnalăm dintre ele și pe cel din 12 iulie. „Zeci și zeci de mii de români stau a se

întrînase comisarului turc un memoriu în care se susținea programul de reformare internă și în care apare și ideea unirii naționale. Consulul englez Colquhoun, referindu-se la aceste convorbiri, nota în raportul său din 20 iunie s.v. 1848, că Talaat Efendi dezvăluise public că Turcia fusese avizată de G. Bibescu în legătură cu hotărîrea „partidei liberale” de a lupta pentru unirea cu Transilvania și independență națională. Vezi *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. I pag. 438—442; Arh. Ist. Cen. Stat. *Fond microfilme. Anglia*, rola 18, 78/vol. 742, f. 78.

¹⁷ *Ibidem*, tom II p. 171.

¹⁸ C. Bodea, *op. cit.*, p. 159.

¹⁹ George Barițiu, *Terorismul străin în Moldo-România*, „Gazeta de Transilvania”, XI (1848) nr. 43, p. 177.

²⁰ „Gazeta de Transilvania” IX (1848), nr. 46, 3 iunie.

²¹ *Ibidem*, art. *Țara Românească și Moldova*, în nr. 56 din 8 iulie.

arunca în cel mai mare pericol pentru o singură idee îmbrăcată în vorba *naționalitate*, scria „Gazeta de Transilvania” — încît un tiran oricare ar trebui să stăpîneasă pe toți naționali pentru ca să poată subjugă acest pămînt.

Însă nici atunci nu l-ar putea domni în pace, pentru că capetele celor căzuți ar fi capete de idră, din unul tăiat ar răsări tot cite 7 altele. Răzbunarea călcătoare s-ar transplanta de la tată la fiu și noi nu mai cunoaștem mijloace din care aceasta de la 1848 încolo să se mai poată apăsa și sugruma”. Și mai departe se sublinia : „Tocmai pentru că spiritul național și patriotic apucă a se deștepta la români într-o măsură atît de mare pe cit de mulți în orbia lor disprețuitoare n-ar fi crezut niciodată, naționali, la o întîmplare de invazie străină, fiți prea siguri că nu vor sta cu miinile în sîn”²².

Pentru realizarea frontului unit românesc cu centrul politic în Țara Românească, s-au stabilit strînse legături între frunțașii revoluției din diferitele provincii românești. Eftimiu Murgu, care voise să vină personal la București pentru aceasta, întreținea legături prin profesorul Vasile Maniu. Răspunzînd lui N. Bălcescu la 8/20 iulie 1848 revoluționarul bănățean îl asigura că trecuse la pregătirea alianței „cu Moldoromânia”. „Bine este — îl sfătua el — dar să ne înțelegem și d-voastră bine ar fi să autorizați pre cineva spre a tracta în numele țării, că nu-i bine să stăm izolați”. „Cea dintii grije să fie fraților, arma !”, îndemna Murgu. „Armată cit mai în grabă căutați să aveți ca să puteți cel puțin cea dintii navală să o întîmpinați cu bună ispravă; apoi de aci încolo va fi grija noastră și mai pre urmă grija Europei. Decît iară și iară vă îndemn, nu glumire ci vă armați — Ști cum e zisa : Si vis pacem, para bellum !”²³

Pentru realizarea unității revoluționare de acțiune trataseră la Lugoj cu E. Murgu și moldovenii Lascăr Rosetti, E. C. Epureanu și Alecu Russo. Lor le declarase revoluționarul bănățean hotărîrea de a sprijini cu forță armată revoluționară românească, ce avea s-o constituie în Banat în jurul regimentului de grănicieri, ca nucleu, lupta împotriva invaziei țariste și implicit realizarea unității politice a provinciilor românești²⁴. Pentru aceasta, pentru apărarea revoluției române victorioase în Țara Românească, E. Murgu se angaja să mobilizeze 10 000 combatanți precum și trei mii de călăreți înarmați, gata oricînd să intre în acțiune pentru realizarea „României libere”²⁵. Pentru același scop el preconiza folosirea rezervelor materiale de care dispunea Banatul, forța tunurilor, forța de muncă calificată în vederea înarmării, precum și a ofițerilor de geniu pentru organizarea apărării²⁶.

²² *Ibidem*, art. *Osebirca între revoluția Țării Românești și între alte revoluții europene*, „Gazeta de Transilvania” XI (1848) nr. 57, 12 iulie. .

²³ E. Murgu, *Serieri*, ediție îngrijită de I. D. Suci, Edit. pt. literatură politică, București, 1969, p. 452—453.

²⁴ *Ibidem*, p. 41.

²⁵ Scrisoarea lui Al. G. Golescu, din 19/31 iulie 1848, în *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. II, p. 614.

²⁶ *Ibidem*, p. 619.

Pentru înfăptuirea idealului de unitate românească o strânsă colaborare se stabilise și între bănățeni și transilvăneni. Inițial se proiectase chiar ținerea Adunării de la Blaj sub președinția lui E. Murgu. S. Bărnățiu, adresându-se lui Avram Iancu și I. Axente Sever într-o scrisoare de mai târziu, după revoluție, în legătură cu această unitate de luptă revoluționară le reamintea că „Comitetul națiunii române din Ardeal a lucrat în unire cu comitetul românilor din Banat, unde românii bănățeni s-au distins și atunci cu sacrificiile lor pentru cauza națională” . . . „și toți ardelenii și bănățenii s-au luptat și atunci pentru unirea a toată națiunea română”²⁷.

Expresia cea mai înaltă a hotărârii de luptă pentru realizarea dezideratelor de unire națională deplină și independență este prezența unor revoluționari din Transilvania, în calitate de voluntari în Țara Românească. Se avea în vedere, de asemenea, folosirea tuturor posibilităților națiunii române pentru înarmarea formațiunilor militare revoluționare care activau în sudul Carpaților. Dealtfel și în acest sens se făcuseră unii pași concreți. Ofițerul Rahtivanu plecat în Transilvania cu această misiune, reușea să achiziționeze de la Alba Iulia 80 măști de praf de pușcă (maja = 100 oca) și să le transporte în siguranță spre București scăpând, cu concursul românilor transilvăneni, de urmărirea gărzii maghiare²⁸.

În ce privește recrutarea voluntarilor de ea s-au ocupat în special Ioan Maiorescu și Al. G. Golescu ca și A. Tr. Laurian și Constantin Roman²⁹. Ei au mers în mijlocul grănicerilor de la Orlat pentru a-i chema la luptă. Din Brașov pleca primul grup de voluntari format din tineri tribuni, capabili și viteji, care au răspuns cu deosebit entuziasm chemării de a trece Carpații, ca luptători în frontul propășirii naționale. Din acest prim „batalion sfânt”, ce începuse a se constitui, făceau parte, scria A. G. Golescu la 9 iulie (s.v.) 1848, tineri „cunoscuți în tot Ardealul și pentru nobilele lor sentimente și pentru cunoștințele cu cari sînt înzestrați (toți au săvîrșit cursul filozofiei și al legilor) și pentru însemnatul talent de tribuni de care au dat destule dovezi în trecuta Adunare de la Blaj”³⁰. Primii înrolați erau Nicolae Găetan, Ioan Petcu, Gheorghe Roman, Ioan Petreanu, Ieremia Verzea, Vlad Pirlea. Activitatea de înrolare se bucura de sprijinul Comitetului Național Permanent de la Sibiu, în frunte cu S. Bărnățiu. V. Arcescu în scrisoarea adresată lui N. Bălcescu la 20 iulie (s.v.) îl anunța „Am cunoscut asemenea pe fratele Bărnățiu, care este un român prea bun, cu mai mulți tenenți români m-am cunoscut, care ard de focul patriotismului și să ne vadă odată uniți cu ei”³¹.

²⁷ Bibl. Acad. R.S.R., *Fond G. Barițiu. Coresp.* MSS. rom. 993/f. 123, scrisoarea *Onorațiilor domni Avram Iancu și I. Axente Severu*, Iași, 27 sept. 1861.

²⁸ „Gazeta de Transilvania”, nr. 55, 5 iulie 1848, p. 225.

²⁹ Pe aceeași linie activau și alți revoluționari printre care munteanul V. Arcescu. De această activitate nu era străin nici G. Barițiu așa cum aflăm din scrisoarea adresată lui de Maria Eliade Rădulescu la 17/29 iunie 1848. „Să treacă (după cum îmi ziceai) grănicerii de aci, dincolo în țară, ca să puie baricade rusului. Mi-ai zis că nu aștepti aci decît o mișcare în țară și atunci vor vedea cine au fost și sînt românii. Așa dar a sosit minutul — scria Maria Eliade Rădulescu — la arme și uniți-vă cu frații voștri, faceți o patrie, o glorie, căci vedeți că nu vă este locul aici ci dincolo în Țara Românească”. *Vezi, C. Bodea, op. cit.* (anexe), p. 322.

³⁰ *Anul 1848 în Principatele Române*, tom II, p. 368—369.

³¹ *Ibidem*, p. 649.

Un rol deosebit în realizarea frontului de luptă națională revoluționară, cu centrul la București, l-a avut Constantin Roman, membru al Comitetului Național de la Sibiu. În condițiile accentuării terorii anti-românești în Transilvania, după anexarea forțată a acesteia la Ungaria, C. Roman aprecia pe drept cuvânt că toată mintuirea românilor atîrnă „de la unirea și buna stare a Principatelor”. De aceea el socotea că tot românul trebuie să devină un combatant pentru „formarea Daciei”³².

Gata să se jertfească pentru acest ideal, așa cum dealtfel a făcut, Constantin Roman hotăra să revină împreună cu alți revoluționari transilvăneni în Țara Românească, pentru a lupta cu hotărîre, pe față, pentru înfăptuirea țării tuturor românilor. „Toți ne strigă — scria el lui A. G. Golescu, la 26 iunie (s.v.) 1848 de la Sibiu — că voim să formăm o Dacie, pentru ce să mai ascundem pisica în sac?” ... „planul ne e ca să venim la voi, acum să știți că ne-am și rezolvat a veni”³³.

Era vorba, firește, de Planul Comitetului Național de la Sibiu. C. Roman, care se găsea la începutul lui iulie 1848 în București, era urmat de Ioan Pușcariu, Petru Maniu, Elisei Armei (Iuniu Armatu), Aron Pumnul, Alexandru Bătrîneanu, Ioan Buteanu, Ioan Codru Drăgușanu, V. Nemeș, Al. Papiu Ilarian și Varlaam Bărănescu³⁴.

Dar aceștia nu sînt singurii trecuți peste munți, uneori în condiții dramatice, fiind urmăriți în Transilvania pentru activitate revoluționară și îndreptîndu-și pașii spre București în aceeași calitate de tribuni ai cauzei naționale românești.

Alexandru Papiu Ilarian, spre exemplu, traversa Carpații „dimpreună cu mai mulți soți ai săi”, între care și cumnatul său Vasile Pop, fost preot la Budiul de Cîmpie³⁵.

Activitatea aceasta de concentrare revoluționară românească în Țara Românească continua. August Treboniu Laurian, rămas la postul său la Sibiu, în calitate de trimis al guvernului revoluționar de la București și coordonator al legăturilor dintre românii de pe ambele versante ale Carpaților, atrăgea atenția lui G. Barițiu la 30 iulie (s.v.) 1848 din Sibiu „Dacă lucrurile românilor din Principate se tot încurcă să le stăm întrajutoriu cu peptul. Pînă cînd ei nu-mi vor da de știre eu nu pot să mă mut din punctul acesta”³⁶.

Această preocupare de realizare, pe baza luptei unite, a statului unic românesc, este subliniată și de ziarele străine. Dintre acestea ziarul berlinez „Vossische Zeitung” se referea la prezența lui A. Tr. Laurian în Transilvania ca agent de legătură și coordonare a luptei românilor din diversele provincii aflate sub dominație străină, pentru înfăptuirea unității lor politice. Același ziar insera la 18 iulie știrea că avocatul Marcu din

³² *Ibidem*, tom. II, p. 136, 138.

³³ *Ibidem*, p. 138.

³⁴ Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—49*; vol. V, Cluj, p. 252.

Vezi și *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. III, p. 131; Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară*. Schița tomului III, Sibiu 1943, p. 49, 52; C. Bodea, *op. cit.*, p. 153. (Cu excepția lui Elisei Armei, Ioan Codru Drăgușan, Vasile Nemeș și călugărul Bărănescu, toți ceilalți erau membri ai Comitetului Național român de la Sibiu.)

³⁵ „Unirea”, XII (1902), nr. 50, 13 decembrie, p. 422.

³⁶ G. Bariț și contemporanii săi, vol. I, *Studii și documente*, București, 1973, p. 148.

Brașov se pronunțase pentru mobilizarea a 30 000 de transilvăneni pentru apărarea revoluției în Țara Românească³⁷.

Unitatea de interese și acțiune națională era evidențiată și de ziarul francez „Le National”. Referindu-se la România întregă ziarul sublinia că ea cuprindea pe lingă „Moldo-Valahia” și „Transilvania, Bucovina și Basarabia însăși” cu cei „8.000.000 de români care formează o populație perfectă și omogenă, în totul străină de nația slavă, o populație de origine latină cum chiar numele ei o arată”. Ziarul aprecia apoi că „un astfel de popor dacă se va răscula împreună împotriva asupritorilor va face minuni”. „Le National” se dovedea cunoscător al situației de pe plaiurile românești. El deplîngea slaba înarmare a românilor și imposibilitatea realizării acesteia conform voinței și nevoilor. „În tot chipul este de crezut — nota același ziar — că românii nu vor ținea mult în orașe și pe cîmpii; ei se vor trage în munții lor ca să se puie în comunicație cu frații lor transilvăneni, moldoveni și bucovineni. Dacă muntenii vor putea ține oarecare timp nu este desnădejdie; căci atunci propriile lor puteri vor crește cu repejune și toată Româניה se va scula”. Cerind intervenția Franței în sprijinul cauzei naționale românești, ziarul „Le National” argumenta: „căci românii sînt un popor ce se luptă și s-a luptat vitejește pentru independența lor”³⁸.

Pentru realizarea cu succes a unității de luptă revoluționară, prin concentrarea la București a fruntașilor ei, se preconiza venirea și a lui S. Bărnăuțiu. Inițiativa în acest sens o avusese Ioan Măiorescu, care propusese guvernului revoluționar din Țara Românească, la jumătatea lui iulie, chemarea de peste munți a președintelui Comitetului Național de la Sibiu³⁹. Ca urmare, la 17/29 iulie 1848 C. Roman se adresa acestuia în următorii termeni elocvenți: „Am vorbit și despre domnia ta cu mai mulți dintre membrii guvernului carii și anume Ștefan Golescu mi-a zis ca să vă scriu, ca să vii încoace, măcar pre o săptămînă, ca să vă înțelegeți și să vă trimiță unde vei putea lucra în cauza generală a românilor. Politica de aici e ca acum toți bărbații cu capacitate însemnată să se concentreze și să lucreze de aici”⁴⁰.

Erau chemați la București, din Bucovina, și fruntașii moldoveni. G. Sion, într-o scrisoare datată la 10 august 1848 din Cernăuți și încheiată semnificativ cu salutul „Mintuire și frăție”, îl anunța pe Ioan Alexandri de sosirea trimisului guvernului „României” și de convorbirea pe care o avusese cu acesta, „Ne-a dat multe detalieri ce dori-am; ne sfătua să mergem în Valahia — nota revoluționarul G. Sion — și mulți dintre noi sînt decidați a veni”⁴¹.

Toate acestea arată că prindea viață propunerea făcută de A. G. Golescu la 19/31 iulie 1848 lui N. Bălcescu de a organiza o frăție „secretă și grandioasă, care să se întindă peste toate părțile României și să aibe

³⁷ Teodor Pavel, *Revoluția de la 1848 în Țările române în corespondențe către ziarul berlinez „Vossische Zeitung”*, în „Revista de istorie”, nr. 3/1974, p. 433—434.

³⁸ „Pruncul român”, I (1848), nr. 16, 20 iulie.

³⁹ C. Bodea, *op. cit.*, (anexe) p. 333.

⁴⁰ S. Dragomir, *Din corespondența dascălilor ardeleni, în Omagiu lui I. Bianu*, scrisoarea din 17/29 iulie 1848, pag. 165.

⁴¹ *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. III, pag. 328.

cițiva capi în fiecare provincie, iar centrul ei în București, unde este și mai multă libertate de acțiune”⁴².

Această intensă activitatea revoluționară pe linia transformării sociale și naționale, mai ales, a determinat în ultimă instanță intervenția Rusiei țariste și a Turciei pentru înăbușirea revoluției române. Nota din 19/31 iulie 1848 a imperiului țarist este elocventă. Se vădea din ea, fără dubiu, că intervenția armată avea ca obiectiv principal să împiedice realizarea unității naționale românești. Ei vor—se scria în notă—, „să restaureze vechea lor naționalitate, adică de a înceta de a mai fi provincii și de a se constitui sub numele de regat daco-român, un nou stat separat și independent, în a cărei formație ei cheamă pe frații lor din Moldova, Bucovina, Transilvania și Basarabia. Realizarea unui asemenea plan, dacă s-ar permite ar duce la serioase consecințe”⁴³.

Dealtfel și după înăbușirea revoluției activitatea revoluționară românească pe linia înfăptuirii unității naționale continua să stea în atenția oficialităților țariste. Ea era strict supravegheată pentru ca nu cumva din puternica pornire a românilor spre unire să renască și să se aprindă iar scinteia revoluției naționale și sociale. Generalul Lüders, de pildă, cerea, la 19 martie (s.v.) 1849 comisiei instituită la București pentru cercetarea participanților la revoluția de la 1848, lămuriri amănunțite cu privire la legăturile între românii din Comitetul de la Sibiu și cei din Țara Românească relativ la constituirea Daco-României. Îl interesa pe general, care se găsea atunci la Sibiu, chiar și „În ce chip se cuprinde acel plan și cu ce chip se socotea a se duce la îndeplinire”⁴⁴.

În adevăr revoluționarii transilvăneni veniți la București în calitate de voluntari, alături de numeroși români de peste munți aflați aci, au fost în primele rînduri ale luptei pentru realizarea acestui ideal național al statului românesc unitar, democrat, burghez. Fără să fi fost străini de vreuna din laturile activității revoluționare la care contribuția lor n-a lipsit, ei s-au distins cu deosebire în activitatea de propagandă. În calitate de comisari, de propagandiști și publiciști, ei au mobilizat și strîns în jurul lor masele și ca factor de răspîndire a ideilor de libertate, de unitate și progres, le-au condus pe calea revoluției sociale și naționale. Ei au contribuit la radicalizarea țărănimii, care impunea un caracter larg democratic și național revoluției.

Printre cei 31 comisari care au activat în Oltenia, se pot cita transilvănenii Al. Bătrîneanu, I. Petcu (Peticu), Eremia Verzea și G. Roman, semnalati în județele Dolj, Mehedinți și Vâlcea. În județul Ilfov încă de la 27 iunie îl găsim pe I. Axente ; iar în Teleorman, de la începutul lui august, pe Vasile Nemeș. Tot aci, ca și la București, s-a remarcat în calitate de comisar și C. Roman. Adăugăm în calitate de comisar extraordinar pe călugărul patriot Varlaam Bărănescu⁴⁵.

⁴² *Ibidem*, tom. II, p. 616.

⁴³ *Ibidem*, p. 612. Situația, neliniștea și oficialitățile habsburgice și maghiare din Transilvania care luau în iulie 1848 măsuri de întărire militară a punctelor de graniță de la Turnu Roșu și Brașov, cu scopul declarat de a stăvili trecerea românilor. Vezi *Anul 1848 în Principatele Române*, tom II, p. 647.

⁴⁴ *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, p. 174. În același sens și adresa generalului Scerbinschi din 27 martie 1849. *Ibidem*, p. 185, 190.

⁴⁵ C. D. Aricescu, *Corespondința secretă și acle inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848*, București, partea I-a, 1873, p. 85—87; *Documente privind anul revoluționar 1848*

De asemenea, în Prahova, aveau o vie activitate revoluționară David Almășanu, cunoscutul comisar al Vălenilor de Munte, Elisei Armei (Iuniu Armatu) și I. Codru Drăgușanu. În Dimbovița chemarea maselor la revoluție era transmisă de comisarii N. Găetan și Al. Papiu Ilarian, iar în Rm.-Sărat, de Aron Pumnul.

În ce-l privește pe Ioan Axente, inițial comisar în Ilfov, l-a însoțit la începutul lui august pe Aaron Florian la Craiova. El s-a remarcat prin hotărârea și perseverența cu care își îndeplinea misiunea, prin vorba înflăcărată cu care se adresa maselor în drumurile sale în împrejurimile Bucureștilor sau prin Oltenia, „propovăduind robilor — cum serie N. Iorga — noua evanghelia a libertății”⁴⁶.

Același I. Axente comenta în iulie 1848 în fața a mii de ascultători pe cîmpia Libertății din București programul revoluției române⁴⁷.

C. Roman cutreiera satele Teleormanului însoțit de alți trei tineri revoluționari transilvăneni⁴⁸. Unul dintre ei era probabil V. Nemeș despre care, de asemenea, se știe că avea darul de a electriza mulțimea satelor și bilciurilor cu greutatea vorbei sale despre faptele eroilor istoriei naționale⁴⁹.

I. Codru Drăgușanu, autorul *Peregrinului transilvan*, publicat în 1865, comisar de propagandă în Prahova, a organizat și condus clubul revoluționar în Școala Națională de la Ploiești, unde fusese profesor înainte de revoluție. Membrii clubului el li s-a adresat direct prin conferințe care se bucurau de mare audiență. În calitate de comisar I. Codrea, nume sub care era cunoscut atunci, a difuzat printre țărani ideile revoluționare, i-a mobilizat pe aceștia în vederea apărării cuceririlor revoluționare și pentru adincirea lor⁵⁰.

În Argeș, ocupîndu-se nu numai strict de propagandă ci și de aspectele activității aparatului administrativ în conformitate cu necesitățile revoluției, s-a remarcat Ioan Pușcariu. El făcea tot ce-i stătea în putință pentru a „prinde rădăcini temeinice arborul libertății”⁵¹. Proaspătul absolvent, în primăvara lui 1848, al facultății de drept din Sibiu, unde fusese coleg cu S. Bărnăuțiu, a participat ca stegar național la Adunarea de la Blaj din 3/15 mai — 5/7 mai 1848. Tot acolo fusese el ales în Comitetul Național care și-a stabilit sediul la Sibiu. Ioan Pușcariu se ocupase, de asemenea, în această calitate de fruntaș revoluționar, de tipărirea și difuzarea *Petițiunii naționale*⁵². Din iulie pînă la 13 septembrie s.v. 1848,

În Țara Românească, București, 1962, p. 56; Ilie Popescu Teiușan, V. Netea, *op. cit.*, p. 115; Ileana Petrescu și Vladimir Osiac, *Anul revoluționar 1848 în Oltenia*, Craiova, 1973, p. 67.

⁴⁶ N. Iorga, *Oameni care au fost*, vol. IV, București, 1935, p. 5.

⁴⁷ Olimpiu Boitoș, *Biografiile românești ale lui Ubicini*, Cluj, 1932, p. 15.

⁴⁸ S. Dragomir, *Un precursor al unității naționale. Profesorul ardelean C. Romanu Vivu*, București 1929, p. 22.

⁴⁹ C. Bodea, *Figuri mai puțin cunoscute din revoluția de la 1848*, „Studii”, revistă de istorie XIII (1960) nr. 2, p. 147. La el probabil s-a referit în decembrie 1848, în fața comisiei de cercetare a participanților la evenimentele revoluționare, serdarul Gh. Cantacuzino, ca la unul din cei mai „veninoși”. Vezi *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, p. 420.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. III, p. 733.

⁵² Ioan Cavaler de Pușcariu, „Familia”, nr. 12, XXXII (1896), p. 133.

el a acționat cu stăruință ca propagandist revoluționar, comisar, în orașul Ploiești și în satele județului Prahova. „Chemarea noastră ca comisari ai regimului, trimiși de guvernul provizoriu sau căimăcămie, era de a parcurge toate satele din județul respectiv și adunînd poporul a-i explica noua constituție a țării și a-l îmbărbăta spre patriotism”⁵³.

În rîndurile comisarilor de propagandă s-a înrolat și profesorul blăjean Aron Pumnul. Ca și ceilalți comisari, el a dus în mijlocul țăranilor speranța innoirilor, spiritul revoluționar militant, și credința în împlinirea idealurilor sociale și naționale pentru care lupta⁵⁴.

În activitatea de propagandă revoluționară îl găsim deosebit de activ pe călugărul Varlaam Bărănescu, comisar extraordinar. El fusese recomandat la 9/21 iulie 1848 de A. G. Golescu „ca unul din cei mai fierbinți apostoli ai libertății și ai naționalității românești, pentru care ar fi și de cuviință a i se da carte de întărire de Comisar extraordinar al Guvernului provizoriu”⁵⁵. Potrivit instrucțiunilor primite el trebuia să participe la pregătirea politică a țăranilor, să-i mobilizeze la luptă contra dușmanilor interni și externi și de asemenea, să recruteze prin mînăstirile țării militanți pentru cauza sacră revoluționară.

Prin toată activitatea sa, Varlaam Bărănescu a îndreptățit recomandarea ce i se dădea. Din apelul său, *Să trăiască românii și țeara lor*, răzbat nu numai dragostea față de patrie și popor, devotamentul față de revoluție, ci și hotărîrea luptătorului revoluționar. Îndemnînd poporul să nu precupețească nimic pentru apărarea cuceririlor revoluționare, pentru libertatea socială și națională, Varlaam își exprima credința că numai cu armele se putea impune victoria. Adept al egalitarismului, Varlaam Bărănescu se pronunța pentru o societate în care „toți oamenii să fie fericiți sufletește și trupește”, ... „ca între noi, românii, să nu se mai numească boieri și țierani, robi și țigani” ... De aceea, atrăgea atenția comisarul extraordinar Bărănescu: „nu dormitați în împrejurările de față care vă cheamă ca să apărați adevărul și dreptatea amenințate ... adevărul zic, libertatea adică, scăparea voastră de clacă, de dijmă, de drum, de tot felul de apăsări diavolești din partea ciocoilor, dreptate zic: purtarea greutăților țerei, deopotrivă, boierul ca și țieranul”. „Jertfiți dară tot ce vă stă prin putință necruțînd orice cheltuială și osteneală ca să introduceți fericirea comună în mijlocul vostru” ...; „înarmați-vă cu toți și luptați-vă contra oricui ar încerca a vă răpi drepturile voastre. ... Curaj, fraților români, mîntuirea noastră sînt armele — scria călugărul luptător. — A voastră este țiară, hai să o și apărăm cu toate drepturile noastre”.

Referindu-se și la necesitatea luptei pentru libertate națională, Varlaam Bărănescu ținea să sublinieze: „Noi cu aceea că ne armăm, sîntem departe de a cugeta să facem cuiva vreun rău, nu; ci să ne apărăm numai drepturile noastre care ni se răpiseră din veacuri, să ne apă-

⁵³ Ioan Pușcariu, *Notițe despre întîmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 20.

⁵⁴ Surprins la Focșani de invazia contrarevoluționară țaristă, A. Pumnul trece cu greu, travestit, în Bucovina, refugiindu-se la Cernăuca, moșia familiei Hurmuzachi de lângă Cernăuți, unde se grupau numeroși revoluționari moldoveni. Vezi „Familia”, XXV (1889), nr. 29, p. 337.

⁵⁵ *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. II, p. 369.

răm vetrele și averea noastră de oricare s-ar scula să ne-o răpească”. El încheia apoi în mod semnificativ : „Să trăiască dreptatea și frățietatea între toți locuitorii pământului românesc” ... „Toți care ne vor mai călca țeara noastră, fie turci, fie muscali și orice alt neam, sînt dușmanii noștri” ... „invadatorii noștri, iar frații noștri sînt aceia care ne apără de robia clăcii și de toate asupririle țărănești și care ne apără țeara de călcările străinilor”⁵⁶.

Comisarii de propagandă au desfășurat deci o muncă politică deosebit de intensă în popor, educîndu-l în spirit patriotic și revoluționar, îndemnîndu-l și mobilizîndu-l la luptă. Numărul comisarilor proveniți din transilvănenii veniți la București ca voluntari nu este cu certitudine stabilit. În lista celor cunoscuți adăugăm și pe Selvie Erculan, trecut în Țara Românească după 30 iunie s.v. 1848. El ne-a atras luarea aminte nu numai pentru că este un comisar necunoscut încă, ci mai ales fiindcă era zugrav, documentele atestînd că avea puțină știință de carte. El primise recomandăție de comisar al guvernului, printre alții, din partea lui D. Bolintineanu, Ion Voinescu II și G. Peretz.

Selvie Erculan, ca și ceilalți transilvăneni revoluționari veniți în Țara Românească, a activat cu abnegație în slujba revoluției pînă la înăbușirea acesteia, fapt pentru care în iunie 1849 mai era încă întemnițat⁵⁷.

Comisarii de propagandă transilvăneni au acționat conform indicațiilor lui N. Bălcescu și A. G. Golescu. Ei au contribuit cu deosebire la adîncirea procesului revoluționar, la consolidarea și victoria în interior a revoluției burghezo-democratice românești. Instituția comisarilor depindea direct de guvern. Activiștii ei, comisarii, au aplicat indicația lui A. G. Golescu ca „tot orașul din județe — cum zicea acest eminent revoluționar — să se facă *un nou Blaj* și toată țara să se acopere cu cuiburi de propagandă”⁵⁸.

Eficiența instituției, gradul înalt de mobilizare a țăranilor care s-a realizat prin ea, a depășit toate prevederile. Colindînd satele, organizînd adunări, comisarii explicau poporului programul revoluționar, îl făceau să aibe încredere în forțele sale, să privească cu optimism într-un viitor, realizat cu participarea sa directă. Forța acestei mișcări este atestată la 13-25 august 1848 și de intervenția ministrului de Interne de la București, liberalul moderat N. Golescu, pentru a tempera zelul comisarilor. „Trimiterea comisarilor prin sate în general a adus folosul ce se aștepta” — remarcă el, făcînd însă și observația : „Aflu însă că unii din domnii comisari împing lucrurile prea departe spunîndu-le să dea cu ciomagul în foștii boieri și alte asemenea cuvinte, care sînt în contra ideilor de drep-

⁵⁶ Bibl. Acad. R.S.R., Fond G. Barițiu, *Documente Transilvania, 1848*, mss 970, f. 110—111.

⁵⁷ *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, p. 259. În documente apar și numele altor transilvăneni expulzați după 13 septembrie 1848, din care unii oameni simpli din popor. Sînt astfel cunoscuți N. Petrovici „fără profcsie și avere”, zidarul Petrovici precum și profesorul Lupu, doctorul Nicolau din Brăila, Ioniță Făgărășanu și alții. Vezi *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, p. 99—101; 104.

⁵⁸ *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. II, p. 372.

tate și frăție ale Constituției noastre și cari pot aduce și triste rezultate”⁵⁹. Demersul său era deci determinat și de teama ca nu cumva extinderea mișcării țărănești să dea pretext pentru intervenția brutală a forțelor contrarevoluționare externe.

Activitatea de propagandă, deosebit de amplă și complexă în revoluția română de la 1848, s-a bucurat în Țara Românească și de participarea largă a profesorilor transilvăneni prezenți aci de mai multă vreme. Semnalăm printre aceștia pe Ioan Truțescu de la școala din Caracal, Zaharia Boerescu la Giurgiu, Dimitrie Pițu și Ioan Maxim din Brăila, A. Fortunati din Focșani, Ioan Filimon și P. Suci profesori în Rm.-Sărat, Vasile Urăescu la Roșiorii de Vede, Ioan Puianu și C. Lecca din Craiova, Costache Petrovici, V. Maiorescu și St. Neagoe din București, și alții⁶⁰.

Despre mulți din aceștia există date privind activitatea concretă, revoluționară, în anul 1848. Pentru alții știrile sînt mai sărace dar suficiente pentru a sublinia că toți au manifestat dragoste și devotament față de țară și ideile revoluționare.

Ioan Maxim, profesor la școala publică din Brăila, s-a remarcat ca revoluționar convins devenind de la începutul evenimentelor revoluționare unul din propagandiștii cei mai activi din județul său. În această calitate el a chemat la revoluție țărănimea din plasele Vădeni și Bălți, din comunele Valea Cinepii, Tufești, Viziru, Rușeța⁶¹. La începutul lui august 1848 îl aflăm pe energicul profesor ca fondator și participant la activitatea clubului revoluționar local⁶².

În Capitala țării, Ștefan Neagoe, cel care publicase în 1829 și 1830 *Calendarul daco-românesc* și *Caligrafia românească*, era după 11 iunie 1848 nu propagator entuziast al ideilor înaintate de prefacere socială și națională. Considerat agitator periculos a fost mult timp închis pentru participare la revoluție⁶³.

În București au activat ca propagandiști ai noilor idei revoluționare și profesorii Vasile Maiorescu și G. Munteanu. Ei se bucurau de întreaga încredere a guvernului și mai apoi a Locotenentei Domnești, în așa măsură încît în ultimile zile ale revoluției se pregăteau să preia sarcina corespondenței oficiale⁶⁴.

⁵⁹ *Ibidem*, tom. III, p. 412.

⁶⁰ Mihai Popescu, *Dascăli ardeleni în Principate și mișcarea din 1848*. „Țara Birsei”, VIII (1936) nr. 2, p. 154. Autorul notează că este greșită transcrierea numelor unor profesori transilvăneni făcută de V. A. Urechea. Grozescu în loc de Truțescu, D. Pițu în loc de D. Pițu, V. Urzescu în loc de V. Urăescu. Transcrierea greșită a fost preluată de la V. A. Urechea și de alți istorici.

⁶¹ Gh. Pârnuța, *Figuri de dascăli revoluționari din anul 1848*, „Revista arhivelor”, III (1960) nr. 2, p. 160; Vezi și Gr. Petrescu, *Brăila din toate timpurile*, Brăila, 1906, p. 12.

⁶² „Pruncul român”, nr. 30, 21 august 1848; *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. V, p. 171.

⁶³ *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, p. 165–166.

⁶⁴ *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. IV, p. 347.

Fostul profesor la seminarul din Buzău și Curtea de Argeș, G. Munteanu (văr al lui Aaron Florian) membru în Comitetul național ales în mai la Blaj și în cel de pacificație din septembrie 1848, s-a distins în mișcarea națională și după revoluție. În 1851 fonda la Brașov un gimnaziu românesc. De asemenea, el a participat la fondarea Academiei din România. Autor a numeroase lucrări el ne-a lăsat și o gramatică românească scrisă în 1860–1861.

La Craiova s-a remarcat ca propagandist în clubul local și Vasile Puianu, profesor suplinitor la Școala centrală. Tânărul Puianu, care se distingea prin vasta sa cultură, cunoștea perfect franceza și latina, semna alături de alți revoluționari la 3/15 august 1848 adresa prin care se solicita grabnica prezență a lui Aaron Florian în fruntea județului⁶⁵.

Ideile revoluției erau propagate la Focșani de un alt profesor transilvănean, Alexe Fortunati, pe numele său adevărat Leon Hangea⁶⁶. Fiu de grănicer năsăudean, el a participat la revoluție cu hotărîre și convingere.

Nu putem încheia lista celor care și-au pus capacitatea în slujba revoluției, ca propagandiști, fără a aminti pe Vasile Maniu și pe arhimandritul Dionisie*.

Juristul Vasile Maniu, venit din Banat în 1847, reprezentînd pe E. Murgu la București, era cunoscut ca bun orator și agitator revoluționar. La 19 iulie (s.v.) el ținea, alături de I. C. Brătianu și G. Pereț, o mobilizatoare cuvîntare în adunarea publică organizată cu participarea a 300 persoane în sala teatrului din Capitală. Cu această ocazie Vasile Maniu presta jurămîntul: „Voi jertfi toată starea și chiar și viața mea la sfînta cauză a popoului, că toate minutele vieții mele se vor consacra patriei și că nu-mi voi odihni capul pînă cînd România nu va fi liberă și fericită”⁶⁷. Bănățeanul V. Maniu s-a achitat de jurămîntul său continuînd să activeze și după revoluție în sensul intereselor majore românești de unitate și independență națională.

În ce-l privește pe arhimandritul Dionisie, era și el cunoscut pentru verva cu care susținea ideile revoluției în adunări sau în scris. Deseori luase cuvîntul, încălcînd consemnul dat de mitropolitul reacționar. El îndemna la respectarea jurămîntului față de „Constituția” revoluționară și la acțiune hotărîtă pentru „dobîndirea drepturilor nației române”. După înăbușirea revoluției, refugiat în Transilvania, revenea în Țara Românească în ascuns avînd legături cu foștii participanți la evenimentele revoluționare⁶⁸.

Mulți dintre cei la care ne-am referit mai sus au fost și oameni de condei, desfășuînd o bogată și largă activitate publicistică revoluționară. Dintre ei s-au remarcat cu deosebire C. Roman, Ioan Axente, Vasile Maniu și Vasile Maioreșcu.

Vezi „Familia”, VI (1870) nr. 18, p. 206; G. Bogdan Duică, *Relativ la G. Munleanu*, „Țara Btrsei”, II (1930) nr. 1, p. 18.

⁶⁵ I. Popescu Cîlîeni, *Participarea unor profesori otleni la revoluția din 1848*, Comunicări și articole de istorie”, București 1955, p. 54.

⁶⁶ În 1867 era alături de Al. Papiu Ilarian în acțiunea de fondare a societății „Transilvania”. Vezi Iuliu Moisil, *Figuri grănicerești năsăudene*, „Arhiva Someșului”, nr. 22/1937 p. 227-232.

* Se găsea la București și N. Solomon, venit ca practicant farmacist odată cu A. Treboniu Laurian și Andrei Nestor. Vezi „Tribuna literară”, I (1900) nr. 7. Nu avem date despre activitatea sa revoluționară. După 13 septembrie a trecut în Transilvania devenind prefect al legiunii din Hațeg. Activitatea sa revoluționară atît de intensă, hotărîtă și consecventă în Transilvania, în apărarea idealurilor de libertate națională și socială, ne face să credem că el n-a putut sta indiferent nici la București.

⁶⁷ „Pruncul Român”, nr. 17, 22 iulie 1848.

⁶⁸ Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească, București, 1962, p. 241, 282.

C. Roman a colaborat la gazetele revoluționare „Învățătorul satului”, „Poporul suveran” și „Naționalul”. În prima din aceste publicații C. Roman a scris articolele *Părinților (preoților) din toată Țara Românească și Tâlcuirea puncturilor Constituției*. Articolele sale analizau și popularizau programul revoluționar, principiile care stăteau la baza noilor schimbări revoluționare. Același C. R. mai se distingea și în calitate de corespondent al „Gazetei de Transilvania”. El relatează românii de peste Carpați desfășurarea evenimentelor revoluționare din Țara Românească, atașamentul maselor la ideile revoluției. Referindu-se la Adunarea din 20 iulie (s.v.) 1848 ținută în București și în care participanții, în decurs de 8 ore, juraseră să apere revoluția cu toate forțele, C. Roman sublinia ideile principale ale discursului ținut de I. C. Brătianu. Acesta își exprimase încrederea în victoria revoluției cu participarea „fraților noștri români din Transilvania, Banat, Bucovina, Moldova și Basarabia, care sînt în număr de 8 milioane”. Corespondent al gazetei transilvane, C. Roman, militant hotărît în frontul unității naționale, ținea să adauge, la cele rostite de I. C. Brătianu, propriile sale cuvinte de întărire. El arăta astfel că mersul revoluției evidențiasse că românii erau demni de istoria glorioasă a strămoșilor lor romani, că erau „demni de libertatea după care oftează cu atîta sete de mai multe secole”⁶⁹.

Alături de slova ardentă a lui C. Roman, s-a înscris în paginile publicațiilor revoluționare și cea a lui Axente Sever. El a fost unul din realizatorii gazetei revoluționare „Naționalul” care apărea la Craiova. Pentru publicațiile revoluționare Ioan Axente lucrase numeroase articole din care patru erau supuse în iulie spre observație lui N. Bălcescu⁷⁰. Ioan Axente semna de altfel, cu inițiale și articolul de fond al „Naționalului” care-și începea apariția la 28 august 1848. Cu activitate între publiciștii revoluționari a fost și Vasile Maniu. El a colaborat la „Poporul suveran”, gazetă orientată de N. Bălcescu. În numărul 19 din 16 august 1848 el publica articolul *România și Ungaria*, care ni-l prezintă pe autor ca un neobosit luptător pentru cauza unității. Analizînd mersul revoluției maghiare și poziția fruntașilor ei în problema națională, V. Maniu sublinia pe bună dreptate că aceștia abătîndu-se „de la principiul libertății, depuînd respectul cari erau datori celorlalte nații de care e inpopulată Ungaria în număr preponderent” împiedicau realizarea cooperării revoluționare pe un front larg de la Pesta la București⁷¹.

Alți transilvăneni au activat în administrația revoluționară. Cel mai cunoscut dintre aceștia este Aaron Florian. El a condus județe importante ca Ilfov și Dolj, în ultimul aflîndu-se de la începutul lui august 1848⁷². Îl cheamă în Oltenia Gheorghe Magheru, prezența lui fiind socio-

⁶⁹ „Gazeta de Transilvania”, nr. 62, 29 iulie 1848, p. 256.

⁷⁰ *Anul 1848 în Principatele Române*, tom VI, București, 1910, p. 11.

⁷¹ După revoluție a revenit în București în 1858, sprijinind în ziaristică cauza unității naționale. În 1867 el publica la București, *Unitatea latină sau cauza română în procesul naționalităților*, Vezi I. Vulcan, *Vasile Maniu*, „Familia”, VIII (1872), nr. 1. Printre publiciștii revoluționari îl socotim și pe Dionisie Romano, traducătorul în 1847, al lucrării abatelui Lamennais, *Cuvintele unui credincios*, traducere pe care a dedicat-o poporului român. Lucrarea, în care se atacă biserica și monarhia a fost răsplinită de Dionisie Romano ca material de propagandă revoluționară. Vezi G. Popescu *Viața și activitatea lui Dionisie Romano*, București, 1898, p. 31.

⁷² *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. II, p. 358; tom. III, p. 10, 192.

tită absolut necesară în condițiile intensificării activității de organizare a rezistenței în această parte a țării, în fața contrarevoluției externe. Și după cum ne-o spune însuși Aaron Florian într-o scrisoare din 15 august (s.v.) 1848 adresată lui Gh. Magheru, în puține zile reușise să scoată Craiova din „amortire”, dându-i ei și întregului județ „față revoluționară”⁷³. În adevăr Aaron Florian a priment rapid întregul aparat administrativ și de ordine cu oameni devotați revoluției. El putea astfel să mobilizeze cu succes în perioada pînă la 26 septembrie, cit a funcționat, forțele și resursele județului pentru organizarea taberei de la Rîureni. În numai trei zile, ultimele ale lunii august, în patru plăși ale județului său, datorită măsurilor ce le-a luat, se înrolaseră 527 oameni⁷⁴.

Nu putem încheia lunga listă a transilvănenilor participanți la evenimentele revoluționare ale anului 1848 în Țara Românească, fără a aminti încă o dată pe doi reprezentanți de seamă ai cauzei românești: August Treboniu Laurian și Ioan Maiorescu.

August Treboniu Laurian, acest mare învățat și patriot român, om politic cu o clarviziune adîncă, a depus o stăruință deosebită pentru realizarea unității de acțiune revoluționară românească. Așa cum o declara în scrisoarea adresată din Sibiu lui Nicolae Bălcescu la 30 iulie (s.v.) 1848, el era gata să plece oriunde revoluția îl va trimite, oriunde era util, pentru cauza națională⁷⁵. Reprezentînd această cauză a acționat A. Tr. Laurian și la Pesta atunci cînd propunea cooperarea revoluționară, pe baza însă a respectării dreptului la libertate națională a românilor. Îndrumînd alături de S. Bărnuțiu activitatea revoluționară a românilor transilvăneni, el asigura, în calitate sa de însărcinat cu probleme externe al guvernului revoluționar provizoriu de la București, permanenta legătură între românii de pe ambele versante ale Carpaților în lupta pentru înlăturarea obiectivelor revoluționare românești.

Ioan Maiorescu, fost inspector al școlilor din Oltenia și director al Școlii centrale din Craiova, a reprezentat țara și revoluția română pe lângă guvernul și parlamentul german de la Frankfurt. În centrul preocupărilor sale ca „Plenipotent al Principatelor Danubiene”, a stat înlăturarea ideii de unitate politică a poporului român. Patriot înflăcărat, I. Maiorescu visa o Românie mare compusă din toate provinciile românești. I se părea lui I. Maiorescu că visul putea deveni realitate chiar dacă era de învins ostilitatea a trei mari imperii, țarist, habsburgic și turcesc, care țineau în stăpînire părți din trupul țării. După părerea lui, un regat al noii Dacii ar fi fost viabil dacă s-ar fi acceptat în fruntea sa un prinț austriac și protecția Germaniei⁷⁶.

Ca expresie a dorinței și voinței românești de unitate națională, Locotenența Domnească hotăra, prin decretul nr. 393 de la începutul

⁷³ *Ibidem*, tom. III, p. 460 și 300–301. Despre el ca administrator revoluționar, vezi mai pe larg M. Regleanu, *Aaron Florian ca participant la revoluția din 1848 în Țara Românească*, „Revista Arhivelor”, seria nouă, nr. 2/1958.

⁷⁴ Ileana Petrescu, *Documente privind organizarea rezistenței armate din 1848 în Oltenia*, Craiova, 1967, p. 17–20; 27–30; 35–41; 43–48.

Participare directă la pregătirea rezistenței au avut și alți transilvăneni printre care amintim pe căpitanul de panduri Gheorghe Ungureanu, recrutor de voluntari. Vezi *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. V, p. 7.

⁷⁵ *Ibidem*, tom. III, București, 1902, p. 77.

⁷⁶ *Ibidem*, tom. IV, p. 414–420, 601; tom. V, p. 68.

lui august 1848, naturalizarea românilor din celelalte provincii. Se stabilea prin acest decret „că orice străin se află statornicit în țară și plătește dajdie nefiind sub protecție străină, are toate drepturile de pămîntean și prin urmare de alegător și ales, cu atît mai virtos frații români din Moldova, Transilvania și celelalte țări românești, statorniciți în țara noastră, se pot bucura de acest drept”⁷⁷.

În adevăr, conform decretului toți românii din provinciile aflate sub ocupația străină, la numai 24 de ore după sosirea în Țara Românească erau investiți cu toate drepturile cetățenești și politice, inclusiv cu dreptul de a fi promovați în organele de conducere sau de a alege și a fi ales în Constituantă.

Chr. Tell ținea să precizeze într-o scrisoare adresată lui Ioan Maiorescu că „Prin vorba român se înțelege tot pămînteanul, tot românul din orice parte stabilit în țară precum și oricare împămîntenit de orice origine și de orice religie va fi”⁷⁸. Ilustrare vie a aplicării acestui principiu este și includerea pe listele viitorilor candidați pentru a fi aleși ca deputați în Constituantă, a 30 transilvăneni⁷⁹.

Transilvănenii participaseră la evenimentele politice importante din august și septembrie din Țara Românească. Ei au sprijinit intens activitatea guvernului provizoriu și apoi a Locotenenței Domnești. Astfel C. Roman și Vasile Maiorescu semnau la 10 august (s.v.) 1848 *Înștiințare despre rezoluțiunea adoptată în adunerea boierilor și notabililor Țării Românești* prin care se recunoștea Locotenența Domnească ca organ conducător al țării⁸⁰. Atît ei cît și alți transilvăneni printre care Aron Pumnul, C. Roman și Aaron Florian au participat la organizarea manifestațiilor politice de ardere a Arhondologiei și Regulamentului Organic, adunări simbolice prin care se vădea încă o dată hotărîrea și consecvența de luptă revoluționară, pe un drum fără întoarcere la vechile stări, pentru împlinirea idealurilor sociale și naționale.

C. Roman purta astfel la 6/18 septembrie 1848 steagul, în fruntea cortegiului care străbătea Bucureștii în drum spre Palatul Administrativ pentru a cere arderea Regulamentului Organic și a Arhondologiei⁸¹.

V. Maiorescu se găsea printre cei 200 care au mers în tabăra turcească la 13/25 septembrie și din care numeroși au „strigat contra Regulamentului și pentru Constituție”. Despre aceste evenimente el relatează în „Gazetei de Transilvania” într-un amplu articol publicat în nr. 78—79/1848, din 23—27/ IX/1848⁸².

Și după 13/25 septembrie, în condițiile ocupației militare turco-țariste, transilvănenii participă la întreținerea agitației revoluționare. Astfel la Roșiorii de Vede, profesorul Vasile Urăescu (Urzescu) era unul din organizatorii manifestațiilor revoluționare locale a căror amploare

⁷⁷ *Ibidem*, tom. III, p. 229.

⁷⁸ *Ibidem*, tom. IV, p. 347.

⁷⁹ *Ibidem*, vezi și Bibl. Acad. R.S.R., mss. rom., 5111, *Fond Bălcescu Mandrea*, f. 182, 198.

⁸⁰ *Ibidem*, tom. III, p. 320.

⁸¹ *Ibidem*, tom. VI, București, 1910, p. 79.

⁸² *Ibidem*, tom. IV, p. 495.

a determinat intervenția trupelor de ocupație și a dorobanților⁸³. În același sens acționa la Giurgiu și profesorul Z. Boerescu⁸⁴.

Aflați în primele rînduri ale luptătorilor, de la începutul evenimentelor revoluționare, transilvănenii n-au părăsit lupta nici în zilele în care intervenția contrarevoluționară era aproape un fapt împlinit. Numeroși dintre ei au rămas în Țara Românească pînă la înăbușirea revoluției demonstrînd hotărîre și consecvență. Printre aceștia se aflau C. Roman, Aron Pumnul, Aaron Florian, Vasile Maiorescu. Alții au trecut Carpații în Transilvania pentru a continua acolo lupta revoluționară. Erau oameni de acțiune ca Ion Axente, Al. Papiu Ilarian, Ioan Buteanu, Alexandru Bătrîneanu și alții. Prezența lor era absolut necesară în Transilvania, în condițiile în care situația internă și externă impunea românilor, cărora conducerea revoluției maghiare le refuzase împlinirea celor mai elementare revendicări, ridicarea la lupta armată pentru apărarea existenței naționale, pentru emancipare națională și socială. Arma devenise în septembrie 1848 singurul mijloc pentru a impune realizarea programului revoluționar. Și în timp ce în Transilvania națiunea română era convocată în cea de-a treia adunare de la Blaj, adunare transformată într-o adevărată tabără militară, în nordul Olteniei se continua organizarea altei tabere militare a rezistenței românești. După dizolvarea acesteia, fruntașii revoluționari prezenți la Rîureni, în frunte cu Gheorghe Magheru, s-au retras în Transilvania, unii dintre ei integrîndu-se în oștirea populară românească de acolo și devenind tribuni. Odată cu aceasta „Însemnătorii depozit de arme ce avea (Gheorghe Magheru — n.n.) fiind dat spre a se înarma garda națională românească din Ardeal”⁸⁵.

În Țara Românească, deși sub ocupație străină, cu toate măsurile de securitate și represiune impuse cu participarea celor 50 000 de soldați turco-țariști, spiritul de revoltă n-a putut fi înăbușit. El era întreținut și de exemplul românilor transilvăneni luptători cu arma în mînă pentru apărarea drepturilor sociale și naționale românești. Dealtfel, între românii de pe ambele versante ale Carpaților continuau să existe legături puternice. Pentru împiedicarea lor s-a instituit un riguros control al pașapoartelor, s-a interzis primirea „Gazetei de Transilvania”, etc. Autoritățile erau silite însă să declare că toate acestea erau insuficiente pentru că . . . „foi tipărite, gazete și alte felurite hirtii și corespondențe scandaloase se aduc din Transilvania nu numai de voiajori particulari” se arăta într-o adresă a Departamentului treburilor din lăuntru către Căimăcămie, „ci se trimit de acolo și într-adins de cei de cuget ca să ațîțe duhurile celor de aci și să vatăme liniștea obștească cu oameni plătiți și porniți de dinșii spre acest numai sfîrșit, precum cu mocani, păstori, cărăuși și alți asemenea cari ascuzînd acele hirtii în bagajele și în îmbrăcămintea lor . . . izbutesc în misia lor”⁸⁶.

În interior transilvănenii participanți sau nu la revoluție au fost supuși unei minuțioase cercetări și supravegheri. Un decret din 21 sep-

⁸³ *Ibidem*, p. 451.

⁸⁴ *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, p. 171.

⁸⁵ *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. V, București, 1904, p. 90.

În fosta tabără de la Rîureni a rămas un depozit de arme deteriorate preluat de autoritățile de ocupație. *Ibidem*, tom. IV, p. 580—581.

⁸⁶ *Ibidem*, tom. V, p. 161, 256.

tembrie 1848 hotăra organizarea unei comisii care să-i afle „pe toți cei lipsiți de mijloace pravilnice de viețuire sau chezășuire temeinică”. Socotiți ca „Vagabonzi” aceștia erau trimiși peste graniță ca și cei care nu justificau „chezășuire la bună purtare”⁸⁷. Ca urmare numeroși transilvăneni, printre care mulți profesori, au fost îndepărtați din posturi pînă la 15/27 octombrie, au fost cercetați, arestați sau expulzați pentru activitate revoluționară⁸⁸.

Trecind în Transilvania ei au continuat însă lupta, cu arma în mînă de această dată. Tribuni în Adunarea din mai 1848 de la Blaj, comisari în Țara Românească în iunie, iulie și august, ei au devenit în septembrie 1848 tribuni și prefecți, comandanți militari în cele 15 legiuni ale oștirii populare românești constituită prin cea de-a treia Adunare națională de la Blaj, din septembrie 1848.

Astfel, dintre foștii comisari în Țara Românească, Ioan Axente Sever a ajuns prefectul primeia dintre ele, legiunea celor 10 000 de combatanți din satele Blajului, legiunea Ulpia Traiană organizată la 16/28 septembrie 1848⁸⁹. Alexandru Bătrineanu, pe numele său Alexandru Chioreanu, primise în aceeași adunare sarcina conducerii legiunii din jurul Clujului în timpul constituirii căreia cădea la datorie, asasinat, împreună cu tînărul Simonis, la 3/15 octombrie 1848⁹⁰. În ținutul Mureșului de sus, cu centrul la Reghin, acționa legiunea a XII condusă de la 18/30 octombrie 1848 de Constantin Roman⁹¹. A treia legiune din Munții Apuseni, cea din Zarand, avea în frunte de la 21 octombrie s.v. 1848 pe tînărul avocat Ioan Buteanu⁹².

Prefect de legiune a devenit, de asemenea, și Iuniu Armatu⁹³. Adăugăm la aceștia și pe N. Solomon, prefectul legiunii hațegane cu centrul la Deva⁹⁴. Ioan Pușcariu se înrolase combatant în garda națională românească din Brașov⁹⁵.

În ce-i privește pe Aaron Florian, Gavril Munteanu, David Almășeanu, ei au fost cooptați ca membri activi ai Comitetului de pacificație, creat în ultima adunare de la Blaj din septembrie 1848. Acest comitet central stabilit la Sibiu, care avea menirea conducerii luptei revoluționare armate în Transilvania, cuprinsese inițial o formație restrînsă cu S. Bărnăușiu, A. Treboniu Laurian, T. Cipariu, Ioan Bran și Florian Micaș, care se dovedise insuficientă față de complexitatea sarcinilor. Ocupîndu-se

⁸⁷ *Ibidem*, tom. IV, p. 475.

⁸⁸ *Ibidem*, tom. V, p. 158.

⁸⁹ G. Bogdan Duică, *Viața și idelle lui S. Bărnăușiu*, București, 1924, p. 110.

⁹⁰ Șt. Pascu, *Alexandru Chiorean alias Bătrineanu și rolul său în revoluția românilor ardeleni din 1848*, Sibiu 1939.

⁹¹ S. Dragomir, *Un precursor al unității naționale. Profesorul ardelen Constantiu Romanu Vivu*, București, 1929, p. 24; 27–28.

⁹² *Raportul lui Avram Iancu, prefect al legiunii românești în Trei raporturi de ale acelor prefecți care în anul 1848–49 au susținut luptele cu însurgenții unguri pînă la reintrarea trupelor imperiale în Transilvania*. Sibiu, 1884, p. 1, 2.

⁹³ Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară*, schița tomului III, Sibiu, 1943, p. 88.

⁹⁴ S. Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848–1849*, vol. I, Sibiu 1944, p. 92; Nerva Hodoș, *Simeon Balint, Viața și luptele lui în Munții Apuseni ai Ardealului la 1848–49*, București, 1913, p. 39.

⁹⁵ I. Pușcariu, *Notițe despre întîmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 20.

nu numai de organizarea oștirii populare românești, ci și de reorganizarea administrativă, prin alegeri pe baza votului universal, de stabilirea unor cît mai bune raporturi între națiunea română și naționalitățile care conviețuiau în Transilvania, de aspectele vieții economice ca și de cele ale vieții sociale, poporul român l-a socotit pe drept cuvînt guvern și lui i se adresa cu plîngerii în toate problemele.

Comitetul a folosit de asemenea, în activitatea de reorganizare administrativă și pe Vasile Maniu, devenit notar în municipiul Brașov, ca și pe I. Codru Drăgușanu, numit asesor și inspector în districtul Făgăraș⁹⁶.

Prezența foștilor comisari de propagandă transilvani în prima linie a luptei revoluționare armate este deosebit de semnificativă. Ea arată fără putință de tăgadă caracterul unitar organizat al luptei revoluționare românești de la 1848. Cei mai hotărîți militanți dintre românii transilvăneni, pentru înlăptuirea dezideratelor de libertate națională și socială, se deplasaseră la București, în perioada de după victoria revoluției în această parte a țării, pentru crearea unui front larg revoluționar românesc în vederea realizării obiectivelor majore ale revoluției, unitatea, independența, într-un stat democratic românesc.

Contribuția lor în calitate de „propagandiști”, comisari de propagandă, la revoluționarea conștiințelor, la generalizarea înțelegerii printre țărani a procesului revoluționar în curs, de eliberare socială și națională, și deci de transformarea acestora într-o forță politică conștientă și interesată ca bază de susținere a revoluției, a fost covârșitoare.

N. Bălcescu, cel care a condus instituția comisarilor, pe care o cunoștea deci atît de bine cu rosturile și urmările ei, era îndreptățit să noteze la 16/28 decembrie 1848 în scrisoarea adresată lui A. G. Golescu că „Țeara e gata și credincioasă revoluției. Grație fie propagandei ce se făcu prin comisari. Din revoluție numai atît ne-a rămas — sublinia el — și e mult”⁹⁷.

Vorbind în numele intereselor generale românești, a națiunii române, comisarii de propagandă din care mulți erau voluntari transilvăneni, au făcut operă de educație politică cu adîncă rezonanță în masele populare, pregătindu-le pentru viitoarele bătălii naționale.

Prezența atît de puternică, nu numai ca număr dar și ca activitate în desfășurarea evenimentelor revoluționare din partea sudică a teritoriului național locuit de români, legătura evidentă dintre românii de dincolo și de dincoace de Carpați, menținută activă în tot cursul evenimentelor, dovedesc caracterul unitar organizat, al luptei cu un singur scop, precis și vizibil pentru toți românii, realizarea statului tuturor românilor, Daco-România.

Transilvănenii prezenți în Țara Românească în perioada de după 9 iunie 1848, dintre care mulți trecînd granița ca voluntari, recrutați dintre fruntașii cei mai hotărîți ai românilor de sub dominația maghiară și habsburgică, au activat ca revoluționari și patrioți convinși, ca soldați credincioși ai aceluiași front revoluționar românesc unic. Ca fiii ai aceleiași

⁹⁶ Iosif Vulcan, *Vasile Maniu*, „Familia”, VIII (1872) nr. 1.

⁹⁷ N. Bălcescu, *Opere IV, Corespondență*, ediție critică îngrijită de Gh. Zane, Ed. Academică, București, 1970, p. 120.

nații, ei au demonstrat și aci în Țara Românească hotărîrea nestrămutată de luptă alături de frații și conaționali lor din această parte a țării, pentru realizarea visului de veacuri al tuturor românilor.

Cu puternic temeii sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu la aniversarea a 125 ani de la evenimentele de la 1848, că „revoluția de la 1848 a exprimat programul unitar al întregului popor, în centrul căruia obiectivul cel mai imperios era unirea tuturor românilor în granițele aceleiași stat național democrat, modern și independent. Tocmai aceasta explică faptul — cum se sublinia în continuare — că în tot cursul desfășurării revoluției, militanții pașoptiști din cele trei țări românești au avut contacte strinse, au colaborat și s-au întrajutorat îndeaproape”⁹⁸

Transilvănenii au luptat în Țara Românească în vara lui 1848 în calitate de combatanți ai aceleiași revoluții, revoluția română națională și socială, una singură pe întregul teritoriu românesc, ca expresie a voinței de realizare a statului român, independent și democrat.

LA PARTICIPATION DES ROUMAINS DE TRANSYLVANIE À LA RÉVOLUTION DE 1848 EN VALACHIE

RÉSUMÉ

Les Roumains de Transylvanie, dont un grand nombre étaient passés en Valachie avant l'année 1848, se sont intégrés activement à la préparation et au déroulement des événements révolutionnaires.

Après la victoire de la révolution de 1848 en Valachie, la ville de Bucarest est devenue le centre politique de la renaissance nationale des Roumains. C'est là que l'on nouait également de puissantes relations avec les provinces roumaines se trouvant sous la domination étrangère, en vue de constituer le front révolutionnaire roumain, de réaliser, par la lutte unie, l'Etat national unitaire de tous les Roumains, la Roumanie.

Ainsi, le Comité National de Sibiu, élu par les 40 000 paysans de Blaj qui avaient exprimé au nom des Roumains de Transylvanie, à la grandiose assemblée nationale des 3/15—5 17 mai 1848, le désir d'union „au pays”, a répondu avec enthousiasme à l'appel à la lutte pour l'accomplissement de cet idéal.

Par suite, dans les conditions de l'accroissement de la terreur contre-révolutionnaire déclenchée en Transylvanie, de nombreux transylvains ont passé les Carpates vers Bucarest, en tant que volontaires, combattants de la cause nationale roumaine.

Leur participation à divers secteurs de la lutte révolutionnaire, la résolution et l'abnégation dont ils ont témoigné jusqu'à l'étouffement de la révolution par l'intervention contrerévolutionnaire externe du 13/25 septembre 1848 atteste une fois de plus le caractère unitaire de la révolution roumaine.

Nombre d'entre eux ont continué la lutte comme soldats et héros de la même cause roumaine de libération sociale et nationale, après le 15 septembre 1848, en Transylvanie, comme tribuns et préfets de légions.

⁹⁸ N. Ceaușescu, *Cuvîntarea la adunarea populară de la Iași consacrată aniversării revoluției de la 1848*, Edit. politică, București, 1973, p. 10.

ROMÂNII DIN DOBROGEA ȘI MANIFESTĂRI ALE CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE LA ÎNCEPUTUL EPOCII MODERNE

DE

ION BITOLEANU și GH. DUMITRAȘCU

Istoriografia românească modernă a tratat de-a lungul timpului în mod stăruitor și cu prodigioase rezultate procesul dezvoltării unitare a conștiinței naționale pe întreg ansamblul ariei etnice românești, legăturile de ordin economic, politic și spiritual dintre provinciile istorice românești.

Acest interes a fost justificat de împrejurarea că ceea ce a caracterizat întotdeauna viața și luptele românilor „au fost legăturile strânse, permanente între voievodatele de pe acest teritoriu, apoi dintre Țara Românească, Moldova, Transilvania și Dobrogea”¹. Mai puțin cercetate sînt realitățile ținutului dintre Dunăre și Mare, ocupat de turci în secolul al XV-lea și dizlocat din sistemul politico-administrativ al Țării Românești și Moldovei.

Este adevărat că vicisitudini de ordin istoric au determinat o regretabilă lipsă de cunoaștere a abundențelor izvoare acumulate în arhivele otomane, în timp ce izvoare autohtone, de inestimabilă valoare — printre care însemnări, note și memorii ale unor cărturari dobrogeni, despre care au rămas doar relatări și mențiuni transmise, este adevărat, de istorici și martori a căror probitate este în afară de orice îndoială² —, s-a pierdut

---

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la grandioasa adunare populară consacrată împlinirii a 375 de ani de la prima unire politică a țărilor române și sărbătoririi orașului bimilenar Alba Iulia, 28 mai 1975*, București, Edit. politică, 1975, p. 7.

² În anul 1920 I. N. Roman, om de cultură și istoric al Dobrogei făcea o valoroasă comunicare (I. N. Roman, *Pagini din istoria culturii românești în Dobrogea înainte de 1877*, Constanța, 1920), cu privire la documentele lăsate de institutorul Costache Petrescu, directorul școlii române din Silistra înainte de 1850. Ele constau din mai multe volume, dintre care un caiet cu însemnări aparținînd părintelui său, Petre Mihail, „început cu mila lui Dumnezeu cel sfînt” nu se știe cînd, în prima jumătate a veacului trecut și cuprinzînd relatări datate începînd din 1843. El însuși era fiu al unui alt Mihail născut, de bună seamă în secolul al XVIII-lea, în Dobrogea, într-o familie de „dicieni” a căror vechime se pierde aici în negura veacurilor trecute. Toate aceste documente care cuprind informații de excepțională valoare, foarte probabil s-au pierdut. În 1932 un alt intelectual constănțean, Ioan Grigorescu publica în „Analele Dobrogei” (Ioan Grigorescu, *Din trecutul românesc al Dobrogei*. În „Analele Dobrogei”, 1932—1933, p. 38 — 52) o largă relatare a conținutului „memoriilor” fostului viceconsul al Austriei la Hirșova după 1856, românul Nicolae Țircă care-i parveniseră, în original, prin intermediul fiicei acestuia. Astăzi nu se mai știe nimic despre existența acestui document care a furnizat date prețioase și, în numeroase privințe, unice, pentru istoria Dobrogei în perioada 1855 — 1877. O soartă mai bună au avut relatările eruditului cărturar Nifon Bălășescu, publicate

în timpul frământatelor evenimente care au încercat, și sub acest aspect, Dobrogea. Începînd, de asemenea, de la mijlocul secolului al XIX-lea, cînd o seamă de personalități din cercul militanților revoluționari pașoptiști ne-au lăsat cîteva documente și lucrări de mare valoare informativă pentru aceste timpuri și locuri ^{2bis}, interesul și scrierile unor istorici s-au înmulțit, dezvăluind aspecte noi ale străvechii continuități a românilor.

Din datele existente rezultă, mai mult decît atît, că în secolul al XIX-lea, sub aspect numeric, economic, cultural și național a fost asigurată nu numai permanența elementului românesc, dar și amplificarea și diversificarea legăturilor sale cu Principatele și Transilvania și apoi cu România, după constituirea ei ca stat.

În această perioadă, pe fondul românesc autohton — al acestor *dicieni* sau „români vechi” cum se denumeau ei înșiși — au continuat să se stabilizeze locuitori din Principate, *cojanii* — agricultori din județele limitrofe ale Țării Românești și Moldovei — cît și *mocanii*, păstori transilvăneni din Țara Birsei, Făgăraș, Sibiu, Munții Apuseni ³, aduși aici de imemorabilul fenomen al transumanței.

Deoarece populația musulmană colonizată în Dobrogea — mai mult din rațiuni administrative decît din imperative economice —, solicitată des de obligațiile militare era, în general, puțin legată de cultivarea pămîntului — din secolul al XVIII-lea această obligație a revenit, prin repetate dispoziții ale Porții, secerătorilor furnizați de țările române ⁴. În legătură cu acest fapt cercetările admit că unii dintre acești locuitori, copleșiți de

în serie în „Cărțile săteanului român”, II (1877) și III (1878) la Sibiu, deși este posibil ca alte însemnări să se fi pierdut împreună cu o parte din imensa sa bibliotecă dispersată prin Dobrogea, așa cum constata Academia Română în 1880, la moartea sa („Analele Academiei Române”, seria II, tomul III, ședințele extraordinare din 1880—1881 și sesiunea generală a anului 1881. Proces verbal nr. 20 din 17 octombrie). Însărcinat de autoritățile otomane cu organizarea școlilor românești din Dobrogea, el a recenzat cu de-amănuntul 72 de așezări din cazalele Tulcea, Isaccea, Babadag, Medgidia, Hirșova și Măcin, înfățișînd pagini autentice cu privire la răspîndirea, numărul, viața economică și culturală a românilor din Dobrogea în deceniul premergător războiului pentru independență.

^{2 bis} În 1850, din însărcinarea marelui vizir Reșid Pașa, agronomul Ion Ionescu de la Brad a întreprins, în tovărășia inginerului hotarnic Gr. Ioranu, o călătorie de explorare a resurselor agricole din Dobrogea, ale cărei rezultate au fost publicate într-o serie de articole în „Journal de Constantinople” și pe care apoi directorul acestuia Noguèz, le-a grupat într-un volum intitulat *Excursion agricole dans la plaine de la Dobroudja*, însoțit de o hartă etnografică și topografică a provinciei. Studiul cu caracter cvasioficial, această lucrare n-a dezvăluit nici mobilul politic pentru care revoluționarii români au efectuat „excursia” lor și, desigur, nici concluziile pe care ei și le formulau în legătură cu acțiunile de viitor. În schimb, toate acestea apar în corespondența dintre Ion Ionescu de la Brad, Ion Ghica și Nicolae Bălcescu (vezi V. Slăvescu), *Corespondența dintre Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica 1846—1874*. Edit. Acad. Rom., București, 1943; Nicolae Bălcescu *Opere*, vol. VI, *Corespondență*, Edit. Acad. R.P.R., 1964) cît și în articolul „Românii din Dobrogea”, publicat de revista ieșeană „România literară” nr. 2 din 2/8 ianuarie 1855 sub semnătura lui Ion Ionescu de la Brad. Cu acest prilej autorul, „Excursiunii” prezintă într-un alt chip, de fapt în spiritul realității, stările de lucruri din Dobrogea unde a trecut prin zeci de așezări alcătuite din locuitori aparținînd tuturor provinciilor românești și în care ei întruchipau „mai în fieș-ce sat o Dacie în miniatură”.

³ G. Vilsan, *Mocanii în Dobrogea*, în „Graul Românesc”, I (1927), nr. 2, p. 142; D. Șandru, *Mocanii în Dobrogea*, București, 1946, p. 13; Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XX*, București, Edit. științifică, 1971, p. 342—345.

⁴ T. Mateescu, *Țăranii din Moldova și Țara Românească la munci agricole în Dobrogea (secolul al XVIII-lea — prima jumătate a secolului al XIX-lea)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol”, IX (1972), p. 240—241.

excesele fiscale ce au însoțit regimul turco-levantin, au rămas în Dobrogea⁵. Faptul că aparatul administrativ turcesc n-a fost niciodată capabil să stăpânească cu toate atributele întinsele teritorii ale imperiului turcii au manifestat o toleranță — religioasă și etnică — destul de largă față de supușii de altă origine pentru ca stăpînirea otomană să fie preferată unor regimuri mai apăsătoare. Atunci cînd în Transilvania politica de asuprire națională a înregistrat recrudescențe, mulți păstori ardeleni, prinși în seculara pendulare a transumanței, preferau să renunțe la „supușenia austriacă și rămîn pentru totdeauna în Dobrogea”⁶.

Dacă alte populații statornicite vremelnice, chiar masiv — cazul tătarilor din Bugeac⁷, după încheierea tratatului ruso-turc din anul 1812, sau al cerchezilor — au fost aduse de evenimente întîmplătoare, transumanța la români s-a manifestat ca un fenomen permanent⁸, specific economiei păstorești într-un mediu natural armonios organizat: de la munte, prin dealurile subcarpatice spre stepele maritime și reprezenta un reflex de regăsire a unității teritoriale, economice și spirituale a spațiului etnic, defectată de împrejurări potrivnice cît și a reunirii politice a provinciilor istorice românești.

Nicolae Iorga s-a oprit cu mare interes asupra acestui aspect din istoria poporului român, interpretîndu-l ca o mărturie a neîntreruptei circulații umane și spirituale a românilor în teritoriul lor etnic, în pofida frontierelor care despărteau vremelnice provinciile istorice românești. Din condicta de milostenii a bisericii Azaclău-Galați, datînd de la mijlocul secolului al XIX-lea, istoricul extrage nume de locuitori ai satelor din Dobrogea „particulare regiunii ardeleni a Carpaților”⁹ pentru că statistica institutorului Costache Petrescu din Silistra, săvîrșită în preajma anului 1870 pentru nevoile bisericii și școlii românești într-o seamă de localități dobrogene, constituie, sub aspect onomastic, un impresionant tablou de denumiri din toate provinciile românești¹⁰.

În felul acesta, s-a creat în Dobrogea o nouă sinteză românească, înmănunchind trăsăturile „ce caracterizează fiecare ramură a entității noastre etnice”¹¹ sau, așa cum își nota Ion Ionescu de la Brad în 1850 „o înfățișare în miniatură a tuturor românilor de prin celelalte provincii”¹².

Consecința acestui proces istoric îndelungat a fost aceea că așezările românești au rezistat nu numai în zona Dunării care, aflîndu-se în veci-

⁵ Al. P. Arbore, *O încercare de reconstituire a trecutului românilor din Dobrogea*, în „Analele Dobrogei”, III (1922) nr. 2, p. 36.

⁶ Ion Ionescu de la Brad, *Excursion agricole dans la plaine de la Dobroudja*, Constantine, 1850, p. 117; T. Mateescu, *Știri noi despre prezența mocanilor în Dobrogea în timpul stăpînirii otomane*, în „Revista arhivelor”, XLVIII (1971), nr. 3.

⁷ Ionescu M. Dobrogianu, *Tomii — Constanța*, Constanța, 1931, p. 48.

⁸ C. Constantinescu-Mircești, *Păstoritul transhumant și implicațiile lui în Transilvania și Țara Românească în secolele XVIII — XIX*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1976, p. 15.

⁹ N. Iorga, *Sate și oameni din Dobrogea românească la 1859*, în „Analele Dobrogei”, III (1922), nr. 1, p. 32; idem, *Manuscrisul de la Azaclău*, loc. cit., nr. 3/1922, p. 29.

¹⁰ I. N. Roman, *Pașini din istoria culturii românești în Dobrogea înainte de 1877*, Constanța, 1920, p. 33 — 38.

¹¹ Const. C. Giurescu, *Știri noi despre strămoșii din Dobrogea*, în „Tomis”, II (1967), nr. 11, p. 6.

¹² V. Slăvescu, *Correspondența între Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica 1846 — 1874*. București, Edit. Acad. Române, 1943, p. 71.

nătatea țărilor române, prezentau mai multă siguranță¹³, dar și în interiorul Dobrogei, spre nord și spre țărmul mării.

Începînd din secolul al XVI-lea, de cînd datează cele mai vechi documente turcești cunoscute referitoare la Dobrogea, mai multe condicii emanate din cancelaria fiscului otoman — atîtea cîte s-au identificat — atestă prezența unei străvechi și numeroase populații românești¹⁴ în alte zone ale provinciei decît în regiunea Dunării. Într-un astfel de document recent descoperit, un Defter Karasu vacib sene 1105 (Condica Kazalei Karasu cu obligația anului 1693—1694)¹⁵, rezultat al recensămîntului fiscal al nemusulmanilor din zona centrală a Dobrogei, începînd de la Dunăre pînă la mare, furnizează o abundență onomastică de formă specific românească, categoric preponderentă la cei peste 10.000 locuitori nemusulmani ai regiunii.

Numismatul francez La Motraye, tovarăș de pribegie a lui Carol al XII-lea de la începutul secolului următor, care trecea la această vreme prin Tomis-Constanța reținea faptul că orașul, mult decăzut, era locuit de o populație amestecată din care „la plupart Moldaves”¹⁶, termenul de „moldavi” care revine în relația sa desemnînd, fără îndoială, pe români deoarece, dacă itinerariul călătoriei traversa Moldova, identitatea limbii putea crea cu ușurință la străini unele confuzii în folosirea denumirii populației românești¹⁷. „Din acești români din Dobrogea — scria Nifon Bălășescu pe baza relatărilor locuitorilor înșiși — o mare parte acolo sînt născuți și crescuți, acolo s-au pomenit din vechime, neam de neamul lor”¹⁸. Așa se explică cererea adresată Vorniciei din lăuntru de 63 de familii românești din dreapta Dunării refugiate, în timpul războiului ruso-ture din 1828—1829 în Țara Românească, „de a trece iarăși la patria noastră”¹⁹.

Deși colonizarea otomană a fost însoțită de schimbarea sistematică a vechii toponimii în folosul denumirilor turcești, populația românească și-a conservat, cu o remarcabilă tărie, propria toponimie, obligînd autoritățile s-o adopte în numeroase cazuri²⁰.

Începînd cu portulanele din secolele XIV—XV și sfîrșind cu numărul considerabil de mențiuni și date furnizate de călători străini, istorici și cartografi, pînă în secolul al XIX-lea dovezile se acumulează în mod convergent spre a demonstra și sub aspect toponimic permanența comunităților românești dispuse în așezări compacte. În secolul al XVIII-lea hărțile străine elaborate în scopul utilizării drumurilor comerciale terestre

¹³ M. D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, București, 1904, p. 325.

¹⁴ Halil Inalçık, *Dobroudja*, în *Encyclopédie de l'Islam*, nouvelle édition, vol. II, Leiden-Paris, 1963, p. 628.

¹⁵ Tahsin Gemil, *Considerații demografice referitoare la zona centrală a Dobrogei la sfîrșitul secolului al XVII-lea*, manuscris, însoțit de documentul xerografiat, Muzeul de Arheologie Constanța.

¹⁶ La Motraye, *Voyage en Europe, Assie et Afrique*, vol. II, Paris, 1727, p. 209.

¹⁷ Vasile Maciu, *Semnificația denumirii statelor istorice române*, în „Revista de istorie”, tom. 28, nr. 9/1975, p. 1313 și urm.

¹⁸ „Cărțile săteanului român”, III (1878), nr. 2, p. 29

¹⁹ *Documente privind istoria Dobrogei (1830—1877)*, volum întocmit de Tudor Mateescu, Direcția generală a Arh. Stat. din Republica Socialistă România, București, 1975, p. 55.

²⁰ C. Brătescu, *Populația Dobrogei*, în „Analele Dobrogei”, IX (1928) nr. 1, număr jubiliar, p. 235; C. C. Giurescu, *Știri despre românii din Dobrogea în hărțile medievale și moderne*, Constanța, 1962, p.

din părțile europene ale Imperiului otoman, a arterei Dunării și Mării Negre — și în care Dobrogea este cuprinsă aproape fără excepție —, alături de așezări musulmane, apar localități indubitabil românești: Satul Nou, Daeni, Baltagești, Pirlifa, Văcăreni, Tocilele, sau nume turcești ca Vlahchioi, Vlahlar²¹ care semnaleză prin ele însele populație românească. Astfel, în 1878, în cele două județe ale Dobrogei — Constanța și Tulcea—din 3776 de nume topice înregistrate, 2338 (61,89%) erau turcești, 1260 (33,34%) românești și abia 4,67% alte denumiri și acelea de dată recentă²².

Criza orientală și momentul său de recrudescență de la mijlocul secolului al XIX-lea, posibilitățile unor restructurări teritoriale care ar fi putut însoți în viitor noi conflagrații în această parte a Europei — perspectivă cu mari implicații economice și politice — sînt împrejurări care au stimulat interesul, devenit sistematic, al unor istorici, economiști, etnografi și alți specialiști pentru realitățile Balcanilor, inclusiv față de raporturile dintre Poartă și popoarele neturce din imperiu.

Așezări românești compacte, răspindite în provinciile europene ale Imperiului otoman, care au atras atenția etnografului H. Berghaus²³ cuprindeau, după cele mai realiste estimări, 1.500.000 de oameni în cifre rotunde²⁴ din care numai în vilaetul Dunării și în Dobrogea între 150.000 — 200.000²⁵.

La mijlocul secolului al XIX-lea, pînă la războiul ruso-româno-turc din 1877—1878 date abundente interne și de proveniență străină permit să se reconstituie, prin comparație și confruntare, o situație destul de exactă a componenței etnice din Dobrogea, în ciuda caracterului său labil, determinat de fluctuația acestor populații ale căror legături cu provincia au fost fortuite și netrainice.

Încă în 1845 autoritățile otomane, preocupate de găsirea remediilor pentru ameliorarea producției agricole din Dobrogea, important furnizor de cereale și produse animaliere al imperiului, au preconizat o anchetă bazată pe un studiu serios și calificat²⁶. Ele s-au adresat unor specialiști străini competenți, de diferite naționalități, iar concluziile rapoartelor lor, inclusiv datele furnizate cu privire la populație, nu pot fi puse astfel la îndoială, întrucît n-au fost concepute ca materiale de propagandă.

În anul 1850 autoritățile de la Constantinopol au încredințat inginerului agronom Ion Ionescu de la Brad care dispunea de o pregătire profesională formată la școala apuseană, misiunea de a întreprinde o astfel de anchetă. Împreună cu inginerul hotarnic Gr. Ioranu, el a efectuat un studiu sistematic, trecînd fără superficialitate prin 388 de localități din cazalele Tulcea, Isaccea, Măcin, Hirșova și Babadag ale sangiacului

²¹ N. P. Comnène, *La Dobrogea (Dobroudja). Essai historique économique, ethnographique et politique*, Librairie Payot & Cie, Lausanne, Paris, 1918, p. 50 și 59.

²² C. Brătescu, *loc. cit.*

²³ H. Berghaus, *Die Völker der Erdballs*, tom II, Bruxelles et Leipzig, 1854, p. 301.

²⁴ Rudolf Henke, *Rumänien, Land und Volk*, Leipzig, 1877, cf. „Cărțile sateanului român”, vol. II, nr. 10/1877, p. 163.

²⁵ *Révue des sciences historiques*, în „La République Française” din 3 octombrie 1874; „L'Orient” nr. 32 din 3/15 și nr. 34 din 5/17 iulie 1877.

²⁶ I. I. Nacian, *La Dobroudja économique et sociale, son passé, son présent et son avenir*, Librairie Guillaumin et Cie, Paris, 1886, p. 100.

Tulcea și cazalele Kiustenge și Mangalia ale sangiacului Silistra²⁷. La sfârșitul recensământului realizat, după naționalități și importanță numerică, Ion Ionescu de la Brad estima populația românească din Dobrogea la aproape 30.000 de locuitori²⁸ fără să se poată pretinde că a exagerat numărul conaționalilor săi, întrucât aproape toate celelalte surse străine dau cifre superioare acesteia.

Din scrisoarea lui Czajkowski, agentul polon al prințului Czar-toryski, adresată baronului de Bourqueney, ambasadorul Franței la Constantinopol în 1842, și care cuprinde datele și concluziile călătoriei sale politice în peninsula Balcanică, se desprinde faptul că românii din partea de nord a Dobrogei, al căror număr era estimat de asemenea, la 25.000—30.000, alcătuiau grupul etnic cel mai numeros al creștinilor²⁹. Din timp în timp ei sint semnați pretutindeni în ținutul dintre Dunăre și mare, de la Tulcea, la Constanța și Silistra. Mai înainte încă, în 1838, călătorind spre locurile creștine din Orient, ieromonahul rus Partenie mergea zile în șir prin sate locuite de „acești țărani numiți români... cu vorbă valahă”³⁰, a căror existență o constată în tot lungul Dunării dobrogene. Doi ani mai târziu, faimosul povestitor danez Andersen remarcă, în drumul său de la Constanța la Cernavoda, prin valea Carasu, pe „păștorii români” și „țărani români în cojoace de oaie, cu pălării de pîslă neagră”³¹.

Relații de certă valoare furnizează în același sens francezul Camille Allard, participant la operațiunile militare conduse în timpul războiului Crimeii de mareșalul Canrobert și mai apoi medic al misiunii tehnice franceze pentru studierea traseului șoselei Rasova—Constanța³² cit și etnograful G. Lejean care publica în 1861 la Gotha și Paris un studiu³³ des folosit de specialiști. Rezultat al unei documentări moderne și realmente științifice, realizată în nenumărate călătorii la cererea autorităților otomane pentru a studia diferite aspecte de ordin tehnic și economic, lucrarea furnizează date cu privire la structura populației și repartizarea ei numerică, a căror autenticitate rezultă din metodologia cercetării, făcută, așa cum precizează autorul „sat cu sat”³⁴. Ori, numărul românilor locuitori ai Dobrogei era, după G. Lejean, de 33.000³⁵, constatare de valoare considerabilă, mai presus de orice bănuială de părtinire, pe care studiile contemporane le confirmă fără abateri esențiale. Geologul german Karl F. Peters care, la rîndul său, a studiat cu asiduitate Dobrogea, trăind

²⁷ Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 81.

²⁸ *Ibidem*, p. 82.

²⁹ Gh. Platon, *Informații noi privind teritoriul și populația Dobrogei în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie, A. D. Xenopol”, V (1968), p. 207 și 211.

³⁰ *Din călătoriile ieromonahului rus Partenie prin Moldova în jumătatea întâia a veacului XIX*; Vălenii de Munte, 1910, p. 34—42; Const. C. Giurescu, *Din istoria nouă a Dobrogei*, în *Dobrogea. Patru conferințe ale Universității libere*, „Cartea Românească”, 1928, p. 61.

³¹ Marcel Romanescu, *Andersen în România*, în „Revista Fundațiilor Regale”, VIII (1941), nr. 1, p. 181—182.

³² Camille Allard, *Mission médicale dans la Tartaire — Dobroutscha*, Paris, 1857.

³³ G. Lejean, *l'Etnographie de la Turquie d'Europa*, în Petermann's Geographische Mitteilungen, IV-e partie, Justus Perthes, Gotha, Paris, 1861.

³⁴ N. P. Comnène, *op. cit.*, p. 71—72.

³⁵ N. Iorga, *Românii în Dobrogea*, în „Analele Academiei Române”, XXXV (1917), Iași, p. 18.

în mijlocul populației, prezintă lucrurile într-un mod asemănător ³⁶. În 1877, din rațiuni administrative și fiscale, guvernatorul rus din timpul ocupării provizorii a Dobrogei, Beloțercovici, fost consul al Rusiei la Tulcea înainte de război și, deci, bun cunoscător al lucrurilor, a întocmit o statistică, rămasă neterminată (din păcate tocmai pentru părțile cu cea mai numeroasă populație românească), privind situația demografică din patru cazale ale provinciei: Tulcea, Măcin, Hirșova și Babadag. Autenticitatea datelor furnizate, cel puțin în înțelesul lor, rezulta din caracterul lucrării, din scopurile cărora urma să-i servească și, de bună seamă, este în legătură cu persoana oficială care a ordonat recensământul și căreia nu i se putea reproșa vreun interes de a exagera numărul populației românești ³⁷. Toate aceste surse de informare ajung la consensul că, dintre creștini, românii se situau, numericeste pe primul loc ³⁸.

³⁶ K. F. Peters, *Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobrudcha*, Wien, 1867, cf. C. Brătescu, *op. cit.*, p. 234; J. J. Nacian, *op. cit.*, p. 40.

³⁷ Bibl. Acad. R.S.R. Manuscrise. Arh. D. A. Șturza, XVI Varia, dos. 180, anexa A la dosar nr. 150 (Raportul colonelului Fălcoianu); C. Brătescu, *op. cit.*, p. 234; N. Ceachir, *Contribuții la istoria Dobrogei (aprilie 1877-noiembrie 1878)*, în „Revista arhivelor”, nr. 1/1962, p. 161–167. Vezi, de asemenea, tabloul populației plășii Tulcea pe sexe și naționalități după statisticile ruse (Arh. Centrale de stat, fond M.A.I.-Administrativ, inv. 315, dosar 224/1878, f. 157–158 și 177), cît și Statistica populației Dobrogei pe oculuri și naționalități, după tablourile elaborate de D. Stoianovici, consulul României la Tulcea (Bibl. Acad. R.S.R. Manuscrise, Arhiva D. A. Șturza, dosar XVI, Varia, Anexa A, doc. 150). Pe baza acestor date cît și a constatărilor proprii, baronul Willem d'Hogguer întreprinde o analiză statistică a populației Dobrogei, sintetizată într-un tablou rezumativ în care, imediat după războiul din 1877–1878, românii apar pe primul loc, ca urmare a reducerii populației musulmane (Baron d'Hogguer, *Renseignements sur la Dobroudja. Son état actuel, ses ressources et son avenir*, Imprimerie de Association Académique Roumaine, Bucarest, 1879, anexa 1). Aproape în aceeași perioadă, ministrul Belgiei la București a întreprins (1880) o călătorie în Dobrogea pentru a examina situația economică a noii provincii din punct de vedere al intereselor comerțului belgian. (J. Jooris, *La situation économique de la Roumanie et de la Dobrugea*, Bruxelles, 1881, p. 30).

³⁸ Într-o lucrare al cărui aparat critic nu folosește toate aceste informații și izvoare sau o face în mod trunchiat, istoricul bulgar Velko Tonev contestă aceste date (Velko Tonev, *Dobrudja prez vâzrajdaneto*, Varna, 1973). Datele se bazează fie pe surse cu insuficientă suprafață științifică (ziarul „Ţarigradski vestnik” nr. 9–11 din 11 noiembrie 1850, *idem*, p. 17), fie pe autori ca Roesler, cunoscut pentru poziția sa subiectivă și neștiințifică față de istoria poporului român (*idem*, p. 19). Chiar atunci cînd sint citați autori care au cunoscut nemijlocit situația demografică din Dobrogea, cum este cazul geologului K. F. Peters, datele se referă nu la ansamblul provinciei asupra căreia au fost restabilite mai apoi drepturile statului român, ci numai la unele părți, cum este de exemplu, sangiacul Tulcea, (*idem*, p. 17), căutîndu-se unghiuri de examinare avantajoase pentru afirmațiile făcute. Dealtfel, autorul recunoaște că, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea populația bulgară din Dobrogea a cunoscut o foarte sensibilă reducere. „Son nombre ne commence à s'accroître qu'à partir de 1830”, adaugă el (*idem* p. 312).

O altă lucrare recentă — *Dobrudja. Etnografski, folclorni i ezicovi proučivanja*, Bălgarsca academia na nachite, Sofia, 1974 (Dobrogea, Studiu etnografic, folcloric și lingvistic) reia aserțiunile în problema Dobrogei, tratînd într-o modalitate asemănătoare istoria raporturilor etnice din această regiune. Deși recunoaște că, din secolul al XVI-lea (după aprecierea lucrării), românii n-au încetat să treacă în dreapta Dunării sub presiunea unor cauze social-economice (p. 15), este ignorată existența străvechilor români dobrogeni. În general, vorbindu-se despre factorul creștin, începînd din secolul al XVI-lea pînă în secolul al XIX-lea (p. 11 și urm.) se exagerază, din punct de vedere demografic, ponderea și contribuția elementului etnic bulgar în această regiune.

În acest sens la sfârșitul travaliului său, Ion Ionescu de la Brad afirma cu hotărâre că „numărul neamului cel mai numeros în Dobrogea (dintre nemusulmani — n.a.) este cel al românilor”³⁹.

Contribuția românilor din Dobrogea la crearea unor împrejurări istorice care să întărească legitimitatea unirii acestei provincii cu statul național s-a dovedit a fi esențială nu numai sub aspectul numărului său. Dezvoltarea unei forțe economice capabilă să regenereze de fiecare dată productivitatea unui ținut greu încercat de războaie și nesiguranță, ridicarea unor edificii de cultură românească, circulația ideilor aparținând sferei de interes național general, sînt tot atîtea merite ale unei activități desfășurate cel mai adeseori în împrejurări neînchipuit de grele.

Deși provincie otomană încă din secolul al XV-lea, *turcii n-au făcut în Dobrogea o colonizare de stat* dîndu-i, mai cu seamă, importanța strategică pe care, dealtfel, a avut-o dintotdeauna, și destinația unui fond de feude, la dispoziția sultanului, pentru răsplătirea unor spahii⁴⁰. Prin aceasta însă, stăpînirea turcească a abătut în mod nefiresc sensul evoluției acestei provincii: de a face ieșirea la mare a unui producător agricol de talia țărilor române. Exercitarea îndelungată a monopolului comercial în bazinul Mării Negre a dat o lovitură economiei agrare și păstorești a Dobrogei însăși, și dacă ea și-a păstrat, în pofida condițiilor, virtuțile productive, aceasta se datorește faptului că Dobrogea n-a putut fi dizlocată din sistemul economic al țărilor române. Nu este întîmplător că, de-a lungul stăpînirii turcești, economia și așezările omenești au decăzut spre extremitățile provinciei (Constanța a ajuns cu timpul la starea lamentabilă a micului sat Kiustenge) în timp ce localitățile dinspre Dunăre, cu însuflețita lor viață economică și cu aspectul lor în general prosper și-au menținut vitalitatea, alimentate din seva trunchiului comun.

Toate ocupațiile tradiționale ale românilor s-au practicat în Dobrogea în forme nediletante. Preocuparea pentru selecționarea raselor de animale, a soiurilor viticole de calitate, albinăritul cu tradiții ancestrale, meșteșugurile casnice presupuneau deprinderi care se dobîndesc timp de multe generații și, în orice caz, un centru de cultură materială statornică.

În secolul al XVIII-lea un călător englez, venit din patria postavurilor se arăta impresionat de calitatea linii obținută de păstorii români din zona dunăreană a Dobrogei⁴¹ a cărei producție era estimată, la mijlocul secolului al XIX-lea, la patru milioane de livre englezești⁴². În contextul unei descrieri pitorești a Dobrogei, receptată ca un imperiu

³⁹ Biblioteca Acad. R. S. R., Manuscrise, fond Ion Ghica, *Corespondență*, Mss. 82.241.

⁴⁰ N. Iorga, *Istoria Dobrogei*, în *Dobrogea românească*, București, 1940, p. 24.

⁴¹ William Hunter, *Travels in the year 1792 through France, Turkey, Hungary*, London, 1796, p. 261.

⁴² I. Kanitz, *La Bulgarie Danubienne et la Balkan (études de voyages 1860—1880)*, Paris, Hachette, 1882, p. 480.

al animalelor, mareșalul Moltke reținea tabloul miilor „de oi și de capre ce vin în fiecare an de dincolo de frontieră”⁴³, pentru ca d’Hogguer să facă precizarea că, la 1877, numai în sangiacul Tulcea existau 645.000 de oi⁴⁴. Nifon Bălășescu găsea printre românii dobrogeni „negustori de tot felul”, pescari, meșteșugari, plugari care cultivau grâul, porumbul, orzul și ovăzul, viticultori care obțineau soiuri comparabile cu cele din Principate, păstori cu vechi tradiții⁴⁵. Obișnuiți să creeze bunuri într-o neconținută înfruntare cu greutățile, acești oameni au smuls unor pământuri aride roade ce păreau miraculoase. Francezul Camille Allard, aflându-se în 1855 la Constanța, sublinia optimismul românilor, nealterat de nesiguranța locurilor. „Trebuie să fie în această rasă un resort remarcabil — scria, în legătură cu aceste trăsături C. Lejean —, ca să fi putut rezista la această viață de teamă și mizerie, care-i este hărăzită de atâta vreme”⁴⁶.

Este neîndoielnic faptul că, la mijlocul secolului al XIX-lea românii din Dobrogea dădeau Imperiului otoman *un mare venit* prin comercializarea produselor agricole din această provincie. În ajunul războiului ruso-româno-turc se exportau din Dobrogea, prin portul Constanța, 2.500.000 hl de cereale, mîei, berbeci, lînă și brînzeturi, un mare număr de vite iar prin Tulcea mărfuri similare în valoare de aproape 6 milioane de franci⁴⁷, laolaltă cu produsele provenite din Principate.

Prin această împrejurare însă Dobrogea s-a legat afectiv de economia românească, fapt deosebit de important, pe care cercurile de afaceri apusene l-au luat în calcul atunci cînd au angajat investiții în această regiune. În secolul al XIX-lea interesul marilor puteri industriale europene pentru resursele naturale ale țărilor române s-a lărgit în mod explicabil. Dezvoltarea producției agricole a Principatelor și noul regim al libertății comerțului stipulat în Tratatul de la Adrianopol din 1829 au reintegrat Dobrogea în circuitul comercial românesc în așa măsură, încît devenise necesară unirea ei cu acest sistem nu numai prin mijloace întîmplătoare, ci prin legături moderne și stabile. Astfel, nu numai Ion Ionescu de la Brad era încredințat că portul Constanța era „menit a fi locul de încărcat a produselor Principatelor”⁴⁸ dar, într-un „ofis” din 22 decembrie 1855, domnul Țării Românești „Barbu Știrbei”, se pronunța limpede cu privire la necesitatea ieșirii la mare: „Ni se pare neapărată trebuință ca pentru drumul de fier să întreprindă guvernul îndată prin inginer special, deprins și cercat în acele lucrări studiul pregătitor al liniei drumului de la Vîrciorova prin Craiova și București, la Dunăre la punctul ce se va găsi mai priincios

⁴³ *Lettres de Maréchal de Moltke sur l'Orient* (1836—1839), Paris, 1877, p. 136; Numai în toamna anului 1833 au trecut în Dobrogea aproape 600.000 de oi (C. Constantinescu — Mîrcești, *op. cit.*, p. 122)

⁴⁴ Baron D’Hogguer, *Renseignements sur Dobrodja. Son etat actuel, ses ressources et son avenir*, Bucarest, 1879, p. 18.

⁴⁵ „Cărțile sateanului român”, III (1879), nr. 2, p. 30.

⁴⁶ Camille Allard, *La Dobroucha*, în *L’Illustration, journal universel*, 1-er mars, 1856, p. 138.

⁴⁷ M. D. Ionescu, *Cercetări asupra orașului Constanța. Geografie și istorie*, București, 1897, p. 79 — 80; C. Sandru, *op. cit.*, p. 39; Virgil Cotovu, *Le port de Constantza*, București, 1931, p. 10; Baron d’Hogguer, *op. cit.*, p. 23.

⁴⁸ Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 58.

de unde drumul de fier să se prelungească pînă la un punct al Mării Negre”⁴⁹.

La întrebarea pe care și-o punea Nicolae Bălcescu, într-o scrisoare adresată lui Ion Ghica în 1850, în legătură cu oportunitatea construirii unui „drum de fier” de la Dunăre la Constanța⁵⁰ avea să răspundă în 1857 Societatea engleză Danube and Black Sea Railway Company Limited care a obținut de la guvernul otoman concesionarea construirii căii ferate Cernavoda — Constanța cît și a lucrărilor de modernizare a portului de la mare⁵¹. Cam în aceeași vreme o misiune tehnică franceză, în componența căreia era cuprins și „topograful valah” Aninoșanu a primit încredințarea Ministerului lucrărilor publice al Turciei pentru construirea unei șosele ce lega Rasova de Constanța, lucrare în care „populația valahă a fost folosită în exclusivitate”⁵². În sfîrșit, în 1857 Comisia Europeană a Dunării eu sediul la Sulina, în cadrul lucrărilor de creare a unui serviciu telegrafic și telefonic a legat Galațiul cu Tulcea printr-o linie telegrafică⁵³, paralel cu traficul intens de călători și mărfuri asigurat de numeroasele vase care circulau pe Dunăre în această porțiune.

Importanța populației românești rezulta și din aspectul participării ei la administrarea provinciei, fie că este vorba de instituțiile oficiale otomane sau de formele de autoadministrare păstrate din vechime.

Sangeacul Tulcea care, începînd din anul 1860 forma în vilaetul Dunării, împreună cu Silistra o provincie separată, se afla sub guvernămîntul unei pașale (mutesarif) cu reședința la Tulcea. El era de un grad superior pașalelor de Varna și Vidin, avînd primul rang după valiul din Rusciuc. Guvernatorul, inzestrat cu largi imputerniciri, era ajutat în actul administrativ de un consilier general și un secretar general care, împreună cu cadiful, muftiul local și patru deputați (din care doi nemusulmani) formau consiliul general al sangeacului⁵⁴. Astfel creșterea importanței numerice, economice, culturale și religioase a populației nemusulmane, cît și presiunile marilor puteri apusene exercitate asupra guvernului otoman s-au reflectat pentru Dobrogea în Hatti-Humayumul din 1856 care angaja egalitatea de tratament dintre mahomedani și creștini.

Pînă la revenirea Dobrogei la România acest drept a suferit numeroase alterări și încălcări, fără ca prin aceasta să scadă importanța prezenței unor demnitari români în organele administrative și judecătorești ale provinciei. Atît în organele administrative ale districtelor (caza)⁵⁵ cît și în cele comunale, formate dintr-un primar (muhtar) și un consiliu de notabili aleși au intrat din 1856 și reprezentanți ai populației nemusulmane. În ceea ce privește justiția, numai în reședința provinciei, Tulcea, existau două tribunale: unul civil și altul comercial. În cazale consiliile comunale aveau calitatea de a judeca cu limitele impuse, în general, de

⁴⁹ Romulus Seișanu, *Dobrogea, Gurile Dunării și Insula Serpilor*, București, 1928, p.

⁵⁰ N. Bălcescu, *Opere*. vol. IV. Corespondență. București, Edit. Acad. 1964, p. 321.

⁵¹ Virgil Cotovu, *loc. cit.*

⁵² C. Allard, *La Dobruștscha*, Paris, 1859, p. 17.

⁵³ *La Commission Européennes du Danube et son oeuvre 1856—1931*, Paris, Imprimerie Nationale, MCMXXXI, p. 348.

⁵⁴ Arh. M.A.E., vol. 101, dosar 71, D.4, 1878, f. 22.

⁵⁵ Sangeacul Tulcea era constituit din 10 cazale: Tulcea, Măcin, Babadag, Sulina, Kustenge Hirșova, Medgidia, Mahmădia, Isaccea și Chilia.

sistemul otoman bazat pe codul napoleonian, adaptat însă, „după împrejurări și după obiceiurile țării” (subl. ns.)⁵⁶. Această precizare cuprinde dezlegarea unor realități insuficient studiate pe planul instituțiilor și moravurilor dobrogene în timpul stăpînirii turcești, pentru că „obiceiurile țării” sînt, de fapt sistemul de legi, norme și tradiții cuprinse într-un cod justițial nescris al unor comunități străvechi și care și-au exercitat neconținut formele de autoadministrare proprii întregului popor, peste sistemul administrativ al factorului cuceritor sau în forme de compromis cu acesta din urmă.

Particularitățile societății feudale din țările române, și, în special persistența obștei țărănești⁵⁷, se pot identifica sub numeroase aspecte în ținutul dintre Dunăre și mare. La 1735 într-un sat dobrogean un „Decul pircălabul” îndeplinea așadar, o demnitate corespunzătoare aceleia de conducător al obștii, ca și în stînga Dunării⁵⁸, iar un document din 1835 adresat autorităților din Țara Românească era semnat de „voievodul satului Dăeni”⁵⁹ pentru ca însemnările viceconsulului Nicolae Țircă despre așezările românești să surprindă existența unei alte instituții ancestrale : sfatul bătrînilor. El exercita, se pare, prerogative largi de vreme ce „autoritățile turcești nu erau căutate decît în cazuri de crimă sau fărădelegi mari”⁶⁰ semnalate, dealtfel, ele însele, cu totul foarte rar în sinul comunităților românești. Stăruind asupra acestui aspect, Nifon Bălășescu înfățișa pe românii din Dobrogea ca oameni deschiși, onești și drepți⁶¹ apreciere care, în paranteză fie spus, era făcută pentru strămoșii lor cu mai bine de două milenii în urmă, și care reprezenta expresia conservării unor virtuți populare proprii moralei cultivată în obștea țărănească. Ei apar cu aceste însușiri nu numai în imaginea pe care și-au creat-o românii despre ei înșiși ; în viziunea lui Ismail Bey, mutesariful de Tulcea românii sînt înfățișați, de asemenea, ca „oameni pașnici, muncitori și cinstiți”⁶².

În deceniile care au precedat revenirea Dobrogei la statul național, pe măsura revenirii vechilor români la vetrele distruse în vremurile cumplite ale războiului ruso-turc din 1828—1829 și prin statornicirea unui mare număr de păstori din Transilvania, vechilor forme de organizare li s-au adăugat altele noi. Înainte de 1850 încă se crease la Hirșova o „starostie a mocanilor”⁶³ cu scopul de a apăra, pe lîngă autoritățile turcești, însemnatele interese ale economilor de turme.

Fruntașii populației românești s-au folosit, de asemenea, de dezvoltarea relațiilor consulare ale statelor europene cu Imperiul otoman, în

⁵⁶ *Raportul șefului Statului Major al Armatei Active din 19 octombrie 1878 către dl. Ministru al Afacerilor Străine privitoare la studiile de recunoaștere generală făcute în Dobrogea*, Bibl. Acad. R.S.R. Manuscrite, Arh. D. A. Sturza, XVI, Varia dos. 150, f. 33.

⁵⁷ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, București, 1975, p. 29.

⁵⁸ T. Mateescu, *Un sat dobrogean în stăpînirea Mănăstirii Sf. Ioan din București (sec. XVIII)*, în „Biserica ortodoxă română”, XCIII (1975), nr. 3 — 4, p. 373.

⁵⁹ *Documente privind istoria Dobrogei*, p. 78.

⁶⁰ I. Georgescu, *Din trecutul românesc al Dobrogei*. lcc. cit. p. 42.

⁶¹ „Cărțile sătanului român” III (1878), nr. 2, p. 30.

⁶² D. Șandru, *Mocanii în Dobrogea*, p. 74.

⁶³ *Documente privind istoria Dobrogei*, p. 148 ; „Viața săceleană”, I (1930), nr. 9 — 10,

cadru la care, pe măsura creșterii importanței economice a Dobrogei, la Tulcea au luat ființă consulate ale Austriei, Franței, Angliei, S.U.A., Italiei, Greciei, Olandei⁶⁴. Încheierea convenției din 1855 între Austria și Turcia privind drepturile economilor transilvăneni la pășunatul din Dobrogea, consacra, de asemenea, pe plan juridic, vechea practică a păstoritului transhumant. Din această perioadă s-au așezat aici numeroși proprietari de turme, mulți dintre ei oameni instruiți, purtători ai ideii naționale, cu o largă viziune a evenimentelor din care desprindeau concluzii cu privire la sensul acțiunilor lor.

Unul dintre ei, Nicolae Țircă, format la școala brașoveană, constatănd cât de însemnate erau interesele românilor în această provincie, a atras atenția consulilor austrieci din Tulcea și Rusciuc asupra necesității organizării unui viceconsulat la Hirșova. Luând act de această propunere, autoritățile de la Viena l-au însărcinat în mod provizoriu cu girarea afacerilor viceconsulatului admis a se crea în această localitate cu o numeroasă populație românească, din care mulți erau supuși formal Austriei.

Memoriile lui Nicolae Țircă dau puțința de a se descifra, din situații uneori anecdotice, aspecte reale ale sistemului administrativ otoman al Dobrogei la puțină vreme înainte de războiul din 1877, sistem în care funcționarii cu puteri fictive se întreceau în neputința de a asigura ordinea și respectarea dispozițiilor centrale. Într-o astfel de situație⁶⁵ drepturile unor economi români s-au lovit de atitudinea cominatorie a populației tătărăști care, în relațiile cu creștinii, se bucura fie de părtinire fie chiar de complicitatea autorităților. De data aceasta, fiind vorba de încălcarea unei convenții și de un ordin superior, caimacamul turc a încercat să intervină dar, lipsit de armată, și-a declinat răspunderea. În acel moment s-a produs un lucru greu de înțeles astăzi dar foarte semnificativ pentru vremea aceea: viceconsulul de Hirșova, funcționar al unei puteri străine, dar condițional cu cei în primejdie, a înarmat pe păstorii români și a organizat autoapărarea intereselor comunității. La fel de elocventă pentru maniera superioară de a privi lucrurile, cu cumpătare și responsabilitate, a fost împrejurarea că ei s-au abținut de la folosirea forței, mărgininându-se să-i constrângă pe recalcitranți să se reîntoarcă la ordine, prin simplul fapt al creării unei forțe de ordine, spre satisfacția funcționarului turc aflat în impas.

În contextul vieții administrative concluzii semnificative se pot formula și în legătură cu folosirea limbii române pe teritoriul Dobrogei. Numeroase izvoare și relații ale contemporanilor sînt ferme în afirmația că chiar majoritatea musulmană își însușise, din imperative practice, limba colectivității celei mai dinamice, limba română devenind unul din instrumentele principale de comunicare curentă a provinciei. C. Lejean făcuse deja această constatare cînd scria în 1861: „... et ce n'est par suite de relations fréquentes, commerciales ou autres, que ceux (les Turcs) du N.E. parlent le bulgare, ceux de S.E. le grec et ceux de la Dobroudja la romain”⁶⁶. Folosirea limbii române se face și în biserica de rit ortodox

⁶⁴ T. Voicu, B. Cotovu, P. Constantinescu, *Monografia orașului Tulcea. Trecutul, prezentul și viitorul său*. Constanța, 1928, p. 17 — 18

⁶⁵ I. Georgescu, *op. cit.*, p. 44

⁶⁶ C. Lejean, *Etnographie de la Turquie d'Europe*, p. 35.

a altor naționalități⁶⁷, fapt explicat prin aceea că, timp de secole, prin grija domnilor români de peste Dunăre, lăcașurile religioase ortodoxe din Dobrogea au fost înzestrate cu literatură bisericească și tipărituri în limba țării. Mai mult decât atât, documente originale din secolul al XIX-lea dovedesc întrebuițarea limbii române chiar în cancelaria otomană a Dobrogei⁶⁸. Vorbind despre cazaua Hirșova, colonelul Ștefan Fălcoianu constata în raportul său din 1878 că, dat fiind numărul covârșitor al populației românești din acest district „corespondența oficială se face în limba română”⁶⁹.

Ca element de cultură limba română a prosperat pe măsura afirmării școlii și bisericii naționale, instituții față de care populația românească din Dobrogea a manifestat un atașament deosebit.

Știința de carte și cartea însăși, laică, didactică și religioasă au fost vehiculate în cadrul procesului transhumant de peste munți și Dunăre din părțile Sibiului și Brașovului, din București și Iași, de pretutindeni de unde iradia cultură românească. Primii învățători au fost cu siguranță acei mocani știutori de carte românească, despre care se știe că aduceau „abecedare și bucoavne”⁷⁰ și care, așa cum reflecta Simion Mehedinți „au lucrat sute de ani la închegarea limbii și la înfiriparea neamului românesc într-o singură unitate etnică”⁷¹. Preocupat de istoria culturii în Dobrogea, Nicolae Iorga a avut prilejul de a examina cărți mai vechi de prima jumătate a veacului al XIX-lea, pe care a găsit „în grai românesc însemnarea vechilor dascăli”⁷² iar în vechea școală românească din Turtucaia, datînd din secolul al XVIII-lea, condicile și cărțile bisericești cuprindeau un întreg pomelnic de vechi cărturari⁷³. În biserica „Sf. Gheorghe” din Silistra au fost identificate un Evangheliar din 1794 în limba română, tipărit sub domnia lui Alexandru Constantin Moruzzi în tipografia Rîmnicului, precum și un Liturghier datat 1814, tipărit la Sibiu, pe paginile căruia au fost făcute de mină cu caractere chirilice, diferite însemnări în limba română⁷⁴. În biserica din Măcin pot fi văzute și astăzi cărți bisericești venite din Moldova în secolul al XVIII-lea, cu dedicații anume pentru lăcașurile dobrogene, cit și un Triod rîmnicean din 1731⁷⁵.

Înfruntînd obstacole greu de imaginat, marea sete de învățătură și-a făcut loc nu numai în centrele orășenești ale Dobrogei, avantajate sub raport cultural, unde majoritatea comunităților musulmane și creștine și-au creat școli în limba națională, dar chiar în mediul rural, unde trăia marea majoritate a populației de agricultori români.

⁶⁷ Ion Ionescu de la Brad, *Românii din Dobrogea*, loc. cit. p. 14.

⁶⁸ *Documente privind istoria Dobrogei*, p. 10.

⁶⁹ *Raportul șefului Statului Major al Armatei Active*, loc. cit., p. 18

⁷⁰ Vasile Helgiu, *Școala românească dobrogeană de la înființare pînă la 1938*, Institutul de Arte Grafice „Albina”, Constanța, 1938, p. 19; idem, *Școala primară din Dobrogea în curs de 40 de ani 1879-1919*, în „Analele Dobrogei”, I (1920), p. 235.

⁷¹ Simion Mehedinți, *Politica de fapte*, București, 1920, p. 191.

⁷² N. Iorga, *Ce reprezentăm în Dobrogea*, București, 1910, p. 19

⁷³ Apostol D. Culcea, *Vechea școală românească a Turtucaiei începînd din anul 1774*, în „Lamuri”, VIII (1927), nr. 6, p.169 — 170.

⁷⁴ G. Profiriu, *Contribuțiuni la studiul culturii românești în Silistra sub dominațiunea turcă*, în „Dunărea”, I (1923), nr. 2 — 4, p. 48 — 49.

⁷⁵ N. Iorga, *România cum era pînă la 1918. Moldova și Dobrogea*, vol. II. București, 1972, p. 302.

Învățămîntul românesc a cunoscut o însemnată dezvoltare în prima jumătate a secolului al XIX-lea, de la Tulcea pînă la Silistra, cele două centre ale vieții culturale românești așezate de-a lungul regiunii dunărene a Dobrogei locuite de români. În această perioadă școli românești au luat ființă în satele Greci, Dăeni, Seimenii-Mari, Rasova, Topalu, Niculițel (pe lângă vechea biserică românească), Cochirleni (intreținută pe cheltuiala mocanilor), Cernavoda, în cartierul românesc Varoș din Hirșova etc.⁷⁶ cu dascăli români din Transilvania și Țara Românească, cu manuale de la Sibiu sau Galați întrucît în Dobrogea n-a existat un regim al instrucției în care autorităților generale să le revină sarcina de a se îngriji oficial de această parte a serviciilor publice. Cu timpul însă, semnele epocii moderne, cît și noul regim acordat creștinilor s-au oglindit nu numai în toleranța față de inițiativele private în materie de școală și religie ci și în începutul unei acțiuni sistematizate de organizare a învățămîntului în Dobrogea. În deceniul al VIII-lea autoritățile otomane, prin guvernatorul sangeacului Tulcea, albanezul musulman Ismail K-mal-bey, rămas cunoscut pentru spiritul său de toleranță, nu numai că au permis pretutindeni liberul învățămînt în limba română, dar au însărcinat pe cărturarul Nifon Bălășescu să organizeze școlile românești ce funcționau atît în Tulcea cît și în satele de-a lungul Dunării și să creeze noi școli acolo unde ele nu existau⁷⁷. În scurtă vreme, printr-o muncă stăruitoare, la care au contribuit cu rîvnă fruntașii satelor, s-au creat 21 de școli : 6 în cazaua Hirșova, 12 în Măcin și 3 în Tulcea⁷⁸. Un prețios document manuscris aduce mărturie că, în 1859, la școala din Rasova funcționa dascălul român Dimitrie Chirescu, reprezentant al unei familii dobrogene de intelectuali patrioți, pe care-l regăsim mai apoi, în 1870, la Cernavoda⁷⁹, ca slujitor statornic al școlii românești. În orașul Tulcea școala românească reorganizată a început să funcționeze la 16 august 1870 iar din 1876 guvernul României i-a acordat o subvenție regulată⁸⁰. La Silistra încă înainte de 1850 funcționa o școală română din care ieșiseră serii întregi de absolvenți. În însemnările bătrînului dascăl Petre Mihail atrage atenția următoarea notă : „Anul 1847, Martie întîiu : m-am tocmît la școală, ca să învăț copiii carte rumînească”⁸¹. Institutatorul Costache Petrescu, care după moartea părintelui său preia conducerea școlii, creează în 1866 o Eforie, un comitet școlar și tipărește în 1874, cu ajutorul mitropolitului Grigorie de la Silistra, un abecedar turco-român⁸². Această școală, ca și cea din Tulcea, a cunoscut o perioadă de prosperitate ca urmare a dotării ei, începînd cu 1867 „cu

⁷⁶ Ioan Georgescu, *Învățămîntul public în Dobrogea*, în *Dobrogea, cincizeci de ani de viață românească*, p. 642 — 645; „Convorbiri didactice” I (1937), nr. 9 — 10, p. 40; „Alarma Dobrogei”, Galați, din 21 august 1897; N. Iorga, *La Dobroucha roumaine*, Bucarest, 1919, p. 98.

⁷⁷ I. N. Roman, *op. cit.*, p. 7; „Cărțile sateanului român”, III (1878), nr. 2 p. 31

⁷⁸ *Ibidem*; *Școala din Dobrogea în timpul stăpînirii turcești*, în „Învățătorul tulcean”, II (1930) din 9 decembrie.

⁷⁹ Caietul original de însemnări al institutorului Dimitrie Chirescu se află la Muzeul de arheologie Constanța, Secția de istorie medie, modernă și contemporană, inv. 50.

⁸⁰ „Cărțile sateanului român”, III (1878), nr. 6, p. 128

⁸¹ I. N. Roman, *op. cit.*, p. 11.

⁸² *Ibidem*, p. 26; *Abecedaru Turco-Româna, de Constantin Petrescu, Institutorele Scolet Române din Silistra*, Imprimeria provinciei Danubiului, Rusciuc, 1874, Aflat și la Bibl. Acad. R.S.R.

cărți didactice de către înaltul guvern al României”, ceea ce a permis deschiderea altor două școli, la Ostrov și Vaidomirul⁸³. Dealtfel, autoritățile românești au încurajat pe tinerii absolvenți ai școlilor dobrogene, conduse de sentimente lesne de înțeles, în continuarea studiilor gimnaziale în țară. În 1870 Eforia școlii românești din Silistra se adresa Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice al guvernului român pentru primirea a trei elevi dobrogeni la o școală secundară din România pentru ca, explica petiția, „cu acest mijloc să avem, cu timpul, în aceste părți, români studiați”⁸⁴. Rezoluția semnată de Aaron Florian, profesor la Colegiul Sf. Sava, cunoscut militant pentru unitatea românilor, admitea cererea, ceea ce a încurajat și alte demersuri individuale care explicau solicitările de instruire în țară prin dorința de a deveni reprezentanți ai „luminei naționale române”⁸⁵ în așezările Dobrogei. Ca urmare, în acești ani tineri dobrogeni au fost semnalati în clasele superioare ale Liceului „Matei Basarab” din București, precum și în alte instituții școlare din România⁸⁶ căci setea de învățatură rezultă și „dintr-un sentiment de mândrie națională”⁸⁷, în care o mărturie contemporană vedea izvorul de tărie cu care românii înfruntau și în Transilvania asuprirea străină.

Din 1870 viața culturală națională a cunoscut modalități superioare de exprimare. În acest an, la inițiativa direcției Școlii românești din Silistra a luat ființă „Societatea română pentru cultură și limbă”, organizată cu regulamente, statute, registre și sigiliu propriu, alături de care activau Eforia școlii și Comunitatea bisericii românești. Potrivit statutului, scopul Societății era de „a propaga, prin toate mijloacele putincioase, între Românii din aceste părți învățătura limbii materne” și de „a conlucra la dezvoltarea educației naționale și a apăra privilegiile ei (subl. ns.)”⁸⁸. În anii următori Societatea, contemporană cu *Astra*, a întreținut corespondență cu istoricul unionist V. A. Urechia, cu alți numeroși intelectuali din Vechia Românie, precum și cu fruntași ai mișcării naționale din Transilvania, cărora le-a cerut să facă adeziuni printre confrății transilvăneni”⁸⁹.

Nu lipsite de importanță în dezvoltarea culturii naționale și, prin aceasta, a sentimentului național, au fost așezămintele ortodoxe ale românilor, care reprezentau, prin ele însele, o dovadă de permanență etnică. Ele au constituit obiectul unei persistente preocupări a domnilor români care, fie că au ridicat noi lăcașuri, fie că le-au înzestrat și le-au sprijinit pe cele vechi.

Așa cum rezultă din hrisovul domnului muntean Alexandru Ipsilanti din 21 martie 1877, biserica mitropoliei din Silistra a fost zidită de Grigore Ghica I (1672 — 1674)⁹⁰. Ea a fost restaurată apoi, după aproape 90 de ani,

⁸³ *Documente privind istoria Dobrogei*, p. 266 — 267.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 278.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 279.

⁸⁶ I. N. Roman, *op. cit.*, p. 31.

⁸⁷ D. Sandru, *op. cit.*, p. 72.

⁸⁸ I. N. Roman, *op. cit.*, p. 21

⁸⁹ *Ibidem*, p. 24 ; „Analele Dobrogei”, I (1920), nr. 3, p. 378.

⁹⁰ G. Popa-Lisseanu, *Incercare de monografie asupra cetății Dristorului-Silistra*, București, 1913, p. 223 — 224.

de Grigore Ghica al II-lea (1748—1752) și înzestrată de Alexandru Ipsilanti care, prin același hrisov făcea importante danii bisericilor din Babadag și (Cernavoda) Boazchioi⁹¹. În ceea ce privește așezarea Babadag, se pare că reputația sa de puternic centru religios musulman s-a întemeiat pe vechea viață religioasă a populației locale. În acest oraș, în care alături de turci aproape numai românilor le-a fost cu puțință să rămână, exista o biserică cu hramul Sf. Dumitru căreia prin tradiție i se spunea „biserica domnească”⁹² întrucât fusese ținută cu cheltuiala voievozilor români. Arsă în mai multe rânduri, ea fost zidită în 1828 și rezidită în 1856 prin strădania mocanilor din satul Mahmudia⁹³. În anul 1848 ieromonahul Visarion, român din Făgăraș, care fusese 30 de ani tipograf la Neamț, a zidit mănăstirea Cocoș. Ea a fost rezidită și înzestrată cu toată averea lui 15.000 de galbeni —, de Niculai Hagi Ghiță din Poiana Sibiului, de lângă Săliște, așa cum relevă inscripția datată în 1852⁹⁴. În anii care au urmat, alți zeci de locuitori din împrejurimi au făcut danii însemnate⁹⁵ pentru a asigura bisericii nu numai o existență decentă, dar chiar o oarecare strălucire de care sentimentele lor de mândrie, pentru care nu preocupau sacrificii, simțeau o mare nevoie.

În tabloul etnic și cultural cosmopolit al orașului Tulcea catedrala ortodoxă română cu hramul Sf. Nicolae făcea o impresie particulară. Concepută prin excepție, prin firman imperial, cu turnuri, la actuala fondării sale din 1862 au luat parte episcopul grec din Tulcea, Dionisie, consulul francez Langlés, simpatizant al poporului român, delegatul României Stoianovici, precum și demnitarii români în organele administrative locale în frunte cu Costache Boambă, membru al Tribunalului musulman al sangeacului Tulcea⁹⁶. În 1867 cu prilejul trecerii domnitorului României spre Constantinopol, populația română din Tulcea a organizat o manifestație, iar bisericii i s-a donat 100 de galbeni⁹⁷ spre ușurarea activității sale de început.

În momentul revenirii Dobrogei la statul național, în județele Constanța și Tulcea au fost înregistrate 18 și respectiv, 24 de biserici românești⁹⁸, rod al sacrificiilor făcute în vremuri de suferințe și frământări, arse și reclădite dar care făceau să dăinuie cultul creștin al autohtonilor dinaintea populațiilor nomade care l-au adoptat.

Pe fondul simțământului de neam, a conștiinței vechimii și permanenței lor, toate marile evenimente din istoria țărilor române din veacul al XIX-lea au avut în rîndul românilor din Dobrogea un ecou care s-a amplificat pe măsură ce întreaga națiune a simțit apropiindu-se clipa independenței.

⁹¹ I. N. Roman, *op. cit.*, p. 32; C. Ilinoiu, *Culte în Dobrogea*, în „Analele Dobrogei”, IX(1928), nr. 1, p. 597 — 601.

⁹² A. P. Gușu, *Insemnările unui dobrogean*, în „Neamul românesc”, din 6 martie 1918.

⁹³ *Ibidem*; Arhimandrit Roman Sorescu, *Mănăstirile dobrogene*, București, 1914, p. 20.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ Ioan Dragomir, *Cîteva documente turcești necunoscute privitoare la Mănăstirea Cocoș*, în „Biserica ortodoxă Română”, LXXXII (1964), nr. 11 — 12, p. 116 — 120.

⁹⁶ „Dobrogea liberală” din 8 iulie 1907

⁹⁷ T. Voicu, B. Cotovu, P. Constantinescu, *op. cit.* p. 66; „Neamul românesc”, din 27 mai 1918.

⁹⁸ „Dobrogea jună”, I (1905), nr. 25 din 5 iunie și V(1909) nr. 29 din 2 septembrie.

Bunăoară, în 1821 cînd în Principate revoluția condusă de Tudor Vladimirescu se afla în plină desfășurare, autoritățile turcești au luat măsuri pentru a preveni contactul populației din Dobrogea cu pandurii. Mocanii îndeosebi sînt sfătuiți ca „în timpul acestor evenimente de zarvă să rămînă mai bine cu toții pe malul drept al Dunării decît să se supună, eu avutul lor, unei primejdii din partea rebelilor neînfrînați”⁹⁹.

În 1822 aianul cazalei Hirșova, Mehmed, ruga pe domnul muntean Grigore Dimitrie Ghica, să ordone restituirea unor raiale din ținutul său care, înțelegîndu-se cu cei de dincolo de Dunăre fugiseră în Țara Românească¹⁰⁰. Se pare însă că, fie atrași de curentul prefacerilor, fie că au participat la eveniment, un număr de dobrogeni au încălcat consemnul, de vreme ce un document din anii următori vorbește despre feciorii unui locuitor din satul Dăeni care „din vremea răzmeriții” (subl. ns.) au rămas în Țara Românească¹⁰¹. Oricum, forme de solidaritate și într-ajutorare în fața opresiunilor din ambele părți ale Dunării s-au manifestat activ în tot răstimpul dintre 1821 și anul revoluționar 1848. Într-un raport al Ocirmuirii județului Brăila către Visterie era consemnat faptul că „două sute de oameni rumâni intraunați” din comunele dobrogene Dăeni și Gîrliciu din serhatul Hirșovei au ajutat, trecînd peste împotrivirea dorobanților, pe locuitorii din ostroavele Brăilei să se refugieze în Dobrogea „pentru a scăpa de capatație”¹⁰². Însuși D. Bolintineanu, transportat ca prizonier prin ținuturile românești din dreapta Dunării, refugiu al nemulțumiților și răzvrătiților din Principate, a avut ocazia să constate sentimentul de repulsie împotriva „boierilor impilatori” și a rînduieilor asupra cărora veghiau¹⁰³.

Revoluția română de la 1848 a implicat Dobrogea, sub numeroase aspecte, în desfășurarea evenimentelor. La acțiunile revoluționare din Transilvania au participat, alături de Avram Iancu, transilvănenii locuitori în Dobrogea, din familiile Popeia, Găetan, Verzea Secășeanu și alții¹⁰⁴. După intervenția militară a Turciei împotriva revoluției transferarea unor efective turcești din Anatolia și încartiruirea lor la Hirșova, Măcin, Rasova și Silistra cît și înarmarea populației musulmane — această din urmă măsură rezultînd mai cu seamă din starea de spirit locală decît din situația creată în Principate —, au creat o stare de profundă îngrijorare¹⁰⁵.

Pe de altă parte Dobrogea a intrat în incidența activității revoluționarilor exilați, care se desfășura cu febrilitate în emigrație sub semnul luptei pentru formarea statului național, atît din pricina poziției sale cît și a condițiilor favorabile găsite aici. Dintr-un raport al Inspectoratului cordonului de carantină al Dunării adresat Ștabului Oștirii în 1852 rezulta că, în mod repetat, au trecut în Țara Românească „persoane eczilate din

⁹⁹ D. Sandru, *Mocanii din Dobrogea*, p. 35

¹⁰⁰ M. Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, București, 1860, doc. nr. 1412, p. 278 și doc. nr. 1481, p. 295.

¹⁰¹ Arh. Stat. București, fond Comitetul Carantinelor, dosar 477/1836, d. 224.

¹⁰² *Documente privind istoria Dobrogei*, p. 61 — 64.

¹⁰³ „Analele Dobrogei”, III(1922), nr. 1, p. 255.

¹⁰⁴ „Viața Săceleană”, nr. 5 din 1931, p. 32.

¹⁰⁵ *Documente privind istoria Dobrogei*, p. 90 și 151.

acest principat", de la Măcin spre Brăila¹⁰⁶. Și alte informații relevă că fruntași revoluționari români organizau în anumite orașe din dreapta Dunării printre care Siliștra și Hirșova adunări revoluționare și consfătuiri¹⁰⁷; printre aceștia, inginerul hotarnic Gh. Ioranu¹⁰⁸ care se pare că nu întâmplător a însoțit pe Ion Ionescu de la Brad în „excursiunea” sa, din 1850, prin Dobrogea.

Cu acest din urmă prilej revoluționarii români au constatat printre dobrogeni o cunoaștere surprinzător de adincă a evenimentelor petrecute în cursul revoluției române și mai cu seamă un interes profund pentru evoluția în viitor a vieții naționale. La Niculițel Ion Ionescu de la Brad a identificat un exemplar al foii volante tipărită după Proclamația de la Izlaz¹⁰⁹ iar în satul Seimeni, locuit de păstori din Săcele, el a putut primi informațiile cele mai noi despre evenimentele din Transilvania unde conflictul cu habsburgii continua să se adâncească. Pentru gradul de dezvoltare a conștiinței naționale era semnificativ sentimentul de respect care însoțea aici numele lui Avram Iancu, cit și mihnirea cu care a fost primită știrea că Gh. Barițiu nu mai putea scoate „Gazeta de Transilvania”¹¹⁰ purtătoare de cuvânt a idealurilor naționale.

Stirile transmise din Dobrogea i-au trezit un viu interes lui Nicolae Bălcescu făcându-l, alături de alți revoluționari, să-și lege speranțele de posibilitatea creării în această regiune a unei baze de propagandă și acțiune revoluționară în apropierea Principatelor¹¹¹, în condițiile când emigrația silită s-ar fi prelungit. Acest plan nu era lipsit de realism¹¹²; întrucât Dobrogea oferea mediul etnic românesc, activizat prin difuzarea ideilor de circulație națională, posibilități materiale furnizate de o populație suficient de înstărită¹¹³, libertatea relativă de acțiune în raport cu regimul instaurat, mai cu seamă în Muntenia după Balta Liman, cit și, de asemenea, vecinătatea de ambele principate.

Este bine cunoscută comunitatea concepțiilor și poziției lui Nicolae Bălcescu și Ion Ionescu de la Brad față de rezolvarea problemei țărănești în 1848. Victoria forțelor potrivnice înfăptuirii reformei agrare pe o cale burghezo-democratică nu i-a descurajat, iar constatările făcute în Dobrogea ofereau speranța realizării unui experiment social în spiritul convingerilor lor. Scontind pe slăbiciunile regimului proprietății agrare din Dobrogea, cu întinse suprafețe libere și necultivate, ușor de dobândit,

¹⁰⁶ Arh. Stat București, fond Ministerul de Război, Departamentul ostășesc, dosar 313/8852, f. 101.

¹⁰⁷ Constantin N. Velichi, *Bulgarii din Țara Românească și revoluția de la 1848*, în „Studii. Revistă de istorie”. nr. 1/1971, p. 275

¹⁰⁸ Cornelia Bodea, *Lupta pentru unire a revoluționarilor exilați de la 1848*, în „Studii privind unirea Principatelor”, București, 1960, p. 163.

¹⁰⁹ Em. Ștefănescu, *Ion Ionescu de la Brad*, în „Tomis”, nr. 6/1966; A. Vasiliu, *Ion Ionescu de la Brad*, București, Ed. agrosilvică, 1967, p. 57 — 66.

¹¹⁰ Scrisoare de la Kuciuk Seimen, 20 aprilie 1850, în V. Slăvescu, *Corespondența dintre Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica 1846—1874*, București, Edit. Acad. Române, 1943, p. 64.

¹¹¹ Ion Ghica, *Amintiri din timpul pribegiei de la 1848. Noi scrieri către Vasile Alecsandri*, vol. II, București, 1890, p. 245.

¹¹² Ion Bitoleanu, Gh. Dumitrascu, *Dobrogea în corespondența lui Nicolae Bălcescu, din 1850*, în „Studii și cercetări dobrogene”, Constanța, 1971, p. 17.

¹¹³ Mocanii s-au oferit chiar să depună fonduri „în folosul cauzei” (V. Slăvescu, *op. cit.*, p. 53).

cît și pe posibilitățile lui Ion Ghica de a folosi raporturile sale cu autoritățile turcești pentru a le obține în beneficiul populației românești, agronomul român concepea crearea unor comunități economice puternice, a unui învățămînt agricol românesc¹¹⁴, plan în care s-ar încadra și intenția lui Nicolae Bălcescu de a se stabili aici¹¹⁵.

Intențiile exilaților nu se opreau însă la aspectul organizării economice a populației românești. Referindu-se la propunerile ce priveau crearea unei școli de agricultură, Ion Ghica se grăbea să-i comunice lui Nicolae Bălcescu acest gînd capabil „să ne slujească foarte mult în privința naționalității române”¹¹⁶. Cu alt prilej, Ion Ionescu de la Brad scria, de asemenea, prietenilor săi : „Un cuib de români în care să crească ideile Proclamației este un lucru prin care am scoate chiar din avortarea revoluției elementele cele mai curate pentru o *viitoare mișcare* (subl. ns.)”¹¹⁷. Iată, așadar, cheia înțelegerii prospectării atît de asidue a Dobrogei, la doi ani după 1848 : nădejdea de a reînnoa firul rupt al revoluției cu mișcarea revoluționară viitoare, la care lucrau în acel timp, cele mai consecutive personalități burghezo-democratice din Europa.

Proiectele revoluționarilor români de a folosi Dobrogea ca bază de acțiune în Principate nu s-au putut realiza însă pe de-a-ntregul. În anii următori evenimentele lăsau să se întrevadă faptul că o nouă revoluție n-ar mai putea avea loc prea curînd, iar crearea unui stat național se va împlini prin alte mijloace.

Restabilirea autorității de stat a Moldovei asupra părții de sud a teritoriului cuprins între Prut și Nistru, prin tratatul de la Paris din 1856, a lărgit contactul Dobrogei cu Principatele pe toată întinderea sa dunăreană atît sub aspectul relațiilor general umane cît și sub aspect cultural, politic și național.

În contextul prodigioasei activități de propagandă pentru unire desfășurată cu mijloace publicistice, în 1855 revista moldoveană „România Literară” formula următoarea întrebare plină de înțelesuri : „Nevoile românului din Dobrogea, în privirea morală, fiind dar . . . tot aceleași cu ale tuturor celor trăitori în celelalte provincii române, oare nu trebuie să căutăm să le îndestulăm deopotrivă, ca prin îndestularea aceasta să asigurăm cît mai bine viitorul 'nostru național' ?”¹¹⁸. Cu privire la gradul de dezvoltare a conștiinței naționale relevant apare faptul că, încă înainte de 1859, alături de denumirea curentă a Principatelor, în Dobrogea începu să se folosească termenul de „Rumânia”¹¹⁹ sau acela general de „țara noastră”¹²⁰. Un raport al delegatului României la Tulcea și Sulina, C. Stoianovici, datînd din anul 1867, atrage în mod deosebit luarea aminte prin înfățișarea unei stări de spirit fără egal de limpede exprimată. Redînd sentimentele de puternică satisfacție a locuitorilor din Tulcea pentru ajutorul acordat bisericii române din această localitate, delegatul României

¹¹⁴ T. Mateescu, *Projets roumains d'exploitation agricole en Dobroudja au milieu du XIX-e siècle*, în „Revue roumaine d'histoire”, XI (1972), nr. 4, p. 657.

¹¹⁵ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, *Correspondență*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1964, p. 342.

¹¹⁶ Bibl. Acad. R.S.R., Manuscris, fond Ion Ghica, *Correspondență*, Mss. 81.398.

¹¹⁷ V. Slăvescu, *op. cit.*, p. 51.

¹¹⁸ „România Literară” nr. 2, din 8 ianuarie 1855, p. 15.

¹¹⁹ Arh. Stat București, fond Ministerul de Război, Departamentul ostășesc, dosar 359/1852, f. 399.

¹²⁰ *Documente privind istoria Dobrogei*, p. 177.

li descria „ca niște frați și patrioți hierbinți ai patriei noastre și carii au speranțe a se uni cu noi pe viitor (subl. ns)”¹²¹.

Această nădejde a fost alimentată atit de nașterea statului național, cit și de recrudescența stării de nesiguranță a provinciei care, repetindu-se tot mai stăruior în deceniile III—VI, s-a instalat cu rezultate dezastroase pentru viața oamenilor începînd cu anii 1875—1876. În acest context raporturile dintre populația nemusulmană și stăpînirea turcească a îmbrăcat un caracter complex și contradictoriu. Pe măsura defectării resorturilor disciplinei feudalilor turci față de puterea centrală s-au redus și posibilitățile acesteia de a proteja, din rațiuni economice și fiscale, populația productivă din provinciile periferice. În condițiile menținerii deosebirilor fundamentale dintre popoarele creștine și cele islamice și a exaltării ideii de comunitate religioasă musulmană¹²², elementele înstărite ale factorului dominant turcesc sau tătăresc își găseau în afara legii uneori cu metode sîngeroase, mijloace de exploatare și intimidare a creștinilor, dintre care numeroși români, angajați ca păstori sau argați¹²³. Acest fapt a întreținut sentimentul de revoltă împotriva stăpînirii otomane în general, cu care elementele feudale locale spoliatoare se identificau în conștiința populației, mai cu seamă după colonizarea Dobrogei cu tătari și cerchezi, populație prădalnică, în accepțiunea veacurilor trecute, pentru care legea avea un înțeles vag și relativ. Acest sentiment s-a transformat în manifestări de rezistență activă, colective sau individuale, pentru apărarea bunurilor și a vieții oamenilor.

Încă în 1850 Ion Ionescu de la Brad a constatat că, în ciuda interdicțiilor impuse de autoritățile otomane, după dezarmarea românilor în vremea revoluției, locuitorii satelor românești din nordul Dobrogei țineau ascunse arme¹²⁴ în ideea unor împrejurări cînd acestea le-ar fi fost necesare. După ce, informate de trecerea armatelor rusești în Principate în 1853, autoritățile și locuitorii musulmani înarmați au trecut la represalii împotriva creștinilor, se înmulțesc știrile despre ciocnirile cu folosirea armelor dintre proprietarii turci și păstoriile români care se refugiau apoi în Principate¹²⁵. Pe întreaga perioadă a războiului Crimeii, cit și după aceea, dobrogenii au furnizat sistematic autorităților militare și civile românești informații cu privire la mișcarea trupelor, starea fortificațiilor ca și alte informații cu caracter militar¹²⁶.

Răscoalele naționale din Bosnia, Herțegovina și Bulgaria din 1876 au sporit nervozitatea autorităților otomane, pentru care regimul egalității dintre mahomedani și creștini n-a mai reprezentat un factor de reținere în reluarea persecuțiilor și violenței, cu atit mai mult cu cit funcționarii turci dețineau informații nu numai în legătură cu intensa circulație de știri și persoane în ambele sensuri ale Dunării, dar și cu sprijinirea de către România a luptei de eliberare a poporului bulgar.

¹²¹ *Ibidem*, p. 269.

¹²² Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 343—344.

¹²³ T. Mateescu, *Știri noi despre prezența mocanilor din Dobrogea în timpul stăpînirii otomane*, în „Revista Arhivelor” XLVIII (1971), nr. 3, p. 408.

¹²⁴ V. Slăvescu, *op. cit.*, p. 74.

¹²⁵ *Documente privind istoria Dobrogei*, p. 179 și 181.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 191 și 264.

În același an valiul de Ruscium ordona mutesarifului de Tulcea să ia măsuri împotriva pătrunderii prin Dobrogea a ziarelor în limba bulgară tipărite la București¹²⁷ în timp ce delegatul României la Tulcea raporta Ministerului de Externe că trupele turcești cu garnizoana în acest oraș au fost dispersate la Isaccea, Hirșova și Măcin¹²⁸ locuite de o populație creștină covârșitor românească, pentru a preveni evenimente nedorite de autoritățile locale.

În 1877, la izbucnirea războiului, românii din Dobrogea aveau conștiința momentului decisiv și a răscrucii la care se afla pământul lor. Victoriile armatei române în bătăliile purtate în sudul Dunării au fost întimpinate cu mare însuflețire și cu ochii ațintiți spre patrie. În ședința senatului din 26 noiembrie 1877, în discuția asupra proiectului de răspuns la Mesajul tronului se constata că „sint prin Dobrogea subscrieri pentru a se alipi pe lângă România”¹²⁹. Cei care numeau aceste meleaguri „țara noastră de la hotare”, conștienți că ea stătea acolo „din vechime”¹³⁰ au dat, înainte de unirea lor cu patria mamă, o ultimă și elocventă dovadă de atașament față de frământatul pământ dobrogean. În timp ce armatele turcești bombardau propriile lor centre administrative — Tulcea, Constanța, Cernavoda, Sulina¹³¹ iar cele rusești tratau Dobrogea ca un „terra deserta”, săvârșind toate excesele dintr-o țară inamică, populațiile așezate întimplător părăseau în grabă și masiv o regiune de care nu erau legate prin resorturi trainice, capabile să sfideze timpul.

Deși războiul a imprimat Dobrogei un aspect dezolant, majoritatea covârșitoare a populației românești, în frunte cu demnitarii, învățătorii, preoții și fruntașii obștilor au rămas neclintiți nu numai pe pământurile lor, dar și pe pozițiile umanismului românesc. Ei au refuzat să se lase angajați în exacerbarea patimilor declanșate de război și, cu toate că au primit cu simpatie trupele rusești, aliate ale României, s-au opus cu suplețe dar și cu îndrăjire distrugerii Tulcei de către armata turcă în retragere, cât și arderii cartierului musulman din Hirșova, și represaliilor împotriva populației turcești¹³², alături de care au conviețuit, când mai bine, când mai rău, dar într-o modalitate care excludea sentimentul răzbunării și al cruzimii. Astfel, deși starea conflictuală n-a luat înfățișarea unei mișcări insurecționale, în condițiile existenței României, capabilă să realizeze într-o conjunctură favorabilă etapa întregirii naționale spre Marea Neagră, în Dobrogea s-a manifestat sub raport economic, cultural și chiar revoluționar o mișcare românească incontestabilă, care a servit cauzei naționale generale.

Unirea Dobrogei cu România care, după unirea Principatelor în 1859, reprezenta a doua etapă importantă a procesului de constituire a statului național unitar român a fost, astfel, pregătită și înfăptuită prin

¹²⁷ N. Ciachir, *Contribuții la istoria Dobrogei (aprilie 1877—noiembrie 1878)*, p. 165.

¹²⁸ *Documente privind istoria României. (Războiul pentru independență)* Vol. I, partea a II a, doc. 126, p. 129.

¹²⁹ *Dobrogea: Regim juridic, în Dobrogea românească*, lucrare îngrijită de Elsa și G. Dimetriu-Serea, București, Edit. „Acțiunea Românească”, f. a., p. 54.

¹³⁰ *Din călătoriile ieromonahului rus Partenie...*, p. 42.

¹³¹ Bibl. Acad. R.S.R., Manuscrise, Arh. M. Kogălniceanu, Corespondențe, mss 101.298; J. M. Dobrogianu, *Cercetări asupra orașului Constanța și împrejurimilor*, Constanța, 1897, p. 36.

¹³² I. N. Roman, *op. cit.*, p. 36 și „Deșteptarea Dobrogei”, din 7 august 1893.

voința marelui majorității a populației însăși. Deși vremelnică administrație rusească asupra Dobrogei, exercitată din vara anului 1877 până în noiembrie 1878 a tratat cu răceală și a cenzurat manifestările publice solemne pregătite de patrioții români pentru momentul când, pe baza Tratatului de pace de la San Stefano și hotărârile Congresului de la Berlin urma să se instaleze în mod oficial administrația de stat a României, dobrogenii au făcut pregătiri înfrigurate, străbătute de un puternic fior patriotic, asemănătoare acelor manifestări care, peste citeva decenii, au însoțit unirea cu țară a celorlalte provincii istorice românești.

Din prezența „numeroasei poporațiuni” care manifesta „cu mult entuziasm”, din arcurile de triumf, tablourile alegorice cu subiect național, din steagurile tricolore împodobite cu cununii și arborate pretutindeni, cit și din cuvintele de bun venit adresate trupelor române, sosite la Tulcea la 18 noiembrie 1878¹³³ se desprindea conștiința participării la un moment memorabil : revenirea la patrie a unui străvechi pământ românesc, cu rolul său protector de fort înaintat și fațada marină care dădea României o altă pondere în răsăritul Europei.

Astfel istoria Dobrogei, parte a istoriei întregului pământ românesc demonstrează cu putere un adevăr fundamental : acela că „jugul asupririi străine poate frîna sau întirzia pentru un timp evoluția unui popor, dar nu poate împiedica realizarea aspirațiilor sale legitime — cucerirea libertății și unității, asigurarea progresului social — dacă el este hotărît să lupte pînă la capăt cu fermitate și eroism”¹³⁴.

LES ROUMAINS DE DOBROUDJA ET DES MANIFESTATIONS DE LEUR CONSCIENCE NATIONALE AU DÉBUT DE L'ÉPOQUE MODERNE

RÉSUMÉ

À la fin du XV-e siècle, l'Empire Ottoman a occupé tout le territoire situé entre le Danube et la Mer Noire, la Dobroudja qui avait appartenu aux États roumains la Moldavie et la Valachie. Incorporée dans l'empire à la Turquie, en tant que marche de frontière, la Dobroudja est demeurée de par la position géographique, le passé historique, la réalité ethnique et la vie culturelle — spirituelle, une province historique roumaine soumise à la domination étrangère, jusqu'en 1878 lorsque, par suite de la guerre pour l'indépendance, elle s'est unie à la Roumanie.

Pendant la période moderne de l'histoire de la Roumanie, dont le début est marqué par la révolution de 1821 dirigée par le patriote Tudor Vladimirescu, l'on a assuré, sur le plan numérique, économique, culturel et national, non seulement la permanence de l'élément roumain, le plus

¹³³ Arh. M.A.E., vol. 101, dosar 71, D4, 1878, f. 356 ; T. Voicu, V. Cotovu, P. Constantinescu, *op. cit.*, p. 25 — 26 : „Gazeta Transilvaniei”, XLI (1878) din 1/2 și 2 13 noiembrie.

¹³⁴ *Programul Partidului Comunist Român, de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre Comunism*, București, Edit. politică, 1975, p. 30.

important parmi les non-musulmans, mais aussi l'amplification des relations avec les Principautés et la Transylvanie et puis avec la Roumanie, après sa constitution en tant qu'Etat.

A commencer par les témoignages des XIV-e — XV-e siècles et terminant par le nombre considérable de mentions et données fournies par des voyageurs étrangers, hommes politiques, historiens, ethnologues et cartographes, jusqu'au XIX-e siècle, les preuves s'accumulent considérablement pour démontrer la perennité des Roumains de Dobroudja. Leur apport à la création de circonstances historiques à même de renforcer le caractère légitime de l'union de cette province à l'Etat national roumain s'est avéré essentiel non seulement sous l'aspect de leur nombre. Le développement d'une force économique capable de régénérer la productivité d'une région durement éprouvée par les guerres et l'insécurité, l'attachement exceptionnel à la terre natale, en contraste avec la fluctuation d'autres populations qui s'y étaient établies par suite d'événements fortuits, l'élévation d'édifices culturels roumains, la circulation des idées appartenant à la sphère d'intérêt national constituent autant de preuves des relations indestructibles entre les hommes et leur terre ancestrale.

L'union de la Dobroudja avec la Roumanie, événement qui, après l'Union des Principautés, en 1859, représentait la seconde étape importante du processus d'unification nationale, vers l'ancienne région maritime roumaine, a été de la sorte préparée et réalisée par des impératifs de justice historique qui ont partout gouverné la formation des Etats nationaux à l'époque moderne.

LOCUL ȘI ROLUL LUI SPIRU HARET ÎN VIAȚA SOCIAL-POLITICĂ A ROMÂNIEI LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA (125 DE ANI DE LA NAȘTERE)

DE

TRAIAN LUNGU

Anii situați la hotarul dintre secolul al XIX-lea și secolul nostru găseau România în plină și puternică efervescentă economică, socială și politică. Nevoile generate de evoluția țării în direcția capitalistă făceau tot mai mult loc concepțiilor înaintate care se pronunțau pentru dezvoltarea industriei românești, în ciuda opoziției fățișe, pentru motive lesne de înțeles, făcută de ideologii moșierimii conservatoare; orizonturile înnegurate ale vieții politice începeau să se lumineze tot mai mult prin intrarea energetică a proletariatului în arena politică; printr-o impetuoasă simfonie, a cărei repetiție începuse încă din primăvara anului 1888, țărănimea, după un efemer contact cu ideile socialiste, anunța marea ridicare la luptă din primele luni ale eroicului și sîngerosului an 1907.

În acest diversificat tablou al societății românești își desfășoară activitatea Spiru Haret, una din cele mai complexe personalități ale vieții social-politice din perioada în care burghezia continuă să joace încă un rol important în opera de pregătire și de desăvîrșire a statului național român.

Descendent dintr-o familie mic burgheză de numai o generație — tatăl său a ocupat funcții cu caracter judecătoresc (copist, grefier și apoi judecător) iar bunicul răzeș — Spiru Haret a pășit în viața publică ca profesor, iar în cea politică în rîndurile partidului național-liberal, partidul burgheziei românești, pe care-l va sluji timp de aproape un sfert de secol.

Intrarea în viața politică activă avea loc într-un moment puțin favorabil pentru partidul național-liberal: după o guvernare de 12 ani — vlăguit de disensiunile interne care duseseră la desprinderea rîndurilor rosetiste, slăbit prin dispariția a trei mari personalități politice care aduseseră gloria liberalismului român — Ion C. Brătianu, fratele său Dimitrie și marele Mihail Kogălniceanu — partidul național liberal se găsea, în opoziție, în fața unor adversari însetați de dorința de a governa și, mai aproape ca oricînd de mult sperata unitate conservatoare pe care o urmăreau, în intimitatea lor, pînă și cei mai vajnici adversari: șeful recunoscut al junimismului român, Petre P. Carp, și Lascăr Catargiu, reprezentantul autorizat al conservatorismului clasic. Era, deci, de așteptat ca opoziția să fie lungă și mai anevoioasă decît de obicei. Cu toate acestea,

Spiru Haret nu pregetă să intre în viața politică activă, cu dorința, nemărturisită la început însă tot timpul prezentă, de a sluji una din cauzele cele mai acute, omniprezente ale societății românești, cauza țărănească, cu toate implicațiile ei de ordin economic, social-politic și cultural.

Dacă sub raport cultural, slujirea cauzei țărănești avea să fie făcută prin pătrunderea instrucției publice în rîndul maselor țărănești, acțiune în care Spiru Haret, ca ministru al Instrucțiunii publice va avea un loc și un rol din cele mai importante, pentru descendentul de răzeș moldovean se punea, cu toată acuitatea, găsirea unor căi de îmbunătățire cit mai eficiente a situației economice, sociale și politice a stării țărănimii, într-o societate în care confruntarea deschisă dintre moșierime și robii ogoarelor devenea tot mai inevitabilă. În abordarea acestei din urmă probleme, Spiru Haret se găsea într-o dublă dificultate : pe de o parte, lumea satelor din principalele județe agricole ale țării luase contact cu ideile însuflețitoare ale socialismului, ceea ce obliga la găsirea unor căi cit mai atrăgătoare de apropiere a maselor țărănești ; pe de altă parte, avea de făcut față disputei, tot mai deschise, dintre cele două direcții din conducerea partidului național-liberal : direcția pro-moșierească, al cărui lider era Dimitrie A. Sturdza și direcția nouă, condusă de Ionel Brătianu, sprijinit de „oculta” liberală, care se arată tot mai receptivă la o seamă de înnoiri, menite să ducă societatea înainte. Printre ideile înnoitoare pe care cel mai mare dintre frații Brătianu le anunța era și rezolvarea chestiunii țărănești, pe care, firește, o înțelegea realizată în timp, pe calca întortochiată și anevoioasă a reformelor.

Spiru Haret trebuia să se alinieze uneia din cele două poziții. Fără să se lase influențat de lupta surdă la început, deschisă în ultima ei fază, dintre cele două direcții din sinul partidului, Spiru Haret se va situa, prin convingerile și prin întreaga sa activitate, în aripa de stînga național-liberală. Poziție contradictorie dacă avem în vedere faptul că el datora destul de mult lui Dimitrie Sturdza care-l sprijinise în ascensiunea sa politică. Adoptînd o neutralitate totală în lupta pentru conducere desfășurată în rîndurile partidului din care făcea parte, Spiru Haret nu va pregeta să-l critice pe susținătorul său atunci cînd convingerile sale în chestiunea țărănească erau afectate de atitudinea pro-moșierească afișată de cele mai multe ori cu ostentație de șeful partidului național-liberal. Într-o scrisoare adresată în iunie 1906 lui Dimitrie Sturdza, Haret îi atrăgea atenția că în chestiunea agrară partidul național-liberal manifestă destulă inconsecvență, față de care fostul și viitorul ministru al Instrucțiunii publice exprima o puternică notă critică. „El, partidul liberal, trebuie să aibă ochii ațintiți în viitor și să înțeleagă că viitorul aparține păturilor sociale care au încă întreaga lor vlagă și cuățenie sufletească”¹.

Convingerile sale în chestiunea agrară coincideau, într-o largă măsură, cu preocupările partidului pe care-l slujea, de a-și apropia masele micii burghezii, a intelectualității provenite din rîndurile țărănimii și de a submina, în același timp, mișcarea socialistă a cărei influență cunoștea o tot mai mare ascensiune.

Încă din anul 1898, în calitatea sa de ministru al Instrucțiunii publice, Spiru Haret însărcina pe învățătorul gorjan, Gh. Dumitrescu-Bumbești, unul din dascălii sătești cu o mare ascendență asupra colegilor

¹ Spiru Haret, *Opere*, vol. XI, *Scrisori*, p. 13; Edit. Cartea Românească, 1938.

săi, să propage ideea constituirii băncilor populare. „La 1898, scria Dumitrescu-Bumbești mai târziu, Spiru Haret m-a chemat spre a-mi da delegație de a merge în mijlocul învățătorilor, pentru a opri răspîndirea socialismului și pentru a propaga, prin cercurile culturale, noua idee de întovărășire”². Era tocmai perioada în care ideile socialiste găseau un teren deosebit de fertil în lumea satului, cu precădere în județele cu un pronunțat caracter agricol. Trei ani mai târziu, din inițiativa lui Spiru Haret apărea la București revista „Semănătorul” mai întâi sub direcția lui Alexandru Vlahuță și George Coșbuc, iar din 1904 sub cea a lui Nicolae Iorga. Revista se încadra în acțiunea mai amplă pe care o preconiza Spiru Haret, de a ridica, sub raport cultural, masele țărănești în care acesta vedea clasa menită să ducă mai departe idealurile neamului românesc. Din inițiativa sa s-au creat la sate biblioteci, cluburi, cămine culturale, s-au pus bazele unor cooperative, bănci populare etc.

Acțiunea de constituire a băncilor populare, „simbol al cooperăției la noi” cum le numește D. Gusti, operă a lui Spiru Haret, a făcut ca în mai puțin de 5 ani numărul acestora să se apropie de 3000, cu aproximativ 500 000 membri și cu un capital de 787.068.924 lei. În procesul de constituire a instrumentelor necesare pentru arendarea moșiilor, s-au pus bazele, în același interval de timp, la peste 300 de obști, care cultivau circa 210.000 ha. Au fost, de asemenea, puse bazele unui număr de 186 magazine — cooperative de consum, care desfăceau mărfuri în valoare de peste 4 milioane lei, 173 cooperative de exploatare de păduri, grădini etc.³.

Țărănimea a fost clasa socială asupra căreia Spiru Haret a zăbovit cel mai mult și în legătură cu care a formulat propuneri menite să ducă la îmbunătățirea condițiilor ei de viață materială și spirituală. Din acest punct de vedere, el poate fi situat în galeria marilor sprijinitori ai satului, fiind, pe bună dreptate, numit „părinte al țărănimii”. Într-adevăr, nu în puține cazuri, Haret, ca într-o adevărată profesiune de credință, și-a făcut cunoscute gindurile în legătură cu problemele centrale ale satului românesc. „Declar mai întâi că principala mea preocupare... va fi mai cu seamă pentru clasa țărănească. Într-adevăr, această clasă este aceea care a fost mai puțin atinsă de mișcarea noastră de regenerare națională... de binefacerile societății moderne”. Acestei năpăstuite lumi a satului i-a dedicat Spiru Haret lucrarea „Chestia țărănească” apărută în 1905 și reeditată doi ani mai târziu, în care face o amplă analiză a problemei agrare în România și în care dă soluții bazate pe o profundă cunoaștere a relațiilor agrare din țara noastră.

În „Chestia țărănească” Spiru Haret trage un puternic semnal de alarmă împotriva exploatareii arendașești-cămătărești care, după opiniile sale „despuiă pe țărani pînă și de cenușa din vatră”. La aceeași stare a țărănimii se referea în 1905 : „Cînd unei clase întregi de oameni i se taie toate mijloacele de existență, ei ajung la disperare și nu mai știu să aleagă între ceea ce legea permite sau nu permite”. Erau aprecieri făcute pe baza

² Gh. Dumitrescu-Bumbești, *Cooperativa noastră de ieri și de astăzi*, București, 1928, p. 13.

³ *Ale tale dintru ale tale*, p. 123 — 124 (volun omagial închinat, în 1911, împlinirii a 60 de ani de la nașterea lui Spiru Haret).

unei profunde cunoașteri a stării țărănimii, care anticipau ceea ce avea să se întâmple peste mai puțin de doi ani.

Soluțiile preconizate de Haret în lucrarea umintită, pot fi astfel sintetizate :

- luarea pământului în arendă direct de asociațiile țărănești atit din moșiile statului, cit și din cele particulare arendabile ;
- crearea unei diversități de „tovărășii” menite să faciliteze atit vnzarea produselor lor, cit și profesarea, în comun, a unor meserii tradiționale ;
- crearea, în continuare, a unei ample rețele de bănci populare, care să faciliteze țărănimii arendarea pământului necesar ;
- revizuirea sistemului de impozite existente, pe care Haret îl aprecia ca „o nedreptate strigătoare” pentru țărani ;
- asigurarea mutuală contra secetei sau a altor calamități prin crearea caselor țărănești de asigurare.

Soluțiile propuse de Haret în „Chestia țărănească” trebuiau să se împletească, după opinia sa, cu îmbunătățirea stării culturale a țărănimii. Dependența dintre latura materială și cea spirituală revine ca un leit-motiv în toate lucrările și expunerile lui Haret și se reflectă în întreaga legislație școlară elaborată în calitatea sa de ministru al Instrucțiunii publice.

Deși erau izvorite din cele mai curate sentimente față de țărănime, propunerile lui Haret erau departe de a duce la rezolvarea chestiunii agrare ; prin rezultatele lor, acestea au contribuit doar într-o măsură limitată la atenuarea răului care se accentua în lumea satului. Fără să lovească în bazele sistemului agrar din România (printre altele, Haret aprecia că împroprietărirea țărănilor era pe cit de ineficientă pe atit de periculoasă), propunerile haretiene au constituit o experiență interesantă în istoria agriculturii românești ; dispariția arendașilor și cămătarilor, într-un cuvânt a intermediaților de tot felul, ca și limitarea dreptului de proprietate a moșierilor, duceau în mod indirect la dezvoltarea capitalismului la sate. În concepția haretiană, frământările sociale pe primul plan situându-se răscoalele țărănești — erau considerate catastrofe care trebuiau evitate, preîntimpinate, prin aplicarea unor principii ale mecanicii în domeniul vieții sociale : el punea în fața legiuitorului sarcina de a diminua monopolul claselor avute în interesul societății, pentru ridicarea la o viață omenească a părții celei mai numeroase a populației.

Puțin timp după elaborarea lor, concepțiile lui Haret despre transformările ce trebuiau să fie aduse satului românesc aveau să fie confruntate cu trista realitate în care acesta se va găsi în primăvara anului 1907 ; răscoala arăta o dată mai mult că măsurile de îmbunătățire propuse cu cele mai bune gânduri nu erau decit simple paleative, că realitatea satului românesc era mult mai complexă și că măsurile ce se impuneau depășeau cadrul regimului social-politic din țara noastră.

Poziția lui Haret față de chestiunea țărănească, criticile pe care nu a pregetat să le aducă organelor politice de stat ori de cite ori se punea, într-un fel sau altul, problema agrară, ca și participarea unui număr apreciabil de preoți și învățători la răscoală au făcut ca în zilele înfierbîntatei primăveri a anului 1907 și după aceea să se audă tot mai multe glasuri care aduceau acuzații directe de instigare la răscoală celui care avea să redevină,

pentru a treia oară, ministru al Instrucțiunii publice la 13 martie 1907. Astfel, Mihai Cantacuzino, unul din liderii partidului Conservator, condamnd în termeni aspri conținutul broșurii „Chestia țărănească” pe care o caracteriza drept un manifest ațîțător la răscoală, arăta că „aceasta era exaltată de dragostea țăranilor pînă la nesocotirea ordinei publice”⁴. În ședințele parlamentului din 24 și 25 ianuarie 1908, C. Dissescu și T. Maiorescu, ambii în numele partidului conservator, încercau să dovedească faptul că activitatea lui Haret în lumea satelor ar fi stat la baza izbucnirii răscoalei. Un alt lider conservator, Nicolae Filipescu, într-o alocuțiune de o duritate puțin întilnită chiar în parlamentul românesc, atribuia lui Haret rolul de incendiator al satului românesc. „Prin manifestările sale, S. Haret poate avea pe conștiință uciderea a mii de țărani”⁵.

Încercînd să se apere împotriva acuzațiilor ce i se aduceau, Spiru Haret nu reușește să se desprindă de teza, idealistă în fondul ei, care-l obseda de mai mulți ani, potrivit căreia „o mișcare culturală eficientă ar fi putut preveni răscoala”. Un an mai tîrziu susținea, într-o formă mai aleasă, de fapt același lucru : „... vina cea mare a trecutului stă în aceea că a lăsat să se mărească prea mult distanța care separă satul de oraș, așa că glasul unuia nu se mai auzea de la celălalt”. În sfîrșit, răspunzînd acuzației de instigator pe care i-o aducea P. P. Carp, Spiru Haret arată într-o scrisoare deschisă datată din 12 martie 1912 — anul morții sale : „Vă declar că am instigat și înainte de 1907 și după 1907, că instig și astăzi atît pe cît pot și voi instiga atît cît voi mai avea zile. Am instigat și voi instiga pentru scoaterea țăranimii din întunec, neștiință și sărăcie, pentru scoaterea ei de sub robia străinilor și a cămătarilor, a acelor a căror parte o luați dumneavoastră prin încurajarea trusturilor, prin persecutarea băncilor populare și a chestiilor satești. Instig pentru ca masa celor desmoșteniți de soartă, de intriga timpurilor și de o oligarhie fără suflet să se ridice și ei în rîndul oamenilor”⁶. Dincolo de caracterul polemic pe care-l capătă rîndurile scrisorii citate, formulate de un om politic aflat în opoziție, documentul la care ne-am referit înmănușiază parcă întregul crez politic al lui Haret care și-a dedicat o parte din viață pentru binele celor mulți. Este una din cele mai convingătoare pledoarii pentru cauza țărănească a lui Spiru Haret. Întocmai ca și marele său înaintaș întru cauza țărănească, Mihail Kogălniceanu, care în 1891, în cea din urmă apariție publică aducea de pe scaunul de Președinte al Academiei Române un cald omagiu țăranului român⁷, Spiru Haret își încheia cariera politică prin această majestuoasă epistolă dedicată aceleiași cauze, pe care a slujit-o cu toată ființa sa.

Nu doresc să închei acest modest omagiu înainte de a mă opri puțin asupra concepției haretiene cu privire la rolul educativ-patriotic al școlii, în general, și al istoriei, în particular, de a pregăti cetățeni demni de pildele moșilor și strămoșilor lor în apărarea gliei străbune. „Căutați a face pe copii să prețuiască evenimentele mari ale istoriei noastre mai mult decît pe acelea din istoria altor popoare. Să se convingă că strămoșii

⁴ D.A.D., 24 noiembrie 1907.

⁵ *Operele lui Spiru Haret*, vol. I, p. LII.

⁶ *Ibidem*, vol. XI, p. 358 — 359.

⁷ M. Kogălniceanu, *Emanciparea țăranilor*, București, 1891, p. 28.

lor au fost eroi care au luptat și și-au vărsat sîngele ca să conserve țara ce-i adăpostește astăzi; redeşteptați în inima lor aceeași aprinsă iubire de țară pe care ei trebuie s-o aibă ca urmași ai acelor mari eroi...". Deschizînd la 6 iulie 1904, cel de-al 5-lea Congres al cadrelor didactice, Spiru Haret spunea : „Istoria națională este cea mai însemnată dintre toate învățămintele, căci prin ea vom putea înălța sufletul românului... Căutați a vorbi poporului despre istoria noastră plină de atîtea pagini glorioase”⁸. Și ca un desăvîrșit patriot, căruia nu-i lipsea darul de a privi peste decenii cu ochii minții sale, Spiru Haret își imagina România viitoare nu sub figura unui războinic „cu coiful pe cap și cu mîna înarmată, ci sub aceea a geniului păcii și luminii, propagînd limba și cultura românească numai prin farmecul inteligenței și geniului nostru național”.

În operele lui Haret, ca și în considerațiile sale cu privire la stat, se distinge cu claritate ideea independenței și suveranității naționale, a dreptului imprescriptibil al poporului nostru de a hotărî potrivit cu propriile sale interese și năzuințe : „În prima linie, spunea Haret, avem datoria de a ne apăra drepturile noastre de stat liber și stăpîn la el acasă”⁹.

Sînt gînduri pe care mintea clarvăzătoare și inima de patriot a lui Haret le-a plămădit cu peste 6 decenii în urmă, fără însă ca marele patriot român să îndrăznească, măcar, să viseze atunci, că acestea vor deveni, în zilele noastre, principii de bază ale politicii externe ale țării noastre, stăpînă pe propriile ei destine.

Om politic burghez, legat prin mii de fire de pămîntul acestei țări pe care au trăit și s-au jertfit cei mai buni fii ai poporului nostru, patriot și om de știință emerit, Spiru Haret se înscrie în constelația generației care-și leagă numele de opera de consolidare a României moderne, ca o personalitate complexă, demnă de prețuirea pe care societatea noastră socialistă o acordă iluștrilor ei înaintași.

LA PLACE ET LE RÔLE DE SPIRU HARET DANS LA VIE SOCIO-POLITIQUE DE LA ROUMANIE À LA FIN DU XIX-e SIÈCLE ET AU DÉBUT DU XX-e SIÈCLE

RÉSUMÉ

L'étude, présentée sous forme de communication au symposium organisé par l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, l'Académie des Sciences Sociales et Politiques et le Ministère de l'Education et de l'Enseignement lors du 125-e anniversaire de Spiru Haret, aborde l'activité déployée par l'illustre savant roumain, une des plus complexes personnalités de la société roumaine de la période d'importantes mutations sociales, économiques et politiques enregistrées en Roumanie à la croisée des XIX-e et XX-e siècles. Adepte de la nouvelle ligne d'orientation du parti national libéral Spiru Haret se situe parmi les principaux dé-

⁸ Ale tale dintru ale tale, p. 151.

⁹ Operele lui Spiru Haret, vol. VIII, Polemice și Politice, 1905—1907, p. 309.

fenseurs de la cause de la paysannerie, ayant contribué par toute son activité à la préparation et au déroulement de la grande révolte paysanne de 1907.

Ses œuvres aussi bien que ses considérations sur l'Etat révèlent clairement l'idée de l'indépendance et de la souveraineté nationale, du droit imprescriptible du peuple roumain de décider de lui-même, conformément à ses propres intérêts.

Homme politique bourgeois, professant des idées progressistes, patriote et homme de science distingué, Spîru Haret se situe parmi les personnalités marquantes du pays, dont le nom se rattache à l'œuvre de consolidation de la Roumanie moderne.

200 DE ANI DE LA PROCLAMAREA INDEPENDENȚEI STATELOR UNITE ALE AMERICII

ISTORIOGRAFIA S.U.A. DESPRE PRIMA REVOLUȚIE AMERICANĂ

DE

ALEXANDRU VIANU

Revoluția americană, evenimentul central al istoriei poporului american, a fost, totodată, „o mare piatră de hotar în dezvoltarea istorică a capitalismului mondial”¹.

Problemele de bază ale războiului revoluționar din anii 1775—1783 dus de coloniile nord americane împotriva dominației britanice, război care a marcat declararea independenței și constituirea marii republici federative — Statele Unite ale Americii, au ocupat încă de la început, de acum aproape două secole, un loc deosebit în istoriografia americană. S-a scris foarte mult și s-a publicat un volum uriaș de izvoare documentare de tot felul. Și, cu toate acestea, în principalele probleme : cauzele războiului, caracterul său, forțele motrice, locul și rolul forțelor de clasă, poziția și rolul liderilor politici, ideologici, militari, rezultatele războiului ca și însemnătatea lui, în toate, există o mare diversitate de puncte de vedere, adesea direct contradictorii, o mare varietate de concepții istorice, multe din ele total opuse una alteia. De pildă, unii consideră că războiul de independență nici nu a fost o revoluție, alții că era o revoluție, dar o revoluție conservatoare și așa mai departe. Nu există o unitate în ceea ce privește când a început revoluția, când s-a terminat și dacă ea s-a terminat sau încă continuă, cum se susține de către unii².

¹ William Z. Foster, *Schiță a istoriei politice a celor două Americi*, București, 1954, p. 137.

² Richard B. Morris, *Introduction* în „The Development of a Revolutionary Mentality. Papers presented at the first symposium, May 5 and 6, 1972”, Library of Congress, Washington, 1972, p. 4. Aprecierile contradictorii au sporit nelincetat odată cu dezvoltarea capitalismului, cu agravarea luptei de clasă. Se știe că complexul de probleme legate de revoluție este strins legat de istoria colonială a S.U.A. Cercetătorul acestei perioade se ciocnește și el de o vastă literatură, de un noian de publicații de izvoare și de aceeași mare diversitate de puncte de vedere, care se contrazic unele pe altele, de aceeași mare varietate de concepții istorice opuse una alteia. Istoricul Jack P. Greene pe care am avut onoarea a-l cunoaște la București, într-un studiu relativ recent cu privire la istoriografia americană a istoriei coloniale consideră că „în ciuda înfăptuirilor remarcabile în ultimele trei decenii, cunoștințele noastre sînt încă prea fragmentare și caracterul temei este prea complex pentru orice fel de forință de generalizare”... (*The Reinterpretation of Early American History*, editat de R. A. Billington, N. Y. 1968, p. 176). Această concluzie nu prea încurajatoare, acum la aproape două veacuri de cercetări și studii, nu pune oare un mare semn de întrebare varietății de puncte de vedere și de concepții istorice, nu sugerează oare criza metodologică a istoriografiei burgheze? nu reflectă ea oare nu abundența de concepții istorice, ci lipsa unei concepții istorice cu adevărat științifice? nepuțința istoriografiei burgheze în fața istoriei?

Vom încerca să urmărim în linii generale evoluția punctelor de vedere, a tendințelor și curentelor în istoriografia S.U.A. cu privire la istoria primei revoluții americane, știind de la început că nu este posibil de a da o imagine cât de cât completă a acestei teme mari și complexe în limita spațiului ce-l avem.

Prima „generație” de lucrări despre revoluție este opera participanților direcți și a contemporanilor³. Interpretarea evenimentelor a fost firește influențată de lupta dintre patrioți și loialiști și după 1787 dintre federaliști și antifederaliști.

David Ramsay (1749—1815) de profesie medic, participant la războiul de independență, om politic, federalist, a publicat în 1785 „Istoria revoluției în Carolina de Sud” în două volume și în 1789, în două volume „Istoria revoluției americane”.

Deși Ramsay a copiat numeroase pagini de material factic din „The Annual Register” fără a indica vreo sursă⁴, un deosebit interes îl prezintă concepția lui despre cauzele războiului. După Ramsay, tradiția puritană a creat în colonii o stare de spirit împotriva tiraniei și de afirmare a drepturilor coloniștilor la libertate (adică la dreptul de proprietate) la libertatea naturală și la dreptul de opinie personală” („to natural liberty, and the right of private judgement”). Războiul nu a fost pricinuit de nemulțumiri de ordin economic, ci de faptul că la un moment dat „era necesar pentru unitatea imperiului ca anumite legi [ale Parlamentului britanic] să fie extinse asupra întregului. Din punct de vedere al situației locale, a coloniilor, era tot atâta de rezonabil ca legislaturile lor să fie cel puțin în anumite domenii independente”. Conflictul avea la bază un principiu constituțional și războiul putea fi evitat dacă Anglia ar fi adoptat „o linie de mijloc”⁵, și nu una de mână forte.

Cum în același timp a apărut monografia lui William Gordon⁶, fost pastor timp de 14 ani în Massachusetts. Simpatizant al revoluției, el a adunat numeroase documente cu care s-a întors în 1786 în Anglia unde și-a scris istoria sa.

³ Numărul lucrărilor consacrate războiului de independență a crescut relativ rapid în ultimele două decenii ale sec. XVIII și primul pătrar al sec. XIX. Nivelul științific al acestor lucrări oglindea stadiul în care se afla știința istorică în acea vreme. Istoricul Jeremy Belknap (1744—1798) a fondat în 1791 prima societate istorică din S.U.A. — *Massachusetts Historical Society* care, în anul următor, a publicat un prim volum de „culegeri” de materiale istorice. Societăți asemănătoare au luat ființă ulterior în Connecticut, New York și alte state. Un pas însemnat l-a constituit înființarea, conform deciziei din 24 aprilie 1800 a Congresului S.U.A. a unei biblioteci naționale la Washington — *Biblioteca Congresului*, ulterior depozit legal de exemplare din toate lucrările și materialele privitoare la istoria S.U.A. și unde sînt păstrate numeroase colecții speciale ca de pildă arhiva lui Thomas Jefferson. În acele vremuri, editarea de izvoare era mai mult opera unor pasionați și lucrările purtau pecetea subiectivității și a arbitrarului. Jedidah Morse (1761—1826) a publicat în 1797 „The American Gazetteer” culegere de fragmente extrase din articole apărute în periodicele din anii revoluției. Izvorul principal a continuat însă să fie o bucată de vreme culegerea britanică „The Annual Register” (editată din 1758 și care apare și în zilele noastre).

⁴ Zezi Orin G., *Libby Ramsay as a Plagiarist*, în „American Historical Review”, vol. VII, 1901—1902, pp. 697 — 703.

⁵ D. Ramsay, *The History of the American Revolution*, vol. I, Philadelphia, 1789, pp. 54 — 55.

⁶ W. Gordon, *The History of the Rise, Congress and Establishment of the Independence of the United States of America*, vols. I — IV, London, 1778.

Atmosfera din Londra era însă net ostilă Americii și prietenii lui Gordon care i-au citit manuscrisul au considerat că era prea favorabil cauzei americanilor și, deci, în această situație nu va găsi editor. Gordon a tot schimbat, a renunțat la numeroase materiale documentare pe care le-a înlocuit cu lungi extrase din „The Annual Register”. În forma sa finală, lucrarea nu a mai reprezentat vreo valoare ⁷.

Se cuvine să menționăm pentru datele sale autobiografice și istorice opera lui Mercy Otis Warren (1728—1814) ⁸, sora lui James Otis și soția lui James Warren, cunoscuți militanți radicali ai revoluției. Antifederalistă militantă, ea a scris cu pasiune, viu, colorat, exprimându-și cu franchețe părerile despre unii lideri ai loialiștilor ca și ai revoluției, precum și convingerile ei patriotice și democratice.

S-a dezvoltat totodată, încă de pe atunci și o istoriografie americană care a privit războiul și urmările lui de pe poziții contrarii. Istoricii loialiști au condamnat războiul de independență și au deplins consecințele lui.

Fostul viceguvernator al lui Massachusetts, Thomas Hutchinson (1711—1780) care, la început, s-a opus legii zahărului și legii timbrului și apoi, după ce „Fii libertății” i-au devastat casa, a devenit avocatul menținerii autorității și puterii Londrei, a căutat să argumenteze că nu au existat cauze obiective și raționale pentru ridicarea coloniilor împotriva metropolei ⁹. Același punct de vedere îl susține și Jonathan Boucher (1738—1804) ¹⁰, George Chalmers (1742—1825) și alții. G. Chalmers afirmă că dominația Londrei a reprezentat un fel de „veac de aur” pentru colonii și că nu a existat nici în ceea ce privește legile și nici în ceea ce privește istoria vreo bază pentru pretențiile coloniilor ¹¹.

Cu tratatul de pace de la Gand din decembrie 1814 dintre S.U.A. și Marea Britanie, s-a deschis un nou mare capitol în istoria Statelor Unite. Rupându-se de conflictele europene, avînd mîinile libere, ele vor urma o „cale americană” împingînd expansiunea spre sud, pînă la Rio Grande, spre vest și spre nord-vest pînă la Pacific. Expansiunea, însoțită de dezvoltarea impetuoasă a economiei, ambele procese influențîndu-se reciproc a dat un nou curs vieții social politice, conducînd la noi interese, noi cauze de fricțiuni, noi conflicte. S-au agravat contradicțiile dintre burghezia industrială și plantatorii sclavagiști, ciocnirile dintre fermieri și partizanii sclaviei cu prilejul stabilirii primilor în pămînturile libere din vest, acțiunile muncitorilor împotriva exploatării patronale, alungarea violentă a indienilor de pe pămînturile lor, lupta negrilor pentru eliberarea lor din lanțurile sclaviei și împotriva discriminării rasiale.

Conflictul dintre Nord și Sud se reliefa tot mai pregnant, învrăjbind spiritele și înăsprînd la maximum luptele social-politice. Dreptul de vot a fost mult lărgit, censul de avere anulat și, în jurul celor două partide,

⁷ Vezi: David D. Van Tassel *Recording America's Past: An Interpretation of the Development of Historical Studies in America: 1607—1884*, Chicago, 1960, pp. 31 — 46.

⁸ M. O. Warren, *History of the Rise, Congress and Termination of the American Revolution, interspersed with Biographical, Political and Moral Observations*, vols. I — III, Boston, 1805.

⁹ T. Hutchinson, *History of the Colony of Massachusetts-Boy* vols. I — IV, London (vol. I, a apărut în 1764, iar vol. III în 1828).

¹⁰ I. Boucher, *A View of the Causes and Consequences of the American Revolution*, London, 1797.

¹¹ G. Chalmers, *Introduction to the History of the Revolt of the American Colonies*, London, 1782.

devenite tradiționale, republican și democrat, s-a ridicat o pletoară de oameni politici de profesie, proveniți din clasa mijlocie în permanentă creștere.

Istoriografia, precum și celelalte laturi ale vieții spirituale, a fost influențată de mutațiile ce aveau loc în societatea americană, de constituirea și divizarea forțelor de clasă, de complexitatea situației politice.

Deși încă nu se precizaseră criteriile științifice în domeniul publicării de izvoare, editarea lor a cunoscut un adevărat salt¹².

Cel care a deschis o nouă etapă în istoriografia americană a fost George Bancroft (1800—1891). Absolvent al colegiului Harvard (1817) el și-a continuat studiile la Berlin și Göttingen. Reîntors în patrie a intrat în viața politică și a ocupat importante demnități: Secretar de Stat al Flotei în administrația președintelui Polk, ambasador în Anglia (1846—1849) și în Germania (1867—1874). George Bancroft este considerat fondatorul școlii romantice, așa numitei „școli timpurii”. Opera care i-a adus faima „Istoria Statelor Unite de la descoperirea continentului american”¹³, în zece volume, a cunoscut în timpul vieții sale 26 de ediții.

Romantismul, în istoriografia americană, nu a mers pe linia criticii realității prezente de pe pozițiile idealizării trecutului. Proslăvind trecutul, adică perioada colonială, s-a căutat să se sublinieze totodată că istoria poporului american cunoaște o cale proprie „deosebită”, „excepțională” ce ar putea servi ca „model” pentru restul lumii. Aceste teze naționaliste străbat ca un fir vizibil întreaga lucrare.

Primele patru volume sînt consacrate istoriei coloniale pînă la terminarea Războiului de șapte ani. Principala atenție Bancroft o acordă revoluției americane. Și el o privește, pentru prima oară în istoriografie, ca o etapă a istoriei naționale și nu a unor state din Sud sau din Nord. În ciuda eforturilor depuse de a pune în valoare o vastă documentație (și din arhivele europene) și a afirmației sale că scrie istoria cu „libertatea unui cuget imparțial”, Bancroft a parafrizat abundant, cu dezinvoltură izvoarele, preluîndu-le adesea necritic¹⁴ și nu și-a ascuns preferințele și simpatia pentru Noua Anglie.

În concepția istorică a lui Bancroft, vădit influențată de teoria filozofiei istoriei a lui Hegel, istoria americană este dezvoltarea progresivă

¹² Hezekiah Niles (1777—1839) a publicat *Principles and Acts of the Revolution in America* (1822); Jonathan Elliot (1784—1846) a editat în 5 volume *The Debates in the Several States Conventions on the Adoption on the Federal Constitutions* (1836—1845). Au fost cercetate arhive din Anglia, Franța, Olanda, și Jared Sparks (1789—1866), profesor de istorie veche și modernă la Colegiul american, la Harvard, a editat *The Diplomatic Correspondence of the American Revolution*, vols. I—XII (1829—1930); *The Life of Gouverneur Morris*, vols. I—III (1832) *The Life and Writings of George Washington*, vols. I—XII (1833—1839); *The Works of Benjamin Franklin*, vol. I—X (1836—1840); *The Correspondence of the American Revolution* (vol. I—IV (1853). Peter Force (1790—1868) a editat cu autorizația Congresului S.U.A. *American Archives*, documentele Congresului Continental 1774—1776 în 9 volume (1837—1853). Unele societăți istorice (între 1830—1850 s-au înființat încă 35 societăți istorice) au inițiat deasemenea editarea de documente iar revista „The North American Review”, înființată în 1815, a pledat pentru punerea în valoare a materialelor istorice.

¹³ George Bancroft, *History of the United States from the Discovery of the American Continent*, vol. I—X, Boston, 1834—1874.

¹⁴ Vezi și N. H. Dawes and F. T. Nichols, *Revaluating Bancroft* în „New England Quarterly” nr. VI, 1933, pp. 279—293.

a ideii fundamentale de la începuturile Americii — ideea de „libertate”. „Spiritul coloniilor de la începutul începuturilor cerea libertate”; „Cei mai buni britanici au emigrat în căutarea libertății”¹⁵. Concepînd istoria americană ca o manifestare a înțelepciunii divinității, Bancroft releva drumul ei deosebit, excepțional „datorită însușirilor locuitorilor coloniilor”. „Ei erau mai sinceri religioși, mai bine educați, cu cugete mai senine, și cu moravuri mai pure decît din oricare republică de odinioară”¹⁶. Revoluția americană, după Bancroft, a constituit una din măsurile luate de divinitate pentru îmbunătățirea societății în mersul ei înainte spre „epoca de aur” a umanității. Ca și Mercy Otis Warren, Bancroft a văzut revoluția ca o luptă dintre forțele „binelui” și ale „răului” și a susținut justiția, inevitabilitatea și revoluționarismul războiului pentru independență. După el, revoluția era o manifestare firească și logică a spiritului american, dat fiind faptul că „Tirania și nedreptatea au populat America cu oameni crescuți în suferință și restrîște”. „Revoluția americană... a crescut firese și inevitabil din lanțul evenimentelor trecutului datorită bazei generatoare de credință vie”¹⁷. Patrioții întru chipau forțele binelui, „providența cerea de la ei jertfirea de sine”. Forțele răului erau reprezentate de George al III-lea, un tiran neîndurător, minat de „ură față de reformă și de o aversiune față de filozofia libertății și a puterii populare”. Bancroft acordă un rol central regelui în declanșarea revoluției americane. El ignoră, de regulă, factorii economici, sociali. În concepția lui Bancroft americanii erau un popor care „nu cunoștea diferențe de origine, opinii, privilegii de clase, religii dominante, puterea politică a proprietății”¹⁸.

Și acest popor s-a ridicat la revoluție (astfel numește el de-a lungul întregii sale opere războiul de independență), pentru a apăra principiul libertății împotriva tiraniei. Istoria revoluției este redată numai sub aspectele ei politice, militare, diplomatice, religioase. Negarea naturii de clasă a revoluției și refuzul de a releva pozițiile elementelor eterogene ce alcătuiau coaliția patrioților, l-a condus pe Bancroft atît la simplificarea procesului complex al locului ocupat de diferitele forțe de clasă și sociale în anii revoluției, cît și la imaginea eronată a lipsei de contradicție în rîndurile revoluționarilor.

Vorbînd despre rezultatele revoluției, Bancroft enumeră: „proclamația egalității tuturor oamenilor”, „îngrădirea și condamnarea negoului cu sclavi”, „separarea religiei de instituțiile statale”, „libertatea cuvîntului, presei”, „posibilitatea dezvoltării industriei”. Bancroft consideră că triumful revoluției a însemnat victoria „principiilor păcii veșnice și a frăției generale”, instituirea „democrației plebeice” în locul unui „imperiu arogant”, constituirea unei cîrmuri „care se identifică cu interesele poporului și care se bazează exclusiv pe devotamentul acestuia”. Astfel, pentru prima oară s-a înfăptuit în lume — ca urmare a victoriei revo-

¹⁵ G. Bancroft, *op. cit.*, vol. I, p. VI.

¹⁶ G. Bancroft, *op. cit.*, vol. VI, p. 474.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ G. Bancroft, *The History of the Formation on the Constitution of the United States*, vol. II, N. Y., 1882, p. 324.

luției — idealul libertății, al „egalității drepturilor omului”, fericirea și bunăstarea tuturor.

În întreaga lucrare respiră cu putere accente naționaliste, spiritul optimist al burgheziei americane în ascensiune, forța crescândă a tinerei republici, tendința de a situa S.U.A. în fruntea progresului mondial.

Istoricii romantici, Bancroft și discipolii săi, au dominat în istoriografia americană pînă pe la ultimul pătrar al veacului al XIX-lea.

Prima critică de amploare împotriva „școlii timpurii” a romanticilor, a apărut chiar în anii înfloririi acestei școli.

Richard Hildreth (1807—1865) absolvent al Colegiului Harvard (1826), ziarist, jurist și istoric, s-a făcut cunoscut prin o serie de studii pe teme economice și sociale dar, mai ales, prin nuvela antisclavagistă „The Slave : or Memoirs of Achy Moore” (1836). Numele lui a rămas totuși legat de lucrarea sa fundamentală consacrată istoriei Statelor Unite ¹⁹.

Hildreth respinge interpretarea lui Bancroft cu privire la istoria colonială a S.U.A. ca o manifestare a divinității. El își propune să spargă „balonul de spumă al veacului de aur colonial cu însușirile sale de basm și puritate” și privește critic intoleranța religioasă a primelor valuri de puritani. Hildreth condamnă cu tărie existența sclaviei — instituția specifică a S.U.A. Subliniind însemnătatea revoluției, el considera, totodată, necesar de a supune evenimentele unei analize mai obiective. Astfel, el respinge teza unității din interiorul revoluției, relevînd serioasele divergențe apărute cu privire la proclamarea independenței coloniilor. Hildreth își propune să redea „istoria financiară, economică și politică a coloniilor și a revoluției” și, pentru aceasta, „să încerce să urmărească, [în evoluția lor] instituțiile noastre religioase, sociale și politice”. El acordă însă un spațiu precumpănit istoriei politice, mărghinindu-se la scurte referințe cu privire la factorii social-economici. Descriind pe larg eroismul ostașilor, rolul însemnat pe care l-au avut „oamenii liberi”, plini de caracter și energie care s-au luptat cu bărbăție „pentru fermele și căminele lor”, Hildreth remarcă și slăbiciunile: „strategie greșită”, „vădită lașitate pe cîmpul de luptă”, „dezordine”, „dușmănie”, „suspiciune”. El încearcă să sfărîme mitul creat în jurul liderilor revoluției. „Este necesar pentru părinții noștri, și pentru noi înșine, pentru adevăr și filozofie de a prezenta pe tărîmul istoriei pe creatorii națiunii noastre nu acoperiți de bujori patriotici și nu învăluți de apologii și justificări viclene, ci... adesea aspri, brutali, mărghiniți, superstițioși și greșind, dar întotdeauna serioși, corecți, sinceri și plini de bărbăție”. Pentru prima oară în istoriografia americană, Hildreth a subliniat influența negativă a sclaviei pentru mersul revoluției, arătînd că menținerea ei contrazicea unul din principiile fundamentale ale Declarației de Independență. Potrivnicii lui Hildreth l-au acuzat de faptul că nu a adus noi materiale documentare, că a utilizat neștiințific izvoarele, că nu avea „o tratare filozofică” și au reușit să împiedice numirea sa ca profesor la colegiul Harvard. Poziția critică a lui Hildreth față de retorica excesivă a lui Bancroft a învins însă pînă la urmă și opera sa a cîștigat mereu noi aderenți.

¹⁹ R. Hildreth, *The History of the United States*, vols 1 — 6, N. Y., 1849—1852. (Lucrarea cuprinde perioada 1492—1821. Revoluției îi este consacrat volumul III).

Generația de după terminarea războiului civil a fost martora unor prefaceri rapide și profunde cum nu cunoscuse nici o altă generație anterioară. Nimicirea sclaviei și acordarea de loturi gratuite din pământurile obștești au deschis calea pentru dezvoltarea accelerată a capitalismului în întreaga țară, pentru popularea și punerea în valoare a peste jumătate din teritoriul continental al Statelor Unite, formarea monopolurilor și a capitalului financiar, alăturarea țării la lupta dintre marile puteri europene pentru reîmpărțirea lumii și crearea unui imperiu american. Datorită exploziei demografice, resurselor lor imense, marilor capitaluri acumulate, aplicarea progreselor realizate în știință și tehnică precum și faptului că nu au întreținut forțe armate însemnate, Statele Unite ale Americii au ajuns să ocupe la sfârșitul secolului XIX primul loc în lume din punct de vedere economic (în anii 1896—1900 dădeau 31,1 % din producția industrială a lumii).

În istoriografia americană au apărut noi tendințe; orizontul asupra istoriei s-a lărgit, evenimentele au fost cercetate pe mai multe planuri, s-a acordat mai multă atenție factorilor sociali și economici. În universități s-au înființat catedre de istorie americană, prima fiind la Universitatea Cornell (1881). Au apărut noi societăți de istorie; în 1884 când a fost fondată American Historical Association, erau deja peste două sute de societăți bine încheiate, unele din ele specializate în domeniul anumitor discipline ca genealogia, știința, religia, etc. A continuat publicarea materialelor de arhivă, iar câmpul cercetărilor s-a lărgit acordându-se îndeosebi atenție problemelor istoriei coloniale. De-abia în această perioadă se poate vorbi de o reală, autentică profesionalizare a științei istorice.

În același timp, odată cu declanșarea primului război imperialist — americano-spaniol în 1898, cu intrarea imperialismului american pe arena mondială s-au intensificat în lucrările de istorie și teoriile conservatoare, antidemocratice, ideile rasiste și șoviniste.

Din punct de vedere al metodologiei, istoriografia americană ar putea fi împărțită în două tendințe net distincte: prima, istoricii trebuie să se rezume la a aduna cât mai multe fapte bine documentate. De aici, fetișismul izvorului, a documentului, ridicarea lui la rangul de valoare absolută. Nu era nevoie, era considerată chiar vătămătoare reflexiunea teoretică, filozofică a istoricului căci ea ar introduce în știința pozitivă elemente de speculație, de arbitrar.

A doua, istoricii trebuie să privească dezvoltarea societății ca o continuare a dezvoltării naturii; de aici, încercarea de a explica — pe baza unui cât mai mare număr de fapte bine documentate — dezvoltarea socială și raporturile dintre oameni prin extinderea mecanică asupra vieții sociale a legilor naturii.

Perioada colonială și istoria revoluției au căpătat noi interpretări. Așa numita „școală teutonă” se fundamenta pe ideea larg răspândită în universitățile din Germania cu privire la originea teutonică a instituțiilor engleze. Odată cu deplasarea lor de pe malurile Rinului în insulele britanice triburile anglo-saxone au adus cu ele și ideea de „libertate” concretizată și în instituțiile respective. Colonizând America de Nord, britanicii au transferat în Lumea Nouă aceste idei ale vechilor triburi germanice, care

și-au găsit încununarea în proclamarea independenței și în Constituția S.U.A.²⁰.

Astfel, Henry Cabot Lodge (1850—1924) arăta că puritanii „au reprodus în Lumea Nouă... în toate trăsăturile sale esențiale regimul obștei, care fusese transferat de anglosaxoni din pădurile Germaniei în Anglia în urmă cu mai bine de un mileniu”²¹. Ignorând diferențele de orânduiri social-economice, adepții școlii teutonice — folosind o metodologie proprie, a „politicii comparate” deoarece „numai prin legi și instituții politice forțele sociale devin în sens larg operative” căutau să dovedească identitatea dintre obștea vechilor germani cu instituțiile politice americane. Herbert Baxter Adams (1850—1901) a consacrat câteva studii, considerate drept fundamentale de către adepții școlii teutonice în care argumenta identitatea dintre comunitățile puritane din coloniile Noii Anglii cu obștiile germanice²². J. Fiske (1842—1901) considera că revoluția americană era încheierea „războiului civil” din Anglia început cu „revoluția glorioasă” din 1688²³. El a căutat să argumenteze totodată teoria originii „cavalerești” a clasei conducătoare din Virginia după care marii plantatori erau urmașii nobilimii emigrate din Anglia în anii 1640—1660, fapt care ar fi avut o uriașă însemnătate pentru desfășurarea ulterioară a istoriei americane²⁴.

Fiske susținea că ideile „democratice” de libertate și de auto-administrare locală sînt de origină „ariană” și au fost aduse de coloniști din Anglia în timp ce ideile „tiranice” ar fi de origină olandeză și aduse de coloniști din alte țări. Această schemă rasistă servea ca bază ideii

²⁰ În anul 1900 unul din cele mai izbitoare fenomene sociale — arată Esmond Wright — era extinderea căsătoriilor dintre fiicele și fii milionarilor americani cu membri ai aristocrației britanice ruinate. Joseph Chamberlain și Theodore Roosevelt erau preocupați de încheierea unui acord anglo-american-german; anglo-americanii au adoptat o politică comună față de China și au ajuns la o înțelegere cu privire la puterea lor navală. Aceste probleme comune diplomatice precum și interese comune sociale și politice au făcut ca vechea istorie naționalistă să nu mai fie la modă, să nu mai reziste (Esmond Wright, *Historians and the Revolution in Causes and Consequences of the American Revolution* ed. by E. Wright, Chicago, 1966, p. 25 — 26).

²¹ H. C. Lodge, *A Short History of the English Colonies in America*, N. Y., 1900, p. 414. H. C. Lodge, istoric, profesor la Harvard în anii 1876—1879, a fost cunoscut și ca unul din cei mai naționaliști politicieni americani. Fiind președintele Comitetului Senatului pentru Afacerile Externe, el a condus campania izolaționistă împotriva Tratatului de la Versailles și a Societății Națiunilor. A scris biografiile lui Alexander Hamilton (1882), Daniel Webster (1883), George Washington (2 vol. 1888—1889) și cîteva monografii istorice.

²² H. B. Adams, *The German Origin of New England Towns*, în „John Hopkins Studies in Historical and Political Science”, 1 Serie 1883, No 2; idem, *Norman Constables in America*, ibid, no. 8. H. B. Adams, doctor în istorie de la Heidelberg (1876) a fost profesor la Universitatea John Hopkins. El a fondat revista *John Hopkins Studies in Historical and Political Science* (1882) și s-a bucurat de o reală autoritate și influență asupra istoricilor din vremea sa. H. B. Adams la Universitatea John Hopkins, John William Burgess (1844—1931) la Columbia, William Graham Sumner (1840—1910) la Yale și alții au răsplîdit o serie de teorii-sinteză dintre școala teutonică și darvinism.

²³ John Fiske, *The Beginnings of New England*, Boston, 1902, p. 347. J. Fiske a fost, unul dintre cei mai zeloși propagandiști ai teoriei social darviniste. Numai între 1880—1902 a publicat 21 de monografii pe teme istorice și alte lucrări în domeniul filozofiei.

²⁴ Inconsistența acestor teorii a fost dovedită încă pe vremea lui J. Fiske; vezi: Ph. Bruce *Economic History of Virginia in the Seventeenth Century*, N. Y.-London, 1895. Dealtfel, lucrările lui Fiske sînt superficiale, folosirea izvoarelor de bază arbitrară mergînd pînă la falsificarea faptelor și datelor.

„superiorității rasei anglo-saxone”, teoriei „destinului vădit” (Manifest Destiny) după care S.U.A., unde ideea de „libertate” triumfase, aveau o „misiune civilizatoare” de împlinit în întreaga lume. În cele două volume consacrate revoluției americane, Fiske se ocupă îndeosebi de problemele militare, ignorând pe cele economice și politice.

J. Fiske, Theodore Roosevelt²⁵ și alții „apostoli ai expansiunii” au căutat să argumenteze cu „teorii” istorice că „destinul” Statelor Unite nu trebuie să fie stăvilit de apele Oceanului, că este necesară crearea unui imperiu american ale cărui fruntarii nici n-au fost definite.

Moses Coit Tyler (1835—1900) profesor de istorie americană la Universitatea Cornell, Charles Kendall Adams (1835—1902) profesor de istorie la Universitatea Michigan și alții au arătat că sensul revoluției americane poate fi înțeles numai prin studierea ideilor ei „revoluția a fost provocată de idei și s-a bazat pe idei”. După acești istorici, revoluția era opera unei elite intelectuale care au inițiat-o fără a avea rațiuni serioase. Majoritatea americanilor a fost împotriva declarării independenței și argumentația loialistă era corectă²⁶. Problemele economice, politice, sociale sînt ignorate.

Criza metodologiei istoriografiei burghize americane se manifesta prin accentuarea tendințelor conservatoare. „Înaintarea lentă, ritmică și moderată nu revoluția și nici stagnarea, credința în ordinea existentă în principiile fundamentale, în progresul reglementat, susțin baza necesară bunăstării naționale”²⁷ și, totodată, prin afirmarea concepțiilor prezen-teiste, a negării istoriei obiective și a cunoașterii ei, a unei atitudini prag-matice față de istorie, a utilizării ei pentru necesitățile prezentului. James Harvey Robinson (1863—1936) profesor de istorie europeană la Uni-versitatea Columbia cerea istoricilor să „utilizeze” astfel datele „trecu-tului”, ca ele să contribuie la înlăturarea „greutăților din viața noastră de astăzi”²⁸.

În istoriografia americană cu privire la războiul de independență s-au afirmat în aceea perioadă două orientări principale : „Școala imper-ială” și „școala economistă”.

Apariția școlii imperiale a fost legată de aplicarea metodelor de cercetare și de analiză critică a documentelor ale curentului pozitivist în istorie, de influența istoriografiei britanice.

Herbert Levi Osgood (1855—1918), fost profesor la Columbia, afirma că istoria Americii coloniale era o continuare firească a istoriei

²⁵ Theodore Roosevelt (1859—1919) al 26-lea președinte al Statelor Unite, s-a ocupat și cu istoria, cele mai importante din lucrările sale fiind : *The Winning of the West*, vols. 1 — 4, N. Y., 1889—1896 și *Gouverneur Morris*, Boston 1888. După Th. Roosevelt, în războiul de independență „britanicii s-au luptat contra, iar americanii pentru cauza predestinată de destinul rasei”. Războiul a fost cauzat de o politică cronată, de miopia regelui și miniștrilor tory, iar din punctul de vedere al coloniilor, războiul a fost o „tristă neînțelegere”. După el, Thomas Paine era „un agent ticălos, mărginit”.

²⁶ M. C. Tyler, *The Party of Loyalists in the American Revolution* în „American Historical Review”, October, 1895; Vezi și *The American Revolution, Two Centuries of Interpretation*, Ed. by E. S. Morgan, Englewood Cliffs, 1965, p. 75 — 95.

²⁷ A. T. Mahan, *Subordination in Historical Treatment*, în „Annual Report of American Historical Association”, 1902, p. 52.

²⁸ J. H. Robinson, *The New History; Essays Illustrating the Modern Historical Outlook*, N. Y. 1912, p. 23 — 24.

Europei” iar despre revoluția americană că „întreaga luptă a fost un episod în dezvoltarea sistemului colonial britanic”²⁹.

Osgood în contradicție cu Bancroft, nega că ar exista vreo dovadă că Parlamentul intenționa să încalce drepturile constituționale ale coloniștilor, „nu exista ceva care ar putea fi numit tiranic sau neconstituțional în planurile lui Grenville, Townshend sau lordul North”³⁰. Printre discipolii lui Osgood s-a remarcat George Louis Beer (1872—1920), istoric și om de stat. Beer s-a preocupat îndeosebi de latura economică a istoriei imperiului britanic. El a justificat politica economică a Londrei față de coloniile nord americane privind-o drept o consecință firească a sistemului mercantilist ce era dominant în acele vremuri și afirmând că această politică a adus beneficii ambelor părți³¹. Într-o altă lucrare ulterioară, Beer a căutat să argumenteze „coloniile s-au îndreptat spre independență nu din cauză că ele căutau o libertate ce le era negată de un tiran, ci din cauză că imperiul nu le mai aducea beneficii economice vădite”³². Această teză va conduce la concluzia limpede formulată de istoricii aparținând curentelor reacționare din istoriografia americană : cauza revoluției americane nu rezida în lipsa de libertate a coloniilor, ci în existența ei.

După primul război mondial istoricii aparținând școlii imperiale au lărgit aria cercetărilor cu privire la diferite aspecte ale revoluției americane. În această perioadă s-au făcut cunoscute și lucrări fundamentale — Charles McLean Andrews (1863—1943) și elevii săi Lawrence H. Gipson și Leonard W. Labaree.

Ca și Osgood și Beer, Andrews a studiat în primul rînd istoria colonială și nu a revoluției americane. După el istoria colonială „nu a fost numai a americană ci anglo-americană”, deci ea trebuie privită de la Londra, ca și din Indiile de Vest și nu numai de la New York sau Philadelphia. „Revoluția noastră — scrie el — a fost o problemă colonială și nu americană”³³, deci, ea trebuie privită ca un episod al dezvoltării sistemului colonial britanic, ea fiind inteligibilă și explicabilă numai în contextul politicii imperiale trasate la Londra pentru toate coloniile din emisfera vestică. Cauza fundamentală a revoluției rezida în însăși structura imperiului. Ca urmare a unui proces istoric îndelungat pe două linii care, pornite din același punct, se distanțaseră una de alta și s-au format două societăți diferite : „sistemul osificat al metropolei” și „organismul dinamic în mișcare” al coloniilor. La un moment dat, în deceniul al 7-lea al sec. XVIII a devenit evident conflictul dintre administrația britanică „care ajunsese la o stare de imobilitate”, cu toate strădaniile ei de a întări dependența colonială, și „dinamismul” coloniilor în eforturile lor de a obține dreptul de a se cîrmui singure. „Revoluția americană — scrie Andrews — a fost o mișcare politică și constituțională, și numai în al

²⁹ H. L. Osgood, *The American Revolution*, în „Political Science Quarterly” XIII, 1898.

³⁰ H. L. Osgood a conjugat cu măiestrie dezvoltarea Americii cu istoria Angliei și a imperiului. El s-a făcut remarcat prin scrupulozitatea cercetărilor sale, prin materialul imens, cu precădere documente oficiale inedite studiate, pentru prima oară, de el. Principalele sale lucrări sînt : *The American Colonies in the Seventeenth Century* vols. 1 — 3 (1904—1907) și *The American Colonies in the Eighteenth Century*, vols 1 — 4, (publicate postum, în 1924).

³¹ G. L. Beer, *The Commercial Policy of England toward the American Colonies*, N. Y. 1893.

³² G. L. Beer, *British Colonial Policy*, N.Y., 1907.

³³ Ch. M. Andrews, *The Colonial Background of the American Revolution*, New Haven, 1924, p. IX.

doilea rînd — financiară, comercială sau socială. Esența problemei fundamentale era independența politică a coloniilor și, în ultima analiză, conflictul a avut loc între parlamentul britanic și adunările coloniale”³⁴.

Andrews a ignorat contradicțiile și lupta de clasă din colonii precum și ciocnirile de interese de clasă din însuși lagărul revoluției. Deși a subliniat că revoluția a constituit un eveniment de uriașă însemnătate în istoria mondială”, el, obiectiv, a diminuat caracterul revoluționar al războiului de independență, golindu-l de conținutul democratic al proceselor istorice ce l-au precedat și apoi l-au însoțit. În lucrările consacrate perioadei coloniale, Andrews aduce numeroase date și fapte cu privire la acțiunile maselor, dar evită și să releve conținutul lor democratic și să le raporteze la premisele revoluției americane. Concluziile lui Andrews, considerat figura dominantă a „școlii imperiale” în problemele cardinale ale revoluției și ale premiselor ei, sînt pătrunse de conservatorism și reflectă criza metodologică a acestei școli.

Lawrence H. Gipson a dat una din cele mai detaliate descrieri a tuturor coloniilor britanice într-o viziune imperială³⁵.

El a expus succint cauzele revoluției americane într-un studiu „Revoluția americană ca o consecință a Marelui Război pentru Imperiu, 1754—1763”³⁶.

Pentru Gipson, războiul dintre Anglia și Franța pe care el îl denumește Marele Război, a avut o însemnătate vitală deoarece se disputa soarta întregii Americi de Nord „ce fel de civilizație — ce trăsături complexe culturale, ce instituții politice — aveau să răsară în marele bazin al lui Mississippi și în văile râurilor afluențe, civilizație ce ar fi putut fi, desigur, hărăzită să se răspindească pe țărmul Pacificului, și pînă la urmă, să domine continentul Nord American”³⁷.

Țelurile Marii Britanii „nu erau de ordin comercial ci strategic și aveau în primul rînd în vedere securitatea generală și bunăstarea vechilor colonii americane”³⁸. Dealtfel, guvernul britanic s-a decis să acționeze determinați de apelurile repetate de ajutor ale coloniilor. Aceste apeluri nu au împiedicat — spune Gipson — că „chiar înainte de a se fi terminat Marele Război pentru Imperiu, în colonii erau unii care au început să privească Marea Britanie drept inamicul real mai curînd decît Franța”³⁹.

Gipson consideră pe deplin îndreptățite măsurile luate de guvernul britanic pentru stricta respectare a Actelor de Comerț și Navigație și pentru impunerea coloniilor, deoarece contribuabilul din colonii era într-o

³⁴ Ch. M. Andrews, *The American Revolution: an Interpretation* (publicat în 1926) și republicat în culegerea „Causes and Consequences of the American Revolution”, ed. by Esmond Wright, Chicago, 1966, p. 85.

³⁵ L. H. Gipson, *The British Empire before the American Revolution*, vols. 1 — 12. Caldwell-New York, 1936—1965. O privire generală de ansamblu asupra crizei din anii 1763—1775 este dată de el în lucrarea *The Coming of the Revolution 1763—1765*, N. Y. 1954.

³⁶ Lawrence Henry Gipson, *The American Revolution as an Aftermath of the Great War for the Empire, 1754—1763*. Publicat pentru prima oară în „Political Science Quarterly” LXV (1950) el a fost republicat cu mici modificări ale autorului în culegerea „Causes and Consequences...” ed. by E. Wright, Chicago, 1966, p. 88 — 102.

³⁷ Ibidem, p. 89. După Gipson, războiul dintre Anglia și Franța depășea ca însemnătate și „Războiul revoluționar și războiul civil de mai trziu”.

³⁸ Ibidem, p. 91.

³⁹ Ibidem, p. 93.

poziție net avantajoasă comparativ cu aceea a contribuabilului din Marea Britanie. După Gibson, ironia istoriei a făcut ca „războiul început de Londra pentru securitatea coloniilor britanice din America de Nord”⁴⁰ să aibă drept consecință războiul acestora pentru desprinderea de sub autoritatea Londrei. Astfel, istoricii „școlii imperiale” privind revoluția ca o parte integrantă a istoriei imperiului colonial britanic, vrînd-nevrînd ajung să pună sub semnul întrebării și inevitabilitatea ei ca și însemnătatea ei progresistă⁴¹. Este cazul să fie inclus în școala imperială și Claude Van Tyne, profesor la Universitatea din Michigan, care s-a ocupat în câteva monografii și studii despre diferite aspecte ale revoluției americane⁴². Lucrarea lui de doctorat consacrată loialiștilor⁴³ a readus în circuitul științific punctele de vedere susținute de aceștia. Van Tyne considera revoluția ca un război civil atît în Marea Britanie cît și în America de Nord. Evenimentele din America secolului XVIII trebuie urmărite încă din mijlocul secolului XVII, din perioada „revoluției tăcute și pașnice” din acea vreme. În comparație cu alte colonii, locuitorii din America de Nord erau încă înainte de Revoluție remarcabil de liberi de orice control economic și politic, „cel mai liber dintre popoare era primul să se răscoale”. După Van Tyne, Revoluția — parte a războiului civil din Anglia — „a fost una din marile victorii ale istoriei britanice” deoarece „America a continuat numai chemarea destinului britanic”⁴⁴. El consideră că factorii religioși au avut un rol major, mult mai important decît cei economici, de pildă, în declanșarea revoluției.

Istoricii „școlii imperiale” au fost promotorii unei concepții de tendințe conservatoare; ei au totuși meritul de a fi lărgit aria de cercetare, de a fi studiat revoluția în întregul ei context internațional, de a fi urmărit totodată, creșterea rolului adunărilor legislative, transformarea lor în mici parlamente. Deși Charles M. Andrews a subliniat că el, ca și elevii săi nu sînt probritanici, în lucrările lui L. H. Gipson și a altora referirile la vechiul imperiu britanic sînt marcate de puternice note nostalgice.

Orientarea „economistă” în istoriografia americană, denumită și „progresistă” a cărui apariție a fost determinată de furtunoasa dezvoltare economică a S.U.A., (încă la mijlocul deceniului zece al secolului XIX S.U.A. ocupa primul loc în lume sub raportul volumului producției industriale) a fost influențată direct sau indirect și de afirmarea metodologiei marxiste.

Esmond Wright consideră că istoricii „școlii economiste” „credeau în progresul social... credeau în puritatea firească a omului simplu... și ei s-au îndepărtat de vechea istorie politică militară « de surle și trîmbițe » și chiar de aceea a instituțiilor pentru a reda istoria omului simplu, a releva

⁴⁰ Ibidem, p. 100 — 102.

⁴¹ Vezi și lucrările lui Leonard W. Labaree: *Royal Government in America: A Study of the British Colonial System before 1783* (New Haven, 1930); *Royal Instructions to British Colonial Governors 1670—1776* (New York and London, 2 vols. 1935); *Conservatism in Early American History*, New York, 1948.

⁴² C. Van Tyne, *American Revolution 1776—1783*, N. Y. 1905; *The Causes of the War of Independence*, Boston, New York, 1922; *The War of Independence: American Phase*, N.Y. 1929; *The Influence of the Clergy and the Religious and Sectarian Forces and the American Revolution*, „American Historical Review”, oct. 1913.

⁴³ C. Van Tyne, *The Loyalists in the American Revolution*, N. Y. and London, 1902.

⁴⁴ C. Van Tyne, *The Causes of the War of Independence*, p. 478.

forțele sociale, economice și culturale...” și pentru aceasta „au fost puse în funcțiune noi instrumente de analiză furnizate de economiști, sociologi și psihologi...”⁴⁵.

Concepția istorică a lui Frederick Jackson Turner (1861—1932) a avut o influență vădită asupra dezvoltării acestei școli⁴⁶, deși unii din adepții ei au arătat ulterior sensul conservator al teoriei „frontiera mișcătoare” a lui Turner. Astfel Charles A. Beard, scria despre Turner „Cu voia sau fără voia lui, el a consolidat doctrina lui Sumner în economie și sociologie și a lui Burgess în științele politice”⁴⁷.

Școala economicistă a pus accentul pe scena colonială și pe conflictele ei interne — lupta micilor fermieri împotriva cămătarilor și speculanților de pământuri, a squattingilor împotriva plantatorilor și lorzilor proprietari, a meșteșugarilor, lucrătorilor împotriva industriașilor și întreprinzătorilor, a negrilor împotriva sclaviei, a masei largi a poporului american pentru drepturi cetățenești.

Carl Lotus Becker (1873—1945) fost profesor de istorie la Universitatea Cornell (1917—1941) a publicat în 1909 valoroasa sa teză de doctorat⁴⁸. Bazată pe un imens material de primă mână privitor la statul New York, Becker a ajuns la concluzia „Revoluția americană a fost rezultatul a două mișcări generale: lupta pentru autoadministrare (home rule) și independență, și pentru democratizarea politicii americane și a societății. Din aceste mișcări, ultima era fundamentală; ea începuse înainte de disputa pentru autoadministrare și nu s-a încheiat la obținerea independenței”⁴⁹.

Becker a căutat să argumenteze că lupta privind separarea coloniilor de metropolă s-a împletit cu mișcarea claselor exploatate pentru o parte mai substanțială la roadele muncii lor, pentru drepturi politice, pentru democratizarea reală a societății. Relevarea faptului că în colonii populația nu era egală, unitară ci, dimpotrivă, a existat o accentuată inegalitate socială și politică a constituit un mare pas înainte în înțelegerea cauzelor și sensului revoluției.

În lucrările sale ulterioare, Becker a abandonat însă teza sa rațională despre lupta simultană pentru „home rule” și pentru cine va „rule

⁴⁵ Esmond Wright, *Historians and the Revolution*, în „Causes and Consequences of the American Revolution”... p. 35 — 36.

⁴⁶ F. J. Turner a subliniat însemnătatea și necesitatea cercetării factorilor economici și sociali. El a formulat teoria „frontierei mișcătoare” după care expansiunea spre Vest ar fi o lege fundamentală a dezvoltării Statelor Unite, iar procesul de colonizare a Vestului, a „pământurilor libere” — cheia care ne îngăduie să pătrundem în esența procesului „evoluției sociale” a țării și a principalelor sale stadii. Turner a respins teoriile „școlii teutonice” și a afirmat că așezărilor coloniștilor pe țărmurile Atlanticului au rămas europene și numai odată cu deplasarea lor spre Vest s-au transformat în americane. La „frontieră”, unde avea loc transformarea mediului înconjurător, odată cu a pionerilor, au luat ființă și instituțiile sociale americane, s-a născut și s-a dezvoltat o instituție politică specifică de organizare a societății — democrația americană — societate „de posibilități egale și de egalitate socială” (Vezi *The Frontier in American Development. Essays in Honor of Paul Gates*, ed. by D. M. Ellis, Ithaca, 1969).

⁴⁷ Ch. A. Beard, *The American Spirit*, New York, 1942, p. 363. William Graham Sumner (1840—1910) și John William Burgess (1844—1931) s-au remarcat prin lucrările lor de orientare conservatoare reacționară.

⁴⁸ Carl Becker, *The History of Political Parties in the Province of New York, 1760—1776*, Madison, Wisconsin, 1909.

⁴⁹ Op. cit., p. 5.

at home” și, fără a aduce noi materiale, a încercat să explice revoluția prin psihologia unora din ideologii și liderii ei, să afirme că războiul nu era inevitabil și că el ar fi fost pricinuit de greșelile conducătorilor dintr-o parte și alta⁵⁰.

Un rol de seamă în dezvoltarea „școlii economiste” l-a avut Charles Austin Beard (1874—1948), profesor de științe politice la Universitatea Columbia (1904—1917), care s-a retras din învățămînt în semn de protest față de încălcarea libertății academice a unor colegi ai săi și s-a consacrat studierii istoriei Statelor Unite.

Ch. A. Beard nu are vreo lucrare anume cu privire la istoria războiului de independență, dar el a formulat și expus concepțiile „școlii economiste” cu privire la unele probleme cardinale ale revoluției într-o serie de lucrări⁵¹. Beard, de pe pozițiile determinismului economic, consideră că conflictul fundamental și unic de altfel, care a condus la revoluție, a fost de ordin economic și el consta în ciocnirea dintre interesele anumitor „grupuri economice” ale populației coloniale cu interesele anumitor „grupuri economice” din Marea Britanie. Istoricii care au argumentat că revoluția americană ar fi fost determinată de „o dispută pe probleme constituționale” sau aceia care au prezentat revoluția ca o răscoală a poporului american în numele „dreptății și ordinii” împotriva „uzurpatorului neamț, care a ocupat tronul britanic” sau aceia care au considerat revoluția drept o „eroare regretabilă” a liderilor de ambele părți, sînt luați în deridere de Beard. Deși pune accentul pe condiționarea economică, Beard nu analizează concret, în întreaga lor amploare și complexitate, contradicțiile sociale și lupta de clasă din colonii la mijlocul secolului XVIII și cum s-au repercutat asupra relațiilor cu metropola. El consideră că societatea americană era împărțită nu în clase sociale ci, în conformitate cu principiile metodologice ale determinismului economic, în „grupuri economice”.

Beard subliniază: „Pretutindeni sprijinitorii Revoluției erau divizați în aripa conservatoare și radicală, prima constituită în principal din negustori și oameni cu stare și secunda din meșteșugari și fermieri, uneori conduși de oameni din celălalt grup”.

Beard consideră pe bună dreptate că „Revoluția a fost mai mult decît un război cu Anglia. Ea a fost într-adevăr o transformare economică, socială și intelectuală de primă însemnătate”. El arată pe larg măsurile revoluționare luate în anii războiului și susține, printre altele, că abolirea privilegiilor funciare în America a fost tot atît de mare și însemnată ca și schimbarea produsă în statutul economic al clerului și nobilimii în timpul Revoluției franceze, ceea ce este, evident, exagerat. După Beard, „Revoluția americană a marcat deschiderea unei noi epoci umane în aproape fiecare ramură a activității luminate, în fiecare sferă a gândirii liberale”. Schema lui Beard este corectă în multe laturi și ea a contribuit

⁵⁰ C. Becker, *The Eve of the Revolution. A Chronicle of the Breach with England*, New-Haven, 1918. Vezi și Sh. W. Smith, *Carl Becker: On History and the Climate of Opinion*, Ithaca, 1956.

⁵¹ Ch. A. Beard, *An Economic Interpretation of the Constitution of the United States*, N.Y., 1913 și în lucrarea scrisă în colaborare cu soția sa, Mary Ritter (1876—1958), *The Rise of American Civilization*, vols. I — IV. N.Y., 1927—1942, (pentru problemele revoluției, primul volum).

la relevarea bazelor economice ale revoluției americane, la stimularea studierii atât a problemelor economice cât și a conflictelor sociale interne.

Astfel, Arthur Meier Schlesinger (1888—1965) fost profesor de istorie la Harvard s-a ocupat de rolul negustorilor din colonii în anii revoluției americane⁵², și apoi a lărgit aria cercetărilor și asupra diferitelor laturi ale perioadei războiului de independență. A. M. Schlesinger reia teza lui Carl Becker și consideră că revoluția a fost generată pe de o parte de agravarea contradicțiilor interne din colonii, adică de conflictele dintre păturile privilegiate, bogate și cele lipsite de drepturi, sărace, iar pe de altă parte, de factorii externi, adică de nemulțumirea coloniștilor față de politica metropolei⁵³. El acordă un rol precumpănitor factorului economic, dar recunoaște că trăsăturile caracteristice ale procesului istoric american au fost condiționate de o multitudine de factori legați de mediul geografic, ponderea masivă a imigrației, calea americană de dezvoltare a agriculturii, dezvoltarea orașelor, creșterea conștiinței naționale etc.⁵⁴

În prima sa lucrare⁵⁵, el argumentează că marii negustori au fost adevărata cauză a opoziției coloniilor față de metropolă. Legea zahărului și legea timbrului au constituit o amenințare pentru profiturile lor, iar Legea ceaiului și un pericol fiind vorba de un monopol străin, ceea ce i-a determinat pe negustori să se opună și să dea exemplu forțelor revoluționare. Dar, după 1767, ei s-au alarmat de extinderea răzmerițelor interne, de creșterea sentimentului republican și a tendințelor egalitariste. Unii au rămas cu radicalii nădăjduind că vor izbuti să-i controleze din interior, dar ei au pierdut, pînă la urmă, controlul asupra „clasei democratice meșteșugărești”. După ce separarea de Anglia a devenit fapt, negustorii au devenit o parte a reacțiunii general conservatoare. Ca și Charles A. Beard și A. M. Schlesinger consideră că prin „contrarevoluția” din 1787, adică prin adoptarea Constituției, opera unui grup restrîns de mari proprietari de pămînt, speculanți, mari negustori — proprietatea a fost proteguită și restabilită autoritatea centrală în miinile acestui grup și deci s-a împlinit țelul aceluia care au condus revoluția.

John Franklin Jameson (1859—1937) a ținut în 1925, cu prilejul aniversării a 150 de ani de la începutul ostilităților militare dintre forțele coloniale și cele britanice, un ciclu de patru lecții la Universitatea Princeton, publicate în anul următor⁵⁶. Unghiul de vedere al autorului este mult mai larg, evenimentele revoluției fiind privite în ansamblul lor, nu în manifestările lor locale, și nu numai prin latura lor politică, militară sau economică. Jameson a aprofundat și dezvoltat înțelesul însemnătății sociale a războiului de independență. Autorul consideră că la baza conflictului, a războiului, problemele de ordin economic au avut cea mai „puternică influență” asupra patrioților americani. Forța partidului

⁵² A. M. Schlesinger, *Colonial Merchants and American Revolution 1763—1776*, N. Y., 1918.

⁵³ A. M. Schlesinger, *Paths to the Present*, N. Y., 1957, p. 189.

⁵⁴ Idem, *New Viewpoints in American History*, N.Y. 1922.

⁵⁵ Idem, *Colonial merchants and...*

⁵⁶ J. F. Jameson, *The American Revolution Considered as a Social movement*, Princeton, 1926.

revoluționar se afla în principal în „poporul simplu”, ceea ce a condus la transformări sociale” în decursul revoluției pe linia lărgirii democrației pentru toate grupurile și categoriile populației⁵⁷. El a afirmat că elementele loialiste au fost reprezentate numai de fosta aristocrație colonială și la sfârșitul războiului această categorie a fost eliminată din viața societății americane.

Teza a fost infirmată de cercetările concrete în această problemă. S-a dovedit că și o parte a negustorilor s-a alăturat loialiștilor și că după război o bună parte din foștii loialiști și-au păstrat și lărgit averile și au jucat și un rol însemnat în viața politică⁵⁸.

Vernon Louis Parrington (1871—1929) profesor de literatura americană, istoric, critic, s-a preocupat de istoria gândirii, domeniu în care a lăsat o lucrare fundamentală⁵⁹, neterminată pînă la moartea sa. Parrington, studiind dezvoltarea gândirii sociale în perioada revoluției, a dat o profundă analiză a psihologiei sociale a diferitelor grupuri de populație. În concepția sa istorică — sub influența marxismului — Parrington a apreciat cu discernămint și ascuțime rolul personalității și al naselor populare în formarea ideologiei mișcării sociale.

Parrington a considerat războiul drept o revoluție și s-a apropiat de teza că era o revoluție burgheză „pe ruinele aristocrației coloniale avea să se ridice America burgheză”⁶⁰. Ca și mulți alții, el a idealizat urmările revoluției afirmînd că puterea a trecut „de la minoritatea aristocratică în mâinile majorității democratice”.

În perioada dintre cele două războaie numeroși istorici aparținînd curentului economist au studiat diferite aspecte ale primei revoluții americane și au formulat puncte de vedere interesante, observații prețioase, caracterizări exacte cu privire la diferite probleme social-economice ale revoluției. Materialul factic a fost mult lărgit, îmbogățit, dar în problemele nodale nu s-au adus noi teze⁶¹.

După cel de-al doilea război mondial, orientarea spre „războiul rece”, politica de forță față de țările care s-au desprins din lanțul imperialist, a fost însoțită pe plan intern de un val de isterie anticomunistă. Teroarea a lovit pînă tîrziu, în 1955, nu numai pe comuniști, socialiști, radicali, ci tot ceea ce era gîndire neconformistă.

Din martie 1947 pînă în 1951 peste 3 500 000 de funcționari publici au fost supuși unei anchete de „loialitate” întreprinsă de Comisia temporară, înființată de administrația Truman. Zeci de mii de oameni au suferit persecuții ce au mers pînă la a li se înscena procese de „tră-

⁵⁷ J. F. Jameson, *op. cit.*, p. 11, 18, 156.

⁵⁸ Robert L. Brunhouse, *The Counter-Revolution in Pennsylvania 1776—1790*, Harrisburg, 1942, p. 179 — 180; William H. Nelson, *The American Tory*, N. Y. and London, 1961. Cap. I — II; Charles S. Sydnor, *Gentleman Freeholders, Political Practices in Washington's Virginia*, Chapel Hill, 1952, Cao. I.

⁵⁹ V. L. Parrington, *Main Currents in American Thought*, vols. 1 — 3, N. Y. 1927—1930.

⁶⁰ *Op. cit.*, vol. I, p. 260.

⁶¹ Se cuvine să menționăm lucrările: Curtis P. Nettels, *The Roots of American Civilization*, N. Y., 1939; James Truslow Adams, *Revolutionary New England 1691—1776*, Boston, 1923.

„dare”. A urmat apoi cruciada împotriva comunismului condusă de McCarthy, președinte al Subcomitetului permanent de anchetă a Senatului.

„Maccarthysmul, scrie președintele D. D. Eisenhower în volumul său memorialistic *Mandate for Change*, a fost dăunător multor oameni și țării întregi. Nimeni nu era la adăpost de acuzațiile nebunești lansate de niște iresponsabili. Au căzut victime persoane nevinovate, care nici pînă azi n-au reușit să iasă din umbra bănuielii nevinovate. Femei și-au pierdut slujbele sau încrederea superiorilor și colegilor lor. Prețul a fost tragic”. Considerente politicianiste au determinat guvernul american să nu ia măsuri de reparare a unor nedreptăți flagrante. Au trebuit să treacă aproape zece ani pînă ce administrația J. Kennedy să reabiliteze pe savantul atomist J. Robert Oppenheimer, una din victimele „vinătorii de vrăjitoare”.

Anticomunismul a devenit tendința determinantă în politica și ideologia clasei stăpînitoare a Statelor Unite. Și diferitele forme de manifestare a acestei tendințe și-au pus pecetea și pe dezvoltarea științelor istorice.

Fostul președinte al asociației istoricilor americani, Conyers Read, adept al teoriei prezenteismului, căutînd să explice responsabilitatea socială a istoricului, arată : „Bombele atomice cer hotărîri rapide. Poziția liberală a istoricului ... nu ne mai mulțumește ... Războiul total, indiferent că este război rece sau fierbinte, mobilizează pe fiecare și obligă pe fiecare să-și ocupe postul său. Istoricul este în aceeași măsură eliberat de această obligație ca și fizicianul”⁶².

În istoriografia americană, tendințele conservatoare s-au întărit, au luat extindere ; s-a înăsprit disputa între istoricii de orientare liberală sau progresistă și cei de tendințe conservatoare și reacționare. Și aceasta s-a oglindit și în concepțiile istoricilor privitoare la problemele cardinale ale primei revoluții americane.

A apărut o orientare „neoconservatoare” reprezentată de istorici ca Louis Hartz, Robers E. Brown, Daniel J. Boorstin, Clinton Rossiter și alții. Istoricii „neoconservatori” afirmă că societatea americană a fost și este o societate „fără conflicte” sociale și mersul ei înainte, dezvoltarea ei, s-ar datora numai „consensului” populației.

De aici, calea „unică”, „excepțională” a istoriei poporului american. În ceea ce privește prima revoluție americană există o varietate de opinii, toate mergînd pe linia de a nega de fapt „revoluționarismul” ei, de a nega „revoluția” ca atare.

Clinton Rossiter, de pildă, reia tezele lui John Adam și Edmond Burke, „teze completate de Alexis de Tocqueville”. „De Tocqueville — scrie Clinton Rossiter — a dezvăluit natura deosebită a Republicii Americane « Marele avantaj al americanilor este acela că ei au ajuns la starea de democrație fără a fi suferit o revoluție democratică », adică, pentru a expune aceste teze în termenii anului 1776, americanii, spre deo-

⁶² C. Read, *Social Responsibilities of the Historian*, în „American Historical Review”, vol. LV, 1950, No. 2, Jan. p. 283. Istoricul S. B. Fay, autorul unei cunoscute lucrări *Origins of World War*, apărută în 1938, se ridică împotriva acelor care vorbeau despre progresul societății. Noțiunea de „progres” scrie el, este „logic lipsită de sens și istoricul trebuie să se ferească de ea” (S. B. Fay, *The Idea of Progress*, în „American Historical Review”, vol. LII, 1947, no. 2, Jan. p. 231).

sebiră de cei mai mulți care au făcut revoluții în istorie, s-au bucurat deja de libertatea pentru care ei se luptau. «Adevărata revoluție americană» fusese deja înfăptuită și terminată înainte de a începe revoluția»⁶³.

Cu alte cuvinte „adevărata revoluție americană” a avut loc încă în perioada colonială. Schimbarea petrecută era „în mintea și inima poporului”. Rossiter nu neagă că au fost diferențieri între americani coloniali, dar el găsește că tocmai acestea au avut drept consecință un „consens general”.

Robert E. Brown, care a pornit o adevărată cruciadă împotriva lui Charles A. Beard și apoi contra lui Carl Becker, învinuindu-i de a fi răspândit teze subversive, marxiste⁶⁴, a arătat că în Massachusetts nu a avut loc nici un fel de revoluție și nici nu era posibil să aibă loc vreo revoluție. Aceasta, deoarece nu era nimic de schimbat. În Massachusetts exista o deplină democrație, peste 90% din populație fiind fermieri, proprietari de loturi și 95% din întreaga populație masculină având drept de vot. Era o „democrație a clasei mijlocii”. Aceeași situație exista aproape și în celelalte colonii⁶⁵. D. J. Boorstin afirmă că războiul de independență a fost un fel de „ceartă familială”, de fapt „în sensul european contemporan al cuvîntului, ea nici nu a fost revoluție”, ea a fost mai mult o „rebeliune conservatoare colonială” și trăsătura principală a istoriei americane este „stabilitatea” și „concordanța de interese”⁶⁶. Louis Hartz consideră că firul conducător al istoriei Statelor Unite este „consensul”. El de asemenea reia teza lui Tocqueville arătînd că în America nu a avut loc vreo revoluție, poporul american fiind liber și bucurîndu-se de roadele libertății sale încă din perioada colonială. „Simbol al unei revoluții mondiale, americanii nu au fost în sensul adevărat al cuvîntului revoluționari”⁶⁷. Pe aceeași linie de gîndire, evident cu anumite diferențe sînt și lucrările lui Forrest Mc Donald, J. T. Lemon și alora⁶⁸.

Astfel, cunoscutul istoric Jack P. Greene pune sub semnul întrebării determinarea istorică a revoluției. „Așadar, revoluția nu a fost rezultatul logic, necesar și inevitabil al unor forțe care au acționat îndelung, din vremea înființării coloniilor, ci, o mișcare conservatoare și defensivă împotriva provocărilor recente ale metropolei”⁶⁹.

⁶³ Clinton Rossiter, *A Revolution to conserve*, în „Conflict or Consensus in American History” Ed. cu o introducere de A. F. Davis and Harold D. Woodman, Boston, 1966, p. 78.

⁶⁴ R. E. Brown, *Charles Beard and the Constitution*, Princeton, 1965; Idem, *Carl Becker on History and the American Revolution* East Lansing, 1970.

⁶⁵ R. E. Brown, *Middle-Class Democracy and the Revolution in Massachusetts 1691-1780*, Ithaca, 1955. Aceeași teză este susținută în lucrarea lui Robert E. Brown scrisă în colaborare cu soția sa: R. E. Brown and B. K. Brown, *Virginia, 1750-1786: Democracy or Aristocracy?*, East Lansing, 1964.

⁶⁶ Daniel J. Boorstin, *The Genius of American Politics*, Chicago, 1953, p. 66 - 97 (această lucrare a cunoscut pînă în prezent 12 ediții). Vezi și D. J. Boorstin, *The Americans: The Colonial Experience*, N. Y. 1958; idem, *The Americans: The National Experience*, N. Y., 1965.

⁶⁷ Louis Hartz, *Democracy without a Democratic Revolution*, în „Conflict or Consensus...” p. 50. Vezi și L. Hartz, *The Liberal Tradition in America*, N. Y. 1955, p. 30 - 55.

⁶⁸ Forrest Mc Donald, *We the People: The Economic Origins of the Constitution*, Chicago, 1958; idem, *E Pluribus Unum: The Formation of the American Republic, 1776-1790*, N. Y. 1965; D. T. Lemon, *The Best Poor Man's Country: A Geographical Study of Early Southeastern Pennsylvania*, Baltimore, 1972.

⁶⁹ Jack P. Greene, *The flight from determinism: a review of recent literature on the coming of the American Revolution*, în „South Atlantic quarterly”, v. 61, spring 1962, p. 257. Acelaș punct de vedere este susținut și în *The Preconditions for American Republicanism: A comment*, în „The Development of a Revolutionary Mentality”, Washington, 1972, p. 119 - 124.

Alți istorici, care au început prin a combate pe neoconservatori, s-au aflat, vrînd-nevrînd, pe poziții principial apropiate de ale neoconservatorilor. Ei și-au îndreptat principala atenție asupra ideologiei ca factor distinct de geneza economică a revoluției americane.

Reprezentanții școlii „ideologice” afirmă că generația revoluției a fost tot atît de mult produsul ideilor, ca și a intereselor materiale și revoluția a fost numai în subsidiar o luptă pe plan economic și social.

Bernard Bailyn subliniază însemnătatea revoluționară a războiului de independență, dar afirmă că „revoluția americană a fost înainte de toate o luptă ideologică, constituțională și politică”, ea nu a fost rezultatul „structurii societății”, ci, mai curînd al strădanilor de a menține modul liber de viață” amenințat de Londra. „Ceea ce a fost esențial implicat în revoluția americană — scrie Bernard Bailyn — a fost nu dezbinarea societății cu întreaga ei neliniște, disperare și ură pe care o antrenează, ci realizarea, înțelegerea și împlinirea moștenirii libertății și ceea ce era menit să fie destinul Americii în contextul istoriei universale”⁷⁰.

Încă înainte de apariția școlii „ideologice” o pleiadă de istorici de orientare liberală, democratică, în frunte cu Merrill Jensen, strălucit continuator al celor mai bune tradiții ale școlii „progresiste” americane, fost președinte al Asociației istoricilor americani, a demonstrat lipsa de temei, inconsistența teoriei „consensului”, a spulberat imaginea idilică a unei Americi coloniale ca o „democrație a clasei mijlocii”, o societate fără diferențieri de clasă, fără conflicte sociale, fără contradicții antagoniste. John Cary a dovedit că concluziile lui Robert Brown despre „democrația” din Massachusetts erau întemeiate pe analiza averii a numai 18 persoane și a 50 de testamente. Analizînd un mare număr de materiale, Cary a arătat că numai 43 % din „clasa superioară” avea drept de vot, iar micii fermieri arendași și meșteșugarii în proporție de 100 % nu se bucurau de acest drept⁷¹.

După calculele lui Jackson Turner Main în comitatele estice din Massachusetts, numărul celor fără de pămînt nu depășea 20 % iar pentru Massachusetts luat în întregime, el estimează că pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, circa 10 % dintre cei mai bogați stăpîneau cam 50 %

⁷⁰ Bernard Bailyn, *The Ideological Origins of the American Revolution*, Cambridge, 1967, p. VI — VII, 19; Gordon S. Wood, apreciază că principalele consecințe ale revoluției, ale „ideologiei revoluționare” au constat în schimbarea produsă în gîndirea societății americane. Edmund S. Morgan, considerat inițiatorul „școlii ideologice” scrie „În 1740 intelectualii de frunte ai Americii erau slujitorii Bisericii, și ei gîndeau despre teologie, în 1790 ei erau oameni de stat și gîndeau despre politică”. Morgan arată că în perioada revoluției vechile doctrine teologice au fost împinse pe un plan secundar fiind înlocuite cu concepții despre drepturile naturale, despre tiranie și legitimitatea revoltei, despre diviziunea puterii, egalitate, iar argumentarea politică a ocupat locul de frunte în viața societății (E. S. Morgan, *The American Revolution Considered as an Intellectual Movement*, în „Paths of American Thought” ed. de A. M. Schlesinger Jr. and M. M. White, Boston, 1963, p. 11) *The Creation of the American Republic 1776 — 1787*, Chapel Hill, 1969, p. 594 — 615. Punctele de vedere ale „școlii ideologice” au fost supuse unei critici incisive de către George A. Billias, *The Revolutionary Era: Reinterpretations and Revisions*, în „American History: Retrospect and Prospect” ed. de George A. Billias și Gerald N. Grob, N. Y. 1971, p. 34 — 84.

⁷¹ J. Cary, *Statistical Method and the Brown Thesis on Colonial Democracy*, în „The William and Mary Quarterly”, vol. XX, no. 2 April, 1963, p. 251 — 276.

din proprietatea inventariată (inclusiv orașul, a cărui structură socială era mai complexă) ⁷².

James A. Henretta, bazat pe condicile de impozite din Boston, principalul oraș colonial, capitala statului Massachusetts, pe anii 1687 — 1771 arată că proporția de bărbați fără proprietate impozabilă s-a dublat, de la 14 % la 29 %. În același răstimp, 25 % din cei mai înstăriți contribuabili și-au sporit proprietățile de la 66 % din totalul averii impozabile la 78 % și o parte dintre aceștia — cei mai bogați — ocupau aproape toate funcțiile eligibile ⁷³.

Merrill Jensen, analizând structura politică a cîrmuirii coloniilor, arăta în concluzie „ea era nedemocratică în practică, cu toată autoadministrarea și eligibilitatea camerelor inferioare care au fost preluate de la Marea Britanie...”. Exemplificînd cu situația din Massachusetts, Merrill Jensen scrie: „În 1760 cîrmuirea era controlată de mașinăria politică, excelent pusă la punct, condusă de Thomas Hutchinson care, cu rudele sale, și cu aliații politici deținea aproape toate posturile politice importante din colonie cu excepția aceluia de guvernator. Oligarhia lui Hutchinson controla Curtea Supremă, Consiliul, Curțile comitatelor și Judecătoria de pace; cu această structură de numiri în posturi de la un capăt la celălalt al coloniei, ea era capabilă să controleze Adunarea legislativă alcasă de orașele ⁷⁴. Aceeași situație din punct de vedere al structurii sociale și politice o găsim și în celelalte colonii ⁷⁵.

Subliniind rolul maselor și influența lor asupra dezvoltării evenimentelor revoluționare, M. Jensen arată: „Revoluția americană a fost ceva cu mult mai mult decît războiul coloniilor și Marii Britanii; aceasta a fost lupta între acei care se bucurau de privilegiile politice și acei care nu le aveau”. El consideră că din deceniul al șaselea al secolului al XVIII-lea aristocrația colonială a fost pusă în situația să se ciocnească concomitent cu două provocări: „politica britanică și nemulțumirea compatrioților ei americani” ⁷⁶. Ca urmare a revoluției, oamenii simpli, factor permanent al arenei politice din acea vreme, au obținut „mai multă putere și mai mare libertate” decît aveau înainte.

Teoria „consensului” a pierdut în ultimii ani numeroși adepți. Regretatul istoric Richard Hofstadter, fost profesor la Universitatea Columbia, care, în 1948, a formulat printre primii teoria „concordanței de interese”

⁷² Jackson Turner Main, *The Social Structure of Revolutionary America*, Princeton, 1965, p. 21, 42. Main include printre acei cu pămînt și pe acei care dispuneau de loturi sub 50 acri, ceea ce nu asigura mijloacele de subsistență.

⁷³ James A. Henretta, *Economic Development and Social Structure in Colonial Boston*, în „William and Mary Quarterly”, vol. XXII, nr. 1, January, 1965, p. 75 — 99. Concluziile lui Henretta au fost confirmate de analiza făcută de A. Kulikoff, care a dovedit că diferențierea socială s-a accentuat în anii războiului revoluționar (Allen Kulikoff, *The Progress of Inequality in Revolutionary Boston*, în „William and Mary Quarterly”, vol. XXVII, no. 3, July, 1971, p. 375 — 412).

⁷⁴ Merrill Jensen, *Democracy and the American Revolution*, în „Causes and Consequences of the...” p. 269 — 271.

⁷⁵ Jackson T. Main, *The Upper House in Revolutionary America*, Madison, 1967, Richard Hofstadter, *America at 1750. A Social portrait*, N. Y. 1971.

⁷⁶ Merrill Jensen, *The Founding of a Nation: A History of the American Revolution, 1763 — 1776*, N. Y., 1968, p. 32.

— ca trăsătură principală a istoriei social-politice a Statelor Unite⁷⁷—a recunoscut într-o lucrare, după două decenii, că această teorie nu-i mai apare „atit de mulțumitoare ca acum 10 sau 20 ani”. Și el arată : „Dacă noi tragem concluzia că revoluția americană nu a avut un adevărat caracter revoluționar din cauza tradiționalismului ideilor sale, noi putem să scăpăm din vedere principalul”⁷⁸.

În ultima sa lucrare, publicată post mortem, Hofstadter analizează pe larg contradicțiile antagoniste, ale societății americane de la mijlocul veacului al XVIII-lea apropiindu-se de punctele de vedere ale istoriografiei liberale, democratice⁷⁹.

De aproape un sfert de veac în istoriografia americană a apărut o nouă orientare, reprezentată de un grup de istorici care participă la mișcarea social-politică cunoscută sub denumirea de „noua stîngă”. Printre cei mai reprezentativi istorici ai acestei orientări, foarte peștrită și schimbătoare atit din punct de vedere al componenței, cit și al concepțiilor membrilor ei, se cuvine să menționăm pe Jean Lemisch și Staughton Lynd care s-au ocupat de problemele revoluției americane. Principiile metodologice ale „noii stîngi” au fost supuse criticii de pe pozițiile marxiste de către cunoscutul istoric H. Aptheker, care a relevat tendințele subiective-voluntariste în abordarea trecutului, nerespectarea principiului istorismului, tendințele de a rupe factorul moral de baza social-economică și alte greșeli de ordin metodologic⁸⁰.

Evident, toate acestea diminuează, slăbesc puterea atacurilor „noii stîngi” împotriva pozițiilor „neoconservatorilor”, a teoriei „concordanței de interese”.

Cu toate acestea, Jesse Lemish, S. Lynd și alții au adus în circuitul științific noi și valoroase materiale cu privire la lupta maselor, a „poporului tăcut”, dar a cărui voce s-a făcut auzită în timpul luptelor pentru scoaterea din funcțiune a aparatului cîrmuirii britanice din colonii și a altor acțiuni revoluționare din acei ani⁸¹.

Revoluția americană a legitimat dreptul la autodeterminare națională și la răscoală împotriva cîrmuirilor opresive, a legitimat — în limitele veacului al XVIII-lea — drepturile omului și a pus bazele unei societăți noi, apropiată de gînditorii înaintași ai veacului. Iată de ce, Karl Marx a considerat că „războiul american de independență din secolul al XVIII-lea a constituit semnalul de alarmă pentru clasa de mijloc din Europa”⁸².

⁷⁷ R. Hofstadter, *The American Political Tradition and the Men Who made It*, N. Y., 1948.

⁷⁸ Idem. *The Progressive Historians: Turner, Beard, Parrington* N. Y. 1968, p. 459.

⁷⁹ Idem, *America at 1750. A social portrait*, N. Y. 1971. Se cuvine să menționăm dintre lucrările mai importante ale istoricilor liberali: G. Ostrander, *The Rights of Man in America 1606—1681*, Columbia, 1969; G. B. Nash, *Class and Society in Early America*, Englewood Cliffs, 1970; R. Berthoff, *An Unsettled People*, N. Y., 1971.

⁸⁰ H. Aptheker, *Attempting a New History*, in „Political Affairs”, 1969, vol. XLVII, No. 8, August, p. 42—51; No. 9, September, p. 30 — 40.

⁸¹ J. Lenish, *The American Revolution Seen from the Bottom Up*, in „Towards a New Past: Dissenting Essays in American History”, N. Y., 1968; Idem, *Listening to the „Inarticulate”*: *William Widger's Dream and the Loyalties of American Revolutionary Seamen in British Prisons*, in „Journal of Social History”, vol. III, no. 1, 1969; S. Lynd, *Capitalism, Democracy and the United States Constitution: The Case of New Ycrk*, in „Science and Society” vol. XXVIII, 1963, no. 1; idem, *Class Conflict, Slavery and the United States Constitution*, Indianapolis, 1967.

⁸² K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, București, Edit. politică, 1966, p. 15.

Revoluția a modificat din rădăcini teoria cunoscută în secolul al XVIII-lea cu privire la sistemul de cîrmuire a statului. Pentru marii gînditori John Locke, Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Mably, Marat regimul republican era indicat numai în state mici ca Elveția, Olanda. Revoluția americană a instaurat însă într-o țară mare forma republicană cu un sistem descentralizat, federativ. Proclamînd principiul suveranității poporului ca unică bază legală a puterii de stat — chiar dacă principiul era expus cu multe rezerve — statele au elaborat constituții prevăzînd drepturile fundamentale ale omului și lărgind drepturile electorale, adîncind tendințele democratice.

Revoluția americană a revizuit relațiile dintre Biserică și stat impulsionînd și accelerînd mișcarea pentru libertatea conștiinței și separarea Bisericii de stat.

Abolirea sclaviei era obiectiv una din sarcinile revoluției cerută de procesul de dezvoltare a capitalismului. Plantatorii sclavagiști și-au impus însă voința și incapacitatea primei revoluții burgheze anticolonialiste de a lichida sclavajul a dus la prelungirea războiului, la încetinirea ritmului dezvoltării pieții interne și a industrializării țării.

Revoluția americană a creat un uriaș fond obștesc de pămînturi care a făurit condițiile pentru dezvoltarea agriculturii pe calea americană. V. I. Lenin a caracterizat revoluția care a dat naștere celei mai noi dintre marile națiuni ale lumii noastre drept: „unul dintre războaiele mari cu adevărat eliberatoare, cu adevărat revoluționare, care au fost atît de puține...”^{82bis}.

Revoluția americană a avut influență profundă în Europa și America Latină, precipitînd lanțul de mișcări europene antifeudale legate de revoluția franceză, precum și războaiele revoluționare anticoloniale împotriva Spaniei de pe continentul american.

Istoricilor marxiști americani le aparține principalul merit în relevarea rolului maselor populare orășenești și satești în revoluție, în studierea concretă a mișcării muncitorilor, fermierilor, negrilor, și a participării lor în organizațiile revoluționare, a alianței micii burghezii cu masele muncitorești.

Într-o lucrare publicată în 1937, John Hardy a studiat dezvoltarea economică a coloniilor, a arătat — pentru prima oară — inevitabilitatea revoluției, urmare a contradicțiilor dintre capitalismul american și cel britanic, a elucidat rolul și însemnătatea maselor populare *. Herbert Morais a considerat masele muncitoare drept „detașamentul de frunte al mișcării pentru desprinderea coloniilor de Anglia”. După părerea sa, meșteșugarii și lucrătorii încă înainte de 1770 „erau îndeajuns de puternici pentru a acționa ca o forță politică independentă”⁸³.

^{82bis} V. I. Lenin, *Scrisoare muncitorilor americani*, București, 1953, p. 6.

* J. Hardy, *The First American Revolution*, N. Y. 1937.

⁸³ H. Morais, *Artisan Democracy and American Revolution*, în „Science and Society” 1942, vol. VI, Summer, p. 227.

Într-o altă lucrare, Morais a arătat, printre primii, factorii care au împiedicat implantarea formelor feudale de viață în coloniile britanice din America și a încercat să stabilească legăturile dintre mișcarea de eliberare americană cu lupta revoluționară europeană din sec. XVII — XVIII⁸⁴. J. Allen a analizat situația negrilor și lupta lor pentru eliberarea din lanțurile sclaviei⁸⁵.

H. Aptheker a dat cea mai cuprinzătoare și mai profundă istorie a oamenilor de culoare din Statele Unite⁸⁶, însoțită de o vastă culegere de documente⁸⁷ ilustrând, printre altele, rolul negrilor în perioada primei revoluții americane.

În 1959 și 1960, H. Aptheker a publicat primele două volume din „Istoria poporului american”, o lucrare proiectată în 12 volume.

Primul volum este consacrat perioadei coloniale⁸⁸ iar al doilea revoluției americane⁸⁹. H. Aptheker a dat o profundă analiză a societății americane și concluzia lui este că revoluția a fost rezultatul interacțiunii a trei șuvoaie principale: „ciocnirea fundamentală de interese între cercurile conducătoare ale puterii coloniale și majoritatea populației coloniilor; stratificarea de clasă din colonii și lupta de clasă generată de aceasta . . ., conștiința națională americană în dezvoltare”⁹⁰.

Philip S. Foner, în primul volum al lucrării sale, considerată fundamentală pentru istoria mișcării muncitorești în S.U.A., descrie pe larg condițiile de muncă și viață ale lucrătorilor americani, subliniind rolul lor în anii primei revoluții americane⁹¹.

W. Z. Foster a publicat câteva opere fundamentale cu privire la istoria mișcării muncitorești internaționale, istoria generală a capitalismului, istoria popoarelor Americii și altele.

O însemnată deosebită prezintă monografia în care se dă pentru prima oară în literatura marxistă o sinteză a istoriei generale a celor două Americi⁹².

Lucrările istoricilor marxiști au lărgit viziunea cercetătorilor despre „prima revoluție colonială victorioasă din istoria omenirii”, dându-le posibilitatea să înțeleagă mai precis și să aprecieze mai corect însemnătatea evenimentelor dramatice din anii revoluției și rolul lor în istoria Statelor Unite precum și a istoriei universale.

⁸⁴ H. Morais, *The Struggle for American Freedom. The First Two Hundred Years*, N. Y., 1944.

⁸⁵ J. Allen, *The Negro Question in the United States*, N. Y., 1936.

⁸⁶ H. Aptheker, *Essays in the History of the American Negro*, N. Y. 1945 (ultima ediție, a 4-a, în 1969).

⁸⁷ Idem, *A Documentary History of the Negro People in the United States*, N. Y. 1951.

⁸⁸ H. Aptheker, *A History of the American People*, vol. 1, *The Colonial Era*, N. Y., 1959.

⁸⁹ Idem, *A History of the American People: An Interpretation*, vol. 2, *The American Revolution*, N. Y., 1960.

⁹⁰ *Op. cit.*, p. 38 — 40.

⁹¹ Ph. S. Foner, *History of the Labor Movement in the United States*, vol. 1, *From Colonial Times to the Founding of the American Federation of Labor*, N.Y. 1947, (Lucrarea are 4 volume, ultimul fiind apărut în 1965).

⁹² William Z. Foster, *Schiță a istoriei politice a celor două Americi*, București, 1954.

L'HISTORIOGRAPHIE DES U.S.A. CONCERNANT LA PREMIÈRE RÉVOLUTION AMÉRICAINE

RÉSUMÉ

Depuis la première „génération” d'ouvrages concernant la guerre révolutionnaire des années 1775—1783 — l'œuvre des participants directs et des contemporains — jusqu'à nos jours, parmi les historiens américains se fait jour une grande variété de conceptions historiques, nombre d'entre elles opposées l'une à l'autre quant aux problèmes modaux : les causes de la guerre, son caractère, les forces motrices, la place et le rôle des forces de classe, la position et le rôle des leaders politiques, idéologiques, militaires, les résultats de la guerre ainsi que son importance. L'auteur analyse les principales œuvres de „l'école romantique”, de „l'école teutonique”, de „l'école impériale”, de „l'école économiste”, soulignant en même temps le développement de la science historique américaine comme telle.

Se référant à la littérature historique américaine de la période qui a suivi la deuxième guerre mondiale, l'auteur de l'étude relève la lutte entre le courant „néo-conservateur”, propagateur de la théorie du „consensus”, et le courant libéral-démocrate qui a démontré la fausseté de l'image sur l'Amérique coloniale en tant que „démocratie de la classe moyenne”, société dénuée de différenciations de classe, de conflits sociaux, société du „consensus général”, soulignant que la révolution „a été quelque chose de plus que la guerre des colonies et la Grande-Bretagne, soit la lutte contre ceux qui jouissaient de privilèges politiques et ceux qui n'en possédaient pas”.

Dans la dernière partie de l'étude on présente les ouvrages des historiens marxistes, étant relevée l'importance qu'ils présentent pour l'étude plus approfondie de la première révolution américaine.

ASPECTE ALE RELAȚIILOR ROMÂNNO-AMERICANE ÎN ANII NEUTRALITĂȚII ROMÂNIEI (1914—1916)

DE

ION STANCIU

Izbucnirea primului război mondial a afectat profund raporturile internaționale, modificând în mod neprevăzut înfățișarea relațiilor dintre multe state pentru întreaga lor evoluție ulterioară. În vreme ce unele legături, devenite tradiționale de-a lungul anilor, au putut continua, adinc influențate însă de imperativele războiului, sau alteori au fost brusc întrerupte de liniile fronturilor, în aceleași împrejurări s-a putut ajunge uneori la raporturi noi ca intensitate și perspective. Relațiile care se înscriu în această din urmă categorie și-au datorat învierea impulsului dat de necesitățile presante, economice și politice, generate de război.

În această situație, odată cu izbucnirea primului război mondial, România și Statele Unite ale Americii s-au aflat, pentru întâia dată în istoria relațiilor lor, într-o poziție internațională identică, din care au rezultat în raporturile dintre ele o serie de aspecte noi.

Printr-o coincidență, în timp ce la 4 august 1914 guvernul român anunța public decizia sa de a adopta neutralitatea, la Washington, în aceeași zi președintele Woodrow Wilson anunța și el că față de evenimentele militare din Europa Statele Unite se declarau neutre.

Prezența ambelor state în rîndul „neutrilor”, în ciuda cauzelor total deosebite care o motiva, a pus în lumină o serie de similitudini și convergențe între unele din interesele lor, oferind astfel șansa unei apropieri mai strînse decît oricînd pînă atunci între cele două țări.

Domeniul în care s-a manifestat cel mai evident posibilitatea unei intensificări a relațiilor româno-americane a fost cel al legăturilor economice, în special comerciale. În acest sens terenul era deja pregătit, într-o anumită măsură, chiar mai dinainte, atît prin dezvoltarea pe care o cunoscuseră schimburile economice dintre cele două țări în ultimii ani antebelici¹ cît și de condițiile comerciale generale. Firmele americane tocmai renunțaseră, sub presiunea asupra producției, la procedeul lor tradițional, al plății în cash, care le îndepărtaseră pînă atunci de multe piețe, și adoptaseră și ele metoda exportului pe credit pe termen scurt, orientare care deschidea mărfurilor americane atît piețele Extremului Orient cît și, în

---

¹ Asupra evoluției acestora vezi I. Stanciu, *Considérations sur l'évolution des rapports commerciaux entre la Roumanie et les Etats Unis d'Amérique jusqu'en 1914*, în „Revue roumaine d'histoire”, 4 1972, p. 627—630

Europa, pe cele ale răsăritului și sud-estului european². Nu înceta deosemena în regiunile respective exportul mărfurilor americane ca mai înainte, prin intermediari, dar odată cu izbucnirea războiului a crescut în Statele Unite interesul pentru intensificarea comerțului direct cu țările din estul și sud-estul Europei, inclusiv cu România.

◀ Faza mai puțin favorabilă prin care trecuse comerțul european al SUA în anii 1912—1913 în ansamblul său era și ea acum depășită³ și creșterea cererilor europene pe piața americană, solicitările venind practic din toate părțile, au încurajat ideea unei expansiuni comerciale directe a Statelor Unite în Europa. Vechii competitori, puterile europene, nu mai puteau asigura cu produse piețele europene ca mai înainte, ele însele fiind acum preocupate de aprovizionarea de război; comerțul intermediarilor încetase și el, ivindu-se astfel posibilitatea ca comerțul american să se substituie ușor pe aceste piețe celorlalți furnizori.

De la rolul relativ secundar pe care îl ocupaseră în concertul comercial și financiar dinainte de război, Statele Unite ajunseseră astfel să aspire la un rol principal, de care cercurile de afaceri americane au devenit repede conștiente, trecînd la o reconsiderare în general a relațiilor economice cu Europa.

Reprezentanți ai unor importante firme americane se pronunțau în acest spirit referindu-se direct la raporturile cu statele sud-estului european. A. J. Mace, secretarul general al firmei *Williams & Wigmore, Inc.*, aparținînd importante bănci new-york-eze *Guaranty Trust Co.* declara de exemplu că înainte chiar ca pacea să survină urma să se treacă la considerarea nevoilor economice ale țărilor balcanice⁴. Găseau de acum vinzare nu numai produsele americane tradițional exportate aici, ci tot ceea ce putea servi ducerii războiului; în Statele Unite sosiseră comisii de achiziții din multe țări europene iar ca urmare prețurile crescuseră, se căutau credite și se plasau comenzi nu numai pentru nevoile războiului ci chiar pentru după război⁵.

Anii neutralității au reprezentat în același timp și pentru România o perioadă de mare interes pentru problemele economice, în special sub raportul soluționării lor în viitor. Războiul evidenția importanța resorturilor economice în politica mondială, atrăgînd atenția cercurilor conducătoare legate mai ales de partidul liberal asupra legăturii directe și deschise existente între politica națională și economia națională⁶.

² Dumitru I. Andronescu, *Psihologia comercială și financiară a Statelor Unite*, București, 1916, p. 3.

³ Datorită poziției sale debitoare pentru o serie de capitaluri, finanța americană nu putuse acoperi dobînzile datorate Europei nici chiar cu excedentul rezultat din comerțul tot mai larg cu Europa. Pentru alte detalii privind comerțul american în general în pragul războiului vezi *Comerțul exterior al României, 1928—1937*, București, 1939, p. 200 și următoarele.

⁴ D. I. Andronescu, *op. cit.*, p. 2.

⁵ *Ibidem*, p. 3.

⁶ Vintilă Brătianu, al cărui rol în conceperea politicii economice a Partidului Național Liberal era încă de pe acum tot mai însemnat, considera — în articolul *Războiul și petrolul*, publicat în „Viitorul” din 17 dec. 1914 — că războiul mondial „a pus într-o lumină vie unele chestiuni vitale, cărora din nenorocire nu le dădeam pînă acum importanța pe care o meritau”. Conflictul dădea, continua el, învățăminte utile, „pentru ceca ce vrea să zică o industrie adevărat națională și foloasele reale pe care economia națională le poate trage din ea”.

În aceste condiții, au existat atât în România cât și în Statele Unite vizibile preocupări de reconsiderare a relațiilor economice dintre cele două state, ambele fiind interesate în perspectivele lor de viitor.

Dornici să intensifice comerțul cu România, numeroși oameni de afaceri americani au început de aceea să solicite Departamentul de Stat, încă din toamna anului 1914, tot mai numeroase informații utile cu privire la stadiul relațiilor economice cu țara noastră, mai ales în legătură cu regimul convențional sub care se desfășurau⁷.

În august 1914 vizita Bucureștiului în numele unora dintre aceștia Avram Tetian, afacerist din Boston, venit pentru a studia la fața locului condițiile comerciale și mijloacele de dezvoltare a schimburilor cu Statele Unite. Acesta era convins că acum era „momentul cel mai potrivit pentru ca comerțul României să-și creeze legături directe cu producătorii americani, înlocuind intermediul Germaniei și al Franței”⁸.

Ca un prim pas, Tetian sugera și înființarea unor consulate românești în câteva din orașele americane care prezentau interes pentru legăturile cu România. El însuși se oferea să conducă un consulat la Boston, lucru pentru care se și îngrijise și obținuse deja o recomandare din partea oficialităților americane și din partea unor importante societăți și bănci americane, convins fiind că împrejurările ofereau destule garanții de succes acestor planuri privind comerțul cu România⁹.

Faptul că România nu poseda încă în SUA nici reprezentanțe consulare și nici diplomatice constituia deja o problemă de mai multe ori ridicată în trecut, care acum revenea astfel în discuție. Ministrul american la București, Charles Vopicka, abordase în mai multe rânduri chestiunea necesității deschiderii unor asemenea agenții cu oficialitățile românești și în decembrie 1915 a reușit să obțină din partea ministrului de externe E. Porumbaru promisiunea, întărită de ministrul de finanțe, că în viitorul buget aveau să fie înscrise și sumele necesare deschiderii unei legății la Washington¹⁰.

Problema agențiilor României în Statele Unite atrăsese de altfel atenția generală în cercurile oficiale americane. În timp ce dintre statele din sud-estul Europei Serbia, Grecia, Bulgaria și Muntenegru aveau nu numai reprezentanțe diplomatice ci chiar și consuli sau atașați comerciali, ezitarea României de a urma aceste exemple îl făcuse pe secretarul de stat al SUA, W. J. Bryan să se exprime încă din 1913 că țara noastră rămăsese „singurul stat din lumea întreagă care nu are nici un fel de reprezentare politică sau comercială în Statele Unite”¹¹. În ciuda acestui inconvenient, în special în prima parte a intervalului de care ne ocupăm, pînă spre mijlocul anului 1915, o serie de noi afaceri, dovedind creșterea interesului

⁷ Vezi documentele 611.7131/41, Decimalele file 1910—1929, Record Group 59, Department of State Files, în United States National Archives, Washington. Documentele din aceeași sursă și din același fond sînt în continuare citate US. N.A., R.G. 59, d. f. 1910—1929, doc. . . .

⁸ Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, București, Problema 75, dosarul 48, f. 185 (Aceeași sursă citată în continuare Arhiva MAE . . . dos.) Hamburgul, altădată poarta comerțului indirect cu produse americane și spre România, era acum închis ca urmare a blocadei maritime engleze.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ US. N. A., R. G. 59, d. f. 1910—1929, doc. 701. 7111/10, Vopicka către R. Lansing, scrisoare din 24 decembrie 1915

¹¹ D. I. Andronescu, *op. cit.*, p. 5

arătat în SUA pentru România, s-au putut organiza și urmări, ajungând în diferite stadii de realizare practică.

Firma *Kellogg Switchbord & Supply Company*, specializată în construcții telefonice, se interesa, de exemplu, în aprilie 1915 de situația comunicațiilor telefonice din România, având în vedere o afacere în acest domeniu¹², în timp ce firma *Herbert Brothers Import and Export Marchants* din New York, care intenționa să înceapă un larg import de floarea soarelui din România, intervenea și ea, în februarie 1915, la Departamentul de Stat pentru a obține prin intermediul său autorizația necesară din partea guvernului român¹³.

Baldwin Locomotive Works din Philadelphia se interesa și ea de un aranjament prin care în viitor să poată specializa mai mulți tineri români pe lângă companiile americane producătoare de material feroviar¹⁴, intenționând desigur afaceri de amploare în acest domeniu.

Astfel de interese au găsit la București un sprijin în activitatea lui Ch. Vopicka, ministrul american, care preocupat de perspectiva schimburilor cu România a și inițiat mai multe planuri de încurajare a comerțului româno-american.

În 1915, observând că afacerile americane erau încă „foarte reduse și se limitau doar la achiziționări de mașini agricole”¹⁵, el a insistat pentru deschiderea unei camere de comerț, convins de utilitatea ei nu numai în încurajarea schimburilor cu România ci și cu Bulgaria și Serbia. Ideea sa era împărtășită și sprijinită și de J. B. Ravendal, consul al S.U.A. la Constantinopol, în cooperare cu care Vopicka a reușit să organizeze în 1915 o întrunire a celor mai de seamă oameni de afaceri români și americani aflați la București în acel moment. S-a hotărât înființarea unei camere de comerț româno-americane, reprezentând prima instituție de acest gen în istoria legăturilor economice dintre cele două state¹⁶.

Alte surse dovedesc și ele că interesul trezit în S.U.A. pentru intensificarea legăturilor cu România era încă și mai larg. Dumitru I. Andronescu, român aflat în anii neutralității în S.U.A. observa, într-o lucrare de proporții reduse, însă semnificativă pentru obiectivul urmărit, că intrând în contact cu cercurile economice americane din New York fusese invitat să spună și să scrie despre posibilitățile comerțului cu Româ-

¹² U.S. N. A., R. G. 59, d. f. 1910—1929, doc. 166 071/22

¹³ *Ibidem*, doc. 611719/1, scrisoarea firmei, din 6 februarie. *Ibidem* doc. 611 719/1, răspunsul primit prin scrisoarea lui Vopicka către Lansing, 30 aprilie 1915, informa că exporturile de cereale fuseseră interzise de guvernul român în noiembrie 1914.

¹⁴ U.S.N.A.R., G. 59 d.f. 1910—1929, doc. 166.071 24. Această firmă mai avusese și în trecut legături de afaceri cu Căile Ferate Române.

¹⁵ Ch. Vopicka, *The Secrets of the Balkans. Seven years of a diplomatic life in the Storm Center of Europe*, Chicago, Rand McNally Company, 1921, p. 309. Departe de a dezvălui secretele promise, cartea lui Vopicka conține totuși multe detalii utile, fiind însă concepută mai curind ca o replică tirzie la reproșurile Departamentului de Stat din anii misiunii îndeplinite de autor la București. Asupra personalității și activității lui Vopicka vom reveni de altfel, în paginile următoare. Importul de mașini agricole americane ocupase întotdeauna un loc de frunte și deloc neglijabil în trecut în importul de mașini agricole al României. Deși e dificil de stabilit ponderea lui totală, datorită imposibilității de a preciza exact importul indirect cu mașini agricole americane, se poate observa că importul direct, înregistrat, cu aceste mașini reprezenta în 1913 o valoare de peste 700.000 de dolari (vezi I. Stanciu, *art. cit., loc. cit.*, p. 627, 629).

¹⁶ *Ibidem*.

nia¹⁷. Andronescu fusese chemat în același scop și în alte orașe americane avînd prilejul să remarce uimirea și curiozitatea care însoțeau aceste invitații, în timp ce în două săptămîni primise nu mai puțin de 76 de scrisori de la numeroase firme și bănci care solicitau informații asupra condițiilor existente pe piața românească. Unele dintre ele, mai îndrăznețe, venind în special din partea fabricilor pe care le-a vizitat, cereau informații despre modul în care americanii ar fi putut „pătrunde în tainele pieții și politicii românești”¹⁸.

Între aceste firme care doreau să intre în relații cu piața românească se aflau *International Roofing Co.* (Chicago), *De la Vergne Machine Co.* (N. J.), *J. I. Case Machine Co.* (Racine, Wis), *National Stamping and Electric Works* (Chicago), *Pierce Machine Tools Co.* (Chicago), *Mayer Brothers Co.* (Minn.), *C. L. Best Gas Traction Co.* (Okland, Cal.), *General Lead Battery and Electric Co.* (N. J.), *The Studebaker Corp.* (Detroit, Mish.) etc¹⁹.

Acest interes demonstra evident și nevoia manifestată în cercurile de afaceri americane de a cunoaște realitățile economice românești, care le rămăseseră pînă atunci îndepărtate și străine.

Semnele unui nou impuls în relațiile economice româno-americane, venind în special din partea comerțului american în anii 1914—1915, au suferit însă brusc după această dată o abandonare. Nici speranțele puse în camera de comerț deja înființată²⁰, nici consulatelor propuse de Tatian, nici legația promisă lui Vopicka nu s-au mai putut realiza, iar planurile firmelor americane nu au mai prins viață. Odată cu intrarea Turciei în război și închiderea Strimtorilor Mării Negre, în octombrie 1914, comerțul particular a devenit practic atît de dificil între cele două țări încît n-a mai putut continua. Legătura cu S.U.A. s-a mai ținut un timp prin Serbia-Grecia (via Salonic) și apoi prin teritoriul Rusiei, prin portul Arhanghelsc sau pe Transiberian, prin Vladivostok, peste Pacific iar dificultatea asigurării capacităților de transport în Rusia a făcut recurgerea la aceste căi aproape imposibilă. În schimb, în aceeași perioadă s-a putut realiza, în ciuda unor piedici tot mai numeroase, importul unor mărfuri necesare aprovizionării de război organizată de statul român. Descoperind, încă din august 1914, gravele consecințe decurgînd din totala insuficiență a producției industriale interne și eșecul planului său mai vechi de echipare a armatei, guvernul Ion I. C. Brătianu se văzuse nevoit foarte curînd, în toamna aceluiași an, să ia măsuri urgente de aprovizionare din străinătate în perspectiva unei participări la război²¹.

¹⁷ D. I. Andronescu, *op. cit.*, p. 5. Broșura, deja citată, poartă chiar subtitlul *Afaceri posibile cu România*. În iunie 1916, ca urmare a acestor insistențe a apărut în „Bulletin of the American Mfg. Export Association” și un articol al lui D. I. Andronescu, intitulat *România Trade Possibilities*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, vezi și p. 6 în continuare.

²⁰ Un anume Teodoridi Antoni, care se oferise să servească drept consul al S.U.A. la Brăila, observa în august 1915 că în problema camerei de comerț nu se mai făcea deja nimic, ministrul american fiind foarte ocupat cu alte chestiuni (vezi U.S.N.A., R.G. 59, d.f. 1910—1929, anexă la doc. 125.0071/6)

²¹ *România în războiul mondial, 1916—1919*, vol. I, Imprimeria Națională, 1934, p. 35; vezi și D. Iliescu, *Documente privilegiate la războiul pentru întregirea neamului*, București, Imprimeria Statului, 1924, p. 12—13. Situația creată era incontestabil rezultatul direct al economiei preponderent agricole a României și în parte apoi a neglijării pregătirii dotării armatei de către guvernele antebelice.

Guvernul român a ajuns la ideea efectuării aprovizionării în îndepărtatele State Unite din nevoia de a găsi noi furnizori de materiale de război, pe măsură ce vechii furnizori ai acestora, Germania și Austro-Ungaria, începuseră după declanșarea războiului să onoreze tot mai greu, pentru ca apoi să oprească comenzile României, în timp ce aprovizionarea din Italia, Anglia și Franța s-a dovedit și ea nu lipsită de piedici serioase²². Deși soluția S.U.A. intra astfel în discuție, ea părea în primul moment „dacă nu imposibilă, totuși greu de realizat”²³. Și totuși spre ea îndemneau și greutățile tehnice și de transport de tot felul ridicate de Anglia și Franța. În ciuda faptului că guvernul român dorea să se apropie de aceste puteri, convingerea că „nu se putea obține nimic pentru armată (din partea lor) fără ca guvernul să-și ia anumite angajamente politice și militare”²⁴, care ar fi stinjenit libertatea de acțiune diplomatică a țării în obținerea recunoașterii drepturilor României la întregire națională, constituia de asemenea un puternic argument care făcea preferabilă aprovizionarea într-un stat neutru, care să nu angajeze politicește țara.

Una dintre cele dintâi măsuri luate pentru aprovizionarea din S.U.A., cel mai solicitat dintre furnizorii neutri, a fost adoptată în noiembrie 1914. La această dată, pe baza unui referat prezentat de primul ministru privind obținerea doar parțială și insuficientă a materialelor comandate în Germania, Austro-Ungaria, Rusia, Spania și Italia, Consiliul de Miniștri a aprobat recomandarea sa „ca o comisie compusă dintr-un ofițer și un funcționar superior de la C.F.R. să plece imediat în Statele Unite ale Americii de Nord spre a trata direct cu fabricile de acolo aprovizionarea cu materiile prime necesare stabilimentelor militare de artilerie la confecționarea a 200.000 proiectile de 75 mm. și alte comenzi ce sînt în curs de execuție și expedierea spre țară a 2.000.000 cartușe și 100.000 arme M.d. 93”²⁵. Materialele respective trebuiau obținute imediat, „fiind urgent necesare în țară... neputîndu-se aștepta noi tratative sau admitte noi termene de predare prea îndepărtate...”²⁶. Ca urmare a acestei decizii a fost trimis din partea C.F.R.-ului în Statele Unite, pentru nevoile de material feroviar, inginerul Theodor Orghidan, care a rămas acolo și în anii următori²⁷.

²² Vasile Rudeanu, *O viață. Amintire. Comentarii*, vol. I, București, f. a., p. 138. Lucrare aflată în manuscris (dactilografiat) în fondul cabinetului de manuscrise al Bibliotecii Academiei, R.S.R. Rudeanu, una dintre persoanele cele mai îndeaproape inițiate în efortul de aprovizionare, relatează că la 9 noiembrie 1914 făcuse deja cunoscut primului ministru că o înarmare rapidă se putea face doar din Germania și Austro-Ungaria, singurele state care posedau și fabricau același tip de arme și armament cu cel cu care era dotata de peste 40 de ani armata română. Franța și Anglia utilizau tipuri deosebite, fiind necesare, după eventuala plasare a comenzilor în aceste țări, cel puțin 3 – 4 luni pentru adoptarea de către industriile lor a utilajelor care să producă pentru România. Comenzile făcute deja în Franța, fuseseră și ele, din rațiuni politice, oprite a fi expediate de către guvernul francez după izbucnirea războiului (vezi *România și războiul mondial...*, vol. I, p. 35 și M. Basilescu, *La Roumanie dans la Guerre et dans la Paix*, vol. I, Paris, Felix Alcan, 1919, p. 122).

²³ *Ibidem*.

²⁴ D. Iliescu, *Războiul pentru întregirea României*, vol. I, *Pregătirea militară*, București, Imprimeriile „Independența” 1920, p. 18.

²⁵ Arhivele Statului, București, Fondul Președinției Consiliului de Miniștri, dos. 42/1914, f. 20 – 23.

²⁶ *Ibidem*, din referatul amintit, purtînd numărul 2521.

²⁷ Negustor și industriaș, Orghidan era binecunoscut în cercurile de afaceri și politice românești, în care trecea drept om de încredere al frunțașilor liberali.

La aceste comenzi se referă foarte probabil și o însemnare făcută în aceeași lună a anului 1914 de Președintele Franței în memoriile sale. El scrie că Ion I. C. Brătianu condiționase intrarea României în război contra Austro-Ungariei — într-o discuție cu ministrul Rusiei la București — între altele și de o asigurare din partea puterilor Antantei că va avea „sprijinul lor pentru a face să-i parvină din America o importantă furnitură de aprovizionare militară”²⁸.

Cam în același timp, România a sondat și posibilitățile de a obține primul ei împrumut în Statele Unite. Dorind la început să nu recurgă la împrumuturi externe și folosind larg mijloace financiare interne²⁹ pentru finanțarea înarmării, guvernul Ion I. C. Brătianu ajunsese totuși, spre sfârșitul anului 1914, la convingerea că plățile în străinătate făceau inevitabilă recurgerea la împrumuturi externe. Cu aceeași intenție, de a obține un credit degrevat de condiții politice s-a solicitat mai întâi un împrumut de 50 — 100 milioane lei Elveției³⁰. Ideea însăși, a unei îndepărtări de piețele financiare din Berlin, Paris și Londra, de care guvernul român era în mod tradițional legat și de a apela la un alt centru financiar, dintr-o țară neutră, era nouă și îndrăzneată iar realizarea ei nu lipsită de dificultăți. În decembrie 1914, aflindu-se că Elveția invoca propriile-i nevoi de înarmare (!) și refuzase această cerere³¹, tot prin N. Lahovary, ministrul României la Paris, s-a încercat obținerea lui din Statele Unite, care deși luaseră măsuri de a nu împrumuta bani statelor beligerante, ofereau împrumuturi statelor neutre³².

Lahovary a intrat în contact cu John R. Carter, fost ministru al S.U.A. la București (1909—1911), aflat în acel moment în fruntea sucursalei pariziene a casei americane *Morgan Harjes* interesându-se în numele guvernului român „dacă nu ar fi posibil să se găsească la New York suma ce ne-ar trebui imediat”³³. Persoana care a adus din S.U.A. răspunsul firmei americane a discutat apoi chestiunea împrumutului și la Londra, cu N. Mișu, ministrul României în Anglia, care comunica apoi prin N. Lahovary la București că finanța americană, deja foarte mult îndatorată Londrei, găsea că o operație constând într-un export de aur din Statele

²⁸ R. Poincaré, *Au service de la France*, vol. V, *L'invasion*, Paris, Plon, 1928, p. 434.

²⁹ Vezi I. C. Băicoianu, *Istoria politicii noastre monetare*, vol. III, București, 1933, p.44.

³⁰ A.M.A.E., fond 71/1914, partea II, Madrid, Paris, 1914—1929, dos. 12, f. 313 — 314. N. Lahovary către C. Porumbaru, telegramă confidențială din Paris, 10/23 dec. 1914.

³¹ Ibidem. Lahovary observa că parțial neajunsul consta și în scăderea valorii de schimb a leului pe piețele financiare occidentale tocmai datorită plăților pentru furniturile militare în străinătate în general.

³² În sensul „adevăratului spirit de neutralitate” proclamat în august 1914 de președintele Wilson, Secretarul de Stat Bryan anunțase că deși guvernul american interzicea finanței americane să accepte ofertele de împrumuturi ale beligeranților, totuși „nu există însă nici un motiv pentru care să nu fie făcute împrumuturi guvernelor națiunilor neutre”. Între timp, începând în special din primăvara lui 1915, se înmulțiseră în S.U.A. și numărul comenzilor venite mai ales din țările Antantei. Lipsa de credit a acestora a amenințat destul de curând să facă imposibile noi tranzacții și în octombrie 1915 guvernul american va ridica restricția asupra împrumuturilor, măsură extrem de importantă atât pentru aprovizionarea de război a Antantei cît și pentru viitorul legăturilor europene ale S.U.A. (vezi, A. Link, *Woodrow Wilson and the Progressive Era, 1910—1917*, New York and Evanstone, Harper, Row Publishers, 1957, p. 151 — 152.

³³ A.M.A.E., fond 71/1914, E.2, Partea II, Madrid-Paris, 1914—1929, dos. 12, f. 313 — 314, aceeași notă din 10/23 dec. 1914.

Unite în contul României era foarte puțin probabilă în acel moment³⁴. Pe marginea eșecului de a face, astfel, împrumutul în S.U.A., N. Mișu ajungea la concluzia importantă că de acum „chestiunea acestor dificultăți (financiare) trebuie căutată în Engiltera, căci numai acolo se pot găsi în momentul de față capitalurile de care avem nevoie”³⁵.

Imposibilitatea de a găsi creditul necesar în S.U.A., în condițiile lipsei de monedă americană, din care guvernul român nu avusese niciodată cantități importante, a afectat desigur de la început planurile de aprovizionare cu materiale de război de peste ocean. Pentru moment ele au fost aminate. Existau de asemenea numeroase îndoieli asupra posibilității practice de a da acestei aprovizionări proporțiile necesare. Rudeanu observa bunăoară că deși Statele Unite „ar fi putut într-o vreme să ne ajute”, totuși „nu era posibil să începem un război cu baza de operații pentru muniții și armament și toate nevoile materiale ale armatei în America”³⁶.

În 1915, când aprovizionarea din apusul Europei a trecut un moment printr-o fază deosebit de critică, aceste îndoieli au trebuit totuși în bună parte abandonate. Italia intrase în război și încetase din mai 1915 livrarea armamentului promis, reținându-l pentru sine. Franța începuse să întârzie executarea convenției privind furnizarea de materiale de război, din 8 martie 1915, și un timp s-a crezut că de la Anglia „nu se mai putea spera nimic”³⁷. „Rămânea America unde trebuiau găsite fabrici care să se instaleze pentru fabricarea munițiilor noastre și bani”, constata acum Rudeanu³⁸.

Într-adevăr, în aceste împrejurări, când comenzile făcute în Spania și Elveția erau departe de a fi suficiente, aprovizionarea de război a României cu materiale din străinătate intrase, în a doua jumătate a lui 1915 „într-un impas serios”³⁹ și au trebuit luate măsuri urgente pentru organizarea aprovizionării din Statele Unite: colonelul Miclescu, „ofițer superior de artilerie, destoinic, activ, bun român”⁴⁰, a fost detașat în S.U.A., în fruntea unei subcomisii formată din câțiva oameni, cu misiunea de a încheia contracte și expedia spre România materialele pe care le solicita Comisia de Aprovizionare Centrală din Paris, condusă de V. Ru-

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*. Situația revenise deci în punctul de plecare, la promisiunile obținute inițial de la finanța franceză și engleză și la problema evitării sau nu a unor angajamente politice care ar fi decurs direct din cele financiare. N. Lahovary, mai socotea că, plină la intrarea României în război, în problema împrumutului nu vedea o asemenea posibilitate „câtă vreme nu trebuie și nu ne putem obliga de pe acum față de nimeni în privința datei când vom ieși din neutralitate”. Nevoia a învins însă acest principiu și după eșecul tentativei de a obține un împrumut în Statele Unite în dec. 1914, guvernul român a recurs doar câteva zile mai târziu la contractarea primului împrumut în Anglia. Este vorba despre primul din seria împrumuturilor făcute în țările Antantei în anii neutralității, cel de 5 milioane lire sterline (126.000.000 lei) solicitate telegrafic Băncii Angliei de către M.A.E. Împrumutul în Italia din 1/14 dec. 1914 acest stat fiind neutru, deși este primul împrumut extern, nu intră desigur în categoria celor făcute pînă atunci în țările Antantei (vezi Gh. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României, 1823-1933*, București, „Universul”, 1934, p. 292 - 293).

³⁶ V. Rudeanu, *op. cit.*, vol. II, p. 377.

³⁷ *Ibidem*; vezi și p. 281. Rudeanu explică refuzul Angliei de a mai livra ceva României prin neîncrederea lui Edward Grey și a Șefului Statului Major Englez, gen. Wilson, că România va mai intra vreodată în război, de unde inutilitatea și chiar riscul de a o înarma.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

deanu, care și ea dădea curs ordinelor Ministerului de Război din București. Sumele necesare cît și încheierea contractelor în Statele Unite trebuiau în prealabil aprobate tot de către colonelul Rudeanu ⁴¹.

Crearea subcomisiei pentru S.U.A. fusese însoțită de ordinul ca Miclescu „să plece imediat la New York”, iar acesta ajunsese acolo în mai 1915, împreună cu căpitanul Buicliu și E. Borcea, înarmat „cu o listă de materiale de război, fel și muniții ce trebuiau căutate și comandate” ⁴². Mai urgentă era procurarea pulberii de artilerie, căci „Franța, după ce încercase mai întîi 2 milioane de cartușe de infanterie ne comunicase — serie Rudeanu — că nu mai poate da pulbere de infanterie și ne sfătuiă să o căutăm în America” ⁴³.

Deși nu era deloc ușor, în primele luni, într-o vreme cînd doar comenziile din Elveția mai mergeau regulat, telegramele lui Miclescu din New York comunicînd modul în care reușea să găsească cele necesare au reușit să dea destule motive să se creadă că „vom putea realiza în America comenzi importante pentru pregătirea noastră de război”, își amintește tot Rudeanu ⁴⁴. În această perioadă, Miclescu — ajutat de membrii subcomisiei sale și cu „multă rivnă și destoinicie” și de către Theodor Orghidan ⁴⁵ — s-a străduit să plaseze cît mai multe din comenzile solicitate din Paris, apelînd la numeroase firme americane.

În afara pulberii, comenzile priveau și cartușe, bare de oțel, aramă și discuri de alamă pentru proiectile, acid picric, trinitrotoluen, mașini de încărcat cartușe model 93 — care se puteau importa doar din S.U.A., de unde au fost și luate — sîrmă ghimpată, bumbac, încălțăminte ⁴⁶. Deși nu toate aceste materiale au putut fi contractate în cantități suficiente, o parte din ele au fost procurate și trimise spre țară. Primele contracte au fost încheiate spre sfîrșitul anului 1915. În perioada neutralității României, cele mai importante contracte plasate industriei americane de subcomisia colonelului Miclescu au fost cele încheiate cu firma *Dupont de Namours* și *Remington Arms* ⁴⁷. Tot pentru trebuințele armatei au mai fost importate din Statele Unite și au ajuns în țară înainte de intrarea în război și o importantă furnitură constînd din 500.000 de perechi de bocanci ⁴⁸, ca și alte materiale, în cantități mai mici, dar foarte binevenite în condițiile lipsei ce se simțea în dotarea armatei române ⁴⁹.

⁴¹ *Ibidem*, p. 282, 604.

⁴² *Ibidem*. Sosirea comisiei e anunțată în „America” din 8 iulie 1915.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 311.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ A.M.A.E., fond 71/1914, E.2, partea II, dos. 30, f. 31, Rudeanu către generalul Iliescu, telegrama din 28 aug. /10 sept. 1915.

⁴⁷ Vezi *România în războiul mondial*, vol. I, doc. din anexa nr.9, p. 30 — 31. Cu prima firmă s-au încheiat două contracte, la 23 dec. 1915, pentru 200 t de fulmicoton, expediate la 5 iunie, 28 iulie și 26 sept. 1916 și la 18 febr. 1916 pentru 350 t. de pulbere, expediate în 4 transporturi, la 26 sept., 28 noiembrie 1916 și 4 febr., 4 iulie 1917. Cu cea de a doua firmă s-a încheiat un contract pentru 3 milioane cartușe de revolver calibru 11 mm., la 7 iulie 1916, expediate la 5 august, 30 sept., 28 noiembrie și 26 dec. 1916.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ S-au mai contractat, încă din lunile august-septembrie 1915 în Statele Unite 2.300 t. de sîrmă ghimpată, 150 t. bumbac, alte 100 t. fiind și ele asigurate. Aceste contracte fuseseră plasate înainte chiar ca subcomisia condusă de Miclescu să ajungă în S.U.A. (Vezi A.M.A.E., fond 71 1914, E.2, partea II, dos. 30, f. 61, Rudeanu către generalul Iliescu, telegrama din 28 august 10 sept, 1915 și o alta din 30 iulie/12 august 1915.

Între dificultățile permanente de care subcomisia condusă de Miclescu s-a izbit, îngreindu-i activitatea și reducîndu-i rezultatele, trebuie mai întii menționată greutatea de a plasa comenzile. Solicitate din toate părțile de către statele Antantei, firmele americane primeau cu destulă greutate comenzile României, mai mici iar lipsa de fonduri a subcomisiei nu făcea decît să mărească aceste reticențe. Problema banilor a reprezentat de fapt dificultatea capitală, datorită creditului redus de care guvernul român a dispus în Statele Unite. După eșecul înregistrat în decembrie 1914, în septembrie 1915 s-a încercat tot din nou prin N. Mișu și Lahovary obținerea unui alt împrumut direct pe piața americană, dar cu același rezultat negativ⁶⁰.

Pentru a fi achitate comenzile făcute de subcomisia colonelului Miclescu guvernul român a trebuit de aceea să recurgă la creditul în lire sterline din împrumutul făcut în Anglia în octombrie 1915. S-au cheltuit din acesta în Statele Unite 35.711 lire sterline⁶¹, sumă total insuficientă însă față de nevoile subcomisiei și de speranțele puse în activitatea sa de colonelul Rudeanu⁶². Chiar și așa, ea a reușit totuși să stîrnească în jurul ei un adevărat conflict cu autoritățile engleze.

La sfîrșitul anului 1916, colonelul Ioan Rășcanu, trimis să inspecteze activitatea comisiilor de aprovizionare, avea să constate că „Anglia, care ne furnizează în cea mai mare parte fondurile necesare, este nemulțumită de activitatea misiunii noastre în America, deoarece multe din materialele și obiectele ce se cumpără în această țară ni s-ar putea furniza cu prețuri mai avantajoase din Anglia. În orice caz, Anglia nu e dispusă să dea banii săi pentru ca noi să plătim pentru fabricate americane. Anglia dorește să cunoască toate comenzile ce noi le facem în diferite țări și pe cît posibil ca tot ce se poate găsi acolo să se comande în Anglia”⁶³.

Într-adevăr, „Anglia se opunea să ni se elibereze sumele” pentru achitarea comenzilor în Statele Unite⁶⁴, căci Comisia română din Paris prefera vîdit să cumpere materiale nu din Anglia ci de peste ocean. În ianuarie 1916 Rudeanu se și adresase, pentru a decide în această problemă, Diviziei Munițiilor din Ministerul de Război, care coordona întreaga activitate a comisiei de aprovizionare, explicînd că, contrar pretinșelor posibilități de a găsi mai ieftin în Anglia, America acorda „oferte în condiții avantajoase” . . . și recomanda să se accepte în continuare ofertele firmelor americane prin care cantitatea de celor obținute cu aceleași sume s-ar dubla⁶⁵.

⁶⁰ Vezi U. S. Department of State, *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States*, Supplement 1915, Washington, Government Printing Office, 1928, p. 66 (În continuare sursa va fi citată *Foreign Relations* . . .).

⁶¹ Minister of Finance, *The Report of the Minister of Finance to the Council of Ministers on the Situation of Romania*, 24 sept. 1924, București, Government Press, 1925, p. 95.

⁶² V. Rudeanu, *op. cit.*, v. II, p. 281. Ca și primul împrumut în Anglia, acest al doilea împrumut, de 7 milioane lire, era pus la dispoziția guvernului român cu mai multe condiții, între care și cea de a se obține consimțămîntul guvernului englez la cumpărăturile respective.

⁶³ *România în războiul mondial*, v. I, doc. nr. 10, p. 35, raport din 15 decembrie 1916 către Marele Cartier.

¶ ⁶⁴ V. Rudeanu, *op. cit.*, v. II, p. 281.

⁶⁵ Arhiva M.A.E., fond 71/1914, E.2, partea a II-a, dos. 29, Londra, f. 176.

Conflictul, de fapt, atinge punctul culminant în noiembrie 1915, când guvernul englez a cerut rechemarea colonelului Miclescu de la New York, comunicînd lui N. Mișu că a fost informat de către *Foreign Office* că Miclescu provoca prin activitatea sa . . . „mari neajunsuri comisiei europene de comenzi în Statele Unite”⁵⁶. N. Mișu era de părere că Miclescu trebuia, în aceste împrejurări, rechemat⁵⁷, căci autoritățile engleze luaseră deja unele măsuri îngrijorătoare : materialele expediate din Statele Unite și ajunse în porturile engleze fuseseră confiscate, iar telegramele schimbate între Rudeanu și Miclescu, prin cablul transoceanic, fuseseră reținute. Îngrijorat totuși de perspectiva abandonării aprovizionării din Statele Unite, Rudeanu s-a deplasat imediat la Londra pentru clarificarea problemei. El a telegrafiat mai întîi lui Miclescu, la New York, „să lucreze continuu și în bună și strinsă legătură cu misiunea engleză” de acolo, după care a intervenit pe lîngă autoritățile britanice pentru retragerea măsurilor luate împotriva aprovizionării României din Statele Unite⁵⁸.

În cele din urmă, după o întrevedere de o oră cu ministrul de externe englez, A. J. Balfour, în care a explicat situația cu totul dificilă pe care aceste măsuri o creau aprovizionării României, Rudeanu a reușit să obțină anularea lor, materialele fiind eliberate iar telegramele restituite⁵⁹. Ca urmare, activitatea subcomisiei conduse de Miclescu a putut să continue, deși obiecțiile ridicate de autoritățile engleze au continuat și ele, după cum indică raportul mai sus menționat al colonelului Rășcanu un an mai tîrziu. Englezii au „cercetat” schimbul de telegrame dintre Rudeanu și Miclescu și după aceea, tot timpul cît subcomisia română a activat în S.U.A.⁶⁰

De asemenea, în ansamblul situațiilor grele pe care le-a avut de înfruntat în general aprovizionarea României în acei ani — și cu atît mai mult cea din Statele Unite — o situație deosebită a creat-o lipsa navelor de transport, „cea mai gravă” dintre ele, după cum o califică la un moment dat V. Rudeanu⁶¹. Materialele achiziționate în Statele Unite trebuiau transportate mai întîi în porturile europene, engleze și franceze, unde comisia de aprovizionare le concentra pentru a le expedia apoi spre România. Pînă în august 1916 comisia a dispus pentru această operație aproape exclusiv de cele 3 nave românești rămase în afara Mării Negre după blocarea strîmtorilor, și anume „București”, „Dunărea” și „Jiul”⁶². Pe lîngă faptul că ele erau prea puține pentru a asigura ridicarea la timp a materialelor recepționate și depozitate de către colonelul Miclescu în docurile americane, au mai intervenit tot în perioada mai sus arătată, spre sfîrșitul anului 1915, și piedicile puse de Anglia, transporturilor spre România.

V. Rudeanu pune aceste piedici în legătură cu suspiciunea guvernului din Londra că România ar intenționa să intre în război împotriva

⁵⁶ V. Rudeanu, *op. cit.*, v. II, p. 348.

⁵⁷ *Ibidem.*

⁵⁸ *Ibidem.*

⁵⁹ *Ibidem.*

⁶⁰ *Ibidem*, p. 355.

⁶¹ *Ibidem*, v. III, p. 680.

⁶² *Ibidem.* După intrarea României în război s-au utilizat și unele nave puse la dispoziție de guvernele francez și englez.

Antantei⁶³. Permisele de export pentru materialele cumpărate de subcomisia din America au fost refuzate și s-au dat totodată ordine ca „marina engleză să descarce de pe vapoarele ce transportau în Europa materialele achiziționate de mine în S.U.A. — scrie tot Rudeanu — și să le depoziteze în diferite porturi engleze”⁶⁴, măsuri care, după cum am văzut deja, au făcut necesară o intervenție specială la *Foreign Office*.

La aceste dificultăți se va adăuga de asemenea și problema depozitării materialelor în docurile americane, netransportarea lor la timp aducând majorarea permanentă a taxelor datorate autorităților portuare americane, lucru care a condus și el cu timpul la alte complicații. Subcomisia condusă de colonelul Miculescu, luptându-se să găsească bani, vapoare și furnizori, a continuat totuși să lucreze, activitatea sa prelungindu-se și după intrarea României în război. Anii neutralității dovedesc că aprovizionarea de război în Statele Unite, în ciuda speranțelor pe care le-a trezit la început, datorită însă piedicilor ivite pe parcurs s-a restrîns și n-a putut acoperi decît o mică parte din lipsurile a căror îndepărtare se scontase. În tabloul general al aprovizionării de război a României din această perioadă, ele ocupă totuși un loc important. Fără a putea fi comparate cu cantitățile achiziționate și expediate din Franța, de departe mai mari, și știut fiind că Anglia n-a livrat asemenea materiale decît după intrarea României în război, cantitățile cumpărate din Statele Unite au depășit pe cele provenind din Italia, Elveția și Spania⁶⁵, situându-se deci, ca importanță, pe locul al doilea. Tot în uzinele americane au mai fost plătate, indirect, și unele comenzi făcute de guvernul român în Anglia și Franța⁶⁶.

În aceste împrejurări, războiul îngustînd și îngreunînd permanent posibilitățile de comerț între România și Statele Unite, în epoca de care ne ocupăm, privite din punct de vedere cantitativ, schimburile economice înregistrate între cele două țări s-au cifrat, în ciuda speranțelor inițiale, sub cele antebelice. Față de anii de după 1910, cînd s-a putut spune despre schimburile comerciale cu S.U.A. că „progresează fără întrerupere” și că, mîi ales, creșterea importurilor României din această țară, care culminează în 1913, era „într-adevăr impresionantă”⁶⁷, ajungînd să ocupe locul

⁶³ *Ibidem*, v. II, p. 277 — 279. Atmosfera, serie Rudeanu, era „serios întunecată” în relațiile cu Anglia înregistrîndu-se, după intrarea Bulgariei în război, un moment de adevărată criză, fenomen ce s-a manifestat de fapt mai puțin viabil și cu o intensitate mai slabă în întreaga perioadă a anilor 1915 — 1916, începutul său fiind însă în noiembrie 1915. Deși nu dă alte detalii, care ar fi fost desigur interesante, Rudeanu mai pune însă această criză și pe seama unor „intriği antibrătieniste”, venind din partea unor oameni politici români, care s-ar fi conjugat cu suspiciunile amintite.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 348.

⁶⁵ vezi, *România în războiul mondial*, v. I, tabelele anexe.

⁶⁶ Încă din primele zile ale intrării în război, guvernul român primise, de exemplu, oferta firmei britanice *Association British Manufacture* de a efectua, din S.U.A., o furnitură de material feroviar în valoare de 1.103.910 lei, inclusiv transportul prin Vladivostok (vezi Arh. St. Buc., fondul Președinția Consiliului de miniștri, dosar 36/1916, f. 193).

⁶⁷ vezi studiul, *Considerațiuni generale privitoare la comerțul exterior al României și comerțul mondial în anii 1910 — 1937*, de Șerban Gheorghiu, Mihail Gh. Romașcanu și C. Săndulescu-Godciu, în *Comerțul exterior al României, 1928 — 1937*, v. I, partea I, București 1939, p. 53, 93.

al 6-lea în importurile generale ale țării noastre ⁶⁸, în anii 1914—1916 ele au cunoscut o scădere continuă.

Față de cele 32.045.000 milioane lei reprezentând valoarea schimburilor cu S.U.A. în anul 1913, anul 1914 a înregistrat o reducere la jumătate, adică doar 16.730.000 lei, pentru ca în 1915 să atingă o scădere și mai vertiginoasă ajungând la 1.172.000 lei. Aceste valori reprezintă respectiv, în totalul comerțului românesc, o scădere de la 5,41 % la 3,30 % și la 0,24 % ⁶⁹. Aproape totalitatea schimburilor a constat, în anii 1914 și 1915 în importuri din S.U.A. Cifre ale Departamentului de Comerț al Statelor Unite arată că în timp ce importul din S.U.A. a înregistrat în perioada iunie 1914—iulie 1915 391.000 \$ și 112.437 \$ în perioada iunie 1915—iulie 1916, exportul românesc a reprezentat, respectiv, doar 97.881 \$ și 20.079 \$, ultima dintre cifre fiind astfel aproape insignifiantă ⁷⁰. Cea mai mare parte a importurilor mai sus menționate constă în materiale de război comandate și obținute, cum s-a arătat, în acești ani, de statul român.

ASPECTS DES RELATIONS ROUMANO-AMÉRICAINES PENDANT LA PÉRIODE DE NEUTRALITÉ DE LA ROUMANIE (1914 — 1916)

RÉSUMÉ

Le déclenchement de la première guerre mondiale a affecté en dehors d'autres relations extérieures de la Roumanie celles avec les U.S.A. La position similaire, de neutralité, des deux pays jusqu'en 1916 a permis l'accroissement de l'intérêt mutuel quant à trouver de nouvelles chances d'extension de leurs rapports surtout sur le plan économique. La période de neutralité de la Roumanie a favorisé de la sorte l'apparition et la diffusion de la conviction, notamment aux Etats Unis, que les relations commerciales roumano-américaines disposaient de multiples possibilités. Mais les circonstances concrètes dues au déroulement de la guerre se sont avérées toujours plus contrairea à l'accomplissement des plans conçus à cet égard, très peu d'entre eux ayant pu être traduits dans les faits.

Le seul domaine où les relations ont été possibles et même impérieusement nécessaires a été celui de l'acquisition par le gouvernement roumain d'armes et d'armement des U.S.A., dans le cadre des plans d'équipement de l'armée en vue de l'éventualité de la participation à la guerre.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 48 — 49, 92. Volumul comerțului româno-american în 1913 reprezenta, valoric, în cadrul comerțului exterior al României, cu cele 5,41% procente o creștere față de anul 1910 de 823,85%, mai mult decât oricare dintre ceilalți parteneri comerciali, deși, e drept, volumul restrâns a și permis o asemenea creștere. S.U.A. a ajuns astfel să urmeze Germaniei, Austro-Ungariei, Angliei, Franței și Italiei, alături de care reprezenta în anii 1910—1913 grupul țărilor deținând cea mai mare parte din importurile României, depășind țări europene cu o tradiție recunoscută ca Belgia și Olanda. Pentru alte detalii privind evoluția comerțului și conținutul lui, cu Statele Unite, în anii antebelici vezi de asemenea, I. Stanciu, *art. cit.*, p. 618 — 630.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 202.

⁷⁰ Department of Commerce, *Foreign Trade and Navigation of the United States for the Year ending June 30, 1916*, Washington, Government Printing Office, 1917, p. XII.

Mais les difficultés ont persisté dans ce domaine aussi. Les essais d'obtenir les crédits nécessaires même sur le marché des Etats Unis, ce qui aurait facilité les opérations et relié la finance roumaine à celle américaine dans une mesure imprévisible et pleine de conséquences ultérieures, ont échoué. Les contrats que l'on a pu conclure sur le marché américain — faute des fonds nécessaires, des difficultés de transport et même des obstacles dressés dans cette voie par d'autres Etats — ont été peu nombreux, soit au-dessous des attentes et espoirs des représentants officiels roumains. Mais les matériaux militaires achetés aux U.S.A. se sont avérés utiles à un moment où l'approvisionnement de l'armée roumaine était urgent et où il était difficile ou même impossible de les procurer dans d'autres pays. Pendant la période de neutralité de la Roumanie, seule la France a été à même de nous en fournir une plus grande quantité, l'Italie, la Suisse et l'Espagne très peu, l'Angleterre seulement après 1916. Les contacts à caractère diplomatique facilités par la période de neutralité entre la Roumanie et les U.S.A. ont stimulé, de la sorte, incontestablement l'intérêt des deux parties qui, du fait des adversités, ne pourra porter des fruits que beaucoup plus tard.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

ISTORIA DOBROGEI ÎN UNELE LUCRĂRI STRĂINE RECENTE (I)

Printre recenziile făcute cărții noastre *Păciul lui Soare*, I¹, se numără și aceea a cercetătorului bulgar I. Bojilov, publicată în *Ivestija de la Varna* (R. P. Bulgaria)².

Recenzia lui I. Bojilov conține, pe lângă unele aprecieri pozitive, câteva inexactități³ precum și teze care intră în contradicție cu stricta realitate istorică.

În fond, cercetătorul bulgar încearcă să acrediteze două idei: a) În secolele VII — XIV, cu excepția epocii dintre anii 971 și 1185, Dobrogea a fost — fără întrerupere — în mâinile „statului bulgar”; b) Cetatea din insula Păciul lui Soare nu era o bază navală bizantină (construită imediat după 971), ci un „fastuos palat” bulgăresc, zidit de hanul Omurtag (814 — 831).

Împotriva presupunerii noastre, consemnate în partea introductivă a monografiei Păciul lui Soare I, cum că în sec. VII — X (lăsând la o parte, poate, epoca lui Krum (803 — 814), Dobrogea a fost mai degrabă sub controlul bizantinilor decât sub cel al bulgarilor, I. Bojilov aduce drept contraargumente „numai două fapte”⁴.

Primul „fapt” se leagă de hotărârea celor 10 000 de macedoneni adrianopolitani⁵ (transplantați de Krum la nord de Dunăre⁶) de a se întoarce în 837 acasă, prin mijlocirea flotei bizantine.

¹ Petre Diaconu și Dumitru Vilceanu, *Păciul lui Soare, Cetatea bizantină, I*, București, 1972.

² I. Bojilov, în „Известия на народния музей”, Varna, XXIV, 1974, p. 319—326.

³ I. Bojilov, *op. cit.*, p. 322—323, ne reproșează faptul de a nu recunoaște o stăpânire bizantină, instaurată în 971, și asupra regiunilor din stînga Dunării. În realitate, noi nu numai că recunoaștem o atare stăpânire, dar am încercat să o și demonstrăm într-un articol special rezervat acestei probleme (Petre Diaconu, *Rolul cetății din insula Păciul lui Soare în cadrul situației politice a Dobrogei la sfîrșitul sec. X*, în „Pontica” 2, Constanța, 1969, p. 395—400). Dacă e să nu recunoaștem ceva, apoi aceasta privește instalarea de garnizoane de către I. Tzimiskes, în momentul plecării spre capitală, în „orașele și cetățile de pe malul stîng” (s.n.) al Dunării de jos. Ce-i drept, asemenea garnizoane au fost instalate, dar nu atunci, ci în timpul luptelor bizantino-kievine de la Silistra și nu în inexistentele „orașe și cetăți” de pe malul stîng al fluviului, ci în fortificațiile din interiorul regiunii de la nord de Istru. Dealtfel, asemenea „orașe și cetăți” situate pe malul stîng al Dunării de jos în sec. X nici n-au existat (vezi Petre Diaconu, *A propos des „Petchénègues au Bas-Danube”*, în „RESEE”, XIII, 1, 1975, p. 134). Trebuie să recunoaștem însă că noi înșine am crezut cîndva în existența unor atare orașe. Cercetările ulterioare însă ne-au determinat să renunțăm la această idee.

I. Bojilov, *op. cit.*, p. 323, susține că „Petre Diaconu spre deosebire de unii învățați care socotesc că în a doua jumătate a sec. XIII gurile Dunării au fost în mâinile bizantinilor, este înclinat să admită că administrația bizantină s-a exercitat numai asupra insulei Păciul lui Soare”. Așa ceva, însă, nu este consemnat nicăieri în lucrarea noastră. În ce ne privește, am afirmat următoarele: „Unii cercetători socotesc că stăpînirea bizantină din Dobrogea se reducea, în a doua jumătate a sec. al XIII-lea, la gurile Dunării. Analiza izvoarelor literare și a documentelor arheologice ne permite să susținem că teritoriul bizantin din Dobrogea era, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea mult mai întins [decît cel al gurilor Dunării și al Dobrogei de nord]. Sigur este că așezarea din insula Păciul lui Soare era stăpînită de bizantini” (Petre Diaconu, în *Păciul lui Soare*, I, p. 21—22).

⁴ I. Bojilov, *op. cit.*, p. 321.

⁵ Leo Grammaticus, *Chronografia*, Bonn, 1842, p. 231 notează cifra de 12 000 de inși.

⁶ Asupra izvoarelor literare care înregistrează acest eveniment vezi V. N. Zlatarski, *История на българската държава през средните векове*, I. Partea I, Sofia, 1938, p. 277, notele 1—6.

Leo Grammaticus, referindu-se la evenimentele respective scrie că „comitele” de îndată ce a aflat aceasta (adică intenția adrianopolitanilor de la mieznoapte de Istru de a reveni în patrie n.n.) a trecut dincolo (adică în stînga Dunării n.n.) ca să lupte cu ei”⁷. Întrucît „comitele” din arătarea lui Leo Grammaticus nu poate fi altcineva, după opinia lui I. Bojilov, decît conducătorul Dobrogei sau al unei părți din Dobrogea”⁸ ar rezulta de la sine, susține cercetătorul de la Sofia, că această provincie era, către 837, sub oblăduirea hanatului de la Pliska.

Desigur, *argumentarea* lui I. Bojilov n-ar comporta nici o discuție, dacă s-ar putea aduce dovada hotărîtoare că „comitele” despre care este vorba era, într-adevăr, conducătorul Dobrogei sau „al unei părți din Dobrogea”; însă textul lui Leo Grammaticus nu ne permite să acceptăm o atare identificare. Dealtfel, din analiza spuselor lui Leo Grammaticus și ale celorlalți croniciari bizantini nu se poate trage o concluzie definitivă asupra exactității desfășurării evenimentelor în cauză; relațiile sînt incerte, iar datele expuse, pline de confuzii. De pildă, Leo Grammaticus, principalul izvor pentru aceste evenimente, confundă pe Malamir (831 — 836), urmașul lui Omurtag, cu Vladimir (889—893) înaintașul întru domnie a lui Simion în povestirea faptelor privind plecarea adrianopolitanilor spre patrie, în 837, același cronicar invocă și numele lui Mihail (Boris)⁹, deși acesta a domnit între 852 și 889. În noianul altor inadvertențe, noi nu mai avem certitudinea că „comitele” din textul lui Leo Grammaticus este un anume conducător local. Dar chiar dacă am admite aceasta, și încă n-am căpăta dovada că regiunea de sub jurisdicția lui se afla în Dobrogea. Dinpotrivă, o atare regiune, de va fi existat, trebuie să se fi găsit undeva în fața Olteniei, căci aceasta din urmă pare a fi zona în care au fost colonizați adrianopolitanii. Pentru identificarea Olteniei cu regiunea în care au fost așezați cei 10000 de adrianopolitani ar pleda — credem noi — și numele unor localități ca: Maglavit, Calafat, Corabia, situate pe malul stîng al Istrului. Dacă originea bizantină¹⁰ a acestor toponime va fi certificată de viitoarele investigații filologice vom căpăta dreptul să presupunem — firește, cu rezervele cuvenite — că ele s-au impus în împrejurările stabilirii aici a celor 10000 de macedoneni¹¹.

Identificării Olteniei cu ținutul în care au fost „așezați” adrianopolitanii nu i se poate aduce obiecția că flota bizantină însărcinată cu evacuarea expatriaților macedoneni n-avea cum ajunge pînă în dreptul acestei provincii. Pentru a înțelege care era puterea de manevră a flotei bizantine este suficient să ne amintim de momentul pătrunderii în 971 a vaselor grecești, pe Dunăre, ca să ajungă pînă la Dristra¹², iar aceasta în condițiile unui război cu kievienii care aveau — la rîndu-le — și ei o flotă destul de puternică. În trecut vom aminti că triremelor bizantine angajate pe Dunăre în 837, bulgarii nu puteau să li se opună de vreme ce ei n-au beneficiat niciodată în istoria lor de vase militare¹³. Oricum, cei circa 10000 de macedoneni puteau fi transplantați oriunde numai în regiunea din imediata apropiere a gurilor Dunării nu¹⁴. Altminteri, așezîndu-i pe macedoneni într-o zonă de lîngă gurile Istrului, Krum ar fi întîmpinat riscul ca flota bizantină să-i aducă pe evilați acasă, relativ ușor, chiar în vremea domniei lui.

⁷ Leo Grammaticus, p. 232.

⁸ I. Bojilov, *op. cit.*, p. 322. După cum se vede, cercetătorul bulgar își însușește aici fără rezerve punctul de vedere al lui Zlatarski, *op. cit.*, p. 340.

⁹ Leo Grammaticus, p. 231.

¹⁰ Vezi și articolul lui P. S. Năsturel, *De quelques toponymes danubiens*, în „Studia Balcanica”, I, Sofia, 1970, p. 123—126, care are altă opinie asupra originii acestor toponime.

¹¹ Leo Grammaticus, (loc. cit.) susține că bulgarii în întreprinderea lor de a-i împiedeca pe adrianopolitani să se întoarcă acasă au apelat la ajutorul ungarilor (care la acea dată trăiau, după cum se știe, în Lebedia, regiune situată la est de Nipru). Incursiunea maghiarilor într-un ținut ca acel al Dunării de jos, atît de depărtat de bazele lor de plecare, nu constituie un fapt izolat în istoria popoarelor în migrație. Oare goții nu ajunseseră tocmai la Naissus (Niș) în 269, într-o vreme în care își aveau ținuturile în spațiul dintre Nistru superior și Nipru mijlociu iar uzii din anii 1064—1065 nu pătrunseseră cu jafurile lor tocmai în Elada, deși regiunile în care sălășluiau se confundau cu stepele nord-pontice?

¹² Skylitzes-Cedren, *Hist. Comp.*, II, Bonn, 1839, p. 400.

¹³ Vezi *infra*, nota 33. Cf. și E. Zaharia, în „Apulum”, XII, 1974, p. 290.

¹⁴ Fără vreun anume temei unii istorici plasează acest ținut undeva între Siret și Nistru. V. N. Zlatarski, *op. cit.*, socotește odată (p. 277) că regiunea de colonizare a macedonenilor se afla între Siret și Nistru, iar altădată (p. 339) că aceeași regiune se afla între Siret și Prut; de reținut, totuși poziția lui A. Grecu [P. P. Panaitescu], „În Studii și cercetări de Istorie medie”, I, 1950, p. 230—231 care o plasează în Muntenia.

După cum se vede, evenimentele legate de repatrierea celor aproximativ 10000 de macedoneni nu oferă nici un indiciu pentru teza stăpînirii Dobrogei de către bulgari, în sec. IX.

Al doilea „fapt” se leagă de un moment al luptelor bizantino-bulgare de la sfîrșitul sec. IX. Izvoarele ne informează că în timpul conflictului, maghiarii, aliații bizantinilor din acea vreme, au devastat „teritoriile bulgărești”¹⁵. I. Bojilov nu se îndoiește nici o clipă că „regiunile bulgărești” pustiite de unguri ar corespunde Dobrogei.

Toate ar fi bune, numai că o asemenea aserțiune trebuie nuanțată. Datele de care dispunem ne îndeamnă să admitem că ținuturile respective sînt mai degrabă, cele din jurul Dristrei. Decît cele din centrul și nordul Dobrogei. Dealtfel, în privința aceasta dispunem și de o indicație literară. Cronicarii bizantini ne asigură că în timpul atacului, Simeon, țarul bulgarilor, a fost asediat de maghiari chiar la Dristra (Silistra)¹⁶.

Așadar, nici acest „fapt” nu este edificator pentru teza stăpînirii bulgărești asupra Dobrogei, în sec. IX.

I. Bojilov nu admite o stăpînire bizantină asupra Dobrogei nici măcar la sfîrșitul sec. VII și începutul sec. VIII¹⁷. Ne-am fi așteptat ca poziția sa să se întemeieze pe un argument, fie el de orice natură. În loc de aceasta însă, D-sa se mărginește la formularea de simple declarații, bazate pe interpretarea, mai mult sau mai puțin, subiectivă a unor situații nedemonstrabile încă; de pildă, I. Bojilov crede că drujinile lui Asparuh, trecînd Dunărea prin nordul fostei provincii Scythia Minor, ca să ajungă în nord-estul Bulgariei au străbătut toată Dobrogea, cu care prilej au adus-o sub ascultarea lor. Argumentarea este specioasă. În primul rînd, nu e sigur că drujinile lui Asparuh au trecut Dunărea pe undeva între Galați și Isaceea¹⁸; nimic nu ne împiedică să credem că ei au traversat fluviul prin dreptul Dristrei¹⁹. În al doilea rînd, nu este un dat necesar ca o populație în migrație să ia în stăpînire definitivă toate regiunile pe care le-a străbătut în „mişcarea” ei.

În ce ne privește, am mai avut prilejul să susținem că stăpînirea bizantină asupra gurilor Dunării (căreia i se adaugă și cea mai mare parte a Dobrogei) la sfîrșitul sec. VII și începutul sec. VIII se întemeiază pe interpretarea citorva date culese din izvoarele literare²⁰. În acest sens am citat precizările lui Theophanes cum că la 681 „creștinii”, adică bizantinii, dominau gurile fluviului²¹. Această precizare a fost făcută în legătură cu expediția lui Constantin al IV-lea Pogonatul întreprinsă în regiunea Dunării de jos cu scopul de a apăra interesele constantinopolitanilor.

Pentru existența unei autorități bizantine la Dunărea de jos, la începutul sec. VIII noi am adus drept dovadă informația aceluiași Theophanes, potrivit căreia Justinian al II-lea Rhinotimetul, a stat la gurile Istrului²² — probabil într-un castru — în tot timpul cît au durat tratativele dintre reprezentantul său și Tervel, purtate, desigur, la Pliska. Dacă bizantinii n-ar fi avut la această dată (anul 705) controlul gurilor Dunării, n-ar fi existat nici o rațiune ca fostul împărat să stea acolo, în tot timpul parlamentărilor cu bulgarii²³.

¹⁵ O bibliografie completă asupra acestor evenimente vezi la I. Bojilov, *Към хронологията на българо-мабтарската война при цар Симеон* în „Военно-исторически Сборник”, Sofia, 1971, 6, p. 20—33.

¹⁶ Potrivit lui Constantin Porphyrogenetul (DAI, ed. Gy. Moravcsik, 40, 11), Simeon ar fi fost asediat la Mundraga. Asupra localizării Mundragăi, identificată de cercetători cînd cu Dristra sau Madara, cînd cu Kadikioi, vezi bibliografia la V. Tăpkova-Zaimova, în *Fontes Historiae Bulgariae*, IX, Sofia, 1964, p. 159, nota 1. Vezi de asemenea și articolul lui I. Bojilov, citat sub nota 15.

¹⁷ I. Bojilov, *Izvestija* — Varna, XXIV, p. 321.

¹⁸ I. Bojilov, *Към историческата география на Северо-западното Черноморя* în *Извѣстия*, XI (XXVI), Varna, 1975, p. 27—36 se situează pe poziția că “Ογγλος” locul în care s-au oprit bulgarii lui Asparuh, înainte de a ajunge în nord-estul Bulgariei se afla între Dunăre, Prut și Siret. Astfel prezentîndu-se lucrurile ar însemna să admitem că drujinile lui Asparuh, ca să ajungă în nord-estul Bulgariei au traversat Dunărea pe undeva pe la Galați.

¹⁹ Petre Diaconu, *Le problème de la localisation de l'Onglos*, în „Dacia”, NS, XIV, 1970, p. 327—334 *Despre localizarea Onglos-ului*, în „Peuce”, II, Tulcea, 1971, p. 191—203.

²⁰ Petre Diaconu, *Réalités archéologiques et considérations historiques*, în „RRH”, V, 1966, 3, p. 488.

²¹ Theophanes, *Chronographia*, I, Leipzig, 1889, p. 547.

²² *Ibidem*, p. 572 (vezi Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 488).

²³ În schimb, V. Tăpkova-Zaimova, (*Quelques observations sur la domination byzantine au Bouches du Danube. Le sort de Lykostomion et de quelques autres villes cotières*, în „Studia Balcanica”, I, Sofia, 1970, p. 80) vede în episodul rămînerii lui Justinian al II-lea la gurile Dunării un argument în sprijinul tezei stăpînirii Deltei de către bulgari la începutul seco-

Vorbind despre situația politică a Dobrogei în sec. VII — X, vom aminti și noi un „fapt”, edificator, însă. Constantin Porphyrogenetul, descriind drumul de coastă al varego-rușilor care se îndreptau spre Constantinopol, notează pentru Dobrogea localitățile Selina, Konopa și Constantia²⁴. Sigur este că cele trei toponime sînt de origine bizantină, după cum tot atât de sigur este că adoptarea lor a avut loc, cîndva după secolul al VII-lea²⁵, dar, înainte de data la care Constantin al VII-lea își redacta a sa *De administrando Imperio*²⁶. Într-o atare situație este limpede că bizantinii au stăpînit Dobrogea, măcar în vremurile în care s-au impus toponimele mai sus citate.

I. Bojilov nu este de acord cu noi nici în privința caracterului stăpînirii politice a Dobrogei la sfîrșitul sec. XII și începutul sec. XIII. În ce ne privește, am susținut că în acele timpuri regiunea gurilor Dunării, împreună cu nordul Dobrogei, erau în posesiunea constantinopolitanilor și că pentru aceasta ar pleda, între altele, descoperirea la Isaccea a unui sigiliu de plumb aparținînd împăratului Isaac al II-lea Anghelul (1185—1195)²⁷. Referindu-se la acest sigiliu D-sa scrie că „nimic nu ne obligă să credem că el se plasează la începutul domniei [acestui împărat]... înainte de începerea răscoalelor asăneștilor”²⁸.

Firește, ipotetic se poate admite orice, dar la Isaccea s-a mai găsit un sigiliu, aparținînd aceluiași împărat²⁹. În acest caz este dificil de presupus că ambele sigilii au ajuns la Isaccea înainte de începerea răscoalei asăneștilor.

Opinia noastră cum că la cumpăna dintre veacurile XII și XIII Dobrogea se afla în granițele imperiului bizantin este sugerată și de împrejurarea că în acele vremuri Dristra și Varna³⁰ încă nu intraseră în posesia asăneștilor. Or, este greu de crezut că asăneștii puteau

lului VIII. În concepția D-sale, Justinian II, mazilit de la Constantinopol, nu putea găsi un adăpost la gurile Dunării dacă acestea erau controlate de bizantini. Așa o fi, dar nu trebuie să ne scape din vedere că Justinian II dacă avea sprijinitori la Constantinopol în răstimpul în care tronul era ocupat de Leonce (695—698) și Tiberiu II (698—705), cu atât mai mult trebuie să fi avut sprijinitori și în anume centre din cadrul Imperiului bizantin. În atari condiții „halta” lui Justinian II la gurile Istrului nu poate fi interpretată altfel decît că garnizoanele bizantine din această zonă se raliază cauzei lui. Pe de altă parte, dacă Delta ar fi fost în mîinile bulgarilor la 705 n-ar fi existat nici o rațiune ca Justinian II să poptosească tocmai aici în timp ce delegatul său pleca la curtea lui Tervel, ci s-ar fi oprit cu corabia lui într-un loc cum e Varna sau alt port, oricum mai apropiat de Pliska. Prin urmare, noi înclinăm să credem că la începutul secolului al VIII-lea Justinian II s-a oprit la gurile Dunării pentru că bizantinii aveau aici o bază militară a cărei garnizoană îl sprijinea pe fostul împărat. În stadiul actual al cercetărilor nu se poate preciza care anume era această bază. Să fi fost Lykostomion? Poate, dar în privința aceasta nu există nici o dovadă. De notat însă, că un Lykostomion este desemnat (pentru mijlocul sec. IX) în Lexicul lui Fotie (*H. Glykatzi-Arhweiler, Byzance et la Mer*, Paris, 1966, p. 57, 87—90, 101), dar localizarea lui constituie obiect de controversă; în timp ce unii cercetători (P. S. Năsturel „RESEE”, IV, 1966, p. 649—651 și Ștefan Ștefănescu și I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, III, 1971, p. 12) cred că Lykostomion din Lexicul lui Fotie e tot una cu Lykostomion de mai trziu de la gurile Dunării, alți cercetători (între care V. Tăpkova-Zaimova, *op. cit.*, p. 82—83 și I. Bojilov, *Izvestija — Varna*, XXIV, p. 322) resping o atare localizare.

²⁴ Constantin Porphyrogenetul, „DAI”, 9, 96, 99.

²⁵ Vezi articolul lui Emilian Popescu citat sub nota 26 din care reiese că în sec. VI, Constanța din zilele noastre se numea încă Tomis.

²⁶ Em. Popescu, *Un problème de géographie historique de la Scythie Minor*, în „Byzantinische Zeitschrift”, 66, 1973, p. 380, presupune că numele Constantiei (Constanța) este legat de cel al lui Constantin al VII-lea. Nu este exclus însă ca el să se fi impus ca toponim în timpul lui Constantin al V-lea Copronimul.

²⁷ Gheorghe Ștefan, *Monuments inédits de Noviodunum*, în „Dacia”, IX—X, 1941—1944, p. 473—478.

²⁸ I. Bojilov, *op. cit.*, p. 323. Ca o alternativă la îndoielile sale, în nota 18 a articolului său, cercetătorul bulgar presupune fără nici o justificare că sigiliul ar putea aparține lui Isaac I Comnenul (1057—1059).

²⁹ I. Barnea, *Sigilii bizantine de la Noviodunum*, în SCN, VI, 1975, p. 162.

³⁰ Varna este cucerită probabil în 1201, cînd zidurile ei sînt dărlmate de oștile lui Caloian (Nicetas Choniates, *Historia*, Bonn, 1858, p. 706—707).

controla Dobrogea pînă la gurile Dunării dacă Varna și, în special, Silistra³¹ nu erau subordonate lor.

Prin urmare, „argumentele” lui I. Bojilov în sprijinul stăpînirii Dobrogei de către bulgari între anii 681 și 971 și de către asăneștii la sfîrșitul sec. XII — începutul sec. XIII³² n-au valoare probatorie.

Așa cum s-a spus deja, I. Bojilov încearcă în cea de-a doua parte a contribuției sale să „demonstreze” că cetatea din insula Păcuilui lui Soare a fost construită de bulgarii lui Omurtag.

Se știe că fortificația a avut un caracter naval. Atunci la ce bun ar fi ridicat bulgarii o bază navală pe Dunăre cînd ei n-au beneficiat — după cum s-a amintit — niciodată în decursul istoriei lor de o flotă dunăreană³³? Sesizînd această nepotrivire, I. Bojilov și-a asumat sarcina de a o înlătura, încercînd să demonstreze că cetatea de la Păcuilui lui Soare nu a avut caracter de bază navală. În consecință, cercetătorul bulgar se rezumă la enunțarea următoarelor obiecții:

Debarcaderul era prea mic pentru a putea adăposti corăbiile flotei „bizantine” dunărene și maritime.

Dacă bizantinii ar fi avut nevoie de o bază navală a cărei flotă trebuia să bareze drumul de atac al altei flote inamice ce se îndrepta spre Silistra, atunci ea trebuia construită la gurile Dunării și nu la Păcuilui lui Soare.

Flota nu mai juca un rol deosebit în sistemul de apărare al Bizanțului la sfîrșitul sec. X și în prima jumătate a sec. XI, ceea ce face inutilă construirea unei baze navale la Păcuilui lui Soare³⁴.

La capătul acestor obiecții, I. Bojilov mai adaugă încă una. Dacă cetatea ar fi fost construită de constantinopolitani, imediat după anul 971, atunci ar fi trebuit ca ea să fie men-

³¹ Se știe că asăneștii au păstrat, în sistemul organizării bisericești toate mitropoliile existente în timpul stăpînirii bizantine. Or, Dristra, sediu eparhial în timpul administrației bizantine nu mai figurează printre mitropoliile bulgărești, consemnate în corespondența dintre Caloian și papa Inocențiu III, la începutul sec. XIII. Printre aceste eparhii nu figurează nici aceea a Serdicăi, ceea ce înseamnă că la începutul sec. XIII cînd stăpînirea asăneștilor se întindea la vest pînă pe la Nis, iar la sud-vest pînă înspre Skoplje, ținuturile din jurul Sofiei nu intraseră încă sub administrația statului de la Trnovo; vezi și un punct de vedere opus la P. Mutafchiev, *Избрани произведения II*, Sofia, 1973, p. 88—91.

³² I. Bojilov, *op. cit.*, p. 323, notează că „e nedrept să se vorbească de imperiul româno-bulgar cu capitala la Trnovo”. Această poziție se înscrie în tendința de a minimaliza sau chiar de a nega rolul românilor în izbucnirea răscoalei asăneștilor din Peninsula Balcanică. Pentru a sublinia care a fost rolul vlahilor în această răscoală vom reproduce aici cuvintele lui Van Dieten, ultimul editor al operei lui Choniates: „Uspenshij hat mit seinem Buch über das Zweitw Bulgarische eine Polemik zwischen Rumanen und Bulgaren über die Frage hervorgerufen, welchen Volke die Initiative zu dem Aufstand vom Jahre 1185 zu verdanken ist. Als Aussenstehender wundert man sich über die Willkür, mit der auf bulgarische Seite manchmal Niketas interpretiert wurde, um zu beweisen, dass die Bulgaren von Anfang an die Leitung der aufständischen Bewegung innegehabt hätten. Die beste Abhandlung der ganzen Polemik lieferte N. Bănescu, *Un problème d'histoire médiévale. Création et caractère du second Empire Bulgare (1185)*, Institut Roumain d'Etudes Byzantines N.S. 2, București, 1943. Zu dem Ergebnis, dass die Rumänen im grossen und ganzen Recht haben, kamen zwei Gelehrte, die das Problem ohne nationalistische Vorurteile studierten: C.R. von Höfler, *Die Walachen als Begründer des Zweiten Bulgarischen Reiches der Aseniden, 1186—1257*, Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der K (Österr.) Akademie der Wissenschaften, 95, 1879, S. 229—215, und R. I. Wolff, i.e. Die letztere Abhandlung empfiehlt sich durch eine ausgezeichnete Darlegung des ganzen Problems, eine eingehende Untersuchung der Quellen und ausführliche Literaturangaben, speziell auch zur Frage des Anteils der Kumanen (S. 198—201). (Niketas Choniates, ed. Jan-Louis van Dieten, Berlin — New York, 1971, p. 66, nota 74).

³³ Într-attit de străini erau bulgarii de folosirea flotei, înclt chiar în vremea puternicului țar Simeon, ei au fost nevoiți — potrivit unei legende — să se folosească nu de vase, ci de frînghii întinse de la un mal la altul al Dunării spre a opri operațiile flotei bizantine (Constantin Porphyrogenetul, *DAI*, I, p. 250).

³⁴ I. Bojilov, *op. cit.*, p. 321—325.

³⁵ *Ibidem*, p. 325.

ționată³⁶ în Taktikon-ul lui N. Oikonomides³⁶. Or, numele ei nu este marcat în amintitul document.

Drept încheiere, I. Bojilov își exprimă convingerea că cetatea a fost zidită de bulgari și că funcția ei navală se reducea la „adăpostirea” diferitelor corăbii (în concepția d-sale, bulgărești) însărcinate cu menținerea legăturii dintre insulă și malurile dunărene³⁷.

Dar obiecțiile lui I. Bojilov nu sînt justificate.

Debarcaderul unei baze navale nu trebuie să fie confundat cu portul acesteia. În debarcader își avea locul numai nava-amiral (πάμυλον)³⁸; celelalte corăbii erau ancorate în port. Întrucît, pînă în prezent, au fost scoase la iveală numai ruinele debarcaderului, dar nu și resturile portului (care trebuie să se fi întins de-a lungul zidului de incintă sau al unor eventuale diguri) nu există nici un motiv să se susțină că „instalațiile portuare” de la Păciul lui Soare erau prea mici și, ca atare, prin ele însele nu se poate conferi cetății un caracter de bază navală.

Noi nu știm dacă bizantinii, din a doua jumătate a sec. X, au mai avut sau nu și alte baze navale pe Dunăre, dar un fapt este sigur și anume, că flota de la Păciul lui Soare avea un triplu rol: a) împiedicarea drumului unei flote inamice care venind pe firul apei dinspre gurile Dunării încerca să atace orașul Dorostolon, capitala themei bizantine din aceste părți a Imperiului; b) asigurarea legăturilor dintre regiunile bizantine de la nord și de la sud de Dunăre³⁹; c) zădărnicierea oricărei încercări de pătrundere la sud de Dunăre a unor populații în migrație sosite din stepele nord-pontice; se știe, doar, că aici, în dreptul insulei Păciul lui Soare se află un străvechi vad de traversare a Dunării, cunoscut sub numele de Dervent⁴⁰. Toate aceste obligații militare care cădeau, în special, în seama flotei nu puteau fi duse la bun sfârșit dacă principala bază a corăbiilor nu s-ar fi găsit într-un loc cu avantaje strategice, situat cit mai aproape de Dorostolon. Or, în afară de Păciul lui Soare, nu exista un alt asemenea loc, propice amenajării unei baze navale.

Flota bizantină nu-și pierduse rolul în epoca corespunzătoare celei de-a doua jumătăți a sec. X și primei jumătăți a sec. XI așa cum crede I. Bojilov. Faptul în sine poate fi dedus și din împrejurarea că victoria bizantinilor asupra drujimilor lui Sviatoslav, la Dorostolon, în 971, s-a conturat de-abia după intervenția flotei constantinopolitane⁴¹. Numai la cîtiva ani de la aceste evenimente flotei i-a revenit o sarcină importantă în luptele intestinale ale Bizanțului⁴². Aproximativ, aceeași este situația și atunci cînd este vorba de prima jumătate a sec. XI. Altfel n-am înțelege sensul spuselor lui Skylitzes potrivit cărora Constantin al IX-lea Monomahul comunica — în preajma năvălirii pecenegilor — lui Mihail, arhontele „orașelor dunărene” și lui Kegen — că va trimite la Dunăre 100 de corăbii pentru a-i supraveghea malurile⁴³.

Că cetatea de la Păciul lui Soare nu figurează în Taktikon-ul lui Oikonomides se explică prin aceea că la data redactării amintitului document — cîndva între 975 și 979 — ea

³⁶ N. A. Oikonomides, *Recherches sur l'histoire du Bas-Danube aux X—XI-e siècles. La Mésopotamie de l'Occident*, în „RESEE”, III 1965, 1—2, p. 57—79. Cu unele nuanțe N. A. Oikonomides și-a menținut această datare și în articolul său, *L'organisation de la frontière orientale de Byzance aux Xe—XIe siècles et le Taktikon de l'Escurial*, în *Actes du XIVe Congrès International des Etudes byzantines*, Bucarest, 6—12, septembrie, 1971, vol. I, p. 285.

³⁷ I. Bojilov, *op. cit.*, p. 324—325. O asemenea supoziție însă nu poate fi luată în seamă, deoarece eventualele „legături” între cetatea de pe insulă și malurile Dunării se făceau cu bărcile, atunci cînd se transportau oameni și cu bacurile atunci cînd se transportau care. Că în cetate veneau și care o dovedește existența însăși a porții, situată pe latura de nord a zidului de incintă. Debarcaderul pentru bacuri și bărci se va fi aflat undeva în fața porții, într-un loc distrus azi de apele Dunării. Oricum ar fi, amenajarea în trepte a debarcaderului militar, făcea imposibilă pătrunderea pe aici a carelor destinate cetății.

³⁸ Flota themelor era condusă de un drungar sau turmarh (vezi Louis Bréhier, *Les institutions de l'Empire byzantin*, Paris, 1970, p. 331).

³⁹ Despre posesiunile bizantine de la nord de Dunăre, vezi supra nota 3.

⁴⁰ Însuși termenul Dervent înseamnă în limbile tiurce vechi vad, punct de traversare, pasaj.

⁴¹ Vezi supra, nota 12.

⁴² Leo Diaconus, *Historia*, Bonn, 1828, p. 170, 174.

⁴³ Skylitzes-Cedren, II, p. 585. Pentru a ne face o idee asupra importanței flotei bizantine în a II-a jumătate a sec. al X-lea, vom aminti aici cuvintele lui Nicefor I'ocas rostite în 968 în fața lui Luitprand: Navigantium fortitudo mihi soli ines (Mie îmi aparține puterea navală), apud L. Bréhier, *op. cit.*, p. 327. Același autor, *op. cit.*, *loc. cit.*, reproduce și cuvintele lui Kekaumenos, valabile pentru a doua jumătate a sec. XI, cum că „marina este gloria romeilor”.

era deja distrusă. Noi am mai avut prilejul să vorbim⁴⁴ despre faptul că cetatea Păciului lui Soare a fost ruinată imediat după anul 976 și că viețuirea de aici va fi reluată de abia în jurul anilor 1000, dar după cum se vede constatările noastre au scăpat atenției cercetătorului bulgar.

Cît privește aserțiunea că cetatea ar fi fost construită de bulgarii din timpul lui Omurtag (814—831) (ceea ce ar însemna să admitem că în interiorul ei ar exista urme de viețuire din sec. IX și din prima jumătate a sec. X), ea nu poate fi luată în seamă, fie numai și pentru motivul că nici un nivel arheologic din cuprinsul cetății nu aparține epocii respective. Că cetatea nu a ființat în acele vremuri este sugerat și de împrejurarea că la Păciul lui Soare nu există ceramică cenușie, dect în proporție extrem de redusă⁴⁵.

Ce-i drept, o atare ceramică continuă să fie folosită și în a doua jumătate a sec. X⁴⁶ în așezările dobrogene de tipul celor de la Capidava, Dinogetia, Isaccea etc.

Plecînd totmai de la această realitate, I. Bojilov își închipuie că a găsit o contradicție în spusese noastre.

Într-adevăr, se întreabă cercetătorul bulgar, dacă ceramica cenușie este nelipsită din așezările dobrogene din a doua jumătate a sec. X, cum se face atunci că aceasta nu se găsește în nivelul corespunzător de la Păciul lui Soare? Desigur, nedumerirea cercetătorului bulgar este provocată de necitirea cu atenție a unora dintre pasajele lucrării noastre. De pildă, D-sa n-a sesizat acele părți ale textului în care noi susținem că în cetatea de la Păciul lui Soare există totuși o atare ceramică, numai că ea e reprezentată doar de cîteva cioburi⁴⁷. I. Bojilov nu a observat nici acea parte a textului nostru în care se precizează că cetatea de la Păciul lui Soare și-a încetat existența la scurtă vreme după zidirea ei (poate prin anul 976) și că viețuirea a fost reluată acolo de abia în jurul anilor 1000⁴⁸. Cu alte cuvinte, în ultimul sfert de veac al sec. X, vreme în care viețuirea își continuă desfășurarea la Capidava, Dinogetia etc. la Păciul lui Soare totul era acoperit de ruine.

În atari împrejurări devine explicabilă slaba reprezentare la Păciul lui Soare a ceramicii cenușii.

Altfel se pune problema dacă am socoti că cetatea a fost construită în prima jumătate a sec. IX și că viețuirea din interiorul ei a durat plină tîrziu în veacul X. În acest caz prezența ceramicii cenușii se cerea a fi marcată printr-un procent corespunzător de vase, sau fragmente de vase cenușii, ceea ce nu este cazul. De notat că aici lipsește chiar și ceramica nisipoasă caracteristică secolului IX. Pe scurt, la Păciul lui Soare nu există urmele unei viețuiri din veacul IX și prima jumătate a sec. X. I. Bojilov, pentru a explica lipsa nivelelor de viețuire din sec. IX — prima jumătate sec. X, recurge la o soluție bizară; și anume, d-sa socotește că garnizoana „bulgară” din cetate ar fi „curățat” resturile de viețuire (inclusiv ceramica), aruncîndu-le periodic în afara zidurilor. Dacă aceasta era o practică a vieții cazone, ne întrebăm atunci de ce garnizoanele de la Pliska, Tar Krum și Preslav n-au aplicat-o în vremurile corespunzătoare? Se știe doar că acolo s-au găsit cantități apreciabile de materiale (între care și ceramică cenușie) din sec. IX. Oricum, supoziția cercetătorului bulgar nu numai că nu e confirmată de observațiile arheologice, dar ea e contrazisă de realitatea stratigrafică.

Ajungînd la capătul expunerii noastre sîntem nevoiți să subliniem că teza lui I. Bojilov asupra „caracterului bulgăresc” al cetății de la Păciul lui Soare este plantată nu pe argumente, ci pe unele obiecții, nejustificate în esența lor. Pe de-asupra, d-sa a eludat demonstrația noastră de acum cîțiva ani⁴⁹, potrivit căreia cetatea de la Păciul lui Soare se identifică cu celebra așezare bizantină cunoscută sub numele de Vicina. La vremea respectivă, noi am adus, în privința aceasta, toate argumentele de rigoare.

Drept urmare, I. Bojilov ar fi trebuit ca înainte de a încerca „dovedirea originii bulgărești” a cetății de la Păciul lui Soare să dovedească netemeinicia demonstrației noastre, privind localizarea aici (și nu în altă parte) a Vicinei bizantine. Nefăcînd-o, rămînem cu sentimentul că D-sa și-a clădit tezele pe o idee dinaintea formulată. Primii care regretă sîntem noi.

Petre Diaconu

⁴⁴ Petre Diaconu, în *Păciul lui Soare*, I, p. 53.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 23, nota 1.

⁴⁶ În jurul anilor 1000 ceramica cenușie încetează să mai fie folosită la Dunărea de jos. Părerile potrivit cărora ea durează plină în prima jumătate a sec. XI nu se întemeiază pe vreo anume dovadă.

⁴⁷ Vezi supra nota 45 și vezi R. Harhoiu în *Păciul lui Soare*, I, p. 85.

⁴⁸ Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 51, 53.

⁴⁹ Petre Diaconu, *Despre localizarea Vicinei*, în „Pontica”, 3, Constanța, 1970, p. 275—295.

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ „TRADIŢIILE PROGRESISTE ALE INVĂŢĂMÎNTULUI ROMÂNESC”

În ziua de 29 martie 1976, sub egida Academiei Republicii Socialiste România, a Ministerului Educației și Învățămîntului și a Academiei de Științe Sociale și Politice, a avut loc sesiunea științifică „Tradițiile progresiste ale învățămîntului românesc”, organizată cu prilejul împlinirii a 125 de ani de la nașterea lui Spiru Haret.

În cuvîntul de deschidere acad. Șerban Țițeica a evocat succint personalitatea celui aniversat și a subliniat însemnătatea operei sale de reformator și îndrumător al școlii românești.

Înfățișînd cadrul social-economic și politic în care a trăit și și-a desfășurat activitatea creatoare Spiru Haret, Paul Niculescu, viceprimministru al guvernului, ministrul educației și învățămîntului, susținînd comunicarea *Politica partidului în domeniul dezvoltării învățămîntului, educării și formării tineretului generații*, a relevat capacitatea lui Spiru Haret de a fi înțeles necesitățile obiective ale societății românești de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea în ceea ce privește crearea unor cadre bine pregătite profesional care să contribuie din plin la procesul de modernizare a României acelei epoci.

Prezentîndu-se activitatea de reformator școlar a lui Spiru Haret, s-a insistat asupra laturii organizatorice a reformei introduse de acesta cît și asupra schimbărilor calitative produse de lege în conținutul însuși al învățămîntului românesc cu precădere în cel secundar și superior. Reliefînd rolul progresist și contribuția indiscutabilă a acestor reforme școlare la organizarea și modernizarea învățămîntului nostru, autorul a subliniat caracterul lor limitat, imprimat în mod obiectiv de contextul social-economic al vremii. A revenit astfel noii oînduiri socialiste sarcina istorică a dezvoltării nelngărdite a învățămîntului de toate gradele, ca parte integrantă a revoluției socialiste, ca mijloc de formare și dezvoltare a noii conștiințe.

În comunicare s-au prezentat astfel succesele obținute în acest domeniu, de la lichidarea analfabetismului și plină la generalizarea școlii de 10 ani și s-au subliniat cu claritate sarcinile ce revin școlii și slujitorilor ei în lumina celui de-al XI-lea Congres al P.C.R. și a Programului partidului.

S-au relevat preocupările constante, căutarea de soluții eficiente în vederea integrării organice a învățămîntului cu cercetarea și producția, exemplificările de acest gen subliniînd rezultatele valoroase obținute pînă în prezent, cît și intensa muncă politico-ideologică și educativă desfășurată prin școli, formarea specialiștilor în spiritul concepției materialist-dialectice despre natură și societate, toate aceste direcții de efort subsumîndu-se dezideratului major de creare a noilor generații de constructori ai socialismului și comunismului în patria noastră.

Activitatea didactică și științifică laborioasă a lui Spiru Haret a fost înfățișată de acad. Caius Iacob în comunicarea *Spiru Haret, profesor de mecanică și om de știință*.

Prezentînd cîteva date biografice ale lui Haret, pentru plasarea sa în istoria matematicii și mecanicii, autorul a expus apoi cariera științifică a acestuia, licențiat în matematică și fizică la Sorbona, doctor în matematică, la aceeași prestigioasă instituție de învățămînt superior, printr-o nouă contribuție la teoria stabilității sistemului solar. S-au arătat numeroase studii și cercetări ale lui Spiru Haret în mecanică și s-a subliniat importanța și ineditul lucrării sale *Mecanique sociale*, încercare de aplicare a legilor mecanicii la procesele vieții sociale. Cu privire la cariera didactică s-a evidențiat meritul incontestabil pe care îl are Haret în crearea unei generații de profesori foarte bine pregătiți, mîndri de a-i fi fost discipoli, cît și contribuția sa hotărîtoare la crearea unei școli românești de mecanică ale cărei roade s-au putut constata pînă în zilele noastre.

În comunicarea *Legea lui Haret*, Mircea Malița, membru corespondent al Academiei R.S. România, a analizat semnificațiile și urmările reformei școlare din 1898 de organizare a învățămîntului secundar și superior. Autorul a argumentat necesitatea socială a acestei reforme, rolul ei în dezvoltarea învățămîntului nostru. Acesta era astfel așezat într-o schemă logică, urmărindu-se sprijinirea progresului societății românești. Legea concepută și transpusă

În practică de Spiru Haret ca ministru al instrucțiunii publice a asigurat și o mai mare stabilitate a învățământului și profesorilor, îmbunătățind și condiția morală și materială a acestora. Autorul comunicării a desprins, cercetînd activitatea de reformator a lui Haret, patriotismul acestuia, care vedea școala ca factor de educație și civilizație de prim ordin.

Prin comunicarea susținută de Ștefan Bărsănescu, membru corespondent al Academiei R.S. România, *De la Spiru Haret la șeoaala de astăzi*, s-au relevat elementele originale ale reformei lui Haret și s-a accentuat asupra faptului că grija pentru școala și organizarea ei a constituit o preocupare permanentă a acestuia.

Iar cu privire la finalitatea procesului de învățămînt, autorul a insistat asupra concepției lui Haret care vedea învățămîntul, cel superior în special, îndeplinind două funcții majore, de importanță națională: formarea cadrelor de specialiști și stimularea creației științifice proprii. În această concepție și în faptul că Haret a anticipat principiul legării învățămîntului de practică rezidă valoarea deosebită a gândirii sale pedagogice care îl situează în rîndul marilor înaintași ai școlii românești. S-au relevat astfel dimensiunile naționale și europene ale personalității sale pedagogice, Spiru Haret fiind considerat „primul mare arhitect al școlii românești moderne”. Opera sa se înscrie în evoluția învățămîntului nostru ca un capitol de seamă, plin de experiențe valoroase și de contribuții originale.

Abordînd, în comunicarea sa *Spiru Haret și educația poporului*, unul din aspectele majore ale activității pedagogice ale celui omagiat, Stanciu Stoian, membru corespondent al Academiei R.S. România, a dezvăluit una din permanențele gândirii și operei haretiene — educația maselor populare care beneficiau încă în mod insuficient de forma instituționalizată de culturalizare și educare pe care o reprezenta școala, evident, în acest caz, cea primară. Spiru Haret a imprimat acestei trepte școlare, reorganizată în 1896 de P. Poni, un caracter democratic mai larg, a dat învățătorilor un rol de misionarism social.

Se inițiază astfel o bogată activitate extrașcolară a învățătorilor prin școli de adulți, biblioteci populare, cercuri culturale, șezători sătęști, serbări școlare, toate aceste forme urmărind educarea patriotică, răspîndirea științei de carte, înlăturarea discrepanțelor în acest domeniu între mediul rural și cel urban.

Valoarea istoriei ca unul din factorii educativi însemnați a fost evidențiată de acad. Ștefan Pascu în comunicarea *Rolul istoriei în educarea tineretului*.

Autorul a accentuat că istoria înlesnește cel mai rapid și mai convingător dintre toate științele cunoașterea omului și a creațiilor sale de-a lungul veacurilor. Ea desprinde din această ascensiune a geniului u.n.an învățăminte și experiențe folositoare prezentului și poate prefigura modele și rezolvări pentru viitorul societăților omenești. Pentru o perspectivă cit mai largă, mai cuprinzătoare, astăzi — a susținut autorul — istoria s-a ridicat pe un plan superior, sintetic, extrăgînd esențe și deveniri. Departate de a se dilua astfel în generalități, știința istorică îmbrățișează aspecte tot mai diverse, apar ramuri noi de cercetare, studiile interdisciplinare se înmulțesc. În acest mod cunoașterea cit mai deplină și corectă a trecutului istoric al omenirii și al poporului nostru constituie un mijloc de educație patriotică și comunistă, creînd o solidaritate conștientă cu realizările prezentului socialist al țării.

Textul comunicării *Spiru Haret — participant activ la viața social-politică în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, de dr. Traian Lungu, se află publicat în numărul de față al revistei.

Portretul moral și fizic al marelui înaintaș al învățămîntului românesc a fost zugrăvit cu căldură de Radu Haret, în comunicarea *Spiru Haret — omul*, care a evidențiat alesele însușiri ale celui sărbătorit, modestia, energia creatoare, dragostea față de oameni, integritatea, spiritul organizatoric, punctualitatea. Toate aceste nobile trăsături de caracter au fost înfățișate auditoriului pe baza unor documente inedite aflate în arhiva familiei.

În cuvîntul de închidere acad. Șerban Țițeica a subliniat valoarea comunicărilor, menționînd că abordarea unor aspecte diverse ale temei tratate a permis prezentarea cit mai cuprinzătoare și veridică a personalității complexe a lui Spiru Haret.

Gelu Apostol

CARTEA DE ISTORIE — REALIZĂRI ȘI PERSPECTIVE

În ziua de 27 martie 1976 a avut loc la Institutul de istorie „N. Iorga” o întîlnire între cercetătorii din domeniul istoriei și redacția de profil a Editurii științifice și enciclopedice. Au participat prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, decanul Facultății de istorie și director al Institutului de istorie „N. Iorga” și dr. Mircea Măciu — director al editurii.

Redăm mai jos referatul prezentat și aspecte din discuțiile ce s-au purtat pe marginea lui.

Promovarea cărții de istorie reprezintă, după cum vă este cunoscut, una din preocupările fundamentale ale *Editurii științifice și enciclopedice*. Ea are menirea să aducă în fața cititorului contemporan trecutul milenar al poporului român, creațiile sale materiale și spirituale, lupta sa pentru independență națională, pace și progres social. Studierea istoriei reprezintă — așa cum subliniază secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu — „și un mijloc important de transformare revoluționară a prezentului, precum și de înțelegere a cerințelor viitorului, a căilor progresului neîntrerupt al societății”.

Pentru realizarea nobilei misiuni de a tipări cartea de istorie de care are nevoie poporul român, Editura științifică și enciclopedică a colaborat strâns, de-a lungul anilor, cu cercetătorii și cadrele didactice universitare care își desfășoară activitatea în domeniul istoriei naționale și universale. Unei astfel de idei, subliniată cu acuitate de Plenara C.C. al P.C.R. din 3—5 noiembrie 1971, îi este dedicată și prezenta întâlnire de lucru, pe care am dori-o citi mai des și cu folos repetată.

Este știut că cercetarea istorică, activitatea editorială sînt componente fundamentale ale pregătirii ideologice și politice, pilgării importante în activitatea de formare și dezvoltare a conștiinței politice naționale, de făurire a omului nou, constructor al societății socialiste multilaterale dezvoltate. Noi, editorii, conștiinți de importanța sarcinilor ce ne revin, dorim să realizăm o punte între *laboratorul cercetării și publicul cititor*, care manifestă interes sporit pentru cunoașterea istoriei *naționale și universale*. Pentru aceasta, ne străduim să găsim căi și mijloace mai eficiente în a determina, pe cît este posibil, ca fiecare act de creație să fie un răspuns al comenzii sociale.

Privind retrospectiv activitatea noastră, putem afirma că „Editura științifică și enciclopedică și-a propus, și în majoritatea cazurilor a reușit, să răspundă prin lucrări de calitate interesului crescînd al marelui public pentru literatura istorică. Astfel, în perioada anilor 1972—1975 au apărut 70 de lucrări de istorie, însumînd 1723 coli editoriale, într-un tiraj de 668 933 exemplare. Dintre acestea se remarcă: „Istoria poporului român”, ed. a II-a, versiunea engleză (coordonator acad. Andrei Oțetea), „Istoria românilor”, vol. I (acad. Constantin C. Giurescu și Dinu Giurescu), „Dacii”, (Hadrian Daicovicu), „Burebista și epoca sa” (Ion Horațiu Crișan), „Începuturile vieții romane la gurile Dunării” (Vasile Părvan), ediție îngrijită și adnotată de prof. univ. Radu Vulpe, „Iuliu Caesar” (Rex Warner), „Istoria vieții bizantine”, „Bizanț după Bizanț” (Nicolae Iorga), „Țara Românească în sec. XIV—XV” (Dinu C. Giurescu), „Emigrări românești din Transilvania în sec. XIII—XIX” (Ștefan Mețeu), „Istorie bucureșteană” (N. Vătămanu), „România și problema strimtorilor” (colectiv), „Contribuții la istoria științei și tehnicii românești în sec. XV—XIX” (acad. Constantin C. Giurescu), „Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională” (V. Netea), „Din gîndirea materialist-istorică românească” (Pompiliu Teodor), „Pagini din lupta pentru instaurarea puterii populare în România” (D. Turcuș), „Tratatele internaționale ale României” (colectiv), „Societatea feudală în Europa apuseană” (Radu Manolescu).

De asemenea, între lucrările de valoare, rod al colaborării instituțiilor noastre, se înscrie „Călători străini despre țările române”, lucrare în mai multe volume, dintre care primele 5 au și apărut.

După cum vă este cunoscut, Editura științifică și enciclopedică acordă un loc important lucrărilor de referință, cum ar fi *enciclopediile, dicționarele enciclopedice, micile enciclopedii domeniale, dicționarele cronologice, seria dicționarelor de istorie, biobibliografiile și indicii bibliografici*. Avînd menirea să cuprindă și să redea cititorilor sintetic și sistematizat — pe baze enciclopedice — imensitatea de cunoștințe acumulate de societatea umană de-a lungul veacurilor, aceste mijloace de informare rapidă și competentă, prețioase instrumente de lucru, trebuie să acopere o zonă importantă a hărții culturale românești.

Și în acest domeniu, cu sprijinul institutelor de cercetare, deci și al Institutului de istorie „Nicolae Iorga”, am obținut unele rezultate pozitive. Este vorba de prima ediție a „Micului dicționar enciclopedic”. În prezent, se lucrează la a doua ediție revăzută și adăugită substanțial, în lumina Programului și a celorlalte documente ale Congresului al XI-lea al partidului.

Planul editurii cuprinde, potrivit hotărîrii Secretariatului C.C. al P.C.R., cele două mari enciclopedii: „Enciclopedia României” (5 vol., 1000 coli editoriale), înfățișînd evoluția civilizației românești și „Marea Enciclopedie Română” (10 vol., 2000 coli editoriale), prezentînd datele de baza ale civilizației materiale și spirituale universale și românești. Într-un stadiu avansat se află „Enciclopedia României” — al cărei prim volum (A—C) este prevăzut să

apară în anul 1977, anul marilor aniversări: 100 de ani de la războiul de independență a României 1877—1878, 30 de ani de la proclamarea Republicii, ș.a.. Desigur, editura va putea realiza acest adevărat tur de forță numai cu condiția ca autorii, deja contactați, dintre care mulți sînt prezenți în această sală, să ne sprijine prin realizarea la timp și în bune condițiuni a articolelor încredințate spre elaborare.

Al doilea mare obiectiv al editurii noastre, „Marea Enciclopedie Română”, se află, în momentul de față, în faza de definitivare a glosarului.

În colaborare cu Editura militară am tipărit biobibliografiile unor personalități de seamă din istoriografia românească: A. D. Xenopol, M. Kogălniceanu, Vasile Pârvan, N. Iorga (sub tipar) ș.a.

„Dicționarul de istorie veche a României”, alcătuit de un colectiv de autori sub conducerea prof. univ. Dionisie Pippidi, reprezintă un gen de lucrare deosebit de util, așteptat cu viu interes atât de specialiști cît și de marele public. El va fi continuat de alte două dicționare similare privind epocile: *medie, modernă și contemporană*.

Una din preocupările permanente ale colectivului nostru este aceea de a dezvolta și diversifica seria micilor enciclopedii și dicționare de istorie. Cu sprijinul efectiv al colaboratorilor din institutul dv., ca și din alte institute din București, Cluj-Napoca, Iași etc. ne străduim să finalizăm, cît mai curînd, o serie de lucrări contractate sau în curs de contractare, de certă însemnătate, cum sînt „Enciclopedia mișcării muncitorești din România” (coordonator: I. Popescu-Puțuri), „Enciclopedia de istorie a relațiilor diplomatice internaționale” (coordonator: M. Malița), „Enciclopedia istoriografiei românești” (coordonator: Șt. Ștefănescu), „Dicționar de istorie universală” (coordonator: M. Berza), „Enciclopedia celui de-al doilea război mondial” (Fl. Constantiniu), „Mari comandanți militari” (C. Căzănișteanu și M. Ionescu), „Dicționarul oamenilor de seamă din istoria militară a României” (coordonatori: C. Antip și D. Almaș), „Enciclopedia numismaticii românești” (O. Iliescu) ș.a.

După cum vă este cunoscut în editura noastră există un compartiment redacțional care are sarcina de a iniția și extinde relațiile cu casele editoriale de profil similar (sau apropiat) din întreaga lume, în scopul prezentării — în lucrările pe care le editează — cît mai veridice a contribuției poporului român la tezaurul culturii și civilizației universale. Pe lângă imensul material trimis direct caselor de editură străine, „Redacția pentru enciclopedii străine” a editat și numeroase materiale de propagandă externă, cum ar fi: „Istoria românilor în date”, (lb. engleză și franceză), „România-istorie” (broșură apărută în lb. franceză, engleză, spaniolă), „Dimitrie Cantemir” (V. Cîndea — în lb. franceză, engleză, germană, spaniolă), iar recent, „Ștefan cel Mare” (Ș. Papacostea — lb. franceză, germană, engleză, spaniolă).

Un sector important asupra căruia va trebui să ne concentrăm mai mult eforturile pe viitor este acela al *literaturii de informare* asupra culturii și civilizației românești istorice și contemporane.

Din numărul mare de lucrări, care au văzut lumina tiparului în Editura științifică și enciclopedică, nu toate s-au bucurat însă în aceeași măsură de aprecieri pozitive din partea cititorilor și a criticii de specialitate. De aceea, am venit în mijlocul lucrătorilor din Institutul de istorie „Nicolae Iorga” — cercetători, cadre universitare, factori de răspundere ai istoriografiei românești — să discutăm și să chibzuim asupra căilor și mijloacelor de îmbunătățire a conținutului de idei și a prezentării grafice a cărții de istorie.

O sumară analiză a producției noastre de carte istorică dezvăluie și unele carențe privind acoperirea tematică a epocilor, echilibrul dintre epoci, între istoria națională și universală, între diferitele genuri de carte istorică, nivel de realizare: mediu, superior, studii etc.

Este necesar ca în planul tematic, să figureze lucrări privind *originea romană* a poporului român, *permanența* sa pe aceste meleaguri, *unitatea* — sub multiplele ei aspecte — a *poporului* nostru, în ciuda frontierelor impuse de vicisitudinile istoriei, *permanența* legăturilor politice dintre cele trei țări române, *lupta multiseculară pentru independență politică, unitate statală, emancipare socială și progres*.

Totodată, considerăm că, în lumina Programului Partidului Comunist Român se impune cu necesitate elaborarea și editarea unor lucrări consacrate *particularităților feudalismului românesc*. O lucrare de acest fel s-ar integra marelui curent din mediistica contemporană de cercetare *tipologică* a societății medievale.

O *Istorie a culturii românești medievale* care să definească *trăsăturile* esențiale ale spiritualității românești în evul mediu, să releve *manifestările* artistice, literare și culturale ale poporului român, *unitatea* culturii românești ar fi, de asemenea, binevenită în literatura istorică românească.

Secolul al XVIII-lea a reținut cu deosebire atenția cercetătorilor în ultimele două decenii. Ediții de documente și studii ample — mai ales asupra relațiilor agrare — au reinnoit fundamental cunoștințele despre epoca fanariotă. Un bilanț, o sinteză a acestor studii și cercetări

este de absolută necesitate pentru a oferi atât specialiștilor cît și marelui public o *monografie solidă* asupra unei epoci despre care s-au emis opiniile cele mai contradictorii.

În cadrul cunoașterii și stăpînirii fenomenelor sociale complexe, e necesar mai mult ca orîcînd, față de însemnătatea problemei și a interesului specialiștilor și marelui public, a unei Introduceri în istoria celui de-al doilea război mondial, care să dea o orientare, pe baza celor mai noi investigații, în sursele și literatura problemei, să facă bilanțul anchetelor întreprinse pînă acum și să schițeze direcțiile celor viitoare. Considerăm, de asemenea, că din programul editurii noastre nu pot lipsi teme ca: Demografie și istorie în evul mediu românesc: Țările române în cartografia medievală; Instituțiile societății medievale românești; Circulația monetară în evul mediu pe teritoriul românesc; Întemeierea țărilor române; Cum trăiau românii în evul mediu; Locul românilor în istoria universală; Instituțiile moderne românești; Războiul de Independență; Formarea și dezvoltarea națiunii române; Politica externă a României în perioada interbelică; Rolul clasei muncitoare în realizarea progresului social; Istoria României socialiste, lucrare care să cuprindă toate aspectele vieții și activității social-politice. Nu putem rămîne, de asemenea, indiferenți la faptul că cititorului român nu i s-a pus încă la îndemînă o istorie universală, o istorie a Europei, scrise de pe pozițiile istoriografiei marxiste românești contemporane.

Din domeniul *istoriei universale* ne lipsesc în momentul actual lucrările de informare și popularizare care să inițieze cititorul în istoria popoarelor și civilizațiilor care au avut o contribuție importantă la progresul societății umane. Astfel, credem că a sosit momentul să tipărim sinteze privind „Istoria Greciei antice”, „Imperiului roman”, „Imperiului bizantin”, „Istoria lumii arabe”, istorii ale momentelor și evenimentelor cruciale din istoria omenirii.

Editura noastră și-a propus ca una din ideile-program ale sale să o reprezinte *valorificarea sistematică*, în mod creator, a *moștenirii istoriografice românești*. Înțelegem această activitate ca o reeditare selectivă, critică, însoțită de studii care să dezbată *valoarea* operei și *locul* pe care-l deține în știința istoriografică românească cronicarul sau istoricul editat. Ideea este întărită de faptul că multe din operele înaintașilor au rămas nedepășite pînă azi, atît ca informație istorică, cît și ca valoare științifică și socială. Între personalitățile a căror operă dorim să vadă lumina tiparului și să o punem la dispoziția publicului cititor, în ediții ales îngrijite, se numără: V. Pârvan (1882—1927), Nicolae Iorga (1871—1940), Silviu Dragomir (1882—1962), Constantin Giurescu (1875—1918), Radu Rosetti (1853—1926), Ioan Ursu (1875—1925), Gheorghe I. Brătianu (1898—1954), Ion Nistor (1876—1962), Nicolae Bănescu (1878—1971), Gr. Tocilescu (1850—1909).

Iată deci, cîteva din realizările, dar și din minusurile activității colectivului nostru privind editarea cărții de istorie. Iată deci, numai cîteva din direcțiile fundamentale ale programului de lucru al Editurii științifice și enciclopedice pe care l-am dori îmbunătățit cu observațiile dv. critice, cu propunerile și sugestiile prilejuite de prezenta discuție.

Totodată, avem convingerea că Editura științifică și enciclopedică avînd sprijinul cercetătorilor și al cadrelor de conducere din Institutul de istorie Nicolae Iorga, al altor institute și catedre de istorie, în calitate de autori și colaboratori, va putea răspunde cu mai multă exigență sarcinilor ce îi revin din Programul Partidului Comunist Român.

După prezentarea referatului de către directorul editurii Mircea Măciu, au avut loc vîi discuții la care au participat un mare număr de cercetători și cadre didactice. În cuvîntul lor, directorul Institutului, Șt. Ștefănescu, cercetătorii D. Berindei, Fl. Constantiniu, P. Cernovodeanu, D. Mioc, I. Corfus, I. Matei, M. Babeș ș.a. s-au referit la realizările Editurii științifice și enciclopedice, cît și la temele cărora trebuie să le acorde o atenție specială cercetătorii și editorii: vechinea și continuitatea poporului român pe teritoriul patriei noastre, lupta sa pentru suveranitatea statală și independența națională, încadrarea istoriei românilor în contextul istoriei universale, atitudinea pașnică, spiritul constructiv, creator al activității românilor, dorința și lupta lor pentru asigurarea păcii în lume, spiritul internaționalist al mișcării comuniste și muncitorești din România, participarea clasei muncitoare românești la viața și activitatea comunistă internațională, rolul conducător al partidului în procesul luptei revoluționare pentru cucerirea puterii politice și instaurarea socialismului în România etc. Aceștia li se adaugă propuneri de lucrări metodologice privind cunoașterea istorică, rolul și locul ei în dezvoltarea capacității de investigare a trecutului românilor, a activității și luptei lor seculare pentru păstrarea ființei naționale, rolul și locul științei istorice în dezvoltarea conștiinței naționale patriotice a poporului român. Dintre ele reținem „Introducere în istoria celui de-al doilea război mondial”, „Istorii” ale țărilor, ale culturilor, un mare „Dicționar istoric al localităților din România”, „Dicționar de arheologie”, relansarea colecției „Popoare și civilizații”.

În care un loc important să-l ocupe istoria culturii și civilizației pe teritoriul patriei noastre, reeditarea lucrărilor lui A. D. Xenopol „Istoria partidelor politice”, „Teoria istoriei”, înființarea unei colecții de istorie „Getica”, care să se ocupe de pre și protoistoria poporului român, editarea unor monografii privind momente cruciale din istoria, activitatea și cultura poporului român.

CRONICĂ

În ziua de 27 martie 1976, la București a avut loc sesiunea de comunicări „Lupta iobagilor români și maghiari din Transilvania pentru scuturarea jugului aspirării sociale și naționale”. După cuvîntul de deschidere, rostit de prof. dr. doc. Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de științe sociale și politice, în continuare au fost prezentate comunicările: *Rolul țăranimii în lupta pentru libertate și progres social în evul mediu* de acad. Ștefan Pascu, rectorul Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, membru al Academiei de științe sociale și politice; *Răscoala de la Bobilna. Tradițiile luptei comune a iobagilor români și maghiari împotriva aspirării sociale*, de dr. Ludovic Demény, Institutul de istorie „N. Iorga”, membru corespondent al Academiei de științe sociale și politice; *Participarea țăranimii din Transilvania la răscoala condusă de Gheorghe Doja*, de prof. dr. Ștefan Ștefănescu, decanul Facultății de istorie a Universității București, membru al Academiei de științe sociale și politice; *Răscoala anti-habsburgică condusă de Ferenc Rakoczi II*, de A. Magyari, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca și colonel Constantin Ucrain; *Scrierile din exil ale lui Fr. Racoczi II*, de S. Benkő, cercetător principal la Biblioteca Universității Babeș-Bolyai din Cluj Napoca; *Răscoala condusă de Fr. Racoczi II în istoriografia românească*, de dr. Maria Turzai, centrul de științe sociale Tg. Mureș; *Marea răscoală a țăranilor din Transilvania condusă de Horea, Cloșca și Crișan*, de dr. Nicolae Edroiu, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca.

Cuvîntul de închidere a lucrărilor sesiunii a fost rostit de acad. Ștefan Peterfi, președintele Consiliului oamenilor muncii de naționalitate maghiară.

În zilele de 12 și 13 aprilie 1976 la Călărași și Ostrov s-a desfășurat simpozionul cu tema „Dunărea — factor istoric de unitate etnică și culturală românească”, organizat de Muzeul județean Ialomița și Muzeul de arheologie Constanța în cadrul manifestărilor consacrate Congresului educației politice și al culturii socialiste. Cu acest prilej au fost prezentate o serie de comunicări și referate științifice, dintre care amintim: *Elemente de unitate culturală între sud-estul Munteniei și Dobrogea*, de Mihai Irimia; *Comunitatea getică din sud-estul Dobrogei și sud-estul Munteniei*, de Nicolae Conovici; *Hotarul roman la Dunărea de jos*, de Constantin Scorpan; *Dovezile civilizației romane pe cele două maluri ale Dunării în zona Ostrov-Călărași*, de C. Mușeteanu; *Capete de pod ale Limes-ului scitic pe malul stîng al Dunării între secolele I—III e.n.*, de Radu Lungu; *Unitatea culturală feudal-tîmpurie la Dunărea de jos*, de dr. Petre Diaconu; *Legături demografice la Dunărea de jos între secolele XI—XVII*, de Panait Panait; *Importanța zonei de sud-est a Munteniei și de sud-vest a Dobrogei în procesul trans-humanei*, de dr. Nicolae Dunăre; *Legăturile culturale și politice între românii de pe cele două maluri ale Dunării înainte de 1878*, de Gheorghe Dumitrașcu; *Folelorul la Dunărea de jos*, de Răzvan Ciucă; *Dunărea ca motiv pictural în creația interbelică*, de Fl. Pospai-Cruceru; *Continuitatea și perenitatea românească la Dunărea de jos*, de dr. Adrian Rădulescu.

Simpozionul a constituit un reușit prilej de trecere în revistă a unor aspecte inedite ale istoriei și culturii în zona Dunării de jos, puternic focar de etnicitate românească.

În zilele de 23 și 24 aprilie 1976 s-au desfășurat la București lucrările sesiunii anuale a adunării generale a Academiei Republicii Socialiste România. Primul punct al ordinii de zi l-a constituit alegerea noului președinte. Din partea Prezidiului Academiei, acad. prof. Ștefan Peterfi, vicepreședinte al Academiei l-a propus în fruntea celui mai înalt for științific al țării pe acad. prof. Teodor Burghel. Trecîndu-se la vot, plenul Academiei l-a ales în unanimitate în înalta funcție.

Darea de seamă asupra activității desfășurate de Academia Republicii Socialiste România în anul 1975 a fost prezentată de acad. prof. Cristofor Simionescu, vicepreședinte al Academiei, care a relevat succesele obținute în cele mai diverse domenii ale științei românești.

Planul de activitate al Academiei pe anul 1976 a fost prezentat de prof. dr. docent George Ciucu, membru corespondent, secretarul general al Academiei. În continuare au urmat discuții pe marginea dării de seamă și a planului de activitate.

În încheierea lucrărilor plenul Academiei a adresat o telegramă C.C. al P.C.R., tovarășului Nicolae Ceaușescu.

Tot cu acest prilej au fost înmânate premiile Academiei R.S.R. pe anul 1975. Din lunga listă a premiilor reproducem în continuare pe cele din domeniul istoriei :

„Premiul „Vasile — Pârvan” a) Lucrarea : „Istoria comunităților culturii Boian”. Autor : Eugen Comșa ; — b) Lucrarea : „Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană”. Autor : Ion Glodariu ; — c) Lucrarea : „Arta preistorică în România”. Autor : Vladimir Dumitrescu.

Premiul „Nicolae Bălcescu” — a) Lucrările : „Mihail Kogălniceanu — istoric” ; „Vasile Pârvan — efigia cărturarului”. Autor : Alexandru Zub ; — b) Lucrarea : „Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (sec. X—XIV)” Autor : Răzvan Theodorescu ; — c) Lucrarea : „Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor din Moldova”. Autor : Nicolae Stoicescu.

Premiul „Ștefan Gheorghiu” — a) Lucrarea : „Activitatea Partidului Comunist Român în armată 1921—1944”. Autori : Constantin Olteanu, Ilie Ceaușescu, Vasile Mocanu ; — b) Lucrarea : „Clasa muncitoare contemporană”. Autori : Traian Caraciu, Constantin Florea, Ion Iuga, Carol Niri ; — c) Lucrarea : „Clasa muncitoare, forța socială fundamentală a mișcării antifasciste din România”. Autori : Gheorghe Ioniță, Aurică Simion.

CRISTIAN POPIȘTEANU, *Cronologie politico-diplomatică românească 1944 — 1974*. Edit. politică, București, 1975, 390 p.

Politica externă a Republicii Socialiste România, determinată de caracteristicile fundamentale ale orînduirii sale social-economice și de stat, reprezintă o componentă însemnată a politicii generale a Partidului Comunist Român, a statului nostru. Ea se inspiră din năzuințele multiseculare ale poporului român spre libertate, independență, unitate națională și progres social. Este, deci, firesc faptul că politica externă, diplomația românească din ultimele trei decenii, distingîndu-se printr-o intensă și prodigioasă activitate, de largă cuprindere, prin multitudinea formelor de manifestare și consacrare, a stat și continuă să se aplece în atenția istoricilor și specialiștilor români în domeniul relațiilor internaționale; numeroase monografii, culegeri și broșuri, ca și multitudinea de studii și articole apărute în diferite reviste de profil sau în presa centrală românească evocă politica externă deosebit de activă a României socialiste care, în deplină concordanță cu liniile directoare stabilite de Partidul Comunist Român, militază cu perseverență și energie pentru instaurarea unor relații noi, democratice, între toate statele, bazate pe egalitate, demnitate, dreptate și echitate.

Înscris în această sferă largă a literaturii politice de specialitate, volumul *Cronologie politico-diplomatică românească 1944—1974*, avînd ca autor pe dr. Cristian Popișteanu, ocupă un loc aparte, din cel puțin trei puncte de vedere. Ne referim, în primul rînd, la faptul că multe din lucrările menționate abordează aspecte distincte ale politicii externe a țării noastre, cum ar fi activitatea României cu privire la edificarea unui nou sistem de securitate în Europa, dezarmare etc. Cartea dr. Popișteanu evocă, însă, la scară globală, acțiunile politico-diplomatice ale României socialiste. În al doilea rînd, majoritatea lucrărilor altor autori tratează problematica relațiilor externe ale țării noastre la un moment dat, factorul istoric, evoluția acțiunilor diplomației românești neconstituind preocuparea de bază, spre deosebire de volumul dr. Popișteanu, din care se degajă dinamica, spirala ascendentă a activităților

politico-diplomatice românești pe parcursul a trei decenii. În al treilea rînd, deși într-o serie de lucrări de istorie a relațiilor internaționale apărute în ultimii ani în Editura politică, dar mai ales în volumele *Istoria României în date* (Editura Enciclopedică Română, 1971) și în *Chronological History of Romania* (aceeași editură, 1972 și reeditată în 1974), inițiativele pe plan extern ale țării noastre sînt tratate în evoluția lor istorică, totuși datele pe care le oferă aceste volume pentru perioada postbelică sînt destul de restrinse, nedepășind 70—80 pagini, în timp ce cronologia propriu zisă a cărții recenzate se întinde pe cca 315 pagini. De asemenea, nu este lipsit de importanță nici faptul că *Cronologie politico-diplomatică românească*, făcînd un bilanț al activităților diplomației țării noastre pînă în anul 1974 (inclusiv), constituie o aducere la zi în comparație cu alte lucrări similare (*Istoria României în date*, spre exemplu, se oprește la anul 1969).

Rezultă, deci, că principalul merit al autorului constă în faptul de a-și fi îndreptat cercetarea spre un domeniu mai puțin explorat, cartea sa constituind o prețioasă contribuție la întregirea acestei ramuri a literaturii politice românești.

Cronologie politico-diplomatică românească nu are pretenția unei lucrări exhaustive; politica externă a României socialiste nici nu ar putea fi obiectul unui singur volum, totalitatea acțiunilor externe ale țării noastre după 23 august 1944 necesitînd, cu siguranță, multe mii de pagini și efortul unui numeros colectiv de cercetători. Acest lucru este recunoscut, de altfel, de însuși autorul, în „Notă asupra ediției”, în care sînt expuse coordonatele și reperele care l-au ghidat pe dr. Popișteanu în elaborarea volumului și pe care le vom sintetiza și noi, cu riscul de a prelua unele idei ale autorului.

Cronologia redă principalele 1 200 acțiuni politico-diplomatice ale României între anii 1944 și 1974, alcătuiind, astfel, un calendar politic al activității internaționale românești urmărind traseele principale pe care s-a des-

făşurat şi s-a manifestat politica externă şi diplomaţia românească în cele trei decenii de la eliberarea ţării de sub dominaţia fascistă. Lucrarea nu a inclus decât acea parte apreciată esenţială pentru ansamblul politicii externe şi activităţii diplomatice româneşti, fiind alcătuită pe criteriul fişelor cronologice, care includ următoarele categorii de acţiuni: acte de politică externă sau de politică internă care reflectă în mod principial şi fundamental participarea statului român la viaţa internaţională (hotărâri ale congreselor şi conferinţelor naţionale ale Partidului Comunist Român, ale celorlalte organe conducătoare de partid, declaraţii ale Marii Adunări Naţionale, ale Consiliului de Stat şi ale guvernului Republicii Socialiste România privind politica internaţională a ţării noastre); multiplele activităţi de politică internaţională ale şefului statului, preşedintele republicii şi al Consiliului de Stat; activitatea generală desfăşurată pe plan extern de România; contribuţia ţării noastre în diferite organisme internaţionale în probleme esenţiale ale relaţiilor interstatale. Cronologia prezintă selectiv evenimentele ţinând seama de manifestările internaţionale ale României numai pe linie de stat, nu şi de partid, ultimele având o amploare şi diversificare extrem de bogată şi necesitând, deci, o lucrare sintetică de proporţii, consacrată special dezvoltării activităţii mişcării muncitoreşti şi comuniste din România pe plan extern în perioada ce a urmat celui de-al doilea război mondial.

Evenimentele, actele, precum şi acţiunile de politică externă a ţării noastre sînt redade de autor concis şi la obiect, ceea ce nu poate decât să faciliteze o documentare rapidă a cititorilor. Pentru o edificare deplină, vom cita trei fişe, corespunzînd celor trei decenii evocate: „12 septembrie 1944 — La Moscova s-a semnat Convenţia de armistiţiu între reprezentanţii U.R.S.S., Marii Britanii, Statelor Unite ale Americii, acţionînd în numele tuturor Naţiunilor Unite, pe de o parte, şi delegaţia guvernului român, pe de altă parte. Convenţia de armistiţiu a fost semnată din partea U.R.S.S. de mareşalul Rodion Malinovski, iar din partea română de Lucreţiu Pătraşcanu, ministru secretar de stat, general de brigadă Dumitru Dămăceanu, Barbu Ştirbei şi Ghiţă Pop. Convenţia de armistiţiu reiterea ieşirea României din războiul hilticrist şi întoarcerea armelor, începînd de la 24 august orele 4, împotriva Germaniei naziste, prevăzînd participarea în continuare a ţării la lupta Naţiunilor Unite, anularea dictatului de la Viena, precum şi despăgubirile de război datorate U.R.S.S. şi celorlalte puteri aliate, condiţiile pentru o dezvoltare democratică a viciii din România şi alte clauze.

La această dată România întreţinea relaţii diplomatice cu 12 ţări la rang de legaţie (Bulgaria, Danemarca, Elveţia, Finlanda, Franţa, Italia, Japonia, Portugalia, Spania, Suedia, Turcia şi Uruguay)” (p. 74).

„3 august 1963 — Se dă publicităţii Declaraţia guvernului român în care se exprimă satisfacţia cu prilejul realizării Acordului între U.R.S.S., S.U.A. şi Marea Britanie privitor la interzicerea experienţelor cu arma nucleară în atmosferă, în spaţiul cosmic şi sub apă. Guvernul Republicii Populare Române îşi exprimă speranţa că încheierea acordului va crea condiţii favorabile şi pentru interzicerea experienţelor subterane. Acordul încheiat, reprezentînd un pas înainte în direcţia destinderii internaţionale, nu rezolvă problemele majore menite să prevîntimpine primejdia de război pe care o creează pentru pacea lumii cursa înarmărilor şi stocarea armelor atomice şi cu hidrogen. Reprezentanţii guvernului român au semnat acest tratat în ziua de 8 august concomitent la Moscova, Washington şi Londra” (p. 155).

„19—29 aprilie 1974 La Bucureşti s-au desfăşurat, pentru prima dată într-o ţară socialistă, lucrările celei de-a 29-a sesiuni a Comisiei Economice a O.N.U. pentru Europa (C.E.E. O.N.U.).

La 21 aprilie, preşedintele Republicii Socialiste România, Nicolae Ceauşescu, a rostit o cuvîntare în cadrul sesiunii, subliniind necesitatea intensificării cooperării economice pe baze echitabile între toate statele continentului, în interesul păcii şi progresului” (p. 352).

Necesitatea şi oportunitatea unei atari cronologii apar, aşadar, evidente, de necontestat. Dar, la fel ca în cazul altor lucrări, cum ar fi culegeri de documente şi acte normative româneşti sau de cuvîntări rostite de reprezentanţi ai ţării noastre în diferite organisme internaţionale (a se vedea „România în sistemul Naţiunilor Unite”, Editura politică, Bucureşti, 1974 şi altele), utilitatea practică a unui asemenea volum nu putea fi decât sporită prin înscrierea unui studiu introductiv, în care să fie expuse contextul istoric şi raţiunile politico-economice ale acţiunilor şi măsurilor româneşti. De asemenea, pe lângă faptul că asemenea elemente se află la îndemîna celor interesaţi, care nu sînt obligaţi să recurgă la alte surse, un atare studiu facilitează înţelegerea exactă nu numai a opiniilor şi modului de gîndire ale autorului, ci şi a orientării generale, a direcţiilor şi consideraţiilor de bază pe care s-a sprijinit autorul în elaborarea lucrării. Cristian Popişteanu răspunde pe deplin acestui deciderat, incluzînd în cartea sa un valoros studiu introductiv, intitulat „Politica şi diplomaţia României socialiste în lumea contemporană”. Pe cele

aproape 60 de pagini, studiul configurează imaginea României socialiste, expunând densitatea, intensitatea și frecvența participării țării noastre la schimbul mondial de valori, poziția sa de promovare activă a cauzei progresului, păcii și cooperării în lume; din studiu se desprinde, totodată, ideea că poporul român, sub conducerea partidului său comunist, înfăptuind revoluția socialistă și asigurând edificarea cu succes a noii orânduiri sociale în patria noastră, a realizat nu numai o măreață operă istorică națională, ci a adus și aduce, în același timp, o contribuție însemnată la lupta forțelor revoluționare de pretutindeni pentru libertate și progres social, la cauza întăririi socialismului în lume, la creșterea prestigiului și influenței sale asupra dezvoltării sociale contemporane. „În această epocă istorică — aprecia tovarășul Nicolae Ceaușescu — România, ca rezultat al marilor succese obținute pe planul edificării lumii noi, socialiste, al politicii ei consecvente de promovare fermă a principiilor noi de relații între state, a egalității, respectului și conlucrării roduice între națiuni, se bucură de prețuirea, simpatia și considerația cercurilor largi ale opiniei publice mondiale, are prieteni pe toate meridianele lumii. Viața, evenimentele au pus și mai puternic în evidență justetea și realismul acestei politici, care răspunde pe deplin aspirațiilor și năzuințelor poporului român, precum și intereselor generale ale popoarelor, dornice să trăiască în pace și securitate, în înțelegere și colaborare” (p. 12).

În prima parte a studiului introductiv, „Opțiuni și orientări fundamentale” este evidențiată semnificația înfăptuirii actului istoric de la 23 August 1944, care a marcat, un moment hotărâtor în dezvoltarea țării noastre pe un drum nou, deschizând calea eliberării de sub dominația Germaniei naziste și trecerii la realizarea unor profunde transformări sociale revoluționare în România. August 1944 a constituit o piatră de hotărâre în istoria țării noastre, o linie de demarcație între epoci distincte ale luptei poporului nostru pentru eliberarea socială și națională. Pe măsura curgerii timpului, insurecția națională armată, antifascistă și antiimperialistă din August își dezvăluie întreaga însemnatate ca eveniment crucial, generator de profunde mutații în dezvoltarea istorică a poporului român, în lupta lui pentru libertate și independență națională, pentru progres social.

Șchițând o analiză a orientărilor din politica externă românească între anii 1944 și 1974, autorul pune în evidență faptul că Partidul Comunist Român, care a fost, pe parcursul tuturor fazelor și etapelor de pregătire și înfăptuire a insurecției, organizatorul, animatorul, mobilizatorul largii coa-

liții a tuturor forțelor naționale interesate în înlăturarea dictaturii antonesciene și în lichidarea subordonării țării față de Germania hitleristă, a avut permanent în vedere obiectivele esențiale ale unei noi politici externe. În împrejurări extrem de grele, țara noastră a desfășurat, încă de la 23 August 1944, o acțiune internațională susținută, adecvată obiectivului primordial de asigurare a succesului insurecției și de angajare a României în războiul antihitlerist, de creare a condițiilor cele mai favorabile pentru viitoarele sale rapoorturi externe. După săvârșirea insurecției, P.C.R. a luptat, în strînsă alianță cu celelalte forțe democratice de stînga, pentru o politică externă conformă cu voința poporului român, pentru afirmarea deplinei independențe și suveranității naționale, pentru restabilirea completă a drepturilor legitime asupra teritoriului de nord al Transilvaniei, pentru participarea activă la războiul împotriva Germaniei naziste pînă la înfrîngerea definitivă a celui de-al III-lea Reich, pentru recunoașterea rolului și locului României în coaliția Națiunilor Unite.

Abordînd perioada dintre 6 martie 1945 și 30 decembrie 1947, dr. Cristian Popișteanu relevă că, pentru politica externă a României, ea a fost extrem de complexă, aflîndu-se sub impulsul unei multitudini de factori (sfîrșitul victorios al războiului antifascist în Europa și Asia, avîntul forțelor revoluționare, democratice, progresiste, anticolonialiste din numeroase țări ale lumii, prestigiul fără precedent al mișcărilor comuniste și muncitorești, începutul războiului rece, primele semne ale prezenței militare, politice și economice a S.U.A. în Europa occidentală etc.). Un însemnat ajutor politic și diplomatic a primit țara noastră în această perioadă din partea U.R.S.S., în timp ce relațiile prietenești și acordurile stabilite cu Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia, Ungaria, au contribuit, de asemenea, în mare măsură la întărirea poziției internaționale a României. Tratatul de pace între România și Puterile Aliate și Asociate, arată autorul, deși nu dădea satisfacția corespunzătoare părții române, avea să pună capăt regimului de armistițiu, unei anume izolări decurgînd din faptul că România fusese aliata Germaniei și să deschidă noi posibilități afirmării țării noastre pe arena vieții politice și economice internaționale.

Trecînd la examinarea unei alte perioade, Cristian Popișteanu evidențiază faptul că, după 1948, politica externă și diplomația românească au căpătat o orientare rezultată din opțiunile istorice ale poporului român de a pași pe calea socialismului. Astfel, între anii 1948 și 1955 a avut loc statornicirea relațiilor internaționale ale noului stat —

Republica Populară Română, pentru ca în deceniul următor (1955—1965), țara noastră, devenită republică socialistă, să cunoască extinderea relațiilor sale internaționale pe multiple planuri, fiind astfel fixate începuturile afirmării diplomației socialiste românești în lume.

Referindu-se la cea mai prolifică și fructuoasă etapă din istoria poporului nostru, dr. Popișteanu scoate în relief faptul că, „după 1965, politica externă a Republicii Socialiste România avea să cunoască o impetuoasă și rodnică afirmare în lumea contemporană pe baza orientărilor hotărâtoare date de congresele al IX-lea și al X-lea, de conferințele naționale din 1967 și 1972, de Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, de celelalte documente fundamentale ale Congresului al XI-lea al P.C.R. Anul celui de-al XI-lea Congres al P.C.R. a găsit politica externă românească la cele mai înalte cote de respect și prețuire internațională. Se poate aprecia că perioada dintre congresele al IX-lea și al XI-lea ale P.C.R. reprezintă pentru politica noastră externă momentul de afirmare multilaterală fără precedent în istorie, în care s-au evidențiat pe deplin legăturile, dialectice indisolubile dintre politica internă și activitatea internațională, raporturile convergente dintre împletirea sarcinilor naționale cu cele internaționale” (p. 29).

Între anii 1965 și 1976, politica externă, activitatea internațională ale țării noastre au beneficiat și beneficiază de contribuția teoretică și practică hotărâtoare adusă de secretarul general al P.C.R. președintele republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Așa cum subliniază autorul (p. 33), președintele Nicolae Ceaușescu, personalitate proeminentă a vieții internaționale contemporane, a ridicat prin neobosita sa activitate prestigiul și cunoașterea României socialiste în lume pe culmi necunoscute în istoria țării și a poporului român, a realizat și realizează o operă a cărei măreție îl consacră drept cel dintâi dintre oamenii de stat pe care i-a dat neamul românesc.

Partea a doua a studiului introductiv, „Principii fundamentale”, se referă la acele principii de bază pe care țara noastră le promovează în viața internațională. Autorul arată succint că evoluția societății internaționale, caracterizată prin creșterea forțelor socialismului și păcii, prin formarea unui număr de state noi, independente, prin creșterea rolului țărilor mici și mijlocii, prin afirmarea voinței și eforturilor constante ale majorității țărilor lumii de a se dezvolta liber, în condițiile unei largi cooperări internaționale, la adăpost de orice agresiune și amestec din afară, impun cu necesitate respectarea cu

strictețe a principiilor și normelor dreptului internațional de către toate statele, fără excepție. Pornind de la interesele fundamentale ale poporului român, de pace și colaborare cu toate popoarele lumii, și de la analiza științifică a evoluției vieții internaționale, România a militat în mod constant, alături de alte țări mici și mijlocii, pentru afirmarea și așezarea la baza relațiilor dintre toate statele a principiilor democratice ale egalității în drepturi, suveranității, nefolosirii forței și amenințării cu forța, neamestecului în treburile interne. Partidul Comunist Român, guvernul țării noastre au desfășurat o vastă activitate internațională pentru consacrarea acestor principii într-un mare număr de documente cu state din toate părțile lumii, de mărimi și cu orînduiri sociale diferite, și aplicarea lor neabătută în relațiile internaționale.

A treia și ultima parte a studiului, „Direcții și perspective principale de dezvoltare”, evocă liniile directoare ale activității internaționale ale țării noastre. Astfel, se învederează că nucleul politicii externe a României îl constituie dezvoltarea continuă a relațiilor de prietenie, colaborare și ajutor reciproc cu toate țările socialiste, pe baza principiilor internaționalismului socialist. De asemenea, una din constantele politicii externe a țării noastre o constituie dezvoltarea relațiilor cu statele independente, fie recent eliberate, fie cu statut internațional suveran mai îndelungat, din Asia, Africa și America Latină; poporul român privește cu profundă simpatie rezultatele pozitive obținute de aceste țări pe drumul făuririi unei economii naționale proprii și cît mai puternice, sprijină activ lupta lor pentru dreptul de a-și scrie destinul în conformitate cu aspirațiile fiecărei națiuni. Concomitent cu dezvoltarea relațiilor de prietenie și colaborare cu statele socialiste, cu țările în curs de dezvoltare, România depune eforturi susținute pentru extinderea legăturilor multilaterale cu toate statele, indiferent de caracterul orînduirii social-politice; relațiile tot mai largi dintre țările cu sisteme sociale diferite constituie un factor pozitiv în viața internațională, creînd climatul soluționării pe cale politică a diferendelor, a eliminării forței de pe arena mondială. În sfîrșit, o altă direcție principală de dezvoltare a politicii externe și diplomației românești, subliniată și dezvoltată de autor, reprezintă participarea la activitatea organizațiilor și organismelor internaționale.

Lucrarea dr. Cristian Popișteanu *Cronologie politico-diplomatică românească 1944—1974* constituie o grăitoare dovadă a intensei și fructuoasei activități externe a Republicii Socialiste România. Cele 1200 de fișe, ca și valorosul studiu introductiv, scrise într-un limbaj deopotrivă clar și coerent, dau expresie

unui nobil mesaj al poporului român — mesajul muncii și al păcii, al cooperării și înțelegerii, al conviețuirii pașnice și prieteniei cu celelalte popoare. Cartea reprezintă în același timp, un foarte util instrument de lucru, destinat să servească atât specialiștilor cît și marelui public în găsirea rapidă a celor mai de seamă date și evenimente ale politicii externe și diplomației românești din ultimele trei decenii. Nu ne

rămîne, în încheiere, decît să ne exprimăm dorința ca acest volum să fie pus și la dispoziția cercetătorilor străini, a tot mai numeroaselor persoane de peste hotare, care vădesc un interes crescînd față de politica internă și externă a țării noastre; traducerea și publicarea cărții în cîteva limbi de circulație universală ar apărea, prin urmare, necesară.

Nicolae Fotino

BORIS RANGHEȚ, *Relațiile româno-americane în perioada primului război mondial, 1916—1920* Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1975, 219 p.

Apariția, în premieră, a unei lucrări pe tema relațiilor româno-americane, într-un moment cînd România socialistă desfășoară o rodnică activitate diplomatică, îndreptată spre o consolidare a unor relații noi între state de egalitate și respect reciproc între popoare, de destindere și securitate, pentru o nouă ordine în lumea contemporană, o ordine a unei lumi mai drepte și mai bune, într-un moment cînd națiunea celor 50 de state nord americane se pregătește febril pentru a aniversa două secole de la proclamarea independenței, este nu numai bine venită dar deosebit de utilă, atât pentru publicul larg cît și pentru specialiști.

Este cunoscut faptul că în ultimul timp mai ales, rod al vizitelor la nivelul șefilor de state, relațiile dintre România și S.U.A., relații tradiționale, au cunoscut o evoluție pozitivă.

Moment de însemnătate istorică, atât pentru relațiile bilaterale româno-americane, cît și pentru întreaga viață politică internațională, vizita președintelui Republicii Socialiste România, Nicolae Ceaușescu în S.U.A. în decembrie 1973 a deschis noi și ample perspective în dezvoltarea relațiilor de colaborare și prietenie dintre cele două state.

Noua întîlnire la nivel înalt româno-americană din august 1975 — dintre președintele Nicolae Ceaușescu și președintele Gerald Ford desfășurată în spiritul promovării cauzei păcii, înțelegerii și cooperării între națiuni, se înscrie de asemenea ca o contribuție remarcabilă la dezvoltarea și întărirea relațiilor de prietenie și colaborare dintre cele două state și popoare, la înfăptuirea unei politici noi de egalitate și respect în viața internațională.

Cartea lui Boris Rangheț cuprinde o perioadă (1916—1920), cînd relațiile dintre România și Statele Unite ale Americii s-au desfășurat pe fondul unor evenimente deosebit de importante, cruciale pentru istoria României, perioadă în care s-au finalizat

aspirațiile seculare ale poporului nostru, formarea statului național unitar.

Pe bună dreptate, subliniază autorul că toate aceste fapte pot fi considerate motorul care a accelerat evoluția acestor relații.

Primul capitol al lucrării precizează împrejurările care au dus România în postura de neutră și apoi intrarea în război alături de Puterile Antantei, fapte care au o importanță deosebită pentru jalonarea întregului dialog diplomatic purtat între România și Statele Unite atât în timpul războiului cît și după terminarea lui, la Conferința de pace de la Paris.

„Participarea țării noastre în război, alături de această coaliție, a coincis cu dorința arzătoare a maselor largi populare de a realiza unirea cu Transilvania, formarea statului român unitar” — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu cu prilejul sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România, în 1968.

Această stare de spirit este atestată nu numai de documente din țara noastră, ci și de numeroase mărturii externe. În lucrare este redat un citat dintr-un articol publicat în „New York Times” din 6 decembrie 1914, sub titlul „La neutralité expectante de la Roumanie” în care autorul, Walter Littlefield sublinia: „De-a lungul României și dincolo de Carpați ideea războiului împotriva Austriei devenise rapid populară” (p. 10).

Aflați în aceeași tabără a combatanților în decursul războiului, și luînd loc la masa tratativelor de pace de aceeași parte, a celor învingători, România și Statele Unite ale Americii s-au aflat — deși din motive deosebite, la începutul războiului în aceeași situație de neutralitate. Ceea ce a determinat intrarea României în război de partea Antantei a fost dorința fierbinte și permanentă a celor mai largi mase populare pentru realizarea statului național unitar. Documentele vremii dovedesc fără tăgadă că România și-a înde-

plinit cu prețul unor uriașe eforturi și sacrificii umane și materiale obligațiile asumate prin tratatul încheiat cu puterile Antantei, în timp ce ajutorul militar promis de aliați a fost de mică eficiență.

Pe bună dreptate autorul menționează faptul că motivele politicii de neutralitate adoptată de S.U.A. la începutul războiului și-au pus amprenta și asupra tendințelor diplomatice nord-americane, în decursul războiului, tendințe de care trebuie să se țină seama în tratarea relațiilor diplomatice româno-americane din anii primei conflagrații mondiale (p. 15).

Făcând referiri la o serie de autori occidentali, autorul specifică direcțiile ideilor promovate de președintele Wilson, care proclama că „misiunea Statelor Unite în lume nu este aceea de a acapara averi și putere, ci de a realiza un ideal de libertate, de a oferi un model de democrație, principii care se vor dovedi contradictorii”.

Autorul subliniază ca o principală cauză a participării S.U.A. la război — interesele economice. Este reliefată în lucrare, poate prea detaliat, întreaga atmosferă a societății americane în preajma intrării S.U.A. în război.

După această prezentare generală, primele capitole ale lucrării sînt dedicate intensificării relațiilor româno-americane și eforturilor românești pentru a deține sprijin politic și financiar din partea S.U.A.

În acest context sînt schițate cîteva momente ale istoricului relațiilor româno-americane, începînd cu acreditarea lui Henry Romertze în calitate de consul al S.U.A. în aprilie 1859 în Principatele Unite, concluzionînd că raporturile multilaterale româno-americane au cunoscut o dezvoltare complexă și că aceste relații își au rădăcinile cu mult înaintea perioadei cuprinsă în lucrare.

Chiar momentul intrării în război a Statelor Unite a stîrnit un puternic ecou în cercurile opiniei publice românești; și în lucrare sînt concretizate cu claritate aceste aspecte. Analizînd misiunea reprezentanților transilvăneni în S.U.A., pe baza unor lucrări cunoscute sau mai puțin cunoscute, autorul descrie obiectivele acestei misiuni condusă de Vasile Stoica și Vasile Lucaciu, discuțiile purtate la Departamentul de Stat, așa cum sînt descrise în lucrarea lui V. S. Mamatey *The United States and East Central Europe, 1914—1918. A study in Wilsonian diplomacy and propaganda*, apărută la Universitatea din Princeton în 1957.

După cum arăta Mamatey, „cea mai corectă opinie ce se putea exprima asupra românilor transilvăneni era aceea ca la fel ca și în general masele largi din Estul Europei Centrale, ei erau în cea mai mare parte țărani

asupriți, umiliți din punct de vedere politic” (vezi V. S. Mamatey, p. 124—126).

Memoriile lui Vasile Stoica din timpul activității pe care a desfășurat-o în America (vezi V. Stoica *În America pentru cauza românească*) conțin relatări deosebit de interesante pentru evaluarea stării de spirit inițiale și referirea pe larg la ele o considerăm utilă pentru o înțelegere mai bună a măsurii mutației produse cu timpul în ideile și pozițiile americane față de România, constatări care trebuie privite cu rezervă.

Nu poate fi trecută cu vederea activitatea organizațiilor culturale și a ziarelor românilor din S.U.A. care desfășurau o vie activitate de propagandă pentru sprijinirea mișcării naționale românești. Autorul lucrării subliniază (p. 40) că misiunea transilvăneană în S.U.A. trebuie considerată un moment pozitiv în dezvoltarea raporturilor româno-americane. Sînt menționate în lucrare colaborarea cu reprezentanții altor națiuni asprite, cu cehii și slovacii în primul rînd, contactele cu fostul președinte Theodore Roosevelt care critica înconsecvențele politicii Wilsoniene.

În succesiune cronologică sînt prezentate alte momente ale colaborării româno-americane, tratativele între secretarul Departamentului de Stat Robert Lansing și reprezentanții României pentru acordarea unui împrumut, sprijinul primit de România din partea guvernelor Aliate care exercitau presiuni asupra Washingtonului pentru a lăsa să acorde cît mai grabnic sprijinul militar solicitat, activitatea favorabilă sprijinirii României desfășurată de ministrul american la București Charles J. Vopicka. În noiembrie 1917, după cum notează și Nicolae Iorga în primul volum al memoriilor sale, misiunea americană a trimis în Moldova, cîteva vagoane de alimente pentru spitale, a creat centre de băi și deparazitare în sate, fapt ce a prelîmpinat izbucnirea unei epidemii de tifos exantematic.

La 23 octombrie 1917, secretarul de stat Lansing comunica la Iași hotărîrea guvernului S.U.A. de a trece peste dificultățile generate de lipsa unui plenipotențiar român la Washington, acordînd un prim împrumut de 5 000 000 de dolari prin intermediul guvernului rus, urmînd ca la prezentarea împrumutului român în S.U.A., guvernul american să avanseze direct României alți 5 000 000 de dolari. Urmînd să încurajeze eforturile de menținere a României în război de partea Antantei, după dificultățile de la sfîrșitul anului 1917, S.U.A. erau hotărîte să garanteze integritatea teritorială a României, dar așa cum subliniază și autorul lucrării, nu erau încă dispuse să subscrie la revendicările ei teritoriale, refuzau abil să acorde sprijin

principalei revendicări desăvârșirea unității naționale.

În lucrare este descrisă desfășurarea Conferinței interaliate de la Paris din 29 noiembrie — 3 decembrie 1917, discuțiile purtate de Brătianu cu miniștrii Antantei referitor la încheierea armistițiului, perfectarea unui aranjament cu ministrul român al finanțelor pentru acordarea de către S.U.A. a unui credit deschis României de 20 000 000 de dolari în vederea refacerii armatei și aprovizionării populației civile, aranjament care încheie lungă etapă a discuțiilor referitoare la ajutorul ce urma să fie acordat României, ajutor care va veni însă mult mai târziu, ceea ce a dus la încheierea vremelnică a unei păci separate. Sunt reliefate complexitatea evenimentelor interne și externe, care au dus la încheierea păcii de la București, relațiile cu Antanta și cu politicienii americani, garanțiile adresate de Lansing lui Averescu pentru integritatea teritorială a României, schimbul de note din primăvara anului 1918 între ministrul român la Washington dr. C-tin Angelescu, și secretarul de stat Robert Lansing, note axate pe elucidarea politicii românești în perspectiva încheierii fortuite a unei păci separate cu Puterile Centrale.

După o relatare amănunțită a desfașurării evenimentelor, sunt expuse considerentele care determină guvernul român să accepte silit de împrejurări, încheierea unei păci separate, scoțându-se în evidență preocuparea guvernului român de a nu leza interesele capitale ale aliaților săi.

Întreaga corespondență diplomatică, arată autorul (p. 79) purtată în jurul încheierii păcii separate cu Puterile Centrale vădește recunoașterea de ambele părți, a caracterului fortuit al acestui pas.

Pe baza unor documente din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe autorul redă intensificarea legăturilor României cu S.U.A., odată cu înființarea la Washington a primei reprezentanțe diplomatice a României în ianuarie 1918, în frunte cu ministrul Constantin Angelescu. Este analizată apoi constituirea și activitatea „Ligii naționale a românilor din America”, eforturile lui Vasile Stoica în acest sens, crearea unei puternice opinii politice americane în favoarea cauzei românești, sprijin prețios pentru inițiativele diplomației românești.

Un alt capitol din lucrare se referă la evoluția politicii S.U.A. față de imperiul habsburgic și eforturile diplomatice românești de a influența această evoluție. În acest context sunt prezentate „cele patrusprezece puncte” ale președintelui Wilson cunoscute ca o „New Diplomacy” în desfășurarea evenimentelor ulterioare, reacția în România a acestei politici, reacție deosebit de negativă declanșată chiar de cuvântarea ținută de

Wilson în fața Congresului la 4 decembrie 1917, când cerînd să se declare război Austro-Ungariei, președintele afirma că nu dorește dezmembrarea Imperiului austro-ungar. Dar, așa cum menționează autorul (p. 106) exista totuși convingerea unor cercuri politice americane că formularea punctului 10 din „cele patrusprezece puncte” nu avea să fie ultimul cuvînt al președintelui Wilson în problema realităților din Imperiul habsburgic.

Doctrina politică a lui Wilson a provocat reacții nefavorabile și în rândurile românilor aflați peste hotare, care i-au adresat apeluri și proteste.

Sînt inserate în lucrare, activitatea febrilă a diplomației austriece care urmărea încorporarea Serbiei în sistemul ei economic, anexarea Munteniei pînă la Siret, lăsînd Rusiei Moldova, evoluția poziției adoptate de Statele Unite față de aceste tentative, motivele care au determinat S.U.A. să-și modifice politica față de problema Austro-Ungariei și a națiunilor ei și implicit față de lupta românilor pentru înfăptuirea unității lor naționale.

Lunile februarie și martie ale anului 1918, marchează o intensificare a negocierilor secrete între Austria pe de o parte, Anglia, Franța, și S.U.A. pe de altă parte și desigur referirile directe sau implicite la România nu au lipsit.

Autorul menționează pe drept cuvînt (p. 121) că politica ambiguă promovată de Wilson avea să genereze, din 1917 și pînă pe la mijlocul anului 1918 (iar prin unele sechele și după aceea, la Conferința de Pace) serioase dificultăți politicii României. Modificarea politicii americane față de Austro-Ungaria, modificare produsă desigur în etape, nu putea decît să aibă repercusiuni pozitive asupra conjuncturii politice românești, Ziua de 29 mai 1918 marchează un moment de cotitură în politica oficială a S.U.A. față de Austro-Ungaria; cînd secretarul de stat Robert Lansing a proclamat în public, prin presă, adoptarea de către guvernul american a unei noi politici față de Austro-Ungaria, declarație legată direct și de Congresul Naționalităților asupra din Austro-Ungaria, desfășurat în aprilie la Roma. Față de destrămarea totală și ireversibilă a Imperiului habsburgic, Departamentul de Stat și Casa Albă, nu aveau decît să urmeze prudent, pas cu pas, în ariergarda evenimentelor, dîndu-le din cînd în cînd un impuls și avînd desigur mereu trează preocuparea de a-și atribui la timpul potrivit meritele și implicit, avantajele politico-propagandistice ce se ofereau.

Între timp opinia publică americană era din ce în ce mai impresionată de hotărîrea clar exprimată a națiunilor subjgate din Austro-Ungaria de a păși pe drumul independenței și unității lor naționale.

În ultimul capitol al lucrării intitulat „România în ultima fază a războiului. Unirea

Transilvaniei cu România și poziția Statelor Unite ale Americii” în cca 50 de pagini autorul descrie cronologic evenimentele, relațiile româno-americane, subliniind de la început că „suferind sensibile transformări în problema austriacă, politica S.U.A. față de România rămâne în substanță nemodificată pînă spre sfîrșitul războiului, fiind caracterizată prin proclamarea de garanții pentru integritatea teritorială și independența țării, dar totodată printr-o atitudine rezervată față de recunoașterea aspirațiilor referitoare la realizarea unității noastre naționale”.

Popoarele n-au așteptat însă verdictele Conferinței de la Paris pentru a-și constitui sau întregi statele lor naționale. Și poporul român avea să pună, în esență, Conferința de la Paris în fața faptului împlinit al unității sale naționale. Cînd în ianuarie 1919 s-a deschis la Paris Conferința de pace, formarea statului național unitar român era deja un fapt ireversibil.

Așa cum se subliniază în „Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism”, „formarea statului național unitar român, nu a fost rezultatul unui eveniment întîmplător de conjunctură, al înțelegerilor intervenite la masa tratativelor, tratatul de pace n-a făcut decît să consfințească o situație de fapt creată de lupta maselor populare” (p. 37).

În lucrare sînt descrise amănunțit contactele și relațiile diplomaților români cu

reprezentanții S.U.A. la Conferința de pace. Concluziile desprinse de autor sînt menite să sublinieze faptul că în acest interval cu toate deosebirile geografice, istorice și politice România și S.U.A. au luptat de aceeași parte a baricadei, împotriva acelorași inamici. În al doilea rînd, din punctul de vedere al dinamicii relațiilor dintre România și S.U.A., dacă aceste relații nu și-au avut desigur începuturile în perioada primului război mondial, ele au cunoscut însă în această perioadă o intensă, ascendentă și diversificată dezvoltare. În aprecierea generală a rezultatelor obținute prin eforturile diplomației românești și în mod special, a rolului pe care l-a jucat recunoașterea de către S.U.A. alături de celelalte puteri aliate a principalelor drepturi istorice ale României și înscrierea lor în sistemul tratatelor de pace de la Versailles, subliniem că în măsura în care S.U.A. și celelalte puteri au consimțit în anumite limite să sprijine aceste drepturi legitime ale României, ele n-au făcut în primul rînd, decît să participe la sancționarea juridică a unei situații de facto.

Subliniind încă odată utilitatea acestei lucrări, nu putem să nu arătăm că folosirea și a altor documente, și în primul rînd a celor din Arhivele Naționale din Washington ar fi ridicat și mai mult cota științifică a lucrării.

Stelian Popescu

M. I. FINLEY, *The Ancient Economy*, Chatto and Windus, Londra, 1973, 176 p.

Folosirea conceptului de *conomie antică* presupune drept admisă existența unei perioade istorice ale cărei cadre ar putea fi subsumate noțiunii de Antichitate. Conținutul pe care folosirea termenului îl îmbracă nu este ușor de determinat. Încă din vremea Renașterii, istoria Europei a fost împărțită în trei epoci distincte: antichitatea, evul mediu și timpurile moderne. În secolul nostru amintita subîmpărțire nu mai corespunde: cunoașterea mai adîncă și mai vastă ai cărei beneficiari sîntem, obligă la noi determinări. Descifrarea linearului B împinge mult înapoi în timp istoria Greciei. În virtutea tradiției însă, noțiunea de Antichitate poate fi păstrată — socotește Finley —, binînțeleș tot numai pentru Europa, și numai pentru o Europă posterioară palatelor cetate, poste-

rioară chiar epocii homerice. Circumscrierea în spațiu se face doar în linia mari, căci de fapt noțiunea de Antichitate se suprapune noțiunii de lume greco-romană și anume, secolelor de maximă înflorire a acesteia. Analiza istoricului are în vedere clasică polis, dar mai ales perioada fascinantei sinteze greco-romane — din vremea Republicii și a Împერიului¹. În acest sens fruntariile Europei sînt

¹ Epoca elenistică este virtual omisă și aceasta este o lacună (vezi M. W. Frederiksen, *Reviews and Discussions. Theory Evidence, and the Ancient Economy*, in „The Journal of Roman Studies”, LXV, 1975, p. 164).

lăsate în urmă, istoria Antichității desfășurându-se în vremea lui Traian, pe un teritoriu gigant de 2,9 milioane kilometri pătrați, întins de la Caucaz și Golful Persic la litoralul atlantic și din Anglia până în nisipurile Saharei (p. 29).

În ceea ce privește încadrarea în timp, autorul pare tentat de o anumită simetrie, deși — trebuie spus — este vorba de o simetrie justificată sub raport istoric. Finley socotește că lumea greco-romană — evident, o abstracțiune — poate fi situată în cifre rotunde între anul 1000 înaintea erei noastre și 500 era noastră, începutul aceluși mileniu suprapunându-se cu deschiderea așa-zisului „ev mediu” grecesc, iar cea de-a doua cifră marcând încheierea unui proces, care poate fi denumit: sfârșitul Antichității (p. 176). De fapt însă autorul nu se oprește la vremurile arhaice nici în Grecia, nici în Italia, așa încât la drept vorbind volumul îmbrățișează circa un mileniu de istorie greco-romană.

Noțiunea de perioadă istorică este fără îndoială o convenție. Se poate însă afirma cu dreptate că, după ce înlături dificultăți și similitudini, perioadele tradiționale prezintă deosebiri calitative unele față de celelalte (p. 27), ceea ce justifică sistematizarea și subîmpărțirea din rațiuni metodologice a cursului neîntrerupt al evenimentelor istorice.

În primul capitol, *Oamenii din vechime și economia lor*, autorul demonstrează prin mijlocirea a numeroase indicații bibliografice și lingvistice că, de fapt, cei vechi — fără să fie în postura domnului Jourdain al lui Molière — arau și semănau, făceau comerț, lucrau în ateliere, exploatau minele, puneau și plateau impozite, depozitau și împrumutau bani, discutau prin viu grai și în scris despre aceste operațiuni, dar nu ajunseseră să le închege într-o singură unitate conceptuală — aceea de *economic* ca sub-sistem social diferențiat (p. 21). La întrebarea dacă trebuie să vedem aici un eșec intelectual sau consecința unui comportament instituțional (p. 22-23), autorul sugerează el însuși un aspect al răspunsului — chiar dacă în contextul altei discuții. Nu poate fi vorba de o insuficiență intelectuală, ci de absența unei nevoi (p. 14). Și, ne-am permite să adăugăm, o societate umană și-a elaborat întotdeauna și la momentul potrivit conceptele cu care trebuia să lucreze.

O altă întrebare este însă justificată. Cum poate fi explicată absența nevoii însăși? Ca ipoteză de lucru, un atare răspuns ni se oferă încă din primele pagini ale volumului. În prezentarea de față însă cred necesar ca dezvoltarea anințitei discuții să fie precedată de alte câteva elemente.

Privitor la „vremurile obscure” străbătute de Grecia la cumpăna dintre milenii

II și I î.e.n., Finley notează în altă parte² că, fără îndoială, viața oamenilor nu era pe atunci mai puțin complexă decât în alte locuri sau epoci istorice. Afirmarea este cu atât mai întemeiată pentru Antichitatea greco-romană. Într-adevăr, autorul deschide în fața ochilor noștri o scenă vastă, deosebit de divers populată, stratificată și subdivizată și prezentând cu toate acestea o anume unitate — care ea singură legitimează însăși ideea cărții.

În primul rând, în ce constă această unitate? Centrul scenei întregii Antichități îl constituie zonele de litoral ale Mediteranei și Mării Negre. De la Phasis până la Coloanele lui Hercule — scrie Platon — „trăim în jurul mării ca furnicile și broaștele în jurul unei mlaștini”³. Nici unul dintre marile centre ale Antichității nu se afla la mai mult de câțiva kilometri în interiorul uscatului (p. 30). Specificul geografic îi obligă pe producători la o agricultură întemeiată de *dry-farming*, iar culturile de măslin, importantă sursă de hrană a zonei constituie o condiție a stabilității⁴. Mediterana în ansamblul său i-a chemat pe nomazi, dar i-a obligat să se lege de pământ (p. 31). Solurile bune pentru agricultură sînt în general puține și sărace. Lupta pentru existență a impus desfășurarea unei activități creatoare la scara fiecărei unități productive în parte, a fiecărui individ. Lumea mediteraneeană a fost de aceea o lume a proprietății private, a comerțului privat — radical deosebită de universul întinselor exploatari agricole specifice Orientului Apropiat.

Dincolo de aceste condiții natural-sociale (câci natura devine un factor de istorie o dată cu apariția primelor colectivități unane), dincolo deci de aceste condiții, o trăsătură caracteristică a întregii Antichități trebuie căutată în statutul muncii. Desfășurarea unei activități de cele mai multe ori trudnice, adesea penibile, pentru asigurarea existenței indivizilor umani și a colectivităților din care făceau parte este lovită de stigmaul sîlniciei din timpurile străvechi ale descompunerii orînduirii primitive. În perioadele arhaice ale istoriei grecești și romane — arată Finley (p. 69) cele mai răspîndite forme ale muncii dependente trebuie căutate în raporturile clientelare, în aservirea pentru datorii și — nu se poate să nu adăugăm — în aservirea care se instituie ca urmare a cuceririi

² *The Ancient Greeks*, Chatto and Windus, Londra, 1963, p. 1.

³ Platon, *Phaidon*, 109 b.

⁴ Marcel Detienne, *L'olivier: un mythe politico-religieux*, în *Problèmes de la terre en Grèce ancienne*, Recueil de travaux publiés sous la direction de M. I. Finley, Mouton et Co., Paris-La Haye, 1973, p. 304—306.

realizate în timpul invaziei sau a colonizării. Sclavia-marfă reprezenta pe atunci o cantitate neglijabilă. Ea devine tot mai necesară pe măsură ce se dezvoltă producția urbană căreia nu-i mai corespund formele tradiționale ale muncii dependente, precum și pe măsură ce numărul indivizilor aserviți ca urmare a datoriei se reduce la zero (ca la Atena, în timpul reformelor soloniene) (p. 70) sau scade simțitor (ca în Roma secolului IV î.e.n., când așa-numitul *nexum* este abolit (p. 46). Se face atunci un apel masiv la mîna de lucru servilă. Și dacă se poate spune că pe ansamblu, în decursul Antichității, majoritatea oamenilor liberi, chiar a cetățenilor, își câștigau existența prin muncă (p. 68), oameni liberi și sclavi lucrînd uneori alături la durarea aceluiași opere (este cazul Erechtheion-ului) (p. 79), nu e mai puțin adevărat că producția socială se afla în epocă sub semnul sclaviei. Finley nu-și îngăduie în acest sens aprecieri cifrice globale, dar afirmă că sclavii constituiau în decursul a ceea ce se poate numi „în lipsa unei definiții mai precise, «perioada clasică», elementele fundamentale ale economiei antice” (p. 78—79). După cum iarăși fundamental este faptul că cei bogați și puternici nu munceau, iar însuși actul muncii era privit ca o pedeapsă și înconjurat de dispreț unanim. Cicero în *De officiis* (1.150—151) se exprima fără echi-voc : „Meșteșugarii fac o treabă josnică, căci nici un atelier nu comportă vreo calitate demnă de omul liber”, iar laudele aduse de orator agriculturii în același context constituie, cred, doar reflexul unei îndepărtate tradiții, ca și al respectului pe care îl insufla stăpînirea asupra pămîntului — cheazăsie a bunăstării și a unei poziții sociale stabile — și nicidecum o onoare a trudei depuse pe ogoare. Nu se poate obiecta că în disprețul lui Cicero, ca și în cel al lui Platon sau Aristotel trebuie să vedem reflectarea unor idei ce ar fi avut circulație doar în rândurile claselor dominante. Gîndurile celor umili au ajuns și ele plină la noi — e drept nu pe o cale atît de directă ca aceea a literaturii de epocă, dar nu mai puțin edificatoare — și anume prin intermediul cultelor. Și nu este o întîmplare că lui Hephaistos, singurul dintre nemuritori obligat să trudească, i s-au adus atît de puține mărturii de adorație, iar prin cinstirea lui Dionysos nu se sărbătorea munca, ci eliberarea de muncă (p. 82).

Realizînd o privire sintetică asupra unora dintre problemele tratate de Finley în lucrarea ce ne preocupă, M. W.F. Frederiksen arată că teza principală a acesteia urmează tradiția lui Max Weber, Hasebroek și a lui Finley însuși din timpul celei de-a doua Conferințe internaționale asupra istoriei economice (Aix-en-Provence, 1962) și conduce către o serioasă avertizare privind prăpastia care

desparte *oikonomia* de economia modernă⁵. Și de fapt, o bună parte din lucrare este închinată demonstrării acestui adevăr — elementar, după ce l-ai înțeles : fiecare epocă istorică trebuie studiată în specificul ei, folosind conceptele și modelele ce-i sînt proprii — altminteri, falsificarea situației devine inevitabilă (p. 23, 27, passim). Economia societăților moderne este dominată de prezența pieții. Mai mult, ea se întemeiază — după Erich Roll — pe un „enorm conglomerat de piețe interdependente”, problema centrală de cercetare în economie devenind în acest caz procesul de schimb și, în special, explicarea formării prețului⁶. Ce se întîmplă în societățile în care satisfacerea nevoilor materiale nu se realizează prin mijlocirea unui „enorm conglomerat de piețe interdependente” — se întreabă Finley (p. 22). „În acest caz ne-ar fi eu neputință să descoperim sau să formulăm legi (sau, dacă preferați, «uniformități statistice»)” — sună răspunsul. Și autorul sugerează în continuare, drept ipoteză de lucru (repet), ideea că dacă un atare moment nu s-a produs în Antichitate explicația trebuie căutată în sistemul economic al vremii, care nu s-a întemeiat niciodată pe un enorm conglomerat de piețe interdependente. Plină aici sîntem întrutotul de acord cu Finley. Mai departe însă ni se pare că autorul simplifică puțin lucrurile. Este adevărat că în sensul de centru destinat schimbului, noțiunea de „piață” nu poate fi tradusă nici în greacă, nici în latină (p. 22). Este aci încă un simptom al limitelor cunoscute de lumea antică în elaborarea conceptelor. Finley însuși arată într-unul din capitolele următoare că nici grecii, nici romanii nu au avut un cuvînt care să exprime noțiunea generală de „muncă”, ca „funcție socială” (p. 81). Aceasta însă nu diminuează cu nimic gigantica funcție socială a muncii — pivot al existenței umane. Antichității nu-i poți aplica o analiză centrată în jurul pieții, spune Finley (p. 26). Cred însă că trebuie adăugat imediat : al pieței în sensul modern al cuvîntului, al celui „enorm conglomerat de piețe interdependente” — nu al pieței în general. Pentru că *pieța antică* s-a aflat — și nu putea să nu se afle! — în centrul economiei antice. Este adevărat că la Atena comerțul constituia un monopol al metecilor (p. 163), dar înlesnirile preconizate de Xenophon⁷, cu scopul de a atrage mai mulți străini în cuprinsul generoasei polis nu lasă nici o îndoială asupra importanței acordate de cetate activității lor. Bătrînul

⁵ M. W. Frederiksen, *lucr. cit.*, p. 164.

⁶ A *History of Economic Thought*, ed. rev., Londra, 1945, p. 373 (după M. I. Finley, *The Ancient Economy*, p. 22, n. 16).

⁷ Πόροι, 6, 41—42.

Cato proclama că < pentru a-și păstra independența > un *pater familias* trebuia < în primul rând > să vîndă, nu să cumpere⁸. Este însă de observat, cineva trebuia deci să cumpere pentru ca acei stlpi ai societății să poată vinde. Și chiar dacă sursele literare și textele de lege atestă statutul inferior al comercianților de profesie — de-a lungul întregii istorii romane (p. 59–60), nu e mai puțin adevărat că acei indivizi de rang inferior făceau totuși să circule produsele realizate în cadrul economiei antice. Nu au existat războaie comerciale în nici un moment al istoriei vechi (p. 158), s-au purtat însă lupte grele pentru a dobîndi anume produse de care societatea avea imperioasă nevoie. Și mergînd mai departe pe această direcție a foamei de produse străine, nu e lipsit de însemnătate să subliniem că moralisții greci și romani, chiar dacă și-au călcat pe inimă, au recunoscut meritul acelor care făceau comerț cu străinătatea, aducînd servicii diferitelor comunități ca importatori, spre deosebire de poziția adoptată față de micii comercianți locali (p. 136), ale căror îndeletniciri și cliștigi erau nedemne de omul liber. Fără îndoială, orașele din vechime n-au cunoscut instituțiile economice specializate ale evului mediu arată M. W. Frederiksen⁹, dar au avut case de mărfuri bine organizate. Numeroase familii erau interesate în minerit — atît în Spania, cît și în Italia: inscripții aflate pe lingouri de plumb atestă că printre ele se afla și o familie senatorială¹⁰. La Tarsos — scrie Finley — săpăturile n-au scos la iveală clădirea unde se vor fi negociat țesăturile (p. 137), deși veșmintele de în procurare acolo erau de calitate superioară (p. 136). Bine, convine oponentul citat al lui Finley, dar în alte locuri au ființat piețe specializate, iar la Ostia — o cunoscută *Piazzate delle Corporazioni*¹¹. Există tendința — se explică Frederiksen — de a se caracteriza tot ce este pre-industrial drept primitiv. Această tendință se găsește și la Finley¹², este de părere autorul citat. Mă feresc să etichetez eroarea semnalată. Cred că nu e vorba atît de o viziune primitivistă, cît de abordarea problemei de pe o falsă platformă. Cei vechi nu au ajuns să conceptualizeze anumite realități: *economia, munca, piața* — și multe altele. Acesta este un fapt. Alt fapt este că aceste realități au avut parte de o existență obiectivă, diferită de imaginea deformată

care s-a imprimat pe retina contemporanilor sau în ciuda faptului că, în unele cazuri, nu se va fi imprimat nici o imagine. Falsa platformă la care tocmai făceam referire constă cred în acordarea unei importanțe disproporționate absenței conceptului. Oamenii din vechime nu au gîndit mai profund fenomenul economic, nu au ajuns la știința economică¹³ nu pentru că n-a existat — sau nu numai pentru că nu a existat — în vechime un enorm conglomerat de piețe interdependente (p. 22), dar în primul rînd pentru că cei care aveau menirea și puțința de a se dărui meditației, dispunînd și de o tehnică specială cîștigată la capătul unei îndelungate istorii, alcătuiau clasa sau clasele neproductive ale societății — ceea ce le denatura viziunea asupra activităților economice lovite de oprobiul cetății, dar fără de realizarea cărora însăși cetatea n-ar fi putut trăi. Ceea ce merită în cazul de față atenția noastră nu este cred faptul că cei vechi nu au ajuns să înțeleagă un adevăr atît de elementar, cît dificultatea pe care dezlegarea problemei o mai întîmpină în zilele noastre.

Dincolo de observațiile pe care le-am crezut necesare, cartea lui Finley este cu adevărat opera unui maestru: pe parcursul celor șase capitole care alcătuiesc volumul el știe să încinte prin îndrăzneala și ascuțimea observațiilor, generozitatea cu care își comunică informațiile, îmbogățindu-ne totodată. În cadrul unei sumare recenzii n-am putut cuprinde decît o mică parte din multitudinea problemelor tratate. Doar două rezerve încă. Nu înțeleg în ce fel îi putem socoti pe spartani drept o populație marginală, atipică — în măsura în care amintitele atribute pot fi atașate populațiilor nomade care amenințau văile Mesopotamiei și Egiptului sau populației din orașele feniciene de pe coasta Siriei (p. 29). Aceasta cu atît mai mult cu cît în capitolul *Stăpîni și sclavi*, situația spartanilor este pe bună dreptate apropiată (chiar dacă implicit), în ceea ce privește problema cheie a relațiilor de producție, de situația claselor dominante din Creta, Thessalia și Sicilia (p. 69).

Cea de-a doua rezervă se referă la discuția deschisă de Finley asupra determinării marxiste a noțiunii de clasă. Referirea la Georg Lukács, care observa cu dreptate că, în societățile pre-capitaliste, conștiința de statut masca conștiința de clasă (p. 50) situează dezbateră pe un teren fertil. Desigur, nici societatea antică — ca de altfel nici o altă societate — nu trebuie văzută static, ca pe o

⁸ *De agricultura*, 2.7.

⁹ M. W. Frederiksen, *lucr. cit.*, p. 170.

¹⁰ *Ibidem*, p. 167.

¹¹ *Ibidem*, p. 170.

¹² *Ibidem*, p. 171.

¹³ Deși nu se poate spune că mințile geniale ale unui Platon sau Aristotel n-au ridicat cîteva trepte de început ale viitorului edificiu.

suprapunere cuminte de clase și pături sociale net diferențiate. Prezența statutelor în Antichitate este o realitate prea puternică pentru a fi ocolită, iar dincolo de statute și de apartenența de clasă, opoziția dintre bogați și săraci se impune cu deosebită pregnanță de-a lungul întregii epoci¹⁴. Dar revenind la rezerva amintită: de acord cu Finley, sclavul și salariatul liber nu pot fi cuprinși în ramele aceleiași clase, după cum nici cel mai bogat dintre senatori și proprietarul unui mic atelier de olărie nu pot fi subsumați aceleiași categorii sociale numai pentru că primii erau cu totul lipsiți de mijloace de producție, iar cei din urmă nu munceau ei înșiși și trăiau din truda altora (p. 49). Doar că definiția marxistă a claselor pe care Finley o vede infirmată prin realitatea evocată nu cuprinde numai cele două elemente amintite: raportul individului față de mijloacele de producție (stăpânește sau nu uneltele și obiectele muncii) și

¹⁴ Jean Pierre Vernant, *Remarques sur la lutte de classe dans la Grèce ancienne*. Intervention au Colloque organisé par le Centre d'Études et de Recherches Marxistes de Paris, sur les problèmes de la lutte de classe dans l'Antiquité, în „Eirene” IV, 1965.

raportul individului față de actul producției (realizator sau doar consumator al roadelor muncii). Definiția marxistă a claselor mai cuprinde două elemente de mare însemnătate care pot ajuta la evitarea confuziei: este vorba de rolul individului în organizarea socială a muncii, deci de felul în care el ajunge în stăpânirea acelei părți din avuția socială care îi revine într-o formă sau alta și de mărimea respectivei cote de avuție însăși¹⁵.

De aceea, cu tot respectul cuvenit marelui istoric, îmi voi permite să spun, alături de Frederiksen: metoda cea mai bună rămâne în continuare interogarea faptelor, dar până la aflarea categoriilor proprii <cu care putem opera în interpretarea faptelor pe care ni le-am apropiat> este absolut necesară o mai mare circumspecție în rostirea sentințelor¹⁶.

Cecilia Ioniță

¹⁵ V. I. Lenin, *Marea inițiativă*, în *Opere*, vol. 29, Editura Politică, București 1959, p. 404—405.

¹⁶ Zezi M. W. Frederiksen, *lucr. cit.*, p. 171.

PIERRE BARRIÈRE, *La vie intellectuelle en France du 16-e siècle à l'époque contemporaine*, Paris, Editions Albin Michel, 1974, 670 p.

Viața intelectuală vizează mai multe aspecte și anume: politic, științific, social, religios, filozofic, literar, artistic. Lucrarea lui Pierre Barrière a putut fi dusă la bun sfârșit grație bogatei sale experiențe, vastei sale culturi și minuțioasei documentări în diversele aspecte ale monumentalei istorii a Franței în conexiune cu cea universală. Cartea de față este o vie mărturie a dialogului dintre naționalitate și afectivitate și dintre cercetarea valorilor umane și convențiunile literare și mondene care la o profundă analiză nu sînt decît lucruri superficiale, dar se prezintă ca o necesitate care se impune autorilor pentru a putea fi înțeleși. Cartea reprezintă un prețios mijloc de studiu pentru cei care sînt interesați de rolul culturii franceze în evoluția umanității în decursul ultimelor cinci secole.

În introducerea autorul analizează condițiile generale ale dezvoltării gândirii universale și apoi cele specifice Franței, izvoarele care i-au servit la alcătuirea cărții, noțiunea de umanism și umanismul francez, probleme de cronologie.

Primul capitol din prima parte (secolul al XVI-lea) analizează condițiile generale în primul rînd politice și sociale ale Franței

acelui secol. Din punct de vedere teritorial Franța era aproape stabilizată și deși Parisul își exercita supremația asupra vieții culturale franceze, întreg secolul al XVI-lea păstrează un aspect provincial. În această perioadă ia naștere și Curtea. Autorul subliniază aici caracterul de clasă și religios al diferitelor manifestări ale culturii.

Prezentînd în capitolul următor umanismul savant, autorul cercetează originile acestuia pe care le situează la începutul secolului al XVI-lea. Studiîndu-se dezvoltarea umanismului în Franța, se arată rolul imens al introducerii tiparului în această țară, în 1470. Considerăm totuși că autorul nu a sesizat în suficientă măsură, însemnătatea impactului produs de apariția și difuzarea tiparului în societatea franceză a epocii, căci, așa cum arăta relativ recent un cunoscut sociolog canadian „tiparul nu este numai o tehnologie . . . el structurează nu numai raporturile intersenzoriale ale individului, ci și modelele interdependenței colective”¹.

¹ Marshall McLuhan, *Galaxia Gutenberg, Omul și era tiparului*, București, Edit. politică, 1975, p. 269.

Printre alte probleme analizate aici autorul se ocupă și de problema religioasă urmărind sub toate aspectele sale esențiale. Se arată astfel, că, alături de războaiele religioase, Reforma a influențat poezia, proza, a dezvoltat un gen literar deja cu priză (memoriile), iar filozofia este și ea în secolul al XVI-lea strâns legată de religie. Prima carte tipărită în Franța este *Marile cronici ale Franței*, în 1476, ceea ce demonstrează marele interes al societății franceze a acelei epoci pentru istorie. Nu există însă în această perioadă o adevărată istorie, din lipsa unei metode de cercetare și a penuriei mijloacelor de informare și documentare. Autorul presupune că nici nu se pusese problema și nici nu apăruse cel care ar fi fost în măsură să scrie o istorie bazată cât de cât pe metode științifice, dar remarcă că în *Eseurile* lui Montaigne se găsesc totuși interesante pagini de istorie.

Printre lucrările importante tipărite în secolul al XVI-lea, autorul enumeră: *Originea limbii și poeziei franceze* de Claude Fauchet (1581), *Culegere de anticități galice și franceze*, de Fauchet (1599), *Cercetări ale Franței* de Thou Pasquier (1583), *Republica* de Bodin, apărută în 1576, *Istoria Franței* scrisă în 1576 de Du Haillan, numit de către Augustin Thierry „părintele istoriei Franței”.

Secolul al XVII-lea, secolul în care limba franceză se impune nu numai pe plan național (îndepărțind limba latină) ci și pe plan internațional, se caracterizează prin necesitatea resimțită pe plan european de extindere a culturii. Odată cu creșterea rolului politic și social al burgheziei, se dezvoltă tot mai intens și viața intelectuală. La Paris viața intelectuală trăiește intens mai ales în saloane unde se conversează, se citește, se face critică. În prima jumătate a secolului, salonul marchizei de Rambouillet deține incontestabil supremația, alături de care renumit în această perioadă este și cel al doamnei de Scudéry. Un rol important în viața intelectuală franceză a acestui secol îl vor juca de acum înainte Academia franceză înființată în 1634, Academia de pictură și sculptură înființată în 1648 și cea de muzică în 1669. Scrisorile care sînt trimise de către numeroși reprezentanți ai intelectualității franceze din această epocă, ziarele, sînt alte dovezi ale efervescenței vieții intelectuale. În 1631 apare „Gazette de France”, în 1649 „Le Courier Français”, în 1631 „Le Courier Universel”, în 1650 „La Muse Historique”, care sînt primele și cele mai importante ziare din Franța primei jumătăți a secolului al XVI-lea.

Actualitatea operelor din acest secol le conferă o valoare istorică, ele constituind pentru zilele noastre adevărate documente istorice. Cunoașterea omului, a acțiunilor sale este principala preocupare a majorității

intelectualilor francezi din secolul al XVII-lea. Printre primii care aduc pe scenă o realitate psihologică precisă, bazată pe o profundă observație, este dramaturgul Pierre Corneille, urmat de Racine. Problemele sociale, viața sentimentală, căsătoria, familia, cele politice, morale, religioase se întîlnesc în mai toate operele create în această perioadă. Reprezentanți marcanți ai culturii franceze din acest secol, autorul consideră pe: Boileau, Corneille, Racine, Molière, La Fontaine, Bossuet, La Bruyère.²

Analizînd situația politică din secolul al XVII-lea, evidențiînd opoziția dintre regalitate și nobilime în lupta pentru putere, istoricul francez demonstrează cum singura cale de rezolvare a acestui conflict a fost absolutismul. Ludovic al XIV-lea reușește să își impună politica și să dea o nouă turnură vieții culturale franceze.

În ceea ce privește arta, secolul al XVII-lea este considerat de către autorul lucrării, secolul în care prăpastia dintre artă și realitate se estompează. Natura este tot mai prezentă în operele de artă ale acestui secol, ajungînd să joace rolul pe care îl are decorul în teatru. Mai ales în domeniul artelor plastice, se accentuează umanizarea și legătura strînsă cu realitatea. Arhitectura lui Mansart, pictura lui Mignard, Lenain, Lorrain, Callot, Vouet, Champaigne, Le Brun, Le Nôtre, Poussin este străbătută de realism. Cîrînd însă arta se detașează de viață și devine decorul și spectacolul ei. Trecînd de la baroc la clasicism, secolul al XVII-lea prezintă un considerabil efort de organizare de coerență în toate domeniile.

În capitolul referitor la secolul al XVIII-lea autorul tratează în primul rînd răspîndirea culturii în rîndul unor pături tot mai largi ale populației. Acum, în viața literară a vremii pătrund în mod din ce în ce mai masiv intelectuali din rîndurile burgheziei sau din alte straturi sociale mult mai modeste³. În afara academiilor oficiale, viața intelectuală a acestui secol se mai desfășoară și în saloane, cluburi, cafele, societăți.

Dezvoltarea învățămîntului de toate gradele și răspîndirea lui în sînul tuturor păturilor sociale franceze din această epocă, constituie o caracteristică esențială a epocii. Dorința de cunoaștere care se manifestă în rîndul unui număr tot mai mare de oameni, face ca să se acorde un interes deosebit teoriei,

² Aceași ierarhizare este acceptată și în lucrarea fundamentală a lui Gustave Lanson: *Histoire de la littérature française*, Paris, Hachette, 1926, p. 321.

³ Romul Munteanu, *Cultura europeană în epoca luminilor*, București, Edit. Univers 1974, p. 42.

educației. Autorul subliniază faptul că sentimentul de familie, viața de familie, sînt caracteristice acestui secol.

Un capitol special este consacrat de autor secolului al XVIII-lea, secol în care, după cum consideră o serie de cercetători, s-a produs o adevărată „revoluție intelectuală și tehnică”⁴.

Acum se înregistrează un salt calitativ substanțial în domeniul informării științifice prin apariția aceiei importante lucrări de largă erudiție care a fost *Enciclopedia* franceză. Primele volume ale Enciclopediei apărute în 1751 sînt o încoronare a eforturilor susținute atît de enciclopediști cît și de înaintașii lor care publicaseră deja numeroase dicționare și enciclopedii. Scopul Enciclopediei, inventarierea cunoștințelor umane necesare în studierea diferitelor domenii, oferea savanților din diverse domenii un prețios punct de plecare spre noi cercetări și descoperiri.

Ca și știința și filozofia, literatura se răspîndește acum în pături tot mai largi ale populației. În acest secol sînt puse în circulație noțiunile de clasicism, de Renaștere, iar literatura franceză devine o importantă disciplină de studiu în învățămînt, pe lângă cea greacă și latină. Un rol însemnat în răspîndirea culturii în mase tot mai largi îl joacă ziarele și bibliotecile. Se răspîndesc lucrările cu caracter de critică mai ales literară. Literatura are ca subiect de inspirație nu numai istoria ci și viața cotidiană. Burghezia care triumfă pe plan social și politic vrea să triumfe și pe plan artistic. Voltaire, Prévost, Montesquieu, Diderot, Rousseau își aleg subiectele din viață care le pune la îndemînă material bogat și variat.

Istoria este legată de necesitățile vieții provinciale, parlamentare, municipale, feudale și se dezvoltă în mediul provincial, în academiile unde vor lua naștere metodele concrete de cercetare și studiere. Dezvoltarea istoriei este însoțită în această perioadă și de dezvoltarea geografiei și a altor științe.

În capitolul privitor la perioada revoluției și imperiului autorul remarcă că secolul al XVIII-lea s-a interesat mai mult de problemele filozofice decît de cele de artă și că a fost mai mult secolul experiențelor decît al realizărilor. În acest sfîrșit de secol prizonier al formelor tradiționale și incapabil să se desprindă de preocupările imediate, se desăvîrșește umanismul. Criza de care vorbesc unii, „răul secolului”, care se manifestă în toate domeniile, se răsrînge nu numai asupra perioadei de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea ci și asupra secolului următor, în primele sale

decenii. Revoluția răspîndește ideile politice, sociale, filozofice nu numai în sinul burgheziei ci și în rîndul maselor largi ale populației. Temele în legătură cu omul, civilizația, societatea devin în felul acesta familiare unor pături tot mai largi de oameni⁵. Această perioadă de timp este caracterizată printr-o strînsă interdependență a vieții intelectuale, politice și sociale, făcînd din prima instrumentul celorlalte două.

În capitolul privitor la secolul al XIX-lea, autorul consideră că Napoleon, deși nu a fost un animator al vieții culturale, (așa cum a fost Ludovic al XIV-lea) a oferit în schimb un bogat material de studiu, a fost făuritorul unei epoci care a constituit o bogată sursă de inspirație în toate domeniile. În jurul persoanelor sale, fie că a fost în viață fie că dispăruse s-au țesut legende. Figura lui Napoleon, arată autorul, a dominat din punct de vedere politic prima jumătate a secolului XIX.

P. Barrière oferă cititorului o compartimentare personală a secolului al XIX-lea, pe care el îl divide în cîteva perioade distincte: avînd ca jaloane Restaurarea, revoluția de la 1830, cea de la 1848, ajungîndu-se apoi de la imperiu din nou la republică. Este epoca romantismului, realismului, naturalismului, simbolismului. Interdependența dintre viața intelectuală și celelalte forme ale vieții este din ce în ce mai complexă și mai contradictorie.

În ceea ce privește dezvoltarea literaturii, autorul se ocupă mai întîi de romantism, apreciînd că aceasta a avut o epocă de glorie, caracterizîndu-se printr-o mare sensibilitate. Curentul literar al romantismului are ca obiect viața interioară a individului, afișînd însă o oarecare indiferență și lipsă de combativitate. Genul literar care cunoaște în această epocă o dezvoltare și mai mare decît poezia este romanul. Sursa sa principală de inspirație este istoria, fie că este vorba de romanul cu subiect istoric (Dumas, Vigny), fie că evenimentele se desfășoară pe un fundal istoric (Hugo, Stendhal, Balzac). Totuși, acesta din urmă considerat cel mai mare romancier al secolului XIX și a cărui operă a devenit „un bun comun al umanității”⁶, este prea puțin individualizat în raport cu alți creatori literari ai epocii. Istoria ca știință modernă este creația secolului al XIX-lea, Michelet, Thierry, Quinet desăvîrșînd ceea ce înaintașii lor începuseră în secolele anterioare și mai ales în secolul al XVIII-lea. Analizînd dramaturgia epocii, Barrière arată că în teatru, reprezen-

⁵ J. Robiquet, *La vie quotidienne au temps de la Revolution*, Paris, 1938, p. 162.

⁶ E. R. Curtius *Balzac*, București, Edit. Minerva 1974, vol. II, p. 275.

⁴ R. Mousnier, E. Labrousse, M. Bouloiseau, *Le XVIII-e siècle (1715-1815)*, Paris, P.U.F., 1953, p. 20.

tative pentru creația romantică sînt piesele lui Dumas, Hugo, Musset, Vigny.

Poate mai mult decît în alte perioade, arta este legată acum de viața intelectuală. În alegerea subiectului, antichitatea cedează locul realității și actualității, ca în creațiile lui Gros, Delacroix, Géricault. Peisagiștii apar mai tîrziu dar bazele picturii peisagiste se pun acum. Literatura li inspiră pe artiști, dar și scriitorii se inspiră din artele plastice, mai ales din critica de artă. Autorul subliniază rolul caricaturistilor nu numai în dezvoltarea artelor plastice ci și pe tărîmul luptelor literare sau politice, ei fiind într-un fel înlocuitorii pamfletarilor de altădată. Sînt amintite numele și creația unor caricaturiști celebri ca : Gavarni, Monnier, H. Daumier, Granville. În domeniul operei se impun acum lucrările unor reprezentanți de seamă ca Meyerbeer sau Berlioz, care însă sînt influențate de creațiile școlii italiene de operă (Rossini, Donizetti, Bellini, Verdi și a celei germane : Mendelssohn, Weber, Beethoven, sau de lucrările lui Chopin, Liszt, Schumann, Schubert. Nu sînt trecuți cu vederea nici reprezentanții de seamă ai creației scenice în domeniul teatrului, operei, baletului, interpretării instrumentale.

După două puternice „șocuri revoluționare” — 1848 și 1870 — însoțite de profunde schimbări și crize, viața politică franceză se stabilizează. Burghezia financiară își creează puternice organisme industriale și comerciale.

Cel de al doilea imperiu nu aduce mari schimbări. În domeniul politicii interne se oscilează între spiritul autorilor și liberalismul parlamentar, între sentimentele personale ale împăratului și diferitele intervenții ale oamnilor politici sau de afaceri. Politica externă oscilează între pacifismul utilitar și iluzia de prestigiu. Se dezvoltă industria, agricultura, comerțul, mijloacele de transport, căile de comunicație. Crește rolul viclii urbane iar ideologia care este la modă în această epocă este cea a materialismului burghez care are ca unic scop puterea și banul.

După elanul reformativ din epoca romantică, sfîrșitul secolului al XIX-lea înregistrează în cele mai diverse aspecte, o adevărată renaștere spirituală. În domeniul literaturii, autorul li consideră pe Rimbaud, Lisle, Verlaine, Flaubert, Baudelaire, ca fiind reprezentanții unui romanticism tîrziu în care predomină elementul exterior, pitorescul în dauna celui interior, afectiv.

Într-un capitol aparte autorul studiază problema pozitivismului al cărui părinte este considerat Comte și a scientismului. Se vorbește de o adevărată obsesie a istoriei, la modă fiind ideea evoluției. În domeniul tea-

trului sînt amintite creațiile lui Dumas-Fiul, Labiche. Ca și Mermée în literatură, Millet și Courbet păstrează în pictură legătura dintre romanticism și realism. Acesta pune pe primul plan preocuparea pentru problemele istorice și sociale, mediul fiind mai important decît omul. Naturalismul lui Zola se vrea nu numai obiectiv ci și științific.

Un capitol aparte este consacrat simbolismului, curent care pornește de la sentiment de la idee, de la ceea ce este caracteristic umanului, la senzație. Imaginii plastice i se substituie imaginea muzicală. Tot acum se dezvoltă și în pictură impresionismul și supune pictura senzației, materiei exterioare. — Muzica este aceea care contribuie în cea mai mare măsură la răspîndirea în masele largi a esteticii simboliste și după părerea lui Barrière, Debussy sau Frank au făcut mai mult în acest sens decît Mallarmé sau Maeterlinck. Influența principală a fost aceea a lui Wagner ale cărui lucrări sînt mai curînd drame simfonice decît opere.

Referindu-se la perioada contemporană autorul mărturisește cît de greu este să așterni pe hîrtie sentințe privitoare la evenimente recent consumate și necristalizate încă. Este vorba de tot ce alcătuiește de fapt civilizația zilelor noastre: probleme politice, sociale, economice, morale, religioase. Genurile literare își pierd caracteristicile: romanul devine o proză fără o construcție organică, teatrul tinde să devină o simplă conversație care se desfășoară în fața spectatorilor. Genul cel mai ușor de abordat este eseul care oferă o oarecare comoditate în formă și conținut. Sînt de menționat traducerile care se fac masiv în această perioadă. Avem de-a face cu producții de diferite genuri lansate din motive comerciale, de propagandă, difuzate ca reclamă, ca polemică, ilustrate prin filme pentru marele sau micul ecran, care ajung să impună moduri de a gîndi, de a simți, de a trăi. Este trecută în revistă creația literară a lui Paul Valery, Claudel, Madame de Noailles, Proust, André Gide, André Maurois.

Consecințele dezvoltării industriei și științei afectează și modul de viață, relațiile economice, politice, sociale, filozofice. Impresia de stabilitate care domnea la începutul secolului este zdruncinată de cele două războaie. Incertitudinea domnește în toate relațiile: etnice, internaționale, sociale, într-un cuvînt umane. Din toate dramele acestui secol cea mai gravă este cea a omului și a locului său în societate. Literatura, arta, filozofia, se vor angajate, vor să aducă mesajul lor spre om și să-l concretizeze.

Monografia lui Pierre Barrière, prezentînd o perioadă fecundă din bogata istorie a Fran-

ței, reflectă în fond progresul sensibil care a caracterizat evoluția vieții intelectuale nu numai în Franța, ci și întreaga lume. Autorul dă dovadă de vaste cunoștințe în domenii diverse, prezentând problemele într-o manieră accesibilă atât pentru cititorul de rând, cât și pentru lumea și specialistul obișnuit poate cu un limbaj mai sofisticat. Trebuie totuși remarcat faptul că în prezentarea făcută vieții intelectuale franceze de-a lungul a aproape jumătate de mileniu, autorul folosește pentru delimitare criteriul cronologic al secolelor și nu, cum era de așteptat, cel

al epocilor istorice sau al formațiunilor social-economice. În acest fel sînt eludate caracterul de clasă al multor opere literare, nu este reliefată poziția angajantă a creatorilor lor față de una sau alta din clasele sociale ale epocii respective. Deși deficitară prin ponderea redusă acordată secolului XX, cu toate aceste minusuri, volumul în discuție rămîne însă un instrument indispensabil de lucru pentru cei ce studiază istoria culturală a Franței.

Nicolae N. Rădulescu

ISTORIA ROMÂNIEI

Inscripțiile Daciei romane, vol. I, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975, 285 p., 124 figuri în text, 2 hărți.

Studierea vieții romane în Dacia sub toate aspectele sale se bazează pe cercetarea și interpretarea unor izvoare istorice pe cât de bogate cantitativ pe atât de diverse: arheologice (elemente materiale ale civilizației romane provinciale), literare (literare propriu-zis, istoriografice, geografice etc.), lingvistice, numismatice și, în sfârșit, epigrafice. Importanța acestei din urmă categorii este binecunoscută și în repetate rânduri subliniată. Fără inscripțiile descoperite în orașele și satele Daciei romane am ști incomparabil mai puțin despre așezarea vremelnică (dar cu implicații deosebit de profunde și urmări trainice) a rînduicilor romane în provincia carpato-danubiană.

Conținând informații adesea de valoare excepțională pentru cunoașterea celor mai diverse aspecte ale vieții romane provinciale, epigrafele se constituie așadar în izvoare istorice deosebit de prețioase. De mai bine de un secol, activitatea de adunare a inscripțiilor dacice (începută de cărturari încă din Renaștere) a pășit în etapa modernă deschisă de editarea volumului III din *Corpus Inscriptionum Latinarum*, lucrare fundamentală pentru informația istorică asupra epocii romane. În perioada care s-a scurs de la apariția volumului III din C.I.L. (1873) și a celor două Supplementa (1902), au apărut numeroase inscripții, grație săpăturilor arheologice sau descoperirilor fortuite. Acestea au fost publicate, interpretate, folosite pentru documentare și probe în diverse lucrări de specialitate, cărți și articole din reviste, în mod separat, pe măsura ieșirii lor la iveală sau în funcție de scopul, tematica uneia sau altelei dintre lucrările istorice respective; n-au beneficiat însă de adunarea lor într-un corpus care să urmeze C.I.L. Pe de altă parte, unele dintre inscripțiile editate în C.I.L. reclamau anumite rectificări de lectură, elucidarea unor aspecte și umplerea unor lacune în in-

formație. A apărut astfel ca necesară reluarea într-o unică publicație a tuturor inscripțiilor din epoca romană descoperite pe teritoriul Daciei, editarea lor cu mijloace tehnice moderne, cu descrieri complete ale pieselor și ilustrație corespunzătoare, cu rectificările necesare în lectură ori informație, completarea bibliografiei, într-un cuvânt: aducerea „la zi” din toate punctele de vedere a cunoștințelor noastre despre epigrafele dacice și, implicit, despre viața romană în Dacia, așa cum apare ea în aceste documente.

Acestui deziderat îi răspunde colecția de Inscripții antice din Dacia și Scythia Minor, îngrijită de D. M. Pippidi și I. I. Russu, din care, în prima serie: *Inscripțiile Daciei romane*, a apărut întiul volum. Acesta cuprinde, după prefața semnată de acad. Ștefan Pascu, o *Introducere istorică și epigrafică*, urmată de prezentarea materialului epigrafic care formează obiectul volumului: diplomele militare și tăblițele cerate din Dacia, adunate, traduse și însoțite de comentarii de Ioan I. Russu.

Introducerea istorică „Ocuparea Daciei. Organizarea și dezvoltarea provinciei” schițează problemele esențiale ale istoriei Daciei romane, accentuând aspectele de istorie politică și organizatoric-militară; sînt prezentate ultimele „închieri” în problemele organizării administrativ-teritoriale ale districtelor provinciale dacice și totodată sînt creionate dezideratele cercetării viitoare a istoriei Daciei.

Al doilea capitol introductiv la întreaga serie de Inscripții dacice îl formează „Însemnătatea și dezvoltarea epigrafiei în Dacia”. De la începuturile modeste ale acestei științe (sec. XV) și pînă la apariția vol. III din C.I.L., este trecut în revistă, într-o expunere succintă, aportul erudiților renascențiști și moderni la dezvoltarea epigrafiei dacice. De remarcat este includerea în rîndul acestor înaintași a unor cărturari români mai puțin cunoscuți pe tărîmul epigrafiei: A. T. Laurian, Șt. Moldovanu, T. Cipariu.

Diplomele militare și tăblițele cerate, prin importanța lor deosebită și prin faptul

că reprezintă două categorii bine individualizate de epigrafe, au fost exceptate de la sistemul de prezentare a materialului epigrafic pe zone geografice (cum se anunţă volumele următoare) şi alcătuiesc astfel împreună cuprinsul volumului în discuţie.

Documente excepţionale pentru cunoaşterea realităţilor din administraţie, armată, organizare, ca şi pentru aporturile lor lingvistice, sînt prezentate 24 de diplome militare privitoare la trupele auxiliare din Dacia, urmate de 9 diplome privind armatele altor provincii, ceea ce înseamnă prezentarea tuturor diplomelor militare descoperite în Dacia sau în alte provincii, dar privind armatele Daciei (indiferent de locul unde se păstrează în prezent), în ordine cronologică (a emiterii lor), cu ilustraţii, transcrierea textului şi întreaga bibliografie, uneori şi traducerea în româneşte.

Tăbliţele cerate descoperite în sec. XVIII—XIX în minele din apropierea Roşiei Montana (jud. Alba), din care se păstrează în diferite muzee din ţară şi străinătate 25 de bucăţi, constituie documente deosebit de valoroase nu numai pentru istoria Daciei, ci şi pentru întreg Imperiul. Extrem de rare, asemenea acte conţin ştiri revelatoare pentru cunoaşterea economiei, a relaţiilor sociale, a vieţii spirituale şi a dreptului roman; ele aduc forme de limbă interesante, noi antropime şi toponime; aduc chiar amănunte curioase asupra vieţii cotidiane, care lipsesc de obicei în alte texte epigrafice. Tablele cerate sînt prezentate cu transcrierea textului, traducere, comentariu, ilustraţie şi bibliografie completă.

În felul acesta posedăm un volum de izvoare extrem de riguros alcătuit, care pune la îndemîna specialiştilor (istorici-epigrafişti, lingvişti, jurişti etc.) dar şi studenţilor, profesorilor, publicului larg cititor de istorie, două categorii de documente antice, prezentate complet, cu toată bibliografia, ceea ce înseamnă un serviciu deosebit adus cercetării. Dar pe lângă reproducerea textelor diplomelor militare şi tăbliţelor cerate, cartea sintetizează anumite aspecte care reies din aceste izvoare; ne gîndim la extrem de utilul tabel al trupelor auxiliare din Dacia, apoi la comentariul mai larg din fruntea capitolului care prezintă tăbliţele cerate, cu analiza persoanelor şi a toponimelor.

Un Indice masiv, judicios împărţit pe materii şi două hărţi (Imperiul roman, sec. II şi Provincia Dacia — foarte utilă şi completă topografic; unele semne din legendă lipsesc pe hartă) completează acest volum care a îmbinat acribia ştiinţifică cu o prezentare grafică de bună calitate (cartea are doar cîteva neluinate erori de tipar). Cu plă-

cere şi interes (justificate de frumoasa reuşită a primului volum) aşteptăm apariţia celorlalte tomuri ale acestei lucrări masive, utile cercetării istorice pentru provincia Dacia şi chiar a Imperiului roman.

Mihai Bărbulescu

DOINA NÄGLER, *Biblioteca Brukenthal Sibiu Catalogul „transilvanicelor”*, vol. I, sec. XVI — XVII, Sibiu, 1974, 228 p. + 1/1 f. + 8 il.

Într-o elegantă ţinută grafică, a apărut primul volum din *Catalogul „transilvanicelor”*, cuprinzînd exemplare tipărite între secolele XVI — XVII, conservate în Biblioteca Muzeului Brukenthal, păstrătoarea unui valoros fond de carte veche europeană şi românească. Potrivit concepţiei Doinei Năgler, în categoria *transilvanice* au fost incluse „... cărţile autorilor transilvăneni, redactate şi tipărite în ţară sau străinătate, lucrări tipărite în diverse centre din Transilvania indiferent de autorii lor, precum şi lucrările tipografilor transilvăneni apărute în diferite ţări europene. Am inclus de asemenea lucrările care s-au tipărit în străinătate despre Transilvania, indiferent de autorul lor sau de locul de apariţie” (*Cuvînt introductiv*, p. 6, *Einführung*, p. 8).

Catalogul „transilvanicelor”, I, se înscrie în sfera mai largă de preocupări ale colectivului Bibliotecii Muzeului Brukenthal din Sibiu, în sensul valorificării, sub forma unor cataloage, cum este, de pildă, *Catalogul colecţiei de Incunabile*, Sibiu, 1969, alcătuit de Veturia Jugăreanu, tezaurului cultural pe care îl are în custodie. De fapt, cataloage similare corespund unor cerinţe ştiinţifice actuale chiar pe plan european, ele fiind în acelaşi timp un suport în vederea realizării în condiţii optime a muncii de cercetare în domeniul istoriei culturii în general şi, în special, în sfera cărţii vechi.

În alcătuirea catalogului, autoarca a aplicat criteriul cronologic. În această ordine de idei, precizăm că au fost incluse în volumul I din *Catalogul „transilvanicelor”* un număr de 612 titluri, extrem de diferite în privinţa autorilor, conţinutului lucrărilor, centrelor de tipar şi tipografii, proprietarilor de cărţi ş.a. O *Bibliografie* (p. 13—14), judicios aleasă din contribuţii mai vechi şi mai recente, premerge părţii celei mai vaste din catalog, şi anume *Descrierea cărţilor* (p. 15—205). Cercetînd cu atenţie această parte din catalog, ne dăm seama de metoda folosită de D. Năgler

pentru descrierea exemplarelor din categoria *transilvanicelor*. Numele autorului, titlul lucrării, ediția, localitatea, tipograful, anul de apariție, formatul volumului, elemente esențiale în descrierea cărții vechi în general, au fost urmărite și de semnatarul catalogului pentru fiecare volum în parte, desigur cu excepția acelor exemplare identice, cu primul volum de pildă; în cazul acesta n-au fost menționate decât caracteristicile definitorii pentru volumul respectiv.

Partea a doua din descrierea pentru care a optat autoarea însumează acele aspecte particulare, proprii numai exemplarului în cauză. În acest sens, întâlnim informații foarte interesante referitoare la *Bibliografie*, *Aspect grafic*, *Paginațe*, *Proveniență*, *Legătură*, *Cotă* și eventuale *Observații*. Ținând seama de faptul că lucrarea Doinei Năgler nu include numai lucrări tipărite pe teritoriul Transilvaniei sau ale unor autori și tipografi care au activat doar în zona istorică respectivă, care ar viza, în special, pe cercetătorii din țara noastră, ci și lucrări tipărite în o serie de țări ale Europei, de pildă în Olanda, Germania, Ungaria, Cehoslovacia, Polonia, țările baltice, Anglia etc., credem că ar fi fost mult mai potrivit în partea a doua din descrierea propriu-zisă a volumului folosirea unei limbi de circulație europeană sau, de ce nu, limba latină, chiar dacă această metodă ar fi comprimat puțin informațiile de amănunt despre fiecare carte în parte. Precizăm aceasta, chiar dacă avem în atenție *Introducerea (Einführung)*, redactată în limba germană. Desigur, dacă s-ar fi folosit în descrierea exemplarelor o limbă de circulație europeană sau limba latină, care a dat de fapt și unitatea culturii evului mediu continental, catalogul în sine ar fi câștigat și mai mult în certa sa valoare științifică și ar fi fost accesibil în mai mare măsură cercetătorilor din alte țări care studiază cartea veche, aparținătoare secolelor XV – XVII și care nu posedă limba română.

Consultarea lucrării propriu-zise este cu mult facilitată prin prezența unor indici deosebit de utili, dintre care precizăm: *Indicele centrelor de tipar și tipografice* (p. 206–211); *Indicele autorilor* (p. 212–216); *Indicele titlurilor* (p. 217–224); *Indice al proprietarilor de cărți* (p. 225–227); *Indicele localităților* (p. 228–229), unde ne sînt date și echivalențele contemporane ale localităților. Ar fi fost de dorit, la *Indice al proprietarilor de cărți*, o identificare a lor, cel puțin parțială, ținând seama de faptul că este o muncă destul de dificilă.

Catalogul „transilvanicelor”, I, datorat Doinei Năgler, se impune atenției specialiștilor din România mai ales, prin prezența unor tipărituri, care fac parte integrantă din moștenirea culturală a țării noastre, dar,

care au intrat, de mult, și în circuitul cultural al continentului european pentru spațiul istoric al secolelor XVI – XVII. Menționăm, în această ordine de idei, prezența unor tipărituri de la Alba Iulia, mai ales cele care au văzut lumina tiparului în oficina princiară și la Mitropolie, volume din Baia Mare, Brașov (contribuția lui Honterus), Cluj (tipăriturile lui Heltai), Criș, Oradea, Sebeș, Sibiu și Tg. Mureș. În același timp, prezentul catalog va atrage, cu siguranță, atenția cercetătorilor din unele țări europene, cu un valoros trecut cultural de o largă difuziune, dovedit în lucrare, prin diferite tipărituri, editate în orașe ca: Altdorf, Amsterdam, Anvers, Basel, Cracovia, Debrețin, Dresda, Frankfurt/Main, Frankfurt/Oder, Frankfurt & Leipzig, Franeker, Gdansk, Hanau, Helmstedt, Ingolstadt, Köln, Kaliningrad, Košice, Leipzig, Levoča, Leyda, Londra, Nürnberg, Rostock, Sárospatak, Strassbourg, Torun, Tübingen, Utrecht, Viena, Wittenberg și Zürich. Cu siguranță, diverși specialiști europeni în carte veche își vor pune, încercînd să stabilească drumul spiritual al acestor volume, purtătoare de cultură continentală, întrebarea: Cum au intrat respectivele lucrări în fondul de carte veche de la Biblioteca Muzeului Brukenthal din Sibiu? Legat de această chestiune, se vor ivi și altele referitoare la mediile sociale unde s-au păstrat la început aceste volume, gradul de cultură și preocupările foștilor proprietari, raportate la notițele de proprietate și la adnotările marginale asupra conținutului textelor etc.

Ținînd seama de considerentele de mai sus, volumul I din *Catalogul „transilvanicelor”* ne apare ca un instrument de lucru de prim ordin, în cercetarea cărții vechi, parte organică din cultura transilvăneană și ne demonstrează, cât se poate de convingător, dezvoltarea și integrarea dialectică a culturii Transilvaniei în cadrul coordonatelor spirituale ale Europei secolelor XVI – XVII. Consultarea aspectuosului volum I al „*transilvanicelor*” ne face, să așteptăm, cu nerăbdare, apariția părții a doua din această valoroasă contribuție în domeniul cărții vechi și ne determină să ne gândim la tezaurul de carte veche românească și europeană pentru aceeași epocă istorică, conservat în diferite biblioteci documentare și colecții particulare din România, instituții de cultură care ne rămîn datoare, pe mai departe, cu asemenea lucrări. Desigur, un catalog al tuturor „*transilvanicelor*” din țara noastră ar fi un câștig spiritual de o netăgăduită importanță documentară, instrument de lucru de talie europeană ce ar putea și ar trebui să stea, la loc de cinste, alături de monumentală *Bibliografie românească veche*.

Iacob Mârza

Acad. V. MALINSCHI, *Profesorul Virgil Madgearu (1887—1940)*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975, 212 p.

Consacrată unuia dintre cei mai de seamă economiști burghezi români din perioada dintre cele două războaie mondiale, cercetarea acad. V. Malinschi, *Profesorul Virgil Madgearu (1887—1940). Contribuții la dezvoltarea gândirii economice*, adaugă un nou titlu seriei de lucrări care valorifică, pe bază științifică, moștenirea din domeniul gândirii socio-economice și politice românești. În capitole suggestive ca: I, Biografia; II, Formația; III, Cercetătorul; IV, Profesorul; V, Organizatorul; VI, Oratorul; VII, Publicistul, autorul reconstituie, cu meticulozitate și rigurozitate, viața și activitatea bogată a lui V. Madgearu, conturează cu pregnanță personalitatea acestuia ca profesor și om de știință. Deși, așa cum arată în *Cuvînt înainte*, autorul își propune să releve, în primul rînd, împletirea la V. Madgearu a activității de cercetare științifică și publicistică economică cu activitatea didactică, prezentarea și a altor aspecte din viața și activitatea acestuia facilitează și completează înțelegerea mai profundă a operei și activității, a contribuțiilor lui la dezvoltarea gândirii economice. Mai mult, prin înfățișarea principalelor momente din viața lui V. Madgearu și prin prezentarea și discutarea activității și operei lui în contextul etapei istorice în care a trăit și mai ales al problematicii ei complexe, avînd permanent în vedere și realitățile social-economice ulterioare și stadiul actual al gândirii economice, laboratul acad. V. Malinschi realizează o contribuție prețioasă nu numai la cunoașterea personalității prof. V. Madgearu, ci și la o mai justă și adîncă înțelegere a unor realități social-economice, politice și ideologice din România perioadei dintre cele două războaie mondiale și chiar a celor de pe un plan mai larg, îndeosebi al continentului european.

Învingînd dificultăți inerente în procesul de reconstituire a unei personalități atât de complexe și multilaterale, dinamice și adesea contradictorii, cum a fost aceea a lui V. Madgearu, autorul, pe baza unei vaste documentații și a celor cunoscute prin experiența personală, aduce informații și interpretări noi, contribuții prețioase la identificarea și reconsiderarea operei și activității profesorului V. Madgearu.

Analiza atentă a bogatei activități de creație pe care a desfășurat-o V. Madgearu îi permite autorului să reconstituie procesul de formare intelectuală a lui, să formuleze concluzia că cu toate influențele pe care le-au exercitat diferite idei, teze și concepții autoh-

tone sau străine, cu tot eclectismul ce se constată la V. Madgearu, procesul de formație la acesta, într-o măsură vizibilă, a fost influențat nu numai și deseori chiar nu atât de autori și opere, de concepții și curente, cît de realitățile social-economice din timpul său și de unele evenimente cu care a fost confruntat. Justețea acestei concluzii este probată de întreaga activitate de cercetare științifică, didactică și publicistică desfășurată de V. Madgearu.

În acest context, concludente sînt rezultatele investigației pe care o întreprinde autorul asupra principalelor studii și lucrări publicate de V. Madgearu, prilej cu care sînt evidențiate contribuțiile acestuia la cercetarea realităților social-economice românești, care este însoțită sau completată de studii și referințe comparative privind economia mondială și îndeosebi realități din țările europene. Autorul conturează evoluția și imobilurile cercetărilor lui V. Madgearu, subliniind aspectele și tezele caracteristice ale operei lui, îndeosebi pe cele legate de formarea și dezvoltarea concepției sale economice. Cu deosebită pregnanță sînt reliefate, în primul rînd, contribuțiile lui V. Madgearu la cercetarea unor realități din țara noastră, îndeosebi a celor din industrie, a muncii la domiciliu, a meseriilor și industriei casnice, precum și a situației clasei muncitoare în scopul înfăptuirii unor reforme sociale. Aceste preocupări, la care se adaugă cele privitoare la relațiile agrare, la situația păturilor rurale, la cooperatie și creditul agricol și la schimburile comerciale, dezvăluie, așa cum concluzionează autorul, capacitatea de analiză și sinteză de care a dat dovadă V. Madgearu încă din primul deceniu al activității sale de cercetare, dar nu și pe aceea de a formula întotdeauna soluții eficiente pentru problemele abordate. În continuare sînt reliefate contribuțiile lui V. Madgearu la cercetarea economiei românești din perioada interbelică, fără a le neglija și pe cele privitoare la economia mondială sau la economiile naționale ale diferitelor țări. Analiza principalelor studii, consacrate problemelor legate de agricultură, de cooperatie, chestiunilor financiare ș.a. și îndeosebi a operei sale capitale *Evoluția economiei românești* dezvăluie faptul că deși V. Madgearu nu reușește întotdeauna să rezolve în chip științific problemele abordate, opera lui conține o serie de analize concrete a stărilor de lucruri, multe observații, juste, un vast material de informare și documentare. Ceea ce ni se pare însă deosebit de important este faptul că autorul scoate în evidență contribuții reale ale lui V. Madgearu la cercetarea economiei românești și la dezvoltarea gândirii economice, ascendența gândirii lui economice, fără a omite ezitări, unele incon-

secvențe și involuții chiar, precum și deficiențe, imprecizii, confuzii și prejudecăți care se constată în opera lui, reconsiderarea pe parcurs de către el a unor poziții proprii, corijarea, completarea, reformularea și abandonarea unor idei și formularea unor teze noi, dar și persistența altora, accentele critice la adresa unor realități și iluziile pe care le-a nutrit uneori în legătură cu soluționarea unor probleme. În felul acesta, activitatea de cercetare a lui V. Madgearu este înfățișată în complexitatea ei contradictorie. În același timp, autorul dezvăluie și contribuțiile metodologice ale lui V. Madgearu, inițiativa de care a dat dovadă și în acest domeniu — folosirea largă și îndemnul de a folosi, pe lângă observație, inducție și deducție, statistica și metoda comparativ-istorică, recurgerea la datele sociologice de teren, promovarea spiritului de echipă în cercetarea științifică ș.a. Elocvențe în acest sens sînt și contribuțiile sale la organizarea și îndrumarea unor cercetări social-economice pe care autorul le prezintă în contextul amplei activități de organizator pe care V. Madgearu a desfășurat-o pe multiple planuri.

Locul central în evocarea personalității lui V. Madgearu îl ocupă analiza activității de profesor, prilej cu care sînt reliefate bogata și variata sa activitate didactică și contribuțiile lui la dezvoltarea învățămîntului superior economic. Caracterizarea, scurtă cum o numește autorul, a principalelor cursuri pe care V. Madgearu le-a predat succesiv la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale și anume: Studiul întreprinderilor și transporturilor, Evoluția științei economice (care în fond a reprezentat un curs de istorie a gândirii economice), Economia Națională (Economia industriei și Economia Agrară), Economia politică, dezvăluie în plătirea în cadrul lor a unor elemente științifice, a unor interpretări corecte date unor noțiuni, categorii și concepții economice, cu cele neștiințifice, cu erori, inconsecvențe și teze contradictorii, contestarea unor teze și concepții neștiințifice, prezența unor interpretări corecte date realităților și problemelor social-economice românești, amploarea și diversitatea tematică, temeinicia documentației, claritatea expunerii, preocuparea pentru legarea învățămîntului cu cercetarea și practica și pentru familiarizarea studenților cu metodele și tehnicile de cercetare și tratare sistematică a problemelor studiate.

Autorul subliniază un principiu metodologic al cursurilor profesorului V. Madgearu și anume acela că un curs universitar trebuie să fie un tot organic, o metodă și un plan sistematic de prezentare a cunoștințelor din domeniul dat, el trebuie să mijlocească însușirea de către studenți a cunoștințelor respective, dar să-și înarmeze cu metodele și tehnicile de cercetare. Autorul scoate cu pregnanță în evidență laturile metodologice și pedagogice ale laborioasei activități pe care a desfășurat-o V. Madgearu în cadrul prelegerilor și seminarilor, inclusiv în cadrul seminarului de doctorat, contribuțiile lui la pregătirea cadrelor de economiști.

Analiza activității de organizator dezvăluie contribuțiile lui V. Madgearu la organizarea unor cercetări științifice, la întemeierea și îndrumarea unor publicații și sprijinirea altora, inițiativele lui în domeniul organizării și îndrumării activității economice, precum și inițierea unor acțiuni pe plan internațional. Iar exemplificările, care sînt alese cu grijă, din conferințele publice și din discursurile rostite în țară sau peste graniță ni-l dezvăluie pe V. Madgearu și ca un talentat orator. Tot pe baza unei documentații judicioasă selectate este evidențiată activitatea publicistică a acestuia. Cu deosebită pregnanță sînt dezvăluite convingerile democratice ale lui V. Madgearu, patriotismul și poziția sa consecvent antifascistă. Aprecierile cu caracter de sinteză încheie valoroasa lucrare a acad. V. Malinschi care pune în adevărata lumină, cu obiectivitate științifică, personalitatea prof. Virgil Madgearu, laturile remarcabile ale activității sale de profesor și om de știință și în același timp inconsistențele, limitele și contradicțiile pe care ea le conține, explicabile prin poziția sa de clasă.

Încărcată cu o multitudine de date și fapte, scrisă într-o formă clară și atractivă, această lucrare reprezintă un act de cultură cu profunde implicații științifice. Ea oferă o lectură de viu interes atât pentru specialiști, cît și pentru toți acei care sînt interesați în cunoașterea gândirii economice românești, a istoriei patriei noastre. Totodată, ea constituie, fără îndoială, un îndemn pentru elaborarea în viitor a unor noi lucrări care să înfățișeze personalitățile prodigioase ale gândirii socio-economice și politice românești.

Dumitru Mureșan

ISTORIA UNIVERSALĂ

ALEXANDRU VIANU, *Revoluția americană și George Washington*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1975, 232 p.

Cunoscut ca autor al unor sinteze de mare întindere consacrate istoriei Statelor Unite ale Americii, istoricul Al. Vianu a publicat anul trecut, în cadrul colecției „Orizonturi” a Editurii științifice și enciclopedice, monografia cu titlul de mai sus, asupra căreia ne vom opri în cele ce urmează.

Lucrarea, împărțită în 15 capitole de întindere variabilă, urmărește în principal mersul revoluției americane din ultimul sfert al secolului al XVIII-lea, fundal pe care sînt relevate acțiunile militare, politice și diplomatice ale celui care avea să fie primul președinte al S.U.A. Monografia relevă, cu prisosință credem, modul cum activitatea complexă a lui G. Washington s-a împletit organic cu evoluția și desfășurarea procesului revoluționar, maniera în care faptele și acțiunile sale și-au pus amprenta asupra evenimentelor istorice ulterioare.

Primele trei capitole (p. 5—37) descriu copilăria și tinerețea viitorului conducător de oști. După ce autorul ne familiarizează cu ambianța familială și cadrul politico-administrativ intern în care s-au conturat și format trăsăturile personalității tânărului Washington, urmăm în continuare stabilirea sa la ferma Mount Vernon a fratelui său Lawrence, începuturile activității ca hotarnic, precum și unele episoade ale luptelor dintre Anglia și Franța pentru stăpînire colonială în America de Nord în a doua jumătate a secolului XVIII. Aceste confruntări de forțe îi oferă lui Washington prilejul de a urca noi trepte în ascensiunea sa socială și politică. El ajunge astfel la finele anului 1758, datorită meritelor și experienței militare, comandant șef al forțelor armate ale statului Virginia, și totodată deputat al comitatului Frederick.

În cadrul capitolului următor „Din viața unui plantator harnic” este înfățișat un tablou de ansamblu al structurii sociale din coloniile engleze din America de Nord din perioada dată, interesele divergente care animă diversele grupuri și clase sociale. Tot aici, în cadrul unor note de subsol, Al. Vianu efectuează o succintă, dar binevenită incursiune în istoriografia documentară washingtoniană.

Al cincilea capitol (p. 48—71) este una din părțile cele mai întinse ale micromonografiei. Autorul redă aici, cu destulă claritate, — după opinia noastră — modul în care se creează premisele cristalizării unei conștiințe unanime a populației americane, ca și începuturile încheșării doctrinei politice a colo-

niștilor în rîndurile cărora se numărau o serie de personalități politice și științifice marcante, precum Thomas Jefferson, Benjamin Franklin, Thomas Paine, James Otis, Patrick Henry ș.a.

Următoarele diviziuni ale volumului (cap. VI — VIII) au ca obiect relevarea apariției și creșterii tensiunii în relațiile dintre colonii și metropola britanică. La aceasta contribuie adoptarea de către Parlamentul englez a cunoscutelor legi protecționiste (a zahărului, a timbrului și a ccaului), care atrag reacția corespunzătoare a coloniștilor; opoziții, boicoturi, adunări de protest. Din acest moment începe să se contureze mai ferm aportul sensibil pe care G. Washington avea să-l aducă în desfășurarea revoluției: este ales comandant suprem al armatei coloniilor de către al doilea Congres continental de la Philadelphia, din mai 1775.

Mersul războiului revoluționar purtat de coloniile americane împotriva Angliei formează obiectul următoarelor cinci capitole ale volumului (p. 97—183). Într-un stil alert, dar nu lipsit de sobrietate științifică, ne sînt derulate principalele momente ale înfruntării militare dintre cele două părți, începînd cu ciocnirile de la Lexington și Concord pînă la victoria finală americană de la Yorktown (1781). Urmărînd modul cum Washington a condus operațiile militare, tactica adoptată în unele momente grele ale conflagrației, autorul lucrării îl citează pe Th. Jefferson, care aprecia că George Washington „era sigur pe el în decizie” ... știa să tragă foloase în consiliile de război unde ascultînd toate sugestiile, desprindea pe cea mai bună și este fără îndoială că nici un comandant de oști nu a plănuit bătăliile sale mai judicios decît el” (p. 229).

Capitolul XIV (p. 183—205) descrie perioada primilor șase ani ce au urmat încheierii războiului, epocă caracterizată prin agravarea situației economice, tulburări sociale și puternice nemulțumiri populare, materializate într-o serie de revolte, dintre care cea mai importantă a fost cea condusă de Daniel Shays (1786). Tot acum are loc și adoptarea unei noi Constituții a S.U.A. ce reflecta evident un puternic spirit și caracter de clasă, mai puțin democratică decît fusese în intenția primilor teoreticieni ai revoluției, din care cauză a stîrnit în mod firesc multe nemulțumiri și proteste din partea opiniei publice americane.

Ultima parte a volumului (cap. XV, p. 206—230) este consacrată activității desfășurate de eminentul om politic american în decursul dublei sale președinții (1789—1797).

Ceca ce a caracterizat conduita primului președinte al Statelor Unite — arată autorul — a fost prudența, siguranța, punerea pe primul plan a intereselor țării. Dar, se subliniază în același timp cu justețe — acțiunile sale au purtat tot timpul amprenta apartenenței sale la clasa marii burgezii americane, Washington fiind un exponent al marilor proprietari de terenuri, bancheri, întreprinzători, etc.

Volumul cuprinde totodată 3 hărți și un număr de 34 ilustrații și reproduceri, a căror plasare în text este făcută într-un mod foarte judicios și inspirat. Ar fi fost de dorit existența, la finele cărții, a unei succinte liste bibliografice, care ar fi permis cititorului o rapidă orientare asupra lucrărilor consultate.

În concluzie, considerăm că *Revoluția americană* și *George Washington* a profesorului Al. Vianu răspunde menirii pe care și-a asumat-o, aceea de a informa publicul larg românesc asupra unui moment fundamental din istoria poporului american, ce constituie un eveniment de seamă în epoca modernă a istoriei mondiale.

Marian Stroia

KLAUS MEYER: *Bibliographie zur osteuropaischen Geschichte. Verzeichnis der zwischen 1939 und 1964 veröffentlichten Literatur in westeuropäischen Sprachen zur osteuropaischen geschichte bis 1945* Herausgegeben von Werner Philipp, Berlin, 1972, 649 p.

Pentru mai buna cunoaștere a problemelor istoriei Europei răsăritene și a foarte bogate literaturi apărute pînă acum asupra acestei teme au fost publicate de-a lungul anilor numeroase bibliografii¹ printre care se numără și noua lucrare a lui Klaus Meyer, *Bibliographie zur ...* și care cuprinde literatura apărută în limbile Europei occidentale în anii 1939—1969 referitoare la istoria Europei răsăritene pînă în anul 1945. Prin concepția de prezentare și selecția lucrărilor, noua bibliografie își propune să fie un îndrumar pentru cercetările și studiile asupra istoriei acestei părți a continentului european. Dar dacă cele 12 000 de titluri excerptate din aproape 1 000 de periodice permit o rapidă și suficientă orientare într-o anumită problemă noua lucrare, ca toate bibliografiile selective lasă loc și eventualelor critici și acestea apar cu atât mai îndreptățite cu cît aria geografică asupra căreia se apleacă autorul nu cuprinde decît un număr limitat de

state. Centrul de greutate se îndreaptă în primul rînd spre Uniunea Sovietică și apoi spre Finlanda, țările baltice, și Polonia (p. 67—584).

De subliniat totuși că prin felul în care este organizată selecția lucrărilor, noul volum reprezintă un îndreptar bibliografic util și pentru cei care ocupîndu-se de istoria românească în diversele epoci, găsesc aici numeroase titluri care permit încadrarea istoriei noastre în cea a Europei răsăritene.

Bibliografia propriu-zisă este precedată de o prezentare tot selectivă, sub titlul general „Osteuropa” (p. 1—66) a unor lucrări din științele ajutătoare, cercetări asupra Europei răsăritene efectuate în Germania, Austria, și celelalte țări ale Europei occidentale, conferințe și congrese, lucrări jubiliare, etc. Tot în capitolul introductiv sînt prezentate toate periodicele din care s-a făcut selecția bibliografică (p. XXII—XLIX). Volumul se încheie cu un registru al autorilor și editorilor noii bibliografii.

Ștefana Simionescu

FERNANDO PORTUONDO, *Estudios de historia de Cuba*, Habana, Editorial de ciencias sociales, 1973, XV + 405 p.

Lucrarea de care ne ocupăm aparține istoricului cubanez Fernando Portuondo. Născut în 1903 la Santiago de Cuba, F. Portuondo este în prezent profesor de istorie la Universitatea din Havana. El s-a făcut cunoscut printr-o serie de lucrări, dintre care se distinge în mod deosebit *Istoria Cubei*, editată de 6 ori.

Lucrarea intitulată *Studii despre istoria Cubei* include 32 de articole scrise între 1943—1972, acestea fiind grupate tematic în 6 secțiuni: „Revizuire”, „Fapte și judecăți”, „Oameni de seamă”, „Probleme de educație”, „Comentarii bibliografice” și „Despre lucrările istorice în Cuba”.

Toate problemele abordate de autor sînt tratate într-un stil clar și concis, lucrarea contribuind la îmbogățirea istoriografiei referitoare la Cuba. Primele două secțiuni reprezintă coloana vertebrală a lucrării, independent de importanța pe care o au și celelalte capitole.

În capitolul *Revizuirii* sînt incluse investigații care demonstrează o serie de erori susținute de istoriografia cubaneză tradițională. Din această secțiune, merită un interes special studiile: *Trei proleme în legătură cu cucerirea Cubei și Yara, 11 octombrie 1868*.

În primul studiu, Portuondo demonstrează pe baza documentelor aflate în arhiva din Sevilla, că data începutului cuceririi Cubei

¹ Klaus Meyer a publicat și în 1966, la Berlin *Bibliographie der Arbeiten zur osteuropaischen Geschichte aus den deutschsprachigen Fachzeitschriften 1858—1964*.

de către spaniolii conduși de Diego Velázquez nu a fost 1511, cum au susținut istoricii pînă de curînd, ci începutul anului 1510. O altă problemă abordată, este aceea a locului de debarcare a armatei spaniole. Pe baza celor mai vechi știri referitoare la această problemă, Portuondo arată că Velázquez și armata sa au debarcat în vechiul port Palmas, localizat cu ajutorul cartografiei secolelor XVI, XVII și XVII referitoare la Cuba, în golful Guantánamo.

De asemenea, autorul aduce clarificări în ceea ce privește drumul parcurs de cuceritor arătînd că acesta a navigat de la Baracov la Banas, pentru ca de aici să pornească pe uscat spre sud-vest, pînă la Bayamo, iar de aici, din nou pe calea apei, ajunge pînă la actualul Trinidad.

Cea de-a treia problemă la care se referă istoricul cubanez în acest studiu, este aceea a locului unde a fost fondat vechiul oraș Trinidad. Pe baza scrisorii lui Velázquez adresată regelui la 16 decembrie 1514, în care-i prezintă acestuia cuceririle din Cuba, autorul arată că locul în care a fost fondat vechiul Trinidad se află pe malul rîului Arimao, la o leghe de portul Jagua.

În *Yara, 11 octombrie 1868*, Portuondo se oprește asupra datei la care a avut loc ciocnirea de la Yara. La 3 septembrie 1868, lucrătorii de la fabrica de zahăr „Demajagua”, conduși de Carlos Manuel de Cespedes, s-au ridicat împotriva dominației spaniole. Momentul este bine ales, pentru că acum a avut loc lovitura de stat din Spania, cînd Isabela a II-a fost alungată de la putere. În cursul lunii septembrie și în prima decadă a lunii octombrie evenimentele se precipită; tot mai mulți oameni din diferite părți se alătură lui Cespedes.

În cursul lunii octombrie are loc ciocnirea dintre spanioli și cubanezii conduși de Cespedes.

Problema datei la care a avut loc înfruntarea de la Yara, a fost abordată de Portuondo încă din 1945, reluînd-o ulterior. Cercetînd documentele din arhivele Cubei și Spaniei, autorul ajunge la concluzia că lupta de la Yara între cei care luptau pentru independență și autoritățile coloniale a avut loc la 11 octombrie 1868 și nu la 10 octombrie, așa cum se susținuse pînă acum.

Următoarea secțiune, *Fapte și judecăți*, este o analiză a istoriei coloniale și neocoloniale — văzută printr-o prismă națională și ca atare, antiimperialistă — de la 1848 la 1940. Dintre studiile cuprinse în acest capitol, sînt în mod deosebit de menționat următoarele: *Rădăcinile războiului din 1895*, *Martí și Partidul Revoluționar Cubanez*, *Strădania lui Martí pentru pregătirea războ-*

ului necesar, și *De la colonie la colonie. Marea curbă a istoriei noastre*.

În prima dintre aceste lucrări, Portuondo arată că războiul de independență început la 24 februarie 1895 este o continuare a acțiunilor revoluționare anterioare, depășindu-le însă pe acestea prin amploarea și caracterul său. Referindu-se la acestea, autorul afirmă că: „Războiul de independență început în 1895 a fost un război popular, un război al întregului popor al Cubei, spre deosebire de mișcările armate anterioare, care au fost promovate și susținute de grupuri sociale mai mult sau mai puțin numeroase și eterogene” (p. 151).

Martí și Partidul Revoluționar Cubanez este titlul unui alt studiu, în care este scoasă în relief munca titanică a lui Martí pentru făurirea Partidului Revoluționar, ca instrument necesar pentru conducerea luptei de eliberare a poporului cubanez. Înființat în 1892 ca urmare a activității lui Martí în emigrație (la New York), Partidul Revoluționar Cubanez a avut un rol deosebit de important în „Marele Război” din 1895, în unirea tuturor forțelor interesate în dobîndirea independenței țării.

În *Strădania lui Martí pentru pregătirea războiului necesar*, vedem cum, după ce a pus bazele Partidului Revoluționar cubanez, Martí a trecut imediat la organizarea „războiului necesar”. În timp ce în Orient ridicarea la luptă a fost rapidă și fără conflicte, în alte provincii, ca Havana, Camaguey, o serie de conducători ai mișcării din 1868 (Enrique Mola, Miguel Betancourt Guerra, Alejandro Rodríguez) s-au împotrivit reînceperii războiului eliberator. Portuondo ne relatează minuțios cum Martí, datorită geniului său politic învinge toate obstacolele și reușește să dezlănțuie războiul din 1895.

În studiul *De la colonie la colonie. Marea curbă a istoriei noastre*, Portuondo face o scurtă istorie a politicii imperialiste a S.U.A. față de Cuba, de la 1823 la 1920, sintetizînd în cîteva pagini fațetele fundamentale ale istoriei coloniale și neocoloniale. De la apariția doctrinei Monroe în 1823, se face tot mai mult simțită intervenția S.U.A. în treburile interne ale Cubei, dorința ei de a lua locul Spaniei, de a-și subordona direct Cuba din punct de vedere politic (amendamentul Platt) și economic (tratatul de reciprocitate comercială).

Alte lucrări importante cuprinse în această secțiune sînt: *Martí, Gómez și războiul din 95 în Camaguey*, în care ne sînt explicate cauzele întârzierii intrării în război a acestei provincii; *Revoluția universitară din anii 20*, în care Portuondo ne relatează amintirile sale despre evenimentele din anii 1920-1923, cînd studențimea cubaneză se organizează —

20 decembrie 1922 se formează Federația Studențească Universitară în frunte cu Felicio Marinello și Julio Antonio Mella — pentru ca peste puțin timp, la 10 ianuarie 1923 să fie declarată grava generală universitară. Revendicările studenților — autonomia universitară; recunoașterea U.R.S.S.; încetarea amestecului S.U.A. în treburile interne ale Cubei (împotriva amendamentului Platt) — au un pronunțat caracter politic. O parte a acestor revendicări au fost satisfăcute de către autorități în lunile ce au urmat.

În secțiunea intitulată *Oameni de seamă*, sînt incluse date inedite despre Domingo del Monte, Antonio Macci, Marti, Silverio del Prado, Cespedes, Aguayo și Mella, autorul descoperind fațete necunoscute ale marilor personalități din istoria Cubei.

Un mare publicist cubanez, Domingo del Monte, pe care Marti îl considera "cel mai real și mai util dintre cubanezii din timpul său" (p. 185), a trăit între 1804—1853. Ca și alți intelectuali din timpul său, a tradus o serie de capodopere ale literaturii universale: versurile lui Byron, "Werther" de Goethe ș.a. Prin întreaga sa activitate publicistică, prin satiră și sfaturi, a căutat să corecteze moravurile contemporanilor săi, indeosebi ale tinerilor.

O altă personalitate în istoria acestei țări a fost Antonio Maceo. Colonel, apoi general în armata de eliberare a Cubei (între 1868—1895), Maceo și-a dăruit întreaga viață luptei pentru obținerea independenței țării sale.

Printre cei care au luptat pentru o Cubă liberă se numără și Silverio del Prado. În 1868 va intra în armata lui Cespedes, constituind un exemplu de patriotism pentru compatrioții săi din ținutul Jarahneca.

Scriitor și pedagog, Alfredo Miguel Aguayo a trăit între 1866—1948. Ca pedagog s-a făcut cunoscut prin articolele publicate în „Revista de educație”, în care analiza sistemul școlar cubanez. Ca scriitor s-a remarcat printr-o serie de lucrări de pedagogie, între care se distinge cea intitulată *Cum trebuie să fie școala primară*, publicată în 1916, în care face o sistematizare a noilor metode pedagogice existente pe plan mondial.

Un rol deosebit în istoria Cubei a avut Julio Antonio Mella, organizator al Congresului studenților din 1923, al Ligii antiimperialiste (1924) și al Partidului Comunist Cubanez (1925), revoluționar de seamă, care și-a consacrat întreaga viață și muncă pentru făurirea avangardei revoluționare a clasei muncitoare, pentru lupta de eliberare națională.

În a IV-a secțiune, *Probleme de educație*, Fernando Portuondo ne prezintă o scurtă

istorie a învățămîntului public în Cuba, oprindu-se mai mult asupra problemelor învățămîntului contemporan. Învățămîntul public gratuit a fost susținut de „Societatea Economică a Prietenilor Țării”, care prin *Ordonanțele privind școlile gratuite în Havana* (1794) își expunea pe larg punctele de vedere în legătură cu problemele educației, cu organizarea învățămîntului public elementar. Ca metodă pedagogică, membrii acestei societăți au adoptat metoda Lancaster, deoarece ea permitea atragerea unui număr cît mai mare de elevi în școli, contribuind implicit la extinderea învățămîntului popular.

Referindu-se la învățămîntul contemporan, se subliniază rolul deosebit de important pe care îl are studierea istoriei patriei în dezvoltarea conștiinței patriotice, căreia trebuie să i se acorde în planul de învățămînt un spațiu corespunzător importanței sale.

Comentarii bibliografice — cea de-a cincea secțiune — cuprinde două lucrări referitoare la „Revista de Cuba” și la activitatea de istoric a lui Vidal Morales.

Ultima parte a cărții conține două discursuri pronunțate de autor la Congresele Naționale de istorie în care subliniază în mod deosebit necesitatea cercetării și scrierii istoriei obiectiv, pe baza cercetării minuțioase și apoi a interpretării critice a izvoarelor.

Din modul în care Portuondo pune problema studierii istoriei, se poate observa că se situează pe o poziție științifică, marxistă. El arată că istoricul nu poate cerceta trecutul desprinzîndu-se de prezent și analizînd faptele ca aparținînd altei lumi, fără părtinire. Analizînd poziția istoricilor din cele mai vechi timpuri (Herodot, Tucydide, Suetoniu), autorul afirmă că „toată istoria este o interpretare personală a evenimentelor” (p. 398). Fără teme, istorici ca Gibbon sau Ranke considerau că au reușit să se desprindă de pasiuni atunci cînd și-au scris operele; dar nici ei, nici alți istorici n-au făcut altceva decît să reflecte concepția epocii cînd au trăit și clasei căreia îi aparțineau.

Portuondo își încheie lucrare susținînd că orice istoric demn de acest nume trebuie să se caracterizeze prin probitatea și stăruința cu care urmărește o corectă interpretare a trecutului.

Prin diversitatea problemelor abordate, prin soluțiile noi propuse, cartea lui Fernando Portuondo contribuie la o mai bună cunoaștere a istoriei Cubei. Urmărind aspirațiile și permanenta luptă pentru libertate a poporului cubanez, autorul ne ajută să înțelegem nu numai trecutul, dar și prezentul revoluționar, socialist al patriei sale.

Marieta Vârnavă

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare). Viața științifică, Recenzii, Revista Revistelor, Însemnări, Buletin Bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, în patru exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, Bdul. Aviatorilor nr. 1, București.

**REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA, REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD EST-EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
— A. D. XENOPOL — IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
— SERIA ARTĂ PLASTICĂ
— SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
- ÉTUDES ET RECHERCHES SUR L'HISTOIRE DE L'ART
— SÉRIE L'ART PLASTIQUE
— SÉRIE THEATRE—MUSIQUE—CINEMA.

**LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- Actes du XIV-e Congrès International des études byzantines, 1975, 656 p., 107 fig., 57 lei.
- ADĂNILOAIIE NICHITA și BERINDEI DAN (sub redacția), Studii și materiale de istorie modernă, vol. V, 1975, 276 p., 24 lei.
- BUSUIOC ELENA, Ceramica de uz comun nesmălțuit din Moldova (Secolul al XIV-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea), 1975, 90 p., 24 pl., 29 lei.
- CONSTANTINESCU MIRON ș.a. (sub redacția), Relations between the autochthonous population and the migratory populations on the territory of Romania, 1975, 324 p., 30 lei.
- Cronica anonimă a Moldovei 1661—1729, Pseudo-Amiras, 1975, 172 p., 17,50 lei.
- ELIAN ALEXANDRU și TANAȘOCA NICOLAE ȘERBAN (sub redacția), Izvoarele istoriei României. Fontes Historiae Daco-Romanae, vol. III, 1975, 571 p., 41 lei.
- GÜNDISCH GUSTAV (publicate de), Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, vol. V, 1438—1457, 1975, 639 p., 54 lei.
- Inscripțiile Dacel Romane, vol. I, 1975, 285 p., 2 pl., 31 lei.
- MITREA BUCUR ș.a. (sub redacția), Studii și cercetări de numismatică, vol. VI, 1975, 308 pl., 1 hartă, 40 lei.
- Studii și materiale de istorie medie vol. VIII, 1975, 259 p., 2 pl., 28 lei.
- MIOC DAMASCHIN (sub redacția), Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească, vol. XI 1533—1660. Domnia lui Mihai Viteazul, 1975, 747 p., 1 pl., 51 lei.
- MIOC DAMASCHIN (sub redacția), Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească, volumul III (1526—1535), 1975, 452 p., 40 lei.
- Mihai Viteazul, Culegere de studii, 1975, 280 p., 1 pl., 24 lei.
- Nouvelles études d'histoire. vol. 5, 1975, 275 p., 26 lei.
- NEAMȚU VASILE, La technique de la production céramique en Valachie et en Moldavie Jusqu'au XVIII-e siècle, 1975, 271 p., 12 lei.
- NICOLĂESCU-PLOPȘOR DARDU și WOLSKI WANDA, Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România, 1975, 292 p., 1 pl., 23 lei.
- OLTEANU ȘTEFAN, Les Pays roumains à l'époque de Michel le Brave (L'Union de 1600) 1975, 159 p., 13,50 lei.
- PIPPIDI D. M., Scythica Minor. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire, 1975, 314 p., XXIV pl., 38 lei.
- POTRA GEORGE, Documente privitoare la istoria orașului București 1821—1848, 1975, 572 p., 43 lei.
- ȘANDRU D., Reforma agrară din 1921 în România, 1975, 360 p., 24,50 lei.
- CIHODARU C., CAPROȘU I. și SIMANSCHI L. (sub redacția), Documenta Romaniae Historica A Moldova (1384—1448) volumul I 1976, 607 p., 46 lei.

RM ISSN CO—3378

